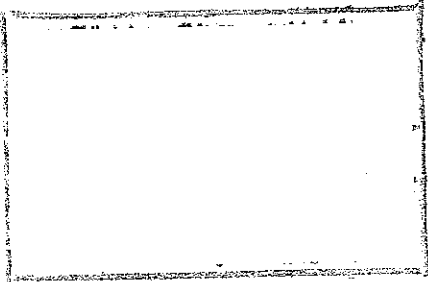
T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NEDİM DİVANI'NDAKİ SOYUT KAVRAMLAR

(Gazeller, Şarkılar, Rubailer, Kıt'alar, Tarihler, Beyitler)

Hazırlayan: VİLDAN SERDAROĞLU
36

DANIŞMAN:
Doç. Dr. MUHAMMED NUR DOĞAN

İstanbul: 1994

KISALTMALAR

B.	*beyit*
bkz.	*bakınız*
d.	*dörtlük*
G.	*gazel*
İA	*İslam Ansiklopedisi*
ND	*Nedim Divanı*
Nak.	*nakarat*
R.	*rubai*
s.	*sayfa*
sy.	*sayı*
Ş.	*şarkı*
ts.	*tarihsiz*
v.dğr.	*ve diğerleri*
TTK	*Türk Tarih Kurumu*

İÇİNDEKİLER

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mu'tâdım
Seni ey gül sever cânım ki cânâna hitâbımsın

ÖN SÖZ

Divan Edebiyatı sahasında çalışanlar özellikle divan şiirimizin tahlil ve değerlendirmesini yaparken birbirinden farklı iki yol tutmuşlardır: Biri Ferid Kam Bey'le başlayan 'şerh-i mütûn' geleneği -ki Agâh Sırrı Levend, Ali Nihad Tarlan gibi üstatlar, bu yolu benimsemişlerdir-, diğeri ise Fuad Köprülü'nün öncülük ettiği bir edebî metni, oluştuğu tarihî, siyasal ve sosyal zemini dikkate alarak ele alma ve inceleme metodudur.

XVIII. yüzyıl divan şairlerimizden Nedim'in Divanı'nda kasideler dışındaki tüm şiirlerde geçen soyut kavramları ele alan bu çalışma daha çok ilkine yani, metinler şerhi geleneğine yakın bir çalışma mahiyetindedir ancak tamamen ikinci metottan da kopuk değildir.

Çalışmaya başlarken amaç, divan şiirine yaklaşmadaki kültürel, fikrî ve estetik güçlükleri aşmak ve şiire olan yakınlığmızı artırmaktı. Çalışma konusu olarak Nedim divanının seçilmesinde şairin, divan şiiri tarihinde "Geçiş Dönemi" kabul edilen XVIII. yüzyılın en önemli temsilcisi olmasının önemi dikkate alınmıştır.

Bu çalışmada ilk olarak gazeller, şarkılar, rubailer, kıt'a ve tarihlerle beyitler ele alınarak bunlar içerisinde geçen soyut kavramların bir listesi çıkarıldı. İkinci olarak soyut kavramların teşhis ve teşbih sanatlarıyla ve bazen de benzetmeyi ikinci plana atarak bir tamlama içinde kullanıldığı beyitler tespit edildi. Sonra da

muhtelif edebiyat araştırmacıları tarafından yapılmış olan divan tahlillerinden yararlanılarak bu kavramlar, dört ana başlığa ayrıldı. Bu başlıklar I) Tabiat, Dünya, Kozmik Alem; II) İnsan; III) Toplum; IV) Din ve Tasavvuf'tur. Bunların en kapsamlısı "İnsan" başlığını taşıyan bölümdür. Daha çok sevgili-âşık ikilisi etrafında yoğunlaşan bu bölümde genel anlamda insan ve şair vb. tipler de yer almaktadır. Bu arada beyitlerde yeri geldikçe kavramın kime nisbetle kullanıldığı açıklandı. Her bir bölümdeki kavramlar alfabetik sıraya dizilerek bunların metnimizde geçen beyitler ve açıklamaları, benzetme yönleri vurgulanarak verilmeye çalışıldı. Bazen bir kavram birden çok başlığa girdiği için beyit, içinde bulunan kavram ön plana çıkarılarak tekrar ele alınarak açıklandı. Nedim Divanı'ndaki kasideler bir başka çalışma konusu olduğundan bu çalışmaya dahil edilmedi. [1]

Çalışmada ana kaynak olarak Abdülbaki Gölpınarlı'nın neşrettiği Nedim Divanı'nın ikinci basımı kullanıldı. Beyitlerin altındaki sayfa numaraları bu esere aittir. Latinize bir metin üzerinde çalışmak bir takım güçlüklere neden olduğundan gerektiği zamanlarda matbu metne ve bazen de Halil Nihat Boztepe neşrine müracaat edildi.

Giriş bölümünde Nedim'in şiirlerini anlama ve değerlendirmede bir arka plan oluşturması bakımından XVIII. yüzyılın edebiyat manzarası ile Nedim'in hayatı, eserleri ve sanatı üzerinde duruldu. Bu arada Nedîm'in bazı şiirlerinde özellikleri görüldüğü için Sebk-i Hindî hakkında da kısa bir bilgi verildi.

Çalışmanın ana kısmı olan I. bölümde, söz konusu soyut kavramların önce sözlükteki karşılıkları verildi. Daha sonra içinde geçtiği beyitler sırayla ele alınarak açıklandı. Kavramlar başlıklarda Osmanlı Türkçesi imlâsıyla, açıklamalarda ise günümüz Türkçe'siyle verildi. Okuyucuya kolaylık olması bakımından bu

[1] *Nedim Divanı'ndaki kasideler Yasemin Öz tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışalmaktadır.*

benzetmeler benzeyen-benzetilen ve benzetilen-benzeyen şeklinde iki ayrı şema olarak II. bölümde verildi.

Sonuç bölümünde ise bu çalışmanın bir değerlendirilmesi yapıldı. *Çalışmada, teşvik ve gayretleriyle bana yol gösterip, bu sahadaki formasyonumun artmasını sağlayan değerli hocam Doç. Dr. Muhammed Nur Doğan Bey'e ve hazırladığı çalışma ortamı ve imkanlarla çalışmalarımı kolaylaştıran İSAM yetkililerine teşekkürü bir borç bilirim.*

Vildan Serdaroğlu

Çamlıca 1994

GİRİŞ

A) XVIII. ASIR'DA DİVAN EDEBİYATI

Edebî bir metni değerlendirirken yazıldığı dönemde sanat ve edebiyat sahasında görülen temayül kadar, devirdeki sosyal, siyasî ve iktisadî yapıyı da bilmek, metnin özelliklerini belirleyen faktörlerin neler olabileceğini anlamak bakımından önem taşır.

Çalışma konumuz olan *Nedim Divanı*'nın yazıldığı XVIII. yüzyılın genel özellikleri ve divan şiirinin bu yüzyıldaki seyri hakında kaynaklar şu bilgileri kaydeder:

Osmanlı Devleti'nin, siyasî gücünü iyice yitirdiği XVIII. yüzyılda malî ve iktisadî açıdan bir çok zorluklar yaşanmaktaydı. Bununla birlikte ilmî ve edebî saha siyasî çalkantıdan fazla etkilenmemiş ve büyük bir duraklama göstermemişti. XVIII. yüzyılın divan edebiyatı, genel olarak XVII. yüzyılın devamı niteliğinde idi. Bu asrın başında III. Ahmed(öl. 1736), sonunda da III. Selim(öl. 1808) olmak üzere iki padişahın sanatçı ve şairleri koruyan tutumları sayesinde edebiyat ve kültür alanında büyük bir gelişme görülmüştü. Bunun bir sonucu olarak da bu yüzyılda divan edebiyatına yön veren, iki büyük şair yetişmiştir: Lâle Devri'nde Nedîm; asrın sonunda da Şeyh Gâlip.[1]

Bu yüzyılda dilin ve edebiyatın merkezi İstanbul olmakla beraber Edirne, Bursa gibi uzak beldelerde bile, divan edebiyatı oldukça canlı bir durumdaydı. İran edebiyatının divan edebiyatı üzerindeki etkisi -özellikle Şevket(öl. 1699) ve Sâib(öl. 1670)- gittikçe azalmış olmakla beraber, devam etmekte idi. Buna rağmen divan şiirinin gelişmesi kendi

[1]Haluk İpekten, Mustafa İsen, Turgut Karabey, Metin Akkuş, " XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış", *Büyük Türk Klâsikleri*, .XVI, 195.

doğrultusunda ilerleyerek yerli söyleyiş ve halk ifadelerine yer vermek suretiyle dili sadeleştirme yönünde kendini gösterdi. Asrın divan edebiyatı, gittikçe daha az yaratıcı, buna karşılık nazirecilikte daha zayıf bir karakter arzetmeye başlamıştı.[2]

XVIII. yüzyıl başlarken divan edebiyatında Nâbî'(öl.1712)'nin çizgisi hakimdi. Onun şiirde geliştirdiği hikemî tarz, devrin şairleri tarafından benimsenmiş,buna bağlı olarak neredeyse ortak bir şiir anlayışına gidilmişti. Sâbit (öl. 1712), Dürrî (öl. 1722), Kâmî (öl. 1724), Selîm (öl. 1725), Sâmî (öl. 1733), Râşid (öl.1 735), İzzet Ali Paşa (öl. 1735), Seyyid Vehbî (öl. 1724) gibi şairler Nâbî etkisinde şiir söylemekteydi. Bu etki daha sonra yayılarak Çelebizâde Âsım, (öl. 1760), Koca Râgıp Paşa (öl. 1765), Fıtnat Hanım (öl. 1780) ve Haşmet (öl. 1768)'e kadar uzandı. Bu durum Nedîm yetişip de, üzüntü ve düşünceden uzak bir dünya görüşüyle ve neşeli, coşkun söyleyişiyle kendini kabul ettirinceye kadar sürdü. O zaman bu şairlerden çoğu, hikemî tarzı bırakıp onun yolunu takip etmeye başladılar. Öte yandan, Osmanzâde Tâib (öl. 1724), Nazîm (öl. 1727), Nahîfî (öl. 1778) ve Esrâr Dede (öl. 1796) gibi şairler bu iki şairin etkisinin dışında kalmayı tercih etmişlerdi. Hoca Neş'et(öl.1807-8), çok yetenekli bir şair olmamakla beraber, verdiği Farsça dersleri ve yetiştirdiği öğrencilerle bir başka yönden bu yüzyılda etkisi oldukça azalan İran şiiri etkisinin yeniden artmasına sebep olarak adını duyurmuştur.[3]

Bu asrın edebiyatı üzerinde etkili olmuş devlet adamları başta Sultan III. Ahmet ve damadı Nevşehirli İbrahim Paşa(öl. 1730)'dır. Birçok eser, bu devlet adamlarının emriyle yazılmış ya da tercüme edilmiştir. Yine onların gayretleriyle önemli eserlerin çabuk tercüme edilebilmesi için komisyonlar kurulmuştur. [4]

---

[2]Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 745.

[3]Haluk İpekten, Mustafa İsen, Turgut Karabey, Metin Akkuş, " XVIII. Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bakış", *Büyük Türk Klâsikleri*, .XVI, 196.

[4]M.Fuad Köprülü, "Türkler[Türk Edebiyatı]", *İslam Ansiklopedisi* (İ.A.). XII/II, 564.

Bu asır edebiyatının yönünü en çok belirleyen faktör, şüphesiz ki Lâle Devri'dir. Fatma Sultan'la evlenerek sarayın damadı olmuş, bir müddet Rikab-ı Hümayun kaymakamlığında bulunmuş, daha sonra da Tevkii Mehmet Paşa'dan boşalan sadrazamlığa getirilmiş olan Damad İbrahim Paşa, Avusturyalılarla imzalanan Pasarofça Antlaşmasından istifade ederek asrın birinci yarısında geçici bir barış dönemi yaşanmasını sağlamıştır. Bu barış dönemi edebiyat sahasına daha fazla eğilerek başarılı ürünler verilmesinde büyük rol oynamıştır. Aynı zamanda ülkede bir kağıt fabrikası kurmak, matbacılığın başlatılması ve gelişmesi için çalışmak gibi geç kalınmış kültür ve kalkınma hamlelerine girişilmesi yine bu dönemde olmuştur. Bir taraftan köşkler, konaklar, camiler ve medreseler yaptıran Damad İbrahim Paşa İstanbul şehrini güzel bahçeler ve çeşmelerle süsleyerek büyük imar faaliyetlerinde bulunuyordu. Bu arada İstanbul Haliç'inin Kâğıthâne semtinde yaptırılan köşkler, bahçeler, eğlence yerleri ve su cedvelleri, özellikle de Sâdâbâd adı verilen mekan oldukça dikkati çekecek güzellikteydi. Burada çeşitli lâle çiçekleriyle zengin bahçe güzellikleri arasında renkli bahar eğlenceleri yapılıyordu.

Diğer taraftan da Said Mehmet Efendi ve İbrahim Müteferrika'nın gayreti ile kurulan matbaada başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dinî kitaplar, daha ziyade lügat kitapları ve tarih kitapları gibi eserler basılıyordu. 1720'de Fransa'ya büyükelçi olarak gönderilen Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi ile onun oğlu Saîd Mehmet Efendi bilhassa Fransız kültür ve medeniyetinin ülkemizde tanınmasını sağlamış şahsiyetlerdir. Büyük eğlencelerin düzenlendiği, zevk ve sefâ alemlerinin yaşandığı meşhur Lâle Devri 1730'da Patrona Halil ayaklanması ile son bulmuştur.

Lâle Devri onbeş yıl sürmüş, fakat etkisi yıllarca devam etmiştir. XVII yüzyılda başlayan edebiyata yerli unsurların adet ve geleneklerin

girmeye başlaması hareketi, XVIII. yüzyılda daha da hızlanmış, özellikle Lâle Devri şairlerinin Boğaziçi'ni, yeni yapılan binaları, buradaki eğlenceleri anlatmaya başlamaları, yerlileştirme çabalarının başlangıcı olmuştur. Devrin bütün olayları, başta Nedîm olmak üzere şairlerin divanlarına girmiştir. Divan edebiyatında şairler ilk kez çevrelerini görmeğe başlamışlar, artık hayali bir yeri değil, yaşadıkları şehir olan İstanbul'u anlatmışlardır. Gazellerde, kasidelerde, tarih ve şarkılarda güzelleri güzellikleri, olayları, eğlenceleri, yazı, kışı ramazanları, ve bayramalarıyla yaşanılan İstanbul hayatı bütün canlılığıyla yer almaya başlamıştır.

"Mahalllileşme cereyanı" bu asrın edebiyatının en önde gelen özelliğidir. Bu cereyan, halk hayatını, zevkini, sanatını edebiyata taşımış, halk deyimleriyle ifadelerinin edebî eserlerde yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Önceki asırlarda zayıf da olsa bu tür çalışmalar yapılmış, sadeleşme ve millîleşme bir ölçüde başlamıştı.

Mahallîleşme hareketiyle şehrengiz, münşeat ve tarihlerde kullanılan atasözleri diğer türlere de girmeye başlamış, bu türlerde halk yaşayışına çokça yer verilmiştir. Nedîm ve Gâlib'in hece vezniyle birer türkü söylemeleri, divan edebiyatında ilk kez görülen önemli bir gelişmedir. Halk edebiyatına doğru olan bu yakınlaşma, türkü ve koşma karşılığı olarak bu edebiyata şarkı türünü kazandırmıştır.

XVIII. yüzyıl edebiyatının dikkat çeken bir özelliği de klâsik divan şiirinin katı kaidelerinden kurtulmağa başlamasıdır. Yüzyılın başında yetişen şairlerde görülmeğe başlayan bu değişme, Nedîm'in de katılmasıyla hızlanmış ve yüzyıllar boyu kullanılan mazmunlar değişmeğe, katı ve klâsik olanlar yumuşamağa başlamıştır. Tekrar edile edile usanılmış belli benzetmelerin dışına çıkılmış, güzelin saçının, gözünün rengi değişmiş, aşığın niyazı azalmış, sevgilinin nazı hafiflemiştir. Hatta bu değişme zamanla aşıkların bir başka sevgiliden

söz etmelerine kadar vardırılmıştır. Bazen hiç mazmun kullanmadan da güzelliklerin anlatılabileceği ustaca beyiterin söylenebileceği ispatlanmıştır. Bu yüzyılda birkaç şeyh şair dışında tasavvufî aşk işlenmemiştir. Yaşanılan hayatın, beşerî aşk arzularının ortaya konması, bir bakıma şairlerin de paylaştığı Lâle Devri'nde yaşananan rahat, zengin ve çoşkun bir masal hayatının şiire yansıması sonucudur. Devrin şiirini en iyi biçimde simgeleyen Nedîm'in yaşanılan bu görkemli hayatı, bundan aldığı zevkleri çoşkunlukla ama incelikle ve nezaketle söylemesi onun yolunda olan şairlerin bazılarınca yanlış yorumlanmış ve Nedîm'in içtenliği, kimi zamanlar müstehcenlik şekline yorumlanmıştır.

XVIII. yüzyılı etkisi altına alan Sebk-i Hindî, Nâilî, Fehîm, İsmetî, Şeyhülislam Yahya Efendi gibi Türk şairlerinin etkileriyle bu yüzyılda da devam etmiş anlamda derinlik, hayallerde genişlik, dilde incelik başta Nedîm olmak üzere bütün şairlerde görülmüştür. Yüzyılın ikinci yarısında Hoca Neşet'in Şeyh Gâlib'in de içlerinde bulunduğu genç şairlere İran edebiyatını ve Hind üslubunun öncülerinden Sâib-i Tebrizî ve özellikle Şevket-i Buhârî'yi okutup sevdirmesiyle bu üslubun ve genellikle iran şiirinin etkileri artmış ve özellikle Şeyh Gâlib'de üslubun öteki ana özellikleri anlamda griftlik, mübalağa, tezad, ıztırap ve tasavvuf bütün ağırlıklarıyla ortaya çıkmıştır.

Bu yüzyıl şiirinde görülen başka özellikler de; şarkı, manzum tarih ve nazirenin belirgin biçimde artmasıdır. Eskiden beri murabba adıyla anılan ve bestelenen nazım şekli, kafiye düzeninin değişmesi, halk şiirindeki koşma ve türkünün de etkisiyle XVII. yüzyıl ortalarında şarkı adını almış ve özellikle Lâle Devri'nden sonra büyük bir gelişme göstermiştir. Yalnız Türk nazmında görülen ve geniş halk kitlelerine de seslendiği için daha sade bir dille söylenen şarkının gerçek ustası Nedîm olmuştur. Nedîm 28 şarkısıyla bütün şarkı şairlerine örnek olmuştur. Şarkı bu yüzyılın bütün şairlerince benimsenmiş, murabba, muhammes, müseddes olarak pek çok şarkı söylenmiştir. Eskiye bağlı,

klâsik şiirden ayrılmayan Şeyh Gâlib bile 11 şarkı söylemiştir.

XVIII. yüzyılda manzum tarihte de büyük bir gelişme görülmüştür. Özellikle Lâle Devri'nde yeni binaların yapımı ve eskilerin onarılmasından, ramazan, bayram, nevruz, sadaret ve vezaret kutlamaları, şehzadelerin doğumları ve sünnetlerine, sultan düğünlerine, savaşta kazanılmış başarılara, yabancı devletlerle yapılan anlaşmalara, elçilere verilen ziyafetlere, devlet büyüklerinin nişan talimlerine kadar büyük ve küçük her olaya bütün şairlerce manzum tarihler düşürülmüş, kaside ya da kısa ve uzun kıta tarihler divanları doldurmuştur. Padişah ve sadrazamla ilgili tarihler ayrıca tarih mecmualarında toplanmıştır. Manzum tarih yüzyılın ikinci yarısında da sürdürülmüştür. Bu arada Haşmet (18), Fıtnat Hanım (51), Sübülzâde Vehbî (33), Enderunlu Fâzıl (32) çok tarih söyleyen şairlerdendir. Şeyh Galib, bir tarikat şeyhi olduğu halde kaleme aldığı 68 tarihle asrında cereyan eden olaylarla da yakından ilgilendiğini göstermiştir.

Bu yüzyılda nazirecilik de bir hayli gelişmiştir. Yüzyılın başında kasidede Nef'î ve gazelde Nâbî şiirlerine en çok nazire yazılan şairlerdendir. Daha sonra yıllarda ise en fazla Nedîm'in şiirlerine nazire yapılmıştır. Nazireciliğin gelişmesinde, şairleri birbirine kaynaştırmada, onları sık sık şiir ve edebiyat toplantılarında biraraya getiren Sadrazam İbrahim Paşanın da katkısı olduğu kuşkusuzdur. Şairler, eski ustalara ve birbirlerine söyledikleri nazireleri, tahmisleri bir yarışma havası içinde bu toplantılarda sergilemişlerdir. Yüzyılın sonuda İran şairleri yeniden taklit edilmeğe başlanmış, Sâib ve Şevket'e nazireler söylenmiştir.

XVIII. yüzyıl edebiyatının dili, genelde bir önceki yüzyılın özellikle Sebk-i Hindî şairlerinin ağır ve süslü diline göre daha sadedir. Şiirde kullanılan dil ince, nazik ve pürüzsüzdür. XVII. yüzyılda olduğu gibi yine soyut ve somut kavramların birleştirildiği uzun tamlamalar vardır.

Yabancı kelimeler de yine çok kullanılmaktadır. Ama bunun yanında şiir dilinde bir sadeleştirme çabasının başladığı da bir gerçektir. XV. yüzyılda Cafer Çelebi ve Yahyâ Bey'le başlayan, XVI yüzyılda Nazmî ve Mahremî ile sürdürülen Türkçeye daha çok yer verme hareketi XVII. yüzyıl edebiyatına egemen olan Hind üslûbunun etkisiyle duraklamış, fakat yüzyılın sonunda Nâbî ağır ve ağdalı şiir diline "Divan-ı gazel nüsha-i Kamus değildir" sözüyle tepki göstererek yabancı kelimelerin çokluğundan yakınması ve üstelik İstanbul'da konuşulan Türkçe'nin Arapça'dan üstün olduğunun savunmasıyla daha sade bir dil kullanma çabası yaygınlaşmağa başlamıştır. Lâle Devri şairlerinin başta Nedîm olmak üzere deyimleri ve atasözleriyle halkın kullandığı mahallî dil, yani İstanbul Türkçesini şiire sokma ve halkın diline yaklaşme çabalarıya şiir dili oldukça sadeleşmiştir. Yabancı sözler bir derecede azalmış, hatta Arapça ve Farsça kelimeler de halkın söylediği biçimde, bozuk şekilleriyle kullanılmağa başlanmıştır. Dildeki sadeleştirme çabası soyut kavramlarla dolu uzun tamlamalı, ağır bir dil kullanan Şeyh Gâlib'de bile kendini göstermiştir. Şiirde sade dile yaklaşma çabası mensur eserlerde de daha kolay anlaşılır bir dile doğru yönelmeyi beraberinde getirmiştir.[5]

Osmanlı şiir tarihini inceleyen Gibb, XVIII. asra diğer tarihçilerden biraz daha farklı yaklaşarak bu yüzyılda edebiyatın niçin mahallîleştiğini araştırmıştır. Ona göre, Osmanlı şiiri, dört evre geçirmiştir. XVIII. asır da bu evrelerin üçüncüsünü oluşturmaktadır. Gibb'e göre, Eski Dönem (The Archaic Age), ve Klâsik Dönem (The Classical Age)'in bitmesiyle Geçiş Dönemi (The Transition Period) başlamış, bu dönemde Osmanlı şiiri kendi benliğini ve yerini bulmuştur.

Gibb'in bu dönem hakkındaki görüş ve yorumları şu şekilde özetlenebilir:

[5]Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 745-747.

Her şeyden önce Gibb'in Geçiş Dönem'i olarak, III. Ahmet'in tahta çıkışını alması sadece bir ortalama tarih bulabilmek içindir. Çünkü Klâsik Dönem'de kendi öz kaynaklarından beslenerek yazanlar olduğu gibi, Geçiş Dönemi'nde de Klâsik Dönem'in ruhuna uygun olarak şiir yazanlar mevcuttur. Örneğin, Geçiş Dönemi'ne has olan şarkı biçimini Klâsik Dönem'in şairi Nazîm'in divanında görmek mümkündür.

Şarkı türünün çıkması, Türk şiirinin, artık Fars egemenliğinden çıktığının bir sembolüdür. Şarkının biçimi ve içeriği tamamen yerli ruhtur ve Geçiş Dönemi'ni oluşturan ruh ile aynıdır. Fars etkisi Geçiş Dönemi boyunca azalarak devam etmiş ama tamamen ortadan kalkmamıştır. Bu etki ancak Osmanlı aydınlarının Batı ile etkileşmeye girmesinden sonra kaybolmuştur.

Türkler'in doğası Farslılar'ınkinden daha pratiktir; Türkler çok fazla hayalci değildirler. Dolayısıyla bir karşılaştırma yapacak olursak Osmanlı şiiri, Farslılar'ınki kadar fazla mistik değildir.

Türklerin yavaş yavaş İranlılar'ın etkisinden çıkmalarının doğal bir sonucu olarak da Türk ruhu bu mistik havadan uzaklaşmış ve giderek maddîleşmiştir. İran şiirinde en iyi ihtimalle, cinsiyetsiz olan mahbub, insana, genellikle de güzel ve çekici olan bir kıza dönüşmüştür.

Bu arada uzun mesneviler azalmış, bu kategoriye ait daha kısa şiirler ortaya çıkmıştır. Tarih ve ebced hesabı ile yazılan şiirlerde belirgin bir artış başlamıştı.

Bu yüzyılda şiirde meydana gelen değişiklikleri, şairlerin kullandıkları kelimelerde de görmek mümkündür. Önceden Fars etkisiyle kullanılmayan pek çok Türkçe kelime ve deyim divanlara girmeye başlamıştır.

Sultan Ahmet ve diğer saray elamanları edebiyatın patronları sayılırdı. Başta Nedîm olmak üzere seçkin şairler şiirlerinde sarayın ihtişamını sultanın ve vezirlerin başarılarını övüyorlardı. Saray şiiri Osmanlı'da her zaman mevzu bahis olsa da hiç bir zaman III. Ahmet'in son devirlerindeki kadar başarıya ve farklılığa ulaşmamıştı. Ancak saray, pek çok yetenekli şair için cazibe odağı olsa da bir takım nedenlerden dolayı sarayın dışında kalmış yazarlar da yok değildi. Bunlardan bazıları - Nedîmi dışarıda bırakırsak- diğer saray şairlerinden daha fazla üne ve şöhrete sahiplerdi.[6]

Görülüyor ki XVIII. yüzyıl, Osmanlı şiirinin kendini bulduğu bir devirdir. Fars şiirinin Osmanlı şiirinin hem dilinden hem de içeriğinden etkisinin kalkmasıyla divan edebiyatı, yeni bir çehre kazanmış, biraz daha Halk Edebiyatı'na yaklaşmıştır. Şüphesiz bu durum, edebiyatın kendi gelişim sürecinin dışında asrın sosyal, siyasal, ekonomik yapısının ve elbetteki Lâle Devri'nin doğal bir sonucudur.

[6] E.J.W.Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, IV, 3-17.

B) SEBK-İ HİNDÎ

1) SEBK-İ HİNDî NEDİR?

Sebk-i Hindî, kelime olarak,"Hind yolu", "Hind üslûbu" ve "Hind tarzı" anlamlarına gelmektedir.

İran'da doğup Hindistan'da gelişen ve XVI. ile XVIII. yüzyıllar arasında Hind, İran ve Türk şairlerinin şiirlerinde yer alan bir akımdır. En önemli özelliği ise ince ve girift hayallere dayanan zihnî bir şiir tarzı olmasıdır.

Bu üslûbun öncüleri arasında Baba Figânî (öl. h.925/1519), Örfî-i Şîrâzî (öl.h.999/1590), Feyzî (öl. 1595), Nazîrî (öl. h.1021/1622),Tâlib-i Amûlî (öl. h.1036/1626), Kelîm-i Kâşânî (öl. h.1061/1651) ve Sâib-i Tebrîzî (öl. h.1080/1670) sayılabilir.

XVII. yüzyıldan itibaren Türk şairlerinin de Sebk-i Hindî tarzında şiirler yazdığını görmekteyiz. Bunlar Nef'î (öl. 1635), Fehîm-i Kadîm (öl. 1645), Nâilî (öl. 1666), Neşâtî (öl. 1674)' dir. Şeyh Gâlib'le (öl. 1799) en yüksek zirvesine ulaşan bu şiir tarzına Bahâî (öl. 1653), ve Nedîm (öl. 1730)'in şiirlerinde de rastlamak mümkündür.[7]

Sebk-i Hindî'nin doğuşu, gelişmesi ve bazı özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

2) DOĞUŞU VE GELİŞMESİ:

Bu üslûbun doğduğu yer, Timurlular devrinde Herat şehridir.

[7]Haluk İpekten, *Nâilî, Hayatı Sanatı, Eserleri*, Ankara 1991, 61.

Başlangıçta Herat'ta pek ilgi görmeyen bu üslûp, Hint Baburluları tarafından yayılmıştır. Hind üslûbu'nun asıl öncüsü Figânî, kendi şiir üslûbuna halk tabakasının fikirlerini ve tabirlerini sokarak, yeni bir tarz geliştirmişti. Bu tabirler gitgide gazellerin dokusuna dek işlendi. Onun şiir zevki, zamanla tesirini gösterdi ve Figânî, oluşmakta olan yeni bir akımın ilk temsilcisi haline geldi. Figânî halk deyişlerinin yer aldığı şirler yazmakla beraber, Örfî, Nazîrî gibi şairlerin geliştirdikleri üslûp özellikleri Figânî'nin şiirlerinde önceden mevcuttu.

Figânî'nin şiirinin oluşmasında ise, önceki yüzyıldan kalma akımlar rol oynuyordu. Bir önceki yüzyılda Câmî (öl. 1492-93)'den sonra **'tarz-ı vukû'** ya da **'zebân-ı vukû'** diye adlandırılan bir edebî akım gazellere yeni bir renk ve ruh vermiş, gazelleri Irak üslûbuyla yazılan gazellerden ayırmıştı. **'Vâkıa gûyî'** diye adlandırılan bu üslûp, aşk va aşıklık dünyasına mahsus gerçeklerin gazele sokulması, eski mazmunların tekrarından sakınılması ve bir takım aşırılıklara gidilmemesi gibi hususları içeriyordu. Bu akım sonraları yavaş yavaş mübalağa ve ifrata varan hayallere doğru genişledi.

Baburlular sarayının edebiyata ve şiire gösterdikleri ilgi bu dönem şairleri ve ediplerini Hind'e yöneltti. Şairlerin gidiş-gelişleri sonucu, **'Vukû gûyî'** akımı farsça şiir söyleyen şairler arasında da yayıldı. Figânî'den gelen tesirler ve bir takım yeni unsurların da birleşmesiyle meydana gelen 'Sebk-i Hindî' oluştu.

Hint üslûbu önce, **'Mekteb-i vukû'** ile başladı, sonuna kadar da tecrübeyle ve gerçeğe dayanan unsurlarıyla gazelde muhafazaya çalıştı. Sonunda yenilik arama meyli, zarif mazmunlar bulma ve ince hayaller kurmaya aşırı ilgi, yavaş yavaş bu tarzdaki gerçekçiliği azalttı. Böylece 'hint üslûbu'nu, şairane ince hayaller içerisinde müphem, karmaşık, girift ve bazen de anlaşılmaz duruma getirdi.

3) ÖZELLİKLERİ:

a) Bu üslûbun ilk çıktığı dönemlerde lafızla mana arasında denge kurulmaya çalışılıyordu. Zamanla mana öne geçti ve manalar, söz kalıplarına dar gelmeye başladı. Bunun doğal sonucu olarak da manaların beyanı güçleşti. Bu dönem şairleri geniş manaları bir beyite sığdırmaya çalışıyorlar, bunun için de dilden dile dolaşacak, hatırlanması kolay mazmunlar arıyorlardı.

b) **'hayal-bendî' 'hayal perdazî' adı verilen** ince hayalleri mana ile birleştirip beraber götürme. Bu tür, zihne uzak hayal kurmalar, şiirde mübhemliğe de sebep olmuş ve bu müphemlik, bu ilk dönem şiirinin özelliği haline gelmişti. **'Tarz-ı hayal'** denen bu edebî akımda söz, hayaller ve vehimler çevresinde dolaşır durur. Bazan bu tür şiirleri açıklamak şairin içinde bulunduğu ruh halini bilmekle mümkün olur.

c) **'Vâkia gûyî'** akımı eski şairlerin gazellerinde mevcut olan soyut aşkı, ilhamını günlük aşk ve sevgiliden alan gerçek hallerin ve hislerin anlatımına bırakmıştır.

d) Şairin kendi hayalini somutlaştırıp sonra canlılar için düşünülen fiilleri ve sıfatları, hayalî şahıs için kullanması da bu üslûbun bir özelliğidir. Bu müşahhaslaşmış hayaller şairlerin yararlandığı önemli unsurlar olup temsil getirme geleneği, atasözleri ve deyimlerle 'irsal-i mesel' sanatına kadar varır.

e) Orijinal sayılabilecek ifade ve manaları yakalamaya çalışmak esastır. Başkalarını taklit, şiirde mutlak bir kusurdur.

f) Bir diğer özellik ise sözün sadeliği ve şiir dilinin yeniliğidir. Bu dönemde şairlerin dili öncekilerden tamamen farklıdır. Zamanla dilin sadeliği yerini girift hayallerle birlikte karmaşıklığa ve müphemliğe bırakmıştır. Dilin sadeliğinden kasıt az sözle çok anlam ifade edimesidir.

g) Bir diğer özellik ise teşbih mecaz ve istiare gibi edebî sanatlarda aşırı derecede mübalağa yapılmasıdır. Öyle ki bu sanatlardan uzak olarak kurulan şiirler eksik telakki edilmiştir.

h) Bir diğer özellik, hayallerin günlük hayattan seçilmiş olmasıdır. Mazmun bulmak oldukça güç olduğundan, bilinen mazmunlara zarif manalar ve ince nüktlerle ve kelime oyunlarıyla orjinalite kazandırmaya çalışmasıdır.

ı) Eziklik, bedbinlik, üzüntü ve bir takım ruhî gerginliklerin şiire yansıtılması sonucu hüzünle karışık bir karamsarlığın şairlerin beyanlarında görülmeğe başlanması, bir diğer özelliktir.

i) Halk tabakasının dünya görüşü diyebileceğimiz bir tür yaklaşımın dile girmesi, Sebk-i Hindî'nin özelliklerinden bir diğeridir. Dünyanın faniliği, fırsatları değelendirmenin gereği yersiz hırs ve gururdan kaçınılması, işlenen konular arasında yer almaya başlamıştır.[8]

4) *SEBK-İ HİNDÎ'NİN ANLAM ÖZELLİKLERİ:*[9]

a) Anlamın söze üstün olması.

b) Hayallerin zenginleşmesi incelmesi ve belirsizleşmesi.

c) Yeni mazmunlar, yeni deyişler kullanımının yaygınlaşması.

d) Mübalağa sanatının sıkça kullanılması.

e) İçerikte ıstırabın artması, bedbahtlık, ümitsizlik gibi ruh hallerine çokça rastlanması.

f) Tasavvufî ögelerin yaygın kullanımı.

---

[8] Ömer Okumuş, "Hint Üslubu", *Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi*, sy. 17 (1989), 107-116.

[9] Sebk-i Hindî ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz. Köksal Seyhan, *Mâlî-Mesnevileri ve Divanı*,.40-53; Melike Erdem, *Bursalı Talib ve Divanı, Tenkitli metin ve İnceleme*,48-49 ve Ali Milani, *Şevket-i Buhari ve Onun Üslûbunun Türk Edebiyatı'na Tesiri*, 43-66.

g) Tezat sanatına çok sık başvurulması.

h) Gerçek aşk ve hisler üzerinde durulması.

ı) İnançların şiire açıkça yansıması.

i) Mizaha eğilim ve alayın artması.

5) *SEBK-İ HİNDİ'NİN DİL ÖZELLİKLERİ:*

a) Anlamda yoğunlaşmanın artması.

b) Yeni ve yerel kelimelerin kullanımındaki yaygınlık.

c) İrsal-i mesel, atasözleri ve deyimlerin sıkça kullanılması.

d) Tamlamaların daha sık görülmesi.

e) Bileşik kelimelerin çokluğu.

6) SEBK-İ HİNDÎ'de LAFIZLA MANA ARASINDAKİ İLGİ:

a) Lafız manaya nisbetle o kadar ince olmalı ki, mana tamamen görülebilsin ve lafız da mananın hiç bir tarafını örtmeden göstersin.

b) Lafzın ince olması gerektiği gibi,aynı zamanda da dar ve kısa olmalıdır.

c) Lafız, mananın içinde kaybolmalıdır.

d) Bu ince, dar ve gizli lafız, aynı zamanda mananın en uzak mefhumunu taşır ve bu suretle lafız, tamamen kaybolur.

e) Lafız az, mana fazla olmalıdır.

7) SEBK-İ HİNDÎ'de MANA:

Sebk-i Hindi üslûbunda en çok vurgulanan şey, manadır. Bu yüzden mana kullanımı, çok büyük önem taşımaktadır. Bu üslûpta mana, dört çeşittir:

a) İnce mana: İnce hayal ve nükteleri içermektedir.

b) Bigâne mana: Bu üslûba göre, söz aşina, mana bigane olmalıdır.

c) Renkli mana: Bu üslûpta mana, tek yönlü değil, çok yönlüdür.

d) Girift mana: Mana, sarih değil, sathî değil, içiçe geçmiştir.[10]

Sebk-i Hindî üslûbunun tüm bu özellikleri gözönüne alındığında, çok yoğun olmasa da Nedim'in şiirlerine de etki ettiği açıkça görülecektir. Özellikle, ince mana, yerli ifadelerin kullanılması, mananın lafza galebe çalması, ince nüktelerden yararlanma gibi konularda Nedim'in bu üslûba kısmen de olsa yakınlaştığı görülmektedir.

[10] Ali Milani, *Şevket-i Buhari ve Onun Üslûbunun Türk Edebiyatı'na Tesiri*, 43-66.

C) NEDÎM'İN HAYATI

XVIII. asır divan şairlerinden olan Nedîm (Öl.H.1143/M.1730), şiirde açtığı yeni bir çığır ile Nedîm Ekolü 'nü kurarak hem çağdaşlarına hem de kendinden sonraki şairlere etki etmiş, divan şiiri tarihinde önemli bir yere sahip olmuş, müstesna şahsiyetlerden biridir.

Asıl adı Ahmed'dir ve İstanbullu'dur. Onun İstanbul'lu olduğu, şuara tezkirelerinde kaydedildiği gibi, kendisi de Sadrazam İbrahim Paşa'ya sunduğu bir kasidesinde, İbrahim Paşa'nın kendisine hitaben:

" Gel ey bigâne meşreb İstanbul oğlanı "

dediğini söyleyerek bu bilgiyi teyid etmiştir. Nedîm'in doğum tarihi Ebuzziya Tevfik tarafından Nümûne-i Edebiyyât-ı Osmâniyye'de h.1092/m.1681 olarak bildirilir. Ancak bunun dışında, Ebuzziyâ Tevfik'i doğrulayacak hiç bir bilgi elde edilememiştir.[11]

Dedesi Sultan İbrahim devri (1640-1649) kazaskerlerinden Mustafa Muslihüddin Efendi, babası ise Anadolu'nun değişik yerlerinde kadılık görevi yapmış olan Mehmet Efendi'dir. Nedîm'in dedesi, halk tarafından beğenilmeyen davranışları yüzünden 'mülakkab' sıfatını almış ve Mülakkab Mustafa Efendi diye tanınmıştır. Annesi Saliha Hatun ise, ünlü Karaçelebizâde ailesinden olup, soyu Fatih devri (1451-1471)'ne dek uzanır. Bir kasidesinde Nedîm, bunu şöyle dile getirir:

" Fahriken ecdâdıma ol âsitân hizmeti
Hazret-i Sultân Ebu'l-fethin zamânından beri "

---

[11] Hasibe Mazıoğlu, *Nedim*, 1.

Anne ve baba tarafından iyi bir tahsil görmüş olan Nedîm, devrinin klâsik ilimlerini tahsil etmiş, Arapça ve Farsça'yı mükemmel öğrenmiştir. Aralarında Şeyhülislam Ebezâde Abdullah Efendi'nin de bulunduğu bir heyetin önünde verdiği imtihanı kazanarak 'müderris' olmuştur. Ebezâde Abdullah Efendi, m.1707 ile 1713 yılları arasında iki kez şeyhülislâmlık yaptığından onun müderris olması bu yıllar arasında olmalıdır.[12]

Nedîm'in İstanbul'dan başka bir yerde oturup oturmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Kaynaklara göre, Beşiktaş'ta, Beşiktaş ile Ortaköy arasında Tekerlek Mustafa Çelebi mahallesinde ikamet etmekteydi. Ancak Rumeli yakasında oturduğu halde, onun Anadolu yakasında bulunan Karacaahmet bir mezarlığında gömülü olması merak vericidir. Herhalde baba evi Üsküdar yakasındaydı ve öldüğünde kendisi de orada ikamet etmekteydi. Ya da İstanbul'u dehşet içinde bırakan Patrona İsyanı yağmasında Anadolu yakasına geçmiş ve orada yerleşip kalmıştı.[13]

İbrahim Çelebi adındaki bir zatın kızı olan Ümmügülsüm Hatun ile evlenmiş ve bu evlilikten Lebâbe adında bir kızı dünyaya gelmiştir. Nedîm'in vefatından sonra kızı Lebâbe'nin vasiliğini kayınpederi, İbrahim Çelebi üstlenmiştir. Ayrıca Nedîm'in ailesi hakkında Rukiyye, Hamide, Ayşe adında üç kızkardeşi bulunduğu bilinmektedir. Ancak, Ayşe'nin onun vefatı sırasında nerede olduğu hakkında bir malumat yoktur.[14]

Nedîm'in ilk şiirleriyle adı duyulmağa başladığı zaman, Osmanlı Padişahlarından III. Ahmed tahtta bulunmaktaydı. 'Necib' mahlasıyla şiirler de yazan bu padişah, zenginliğe, ihtişama, debdeye ve şaşaaya

[12]Fevziye Abdullah Tansel,"Nedim",İ A, IX, 169.

[13]Mehmed Çavuşoğlu, "Nedim'e Dair",Türk Dili , Haziran (1987), s.331.

[14]Ali Canip Yöntem, "Nedim'in Hayatı ve Çağdaşları Üstündeki Tesirleri", Ankara 1943, 113.

olan düşkünlüğüyle ün kazanmıştı. Onun devrinde sanat faliyetlerinin yanı sıra, imar ve inşa işleri de oldukça revaçtaydı. Devletin yönetimini sadrazamlarına bırakıp kendisi istediği minval üzere yaşamayı tercih ediyordu. Sadrazamlarının tutumlarını bir türlü beğemiyor, kısa sürelerle bir çok sadrazam değiştiriyordu. Onuncu sadrazamın azledilmesinden sona nihayet Sadrazam Ali Paşa'da karar kıldı. 1713'te sadrazamlığa getirilen Ali Paşa, sadece siyasi sahada değil, Nedîm'in adının duyulmasında da büyük rol oynamıştır. Siyasi başarılarıyla padişahın gözdesi olmaya devam ederken Nedîm de ona ilk kasidelerini sunarak, yavaş yavaş sanat hayatındaki yerini almaya başlamıştır. Bir taraftan Ali Paşa'ya sonsuz övgüler yağdıran Nedîm, diğer taraftan da kendi durumunun kötülüğünden bahsediyor, büyüklerin aciz kulları yalnız bırakmayacağını her fırsatta hatırlatıyordu. 1714 yılında Ali Paşa'nın Moro'da kazandığı zafer üzerine ona bir kaside sunmuş ve bir dilekçe yazarak müderrisliğe tayin istemiş ve talihsizliğinden de şikayet etmiştir. Ne yazık ki Nedîm, Ali Paşa'dan umduğu yardımı göremeden Ali Paşa Varadin'de şehid düşmüştür.

Nedîm'in adının henüz kimse tarafından bilinmediği o günlerde İbrahim Paşa'ya daha vezir rütbesi verilmeden önce 1716 yılında mirahorluğa getirilmiş, Nedîm ona sunduğu kaside sayesinde bir hariç medresesi ihsanı ile taltif edilmiştir. İbrahim Paşa'nın ertesi yıl vezirlik rütbesine ermesi nedeniyle Nedîm, uzun bir tarih kıtası ile duyduğu sevinci dile getirmiştir. 1718 yılında Şehid Ali Paşa'nın eşi Fatma Sultan ile evlenerek 'damad' olmuş ve sadrazamlığa getirilmiştir. İşte İbrahim Paşa'nın sadaretiyle birlikte Nedîm gerçek hamisine kavuşmuş, onun için asıl yükselme devri başlamıştır. Daha evvelden de tanıdığı İbrahim Paşa, büyük saygı duyduğu şairi hem koruyor hem de yükselmesi için gayret gösteriyordu. Sadaretinden sonra Nedîm hamisine bir kaside sunarak onun bendesi olduğunu, böyle müşfik bir efendisi varken kendisinin kimsesiz ve işsiz bırakılarak mahrumiyet çekmesinin doğru olmadığını dile getirir.[15]

---

[15]Fevziye Abdullah Tansel, "Nedim", *İ A*, IX, 169-170.

.Nedîm, bundan sonra her fırsatta İbrahim Paşa'ya bir kaside sunarak onun getirdiği sulhla halkın huzura kavuştuğunu, ilim ve marifet sahiplerinin değerini bilir, akıllı ve tedbirli sadrazamın devrinde artık herkesin rahat içinde yaşadığını uzun övgüler ve aşırı mübalağalarla anlatır. Değişik nesibler, şuh tegazzüller, yeni ve parlak hayallerle süslediği kasiderlerle şairliğinin ve sanatının bütün hünerlerini gösterir:

Bi-hamdi'llâh yine feyz-i safâ şâmil cihân üzre
Cihân âsâr-ı hükm-i sulh ile emn ü emân üzre

Zamân-ı rezm geçti şimdi vakt-i bezmdir söylen
Çemen nakş eylesin nakkâşlar püşt-i kemân üzre

İbrahim Paşa'ya sunduğu bu kasidedede zeki şair, III. Ahmed'i övmeyi ihmal etmez:

Cenâb-ı Hak hemîşe hıfz ede zât-ı hümâyûnun
Cihân durdukça dursun mesned-i Osmâniyân üzre

Nedîm bu kasidede Sultan Sencer'in şair Enverî'yi koruduğu gibi, İbrahim Paşa'nın da kendisini korumasını ister. İbrahim Paşa'nın Nedîm'in medreseye tayinini sağlamış olduğunu Nedîm, III. Ahmed'e yazdığı bir kasideyle dile getirir. Kasidede hem padişahı hem de İbrahim' Paşa'yı aşırı derecede överek teşekkürlerini bildirir. III. Ahmed'e sunulan bu ilk kasideden sonra artık her vesileyle onu öven kasideler yazar. Şair, ince zekası ve esprili buluşlarıyla yaptığı mübalağalarıyla, samimi neşeli ifadesiyle padişahın gözüne girmeyi başarır.[16]

Devletin siyasî çalkantıları biraz durulunca, imar ve inşa işlerine ehemmiyet verilmeğe başlanmış, Şehzâdebaşı'ndaki darülhadis ve

[16]Hasibe Mazıoğlu,*Nedim*, 13-18.

kütüphanenin inşası da tamalanmış ve 1719'dan itibaren burada tefsir dersleri başlamış idi. Nedîm, İbrahim Paşa'nın huzurunda verilen tefsir derslerinde 1723 yılından itibaren "kâri" (tefsirleri okuyan) olarak bulunmuş ve buradaki başarısıyla bir kez daha İbrahim Paşa'nın meth ü senasına layık olmuştur. Ayrıca İbrahim Paşa 1719 yılında Arapça ve Farsça eserleri Türkçe'ye tercüme edecek bir ilim heyeti kurmuş, buna Nedîm'i de dahil etmişti. Bu heyetteki görevi esnasında Nedîm, IV. Mehmet'in müneccimbaşısı Derviş Ahmed Aşkî'nin Sahâyif ü'l-Ahbâr adıl eserini tercüme etmiş aynı zamanda, 1725'te Aynî Tarihi'nin bir bölümünün çevirisini yapmıştı. Bu görevi sürdürürken bir yandan da müderrislik mesleğinde yükselerek 1725'te Mahmut Paşa Mahkemesi naibi olmuş, bunun için bir methiye yazarak İbrahim Paşa'ya teşekkür etmiştir. İbrahim Paşa, bunun dışında Nedîm'in yıllardır beklediği hafız-ı kütüplük görevine onu atayarak kendi kütüphanesine müdür yapmıştır.

Bundan sonra Nedîm'in yıldızı iyice parlamış, İbrahim Paşa'nın bulunduğu tüm devlet toplantılarına katılmış ve hatta o toplantıların aranır şairi olmuştu. İbrahim Paşa'nın da hamiliğiyle 1727 yılında Molla Kırimi, bir yıl sonra Sadi Efendi ve Eski Nişancı Paşa, 1729 yılında Sahn-ı Seman, 1730 yılında da Sekban Ali medresesi müderrisliğine atanmıştır. 1730 yılında Patrona ayaklanması patlak verdiğinde bu görevde bulunuyordu.[17]

Nedîm'in ölümü hakkında devrinin kaynaklarında değişik bilgiler mevcuttur. Örneğin, Ramiz Tezkire 'sinde hayatının sonlarına doğru ellerinin titrediğini, Nedîm'in 'illet-i vehmiye' ye tutulduğunu, ayaklanma da çok korktuğu için bir müddet sonra öldüğünü söylemektedir. Süleyman Saadeddin ise Mecellet ü'n-Nisâb'da Sultan III. Ahmed tahttan indirilip İbrahim Paşa öldürüldüğü sırada devletin büyükleriyle yakınlıkları bulunan kimselerin yakalanıp evleri yağmalanırken damdan dama kaçarken düşüp öldüğünü anlatmıştır. Hatta onun bu korkusunun dedesi, Mülakkab Mustafa Efendi'nin linç edilerek öldürülmesinden beri üzerinde kalan bir korku olduğu

[17]Hasibe Mazıoğlu, *Nedîm'in Divan Şiiri'ne Getirdiği Yenilikler*,27.

söylenmektedir.[18]

Mezarı Üsküdar'da Tunus-Bağı kabristanı'nın biraz yukarısında Selimiye Dergahı civarındaki Çiçekçi mevkiindeki mezarlıktadır. Sonradan annesi Saliha Hatun''un o civardaki kabri de bunun yanına nakledilerek her ikisi de bir parmaklık içine alınmış ve merbut levhaya onun

Nedîm, ey bülbül-i şeydâ niçin hâmuşsun
Senden evvel çok nevâlar güft ü gûlar varidi

beyti yazılmıştır.[19]

Nedîm'in en eski şiiri, olan bir tarihden onun Gülşenî tarikatına mensub olduğu anlaşılmaktadır. Zaten mezar taşı, mevlevî ve hamzavîlerinki gibi baş tarafı kesik, kol ve ayakları kırık bir şekildedir. Bununla beraber şiirlerinde dinî ve tasavvufî bir temayüle rastlamak zordur. Onun münacat ve naat yazmamasının nedeni dinî konulara olan uzaklığıdır.

Nedîm, hayatı boyunca belki de yaşadığı asırın bir özelliği olarak zevk, safa, eğlence neşe ve ikbalden yana olmuş, üzüntüyü ve kederi bir çok divan şairinin tersine görmemeğe hayatının içinden silip atmaya çalışmıştır. Çavuşoğlu, Nedîm'i ve Lâle Devri'ni şu ifadesiyle çok iyi tanımlamıştır:

"Ne Nedîm gibi bir bülbül, ne Lâle Devri gibi bir gülistan oldu. Ondan önce yoktu, ondan sonra da olmadı."

---

[18]Haluk İpekten, Mustafa İsen, Turgut Karabey, Metin Akkuş, 'Nedim Ahmed", *Büyük Türk Klasikleri*, VI, 242.

[19]Fevziye Abdullah Tansel, "Nedim", *İ A*, IX, 171.

D) NEDİM'İN ESERLERİ

Divan edebiyatında İstanbul şairi olarak tanınan Nedîm, şöhretini şiirleri ile kazanmakla beraber, nesir sahasında da eser vermiştir. Onun divanı da dahil olmak üzere toplam yedi eseri bilinmektedir.

Divan:

Nedîm divanının şimdiye kadar dört baskısı yapılmış olup bunlardan sonuncusu latin harfleriyledir:

1) Kahire Bulak Matbaası (Bu divanın basım tarihi belli değildir.)

2) İstanbul Vezirhanı Matbaası,1291 (1874/1875)

3) Halil Nihat Boztepe, Nedîm Divanı, İkdam Matbaası,1338-1340 (1919/1920)-(1921/1922)

4) Abdülbaki Gölpınarlı, Nedîm Divanı, İnkılap Kitabevi, Şaka Matbaası, 1951; 2. baskı: Şenoğlu Matbaası, 1972.[20]

Abdülbaki Gölpınarlı 1951 yılında yayımlanan ilk neşrinde, Nedîm'in yaşadığı devir, hayatı ve sanatı ile ilgili geniş malumatı içeren bir önsözden sonra 38 kaside, 60 kıt'a ve 12 tarih, 1 musammat, 1 tazmin, 3 tahmis, 1 taştir, 1 müseddes, 1 terkibi-i bend, 2 mesnevi, 1 lugaz, 157 gazel, 1'i hece vezniyle olmak üzere 29 şarkı, 10 rübai, 27 beyit, 14 Farsça gazel, 14 rübai, 2 kıt'a, 1 müfred, 5 Arapça şiir bulunmaktadır. divan'ın sonunda eseri rahatça anlayabilmek için gerekli isim, kavram, gibi bilgilerin alfabetik sırayla verildiği bir lügatçe

[20]Bu eserlerin dışında Hasibe Mazıoğlu'nun *Nedim* ve Şevket Kutkan'ın *Nedim Divanı'ndan Seçmeler* adlı eserleri mevcuttur.

bulunmaktadır.

İkinci neşrinde ise, 38 kaside, 12 kıt'a, 60 tarih, 1 musammat, 1 tazmin, 3 tahmis, 2 taştir, 1 terkib-i bend,1 müseddes, 2 lugaz,162 gazel, 28 şarkı, 10 rubai, 27 beyit bulunmaktadır. Farsça ve Arapça şiirler kısmında ise, 14 gazel, 16 rubai, 1 müfred, 1 latife bulunmaktadır. Yine divanın arkasında "Nedîm Divanı'nda izahı lazım olan sözler" başlığıyla kısa bir lügatçe verilmiştir. Bu ikinci baskının lügatçesi, ilk baskınınkinden daha kısadır.

Halil Nihat neşri ise, Ahmet Refik'in Nedîm'in şecerisini tesbit ettiği önsözü ile F. Köprülü'nün "Nedîm'in Şiirleri" başlıklı yazısıyla başlar. Bu neşrin arkasında Gölpınarlı'nın neşrindekinden daha geniş bir lügatçe bulunmaktadır. Halil Nihat, Nedîm divanı'nın el yazmalarını karşılaştırarak Nedîm-i Kadîm'e ait olan şiirleri ayıklamış, ve bunu divanın arkasındaki Nedîm-i Kadîm maddesinde belirtmiştir.

Şehid Ali Paşa'ya bir dilekçe:

Nedîm, sadareti 1713-1716 yıllarına rastlayan Şehid Ali Paşa'ya bu görevde olduğu sırada ona hitaben ve müderrisliğe tayini için bir dilekçe sunmuştur. Bu dilekçe Arapça-Acemce bir mülemma olup Ankara'da basılmıştır.[21]

Sahâif ül ahbâr Tercümesi:

Derviş Ahmed Dede (1631-1702)'nin yazma nüshalarında adı bazan Câmi ü'd-düvel, bazen Sahâif ü'l-ahbâr olarak kaydedilen dünya tarihinin tercümesi Nedîm'e izafe edilirse de bazı kaynaklara göre, onun

[21] Bu eser, Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesindeki yazma bir mecmuada (nr.1/1882) bulunmakta olup Kemal Edip Kürkçüoğlu tarafından neşredilmiştir. (Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, 317.)

da bulunduğu bir heyete aittir. 2329 sayfa tutan 3 ciltten ibaret matbu Sahâifü'l-ahbâr'ın başında eserin Nedîm'e ait olduğu kayıtlıdır. Onun tarafından yazılan mukaddimesinde, Nedîm 1132/1720'de başladığı tercümeyi 10 yılda tamamlayıp (25 Şevval 1140/12 Haziran 1730) işinin sona erdiğini anlatan bir kıt'a da yazmıştır.[22]

Aynî Tarihi Tercümesi:

Badreddin Aynî (1360-1451)'nin İkd ü'l-cümân fî târih i'z-zamân adlı eserinin Edirne'de Sultan Selim camii kütüphanesindeki yazması da getirilip, Sâlim, Seyyid Vehbî v.b. kimselere, bu arada Nedîm'e de bir kısmı tercüme ettirilmiştir. Nedîm İbrahim Paşa'nın göz hastalığı sebebiyle yazdığı bir şiirde, bir kelime oyunu yaparak, elinde bu tarih ile onu ziyaret edeceğinden bahseder. [23]

Nigâr-nâme:

İzzet Ali Paşa'nın Nedîm'e şaka yollu yazdığı bir mektuba, yine Nedîm'in şaka yollu yazdığı mensur bir cevaptır. Nigâr-nâme adı verilen cevabı bir yazma mecmuadan naklen Halil Nihad tarafından neşredilmiştir.[24]

Safâî Tezkiresi Takrizi:

Mevlânâ'nın Mesnevi'sinden üç beyiti de içine almakta olan Safâî Tezkiresi takrizidir. Bu tezkirenin müellif zamanında yazılan veya onun tarafından tashih edilen yazma nüshasında Osmân-zâde Tâib, Şehrî, Râzî v.b. şairlere ait takrizlerin yanında var ise de, Nedîm'e atfedilen

[22]Bu eser, 1285/1868-9 yılında Matbaa-İ Amire'de üç cilt olarak bastırılmıştır.

[23]Bkz. İstanbul kütüphaneleri, Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu 1. Fasikül.

[24]Hasibe Mazıoğlu, *Nedim'in Divan Şiiri'ne Getirdiği Yenilikler*, 32.

takriz yoktur.[25]

Mektup:

Kime yazıldığı belli olmayan içinde manzum kısımlar bulunan münşiyâne üslûpla yazılmış bir mektuptur. Yine türkçe Nigâr-nâme gibi içinde şiirler bulunan bir mektubu vardır. Her ne kadar mensur yazılmış bir eser ise de onu yaşatan tarafı sanatlı, münşiyâne nesirleri değil, küçük bir divan teşkil eden şiirleridir.[26]

[25] Fevziye Abdullah Tansel, "Nedim", *İ A*, IX., 171.

[26] Hasibe Mazıoğlu, *Nedim'in Divan Şiiri'ne Getirdiği Yenilikler*, 34.

E) NEDÎM'İN SANATI

XVIII. yüzyıla adını veren üç büyük şairden biri Nedîm'dir. Bu asır divan şiirinin aşk ve İstanbul şairi Nedîm şiirlerinde zengin bir ses ve söz uyumu bulunan, zeka, nükte ve şuhlukla derin bir hissîliği, büyük bir ifade gücüyle birleştirmiş müstesna bir şairdir. Nedîm de divan edebiyatımızın diğer şairleri gibi, kasidelerini gazellerini, şarkılarını, kıt'a ve rubailerini bu edebiyatın ortak malzemesini kullanarak yazmıştır. Ancak Nedîm, yaşamayı ve eğlenmeyi seven neşeli yaratılışı, üstün şairlik yeteneği, yüksek ve ince zevki ile şiirlerinde öbür divan şairlerinde göremediğimiz ya da çok az bulabildiğimiz bir takım farklılıklar göstermiştir.

Hayatının büyük bir kısmını devlet büyüklerinin yanında, bazen Sadabad'da, bazen Çırağan eğlencelerinde gül ve lâle bahçeleri arasında geçiren Nedîm, epiküryen hayat anlayışıyla şiirlerinin büyük çoğunluğunda beşeri zevki dile getirmektedir. O, yalnızca şiirlerinde divan şiirindeki katı geleneği kırmakla kalmamış, aynı zamanda da divan edebiyatı dünya görüşünün dışına çıkma farklılığını ve cesaretini göstermiştir.[27]

Çağdaşları olan şairlerle şuara tezkirecileri, Nedîm'in şiirlerini övmüşler, onda bir yenilik ve farklılık bulmuşlardı. Bazıları Nedîm'in, yaşadığı çağda değil, daha sonradan anlaşıldığını iddia etmişlerdir. Oysaki Ali Canip Yöntem, yaptığı çalışmalar sonunda bu kanının yanlış olduğunu ifade eder. Ali Canip, hem, muasır şairlerin, divanlarını hem de anonim şiir mecmualarını inceleyerek, Nedîm'in adının o asır da da çok sık duyulmaya başladığını söylemektedir.[28]

---

[27]Hasibe Mazıoğlu, *Nedim*, 28.

[28]Ali Canip Yöntem, "Nedim'in Hayatı ve Çağdaşları Üzerindeki Tesiri", Ankara 1943, 14.

Salim, Tezkire'sinde Nedîm'i "taze-zebân" diye kaydeder, ve fevkalâde över. İzzet Ali Paşa, (h.1147/1734) Nedîm'in bir gazelini tanzir ederken, son beyitte:

Nev-zemîn-i tâzede eyle Nedîm'e peyrevi
İzzetâ şi'rin biraz ham olsa da mâni değil

diyerek onun bir çığır açtığını söyler. Atıf, (h.1155/1742) ise

Yekke-tâz olmak Nedîm-âsâ tekellüftür sana
Atıfâ peyrevlik eyle sâha-i tanzîrde

beyitiyle onun vadisinde tek olduğunu kabul eder. Müverrih ve şair, Çelebizâde Asım (h.1173/1759) bir naziresinde:

Kâbil-i tanzîr olmazken Nedîm'in nazmı hîç
Asımâ bilmem neden fikr-i muhâl olmuş sana

diyerek onun şiirine asla yetişilemeyeceğini anlatır. Bir diğer naziresinde ise,

Asımâ nâ-refte-râh açmış Nedîm'e âferin
Kûçe-i teng-i kalemden mülk-istidâda dek

diyerek vadisinin "nâ-refte-râh" yani hiç gidilmemiş yol olduğunu söylemektedir. Safâî de Nedîm'i ise "bî-bedel" olarak vasıflandırır ve yaşadığı devirde şiirlerine karşı duyulan ilgiyi anlatır. Onun asıl tesiri

kendisinden sonrakiler üzerindedir ve zamanla bütün şairleri gölgede bırakmıştır. Nedîm'in kendisine has, tavır ve belağatinden bahseden Şeyh Gâlip'ten başka, Râgıp Paşa, İzzet Molla, Vâsıf ve Fitnat, hatta Osman Nevres ve Mahmud Celâleddin Paşa'ya kadar bir çok şairlerin divanlarında onun etkisi görülür. Nedîm'in bilhassa gazellerini tazmin, tanzir, tesdis, tahmis ve taştirler, tesirindeki şiirler hakkındaki takdir ifadelerinin hemen hepsi, benzeri yetişmeyecek bir şair olduğundan bahsetmeleri, XVIII. asırdan başlayarak bir sonraki asrın ilk ve ikinci yarısında şöhret ve tesirinin gitgide parlayarak nasıl devam ettiğini hatırlatır.[29]

Yalnız divan tertib eden şairler değil, tanzimattan günümüze kadar yeni Türk Edebiyatı'nın başlıca mümessilleri olan birçok şahsiyetler da Nedîm'e hayrandır. Ziyâ Paşa, mazmunlarının inceliğinden şiirimize bir kat daha renk kazandırdığından bahsettiği Nedîm'in bir gazeline nazire yazdığı gibi, Harâbât'ta ondan pek çok örnek almıştır. Namık Kemal'in de ona bir kaç naziresi vardır. Sâki-nâme'si, onun bir kasidesine naziredir. Osmanlılar içinde şiirde en büyük kudret ve güneş kadar parlak saydığı Nedîm'in hal tercümesini yazmak istemiş fakat bu ancak Recâizâde Ekrem'e nasib olmuştur. Hamid'i hayran bırakan tarafı ise, onun ehl-i dilliği, nüktedanlığı fikir ve sözlerinin başlı başına bir edebiyat dili teşkil ediyor oluşudur. Bunlardan başka, Tevfik Fikret'ten, Yahya Kemal'e hatta Mehmet Akif'ten Fuat Köprülü'ye kadar bir çok şair ve araştırmacı, onu takdir etmiş ve onun ruhuna şiirler atfetmişlerdir.[30]

Nedim, Türk Edebiyatı'nda Mahallîleşme Cereyanı denilen ve mazisi, geçen asırların derinliklerinde başlayan bu edebî cereyanı zirvesine ulaştıran şairdir. Bir takım üslûp hünerlerinden ziyade, gerçekten doyurucu vasıflar taşıyan şiirlerinin mimarîsindeki ses ve söz anlaşmasıyla 'Nedîm Okulu' denilen edebî bir ekolün de kurucusu olmuştur. Yeni mazmunları, ince ve zevkli hayali, şuh ve açık söyleyişi, bilhassa temiz ve

[29] Abdülbaki Gölpınarlı, *Nedim Divanı*, XV.

[30] Fevziye Abdullah Tansel, "Nedim", *İ A*, IX, 173.

ahenkli lisanıyla onun diğer divan şairlerinden ayrı sayılabilecek türlü özellikleri vardır.

Nedîm'in üslûbu, duygu ve manayı kelime oyunlarına feda etmeyen fakat söz sanatındaki her türlü ustalığı büyük bir tabiîlikle birleştirmeğe muvaffak olmuş açık, sade, ve samimi bir söyleyiştir. Bununla beeraber, Nedîm'i bu sade Türkçe'si ve bir 'sehl-i mümteni' mahiyetindeki rahat ve tabiî ifadesi yüzünden kolay anlaşılır bir şair sanmak yanlıştır. Çünkü Nedîm'in çok zengin bir kelime bilgisi vardır. Kelimeleri bir çok tarihî, mitolojik ve tevriyeli manalarla ve büyük ustalıkla kullanılır. Şair duyup düşündüğü, görüp heveslendiği, sevip benimsediği, ayrılıp özlediği, her güzel şeyi zarif ve hayal dolu ruhunun en ince ürperişleriyle birleştirerek, şiiri öylece söylemiştir. Yine bu sebepledir ki Nedîm, sırası geldikçe Divan Şiiri kaidelerinden ustalıkla ayrılmış, vezinden kafiyeye, şekilden söze ve söyleyişe kadar kendini serbest kabul etmekten fazla çekinmemiştir.

Bu münasebetle, divan şairlerimiz, içinde hikaye ve mevize söylemeğe yanaşmadan zamanın ve muhitini **hâlis şiir**, mısralarıyla tasvir ve terennüm eden en büyük şair Nedîm'dir. Bunun içindir ki onun bir çok şiirlerinde XVIII. asır İstanbul'unun güzel ve sıcak izlerini bulmak mümkündür. Bir İstanbul çocuğu olan Nedîm, bu ve bunun gibi daha birçok şiirleri ve şarkılarıyla Türk şiirinde İstanbul'u ebedîleştiren ilk şair olmak vasfını da kazanmıştır. Fakat ister halk zevki, ister divan tarzı söyleyişle olsun Nedîm'in Türk şiirindeki asıl başarısı, Fransızların **"poesie pure"** dedikleri halis şiire örnek olabilecek derecede ve çok sayıda mısra, beyit, hatta bütün şiir söylemiş olmasıdır.[31]

"Nedîm'in şiir sanatı üç evreden geçerek doruğuna ulaşmıştır, denilebilir. Onun şiirlerinin yeni yeni duyulmaya başladığı ilk dönemde hayat ve sanatlarının en parlak devrini yaşayan iki büyük şair vardı: Nâbî, ve Sâbit. Diğer bütün şairlerde olduğu gibi Nedîm'de de bu iki şairin

[31]Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, II, 754-755.

hakim tesiri görülmekteydi. Bu dönemde yazdığı şiirler, Lâle Devri'nin ruhunu yaşatan asıl şahsiyetinden uzak ve hakiki yüksek değerden mahrum yetişme safhası eserleridir ki bu onun sanatının birinci merhalesini teşkil eder. Bu gazellerde canlılık ve samimiyet az, klasik evsaf ve tasannu temayülü daha fazladır.

Lâle Devri'nden beş-on yıl önceki devir içinde Nedîm'in yavaş yavaş kendi şahsiyetini bulmağa ve geriye doğru kendi ruhuna uygun şairler aramağa başladığı görülür. Râsih, Neşâtî, Nedîm-i Kadîm bunlar arasındadır.

Bu yeni şairlerin etkisi, onu Nâbî'nin hikemiyyatı ve Sâbit'in mazmunculuğundan kurtarıp sade, canlı ve ritmik, ruh bakımından da maddî ve hayatî olmaya sürüklemiştir. Devrin yenileşen zevki ve safalı hayatı da bu canlı ve şuhâne şiir cereyanının ivmesini arttırmıştır.

Lâle Devri'ne kadar süren bu yıllar Nedîm'in sanatının 2. merhalesidir. Bu dönemde, şairin klasik vasıfları sağlamlaşmış, şahsîleşmiş fakat, azalmaya başlamıştır. Buna mukabil canlı, coşkun ve samimi hayat tarafı çoğalmış, dil ve ruh yeniliği üstün bir şekilde kendini göstermiştir. Bu yüzden çağdaşları ona "taze-zeban" demişlerdir.[32]

Hayata bağlılık, dünya nimetlerine aşırı düşkünlük konusunda bir müstesna örnek olan Nedîm, duyduğu hazları ölçülemez bir heyecanla bir sanatkârın yapabileceği kadar perdesiz bir ifadeyle anlattığı içindir ki daha zamanın da 'taze -zeban' diye adlandırılmıştır. Nâbî, ve Sâbit konuşma dilini yazıya sokmuş ve edaya tabiîlik vermişlerdir. Nedîm ise, bir adım daha atmış, şiirde meyhane ve helva sohbetlerini harem ve selâmlık konuşmalarının dilini kullanmıştır.[33]

Nedîm'de ne Fuzûlî'nin hemen her şiirinde kendini hissettiren

---

[32]Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, 502-503.

[33]Mehmed Çaşoğlu, "Nedim'e Dair",.*Türk Dili*, Haziran, (1979) , 331-334.

yanıklık, ne de Nef'î'nin mübalağada hiç zorlanmadığı övme ve yerme meyli vardır. Gündelik hayata çok bağlı olan şair, Fehîm, Nâilî ve onların takipçilerinde olan idealizmi ve istiğnayı kendine uygun bulmamıştır. Onda esas olan, tabiîlik ve hayata uygunluktur. Dilinin tam açıklığına, ifadesinin billûr gibi berrak olmasına karşılık şiirinde sadelik yolunu seçtiği de söylenemez. O, kendisinin de söylediği gibi tam bir Bâkî varisidir. Fakat, şiirinde azametli ve tantanalı kelimeler yerine daha zarif, daha ince ve daha şuh ifadeleri tercih ederek, aşkı ve hayatı canlı tutmayı tercih etmiştir.

O yaşadığı hayatın gündelik sahnelerini, bunların üzerine titreyen hassas bir ruhla tesbit ederken şiirin en gerçek ve en ölmezine ulaşmıştır. Bundan sonra şiirlerinde mısraları şaşılacak bir canlılıkla harekete getiren bir hava esmeye başladı. Lâle Devrinin başlarından şairin ölümüne kadar süren bu devre onun sanatının 3. ve son evresidir. Nedîm'i asıl büyük yapan da bu dönemde kaleme aldığı şiirlerdir. Şiirde şakacılık, nüktecilik ve zerafet bu büyük şairin daha çok dış parıltılarıdır. Sanat yaparken, gerçek ve dış hayattan ayrılmamış, uzak benzetmelere, yapmacık ifadelere kısacası tasannuya itibar etmemiştir. Her ne kadar Gülşenî tarikatına mensup ise de şiirlerinde hiçbir zaman tasavvufa yanaşmamıştır.[34]

XVIII. asrın tüm yeniliklerini onun şiirinde bulmak mümkündür. Lâle Devri eğlenceleri, helva sohbetleri, canlı tasvirler derken, tür olarak murabba ve şarkı türü de edebiyatımızda görülmeğe başlandı.

Nedîm'in şiirinin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür:

1) Nedîm'in şiirinde daima zevk, neşe eğlence ve coşkunluk vardır. Hayatı hep tatlı neşeli yanlarıyla görmüş, üzüntü acı ve kederi, şiirine sokmamıştır. Bütün divan edebiyatında dünyaya dört elle -mümkün olsa

---

[34]Vasfi Mahir Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, 503.

sekiz elle -yapışan ve öbürünün varlığını hatırına bile getirmeyen bir şairdir. Coşkun ateşli yaradılışından gelen isteklerini duygularını olduğu gibi söylemekten çekinmemiş, bu yüzden de samimiyeti eleştirilmiş ve şiirleri müstehcenlikle suçlanmıştır.

2) Nedîm yaşadığı devri, şiirine sokmuştur. Şiirinde tüm olayların güzeliği o devrin İstanbul'unun yankıları görülür. Lâle Devrinin İstanbul içindeki ve dışındaki ıstıraplarını, yangınlarını, zulümlerini, kıtlıklarını, eşkiya baskınlarını, haksızlıklarını değil, bütün olumlu yönleri, en göze çapan yanları en parlak en güzel görüntüleriyle Nedîm'in divanında bir tür günlük notları gibi okunmaktadır. Halk dilinde kullanılan kelime ve deyimler adetler Nedîm'in şiirinde daha çok usta kullanılmıştır. Bâkî'nin şiire soktuğu İstanbul şîvesi artık Nedîm'in şiir dili olmuştur.

3) Onun şiirinde en önemli özellik, 'Nedîmâne söyleyiş'lerdir. Bu şuh söyleyiş, canlılık, içtenilk ona bir 'Nedim Okulu' kurduracak kadar taraftar kazanmıştır. XVII. yy'ın sonu ve XVIII. yüzyılın başında Nâbî takipçileri artık Nedîm'den de etkilenir hale gelmişlerdir. Sâbit, Kâmi, Selîm, gibi şairler Nâbî'yi izlerken, bu tarzdan vazgeçmiş, Nedîmâne şiirler de söylemişlerdir. İzzet Ali Paşa, Çelebizâde Asım gibi şairler ise sadece Nedîm'i örnek almışlar ve onun izinde yürümüşlerdir.[35]

Nedim'in sanatıyla ve sanatına etki eden dünya görüşüyle ilgili diğer bilgileri, onun şiirlerinde ufak bir gezintiye çıkarak kendi ağzından öğrenelim:

Divan Şairlerinin birçoğunda görülen felsefe yapmak hikmet göstermek, Nedîm'in mizacına pek uygun değildir. Onun düşüncesinin mihverinde, yaşamak ve sevmek vardır. Feleğin ezeli adeti karşısında o, divan şairleri gibi bedbinleşmemiş neşeli yaradılışı, ölçüsüz yaşama

[35]Haluk ipekten, Mustaf İsen, Turgut Karabey, Metin Akkuş, "Nedim Ahmed", *Büyük Türk Klasikleri*, XVI, 242.

sevinci onu nikbin yapmamış, yüzünü yaşanan hayata ve gerçeğe çevirmiştir.

Bir güzel sev duymasın ammâ sakın zâl-i felek
Genc ola ammâ nihân ender nihân lâzım sana

O, içmek, eğlenmek için duyduğu sınırsız meyli en içten ifadelerle bize aktarır:

Bezm-i şarâbdan geçemem doğrusu Nedîm
İşret tabiatımca tarab meşrebimcedir

Hele Ramazanlar onun için bir türlü geçmek bilmeyen, en mahrum ve en sıkıntılı zamanlarıdır. Bu nedenle bayramın gelmesini dört gözle bekler.

Neler çeker Ramazân içre iyde dek göresin
Nedîm terk-i mey-i hoş-güvâr edinceye dek

Zahide, onun zaaflarını ortaya dökerek çatar:

Riyâsı zâhidin der-kârdır dilber hususunda
Velîkin zâlimin ârâmı kalmaz zer hususunda

Hayata böyle gerçek yönüyle yaklaşan Nedîm'in bir de elbette his dünyası vardır. Onun duygu dünyası aşk ve tabiat diye iki yöne yönelmiştir.

Divan şiirindeki aşk teması, ya ilâhî bir mahiyette ya da beşeri duygulanımların soyut, platonik ifadelere bürünmesiyle gerçek hüviyetini gizlemiş olan duygulardan oluşmaktaydı. Oysa Nedîm, aşkı zevk ve

neşesini bizzat yaşamayı arzulayan, aşkı, kafada canlandırılan ve ulaşılamayacak olan soyut biriyle değil, hemen yakınında bulunan, beraber oturup kalktığı, aynı mecliste bulunduğu bir güzelle yaşamak isteyen , beşerî zevkler peşinde koşan bir aşık olarak karşımıza çıkar.

Nazire geleneğine uyarak aldığı ilhamlarla yazdığı şiirlerde bile aldığı ilhamı sanatkâr şahsiyeti içinde eritmeyi, Nedîmleştirmeyi başarmıştır. Fuzûlî'nin sanatkar mizacının bir ifadesi olan :

Men gedâ sen şâha yâr olmak yoh ammâ neyleyim
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler meni

beytini Nedîm:

Gerdişin gördükçe sâkî-i mülâyim meşrebin
Arzû ser-geşte-i fikr-i muhâl eyler meni

şeklinde ifade ederek beyte tamamen Nedîmane şuhluk vermiştir. Duygularını olduğu gibi samimî ve serbestçe ifade etmiştir. Maddî aşkın türlü heyecanlarını ve çapkınlıklarını, kayıtsızca söylemekten çekinmeyen Nedîm'in zekasının sevimli buluşları, zevkinin inceliği, ifadesinin güzelliği, onu kaba olmaktan kurtarır.

Ne berg-i güldür leb çiğnesem şeker sanırım
Ne goncedir o dehen koklasam şarâb kokar

Hüsnün seyr eyleyim de gördüğüm yer ol gülü
Gülistân olmazsa hammâm olsa da mâni değil

Nedîm'in şiirinde devrinin içki ve eğlence âlemleriyle ilgili olan bazı adetlerini de buluruz. Mesela:

Aşık ki nakşeder dil-i pür-cûşa la'lini
Gûyâ kiras dânesidir kim şarâba kor

Bezm-i meyde nukle el sunmaz hemân ancak Nedîm
Dilberin ünnâb-ı la'lin çeşm-i bâdâmın bilir

Görülüyor ki Nedîm, tüm hislerini yaşadığı gerçekliğe yöneltmiş, ince zekası ve şuh buluşlarını somut dünyanın ötesine geçirmeye çalışmamıştır. Bunu yaparken de Türkçe'yi şiirine öylesine sindirmiştir ki XVIII. yüzyılda bir dönüm noktası olmayı başarmış ve 'Nedîmâne söyleyiş'le divan şiirinin klâsik çizgisini yerinden oynatmayı başarmıştır.

NEDİM DİVANI'NDAKİ SOYUT KAVRAMLAR

(Gazeller, Şarkılar, Rubailer, Kıt'alar, Tarihler, Beyitler)

I) TABİAT, DÜNYA, KOZMİK ÂLEM

'ÂLEM:

Sözlüklerde dünya, mahlukat, cihan gibi anlamlara gelmektedir. Bu kelime Nedîm'in bir şarkısında 'yeryüzü', bir beyitinde ise 'bir gül bahçesine benzetilmiştir.

Safhâ-i âlemde bu kasrın hele misli adîm
Kâdir olamaz vasfına bir vech ile kilk-i Nedîm
Tarhını hakkâ ki mergûb eylemiş tab'-ı selîm
Sa'd ola kasr-ı Neşâtâbad hünkârım sana
ND/Ş.5/4. d/s.343

(Yeryüzünde bu kasrın benzeri yoktur. Nedîm'in kalemi bile onu vasfetmeye tek bir şekilde bile kadir olamaz. Onun düzenini iyi tabiat rağbet görülen bir yer yapmış, Neşatabad kasrı hünkarım sana mutlu olsun.)

Sultana ve yaşadığı yere övgüler yağdıran Nedîm, bu alemin her yerine bakılsa asla benzeri bulunamayacak olan bir saraydan bahsediyor. Safha, bu alemin ancak görünen kısmıdır, yani yeryüzüdür.

Gülşen-i âlemde ettikçe çerâğân mihr ü mâh
Lutf-ı Mevlâ ola "Şevk-efrûz"-ı tab'-ı pâdişâh
ND/B.21/s.367

(Bu dünya bahçesinde ay ve güneş yanıp söndükçe Allah'ın lutfu

da padişahın ışığını (tabiatını) şevkini yüceltsin.)

Bu beyitiyle Nedîm alemi üzerinde güneş ve ayın lamba vazifesi gördüğü bir bahçeye benzetmektedir. Nasıl bahçe, üzerine gün doğup battığı, türlü mahlukatın mevcut olduğu bir yer ise, alem de üzerinde yaşayanlarla beraber bir bahçeye benzetilmektedir.

DEVRÂN:

Sözlükte felek, talih, kader, dolaşma, ağızdan ağıza gezme, devir gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinden ikisinde 'devran' kelimesi talih anlamında kullanılarak 'ayna'ya benzetilmiştir.

Mihrin nihân eyledi devrân şafak değil
Benzer ki âteş-i sitemin iltihâbı var
ND/G.26/2a/s.264

(Bu görünen şafak değil; zaman güneşini sakladı. Öyle anlaşılıyor ki yakında zulüm, sitem ateşi alevlenecek.)

Bu beyitte gurup vaktini anlatan bir tablo çizilmiştir. Güneş ortadan kaybolmuş, karanlık havaya hakim olmaya başlamıştır. Devran, güneşini bir başka deyişle merhametini, muhabbetini saklamıştır. Öyle görünmektedir ki artık eziyet, zulüm ateşi alevlenecektir. Güneş bu beyitte adaletin, muhabbetin ve şefkatin sembolüdür. O kaybolunca şairin ateşe benzettiği sitem alevlenecektir. Sitemin ateşe benzemesi, yakıcı olması dolayısıyladır. Devran, teşhis sanatıyla kendi malını ya da sahip olduğu bir şeyi saklayan bir insana benzetilmiştir.

Bir diğer beyitte ise devran aynaya benzetilmektedir:

Görünen nakş-ı gam âyine-i devrâna göre
Bakalım çeşm-i sitem-dîdemiz ayâ ne göre
ND/G.135/1a/s.325

(Felek (talih) aynasında (şimdiye dek) görünen gam nakşıdır. Bakalım, (bundan sonra) eziyet görmeye alışan gözümüz acaba ne görecektir.)

Talihin insana ne göstereceği pek belli olmaz, insana bir güler bir küser. Eskiden çarşılarda dükkanların önlerinde dönen aynalar varmış. Bu aynalar küçük ayna parçalarından oluşur ve yuvarlak olurmuş. Top şeklindeki bu aynalar döndükçe geleni geçeni gösterirlermiş. Nedîm'in bu beytinde de talih, yuvarlaklığı ve gördüğü fonksiyon bakımından bu aynalara benzetilmekte ve eski adetlere işaret etmektedir.

FELEK:

Feleğin sözlükte ki ilk anlamı gökyüzüdür. Bunun yanında şans, talih, dehr, zaman gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in üç gazelinde geçen 'felek' gökyüzü, dünya, talih gibi anlamlar vermektedir.

Dahi gelmez kelâl ol üştür-i ser-tîz-i müjgâne
Felekler şîşe-i haccâma döndü kanlı yaşımdan
ND/G.94/4b/s.303

(Kirpiklerin keskin neşterine asla yorgunluk gelmez; felekler kanlı gözyaşlarımdan hacamatçı şişesine döndü.)

Sevgili Nedîm'i keskin bir neştere benzeyen kirpikleriyle öyle yaralamaktadır ki Nedîm'in gözlerinden yaş yerine kan akmaktadır. Gözyaşları o kadar çok ve o kadar kırmızıdır ki gökyüzü adeta hacamatçı şişesi gibi kan rengine bürünmüştür. Gökyüzünün kırmızılığı Nedîm'in kanlı gözyaşları dolayısıyladır. Nedîm'in bu orijinal benzetişinde felekler: 1) Şekil yönüyle, ters çevrilmiş camı andıran şişeye benzetilmiştir. 2) Renk itibariyle de kanlı gözyaşlarını tutan bir şişedir. Burada 'hüsn-ü ta'lil' sanatı yapılmıştır.

Bir iki gün ne gaddarlıkların gördüm
Felek dedikleri nâ-pâyidârı benden sor
ND/G.28/3b/s.265

(Felek dedikleri o yere batasıcayı gel de benden sor. Birkaç gün içinde onun ne gaddarlıklarını gördüm.)

Felek bu beyitte kişileştirilerek sebatsız, tutarsız ve sürekli elinden kötü işler gelen gaddar, acımasız bir insana benzetilmektedir. Zavallı aşığın ufacık bir zaman diliminde dahi feleğin elinden çekmediği şey kalmamıştır.

Bir başka beyitte ise felek alıcı kuşa benzetilmektedir.

Vâye-bahş-ı bî-kesân olmağa el vermez hemân
Ey felek çâlâktır destin girîbân almada
ND/G.111/4 a-b/s.312

(Ey felek! Kimsesizlere nasip bahşeden olmaya elverişli biri değilsin. Elin yaka almada, (garipleri kapmada) çabuktur.)

Burada felek, yani talih kimsesizlerin yakasına yapışmada, onları yok etmede hiç geç kalmayan bir alıcı kuşa benzetilmiştir. Alıcı kuşlar, çok uzak mesafelerden bile avlarını görebilme yetisine sahiptirler. Garipleri böyle çaresizce kısdıran felekle alıcı kuşlar arasında benzetme kurulmuştur.

HAYÂT:

Sözlükte dirilik, canlılık, yaşam, sağlık gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde 'hayat', sevgili uğrunda feda edilebilecek bir 'bedel', sarfedilebilecek 'para' gibidir.

Bir bûse-i cân-bahşına ver nakd-i hayâtı
Ger kâil olursa
ND/G.38/7a/s.271

(Can veren bir busesine eğer mümkün olursa hayat bedelini ver.)

Sevgilinin insanın canına can katacak kadar değerli olan öpücüğü karşısında elbette aşık da ona en değerli şeyi olan hayatını verecektir. Sevgili onu öpecek, o canını verecek ve sevgilinin öpüşüyle yeniden hayat bulacaktır.

'ÖMR:

Sözlükte ömür, yaşama, hayat, yaşama süreci gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde iki yerde geçen ömr, daha çok uzunluğu ve çabuk geçmesi özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır.

Ne hâlet var o şûhun nahl-i kadd-i cân-fezâsında
Ki reftârın görüp yoldan döner ömr-i şitâbânım
ND/G.83/2b/s.298

(O güzelin can yücelten boy fidanında acaba ne gibi bir hal var da (sevgilinin) gidişini gören çabuk geçen ömrüm yoldan döner.)

Sevgilinin boyu bir fidan gibi uzun ve zariftir, göz açıp kapayıncaya kadar geçen ömürse sevgilinin o edalı gidişi ardından dönüp bakmaktadır. Sevgilinin yolu uzadıkça aşığın da ömrü uzamaktadır. Bu beyitte ömür 'teşhis' sanatı yapılarak sevgilinin salına salına gidişinin arkasından bakakalan bir insana benzetilmektedir.

Bir başka beyitte ise :

Gördüm o serv-kâmetin ardınca rûz-ı vasl
Ömr-ü fürû-güzeşte şitâbân olup gelir
ND/G.35/3b/s.269

(Vuslat günü o selvi boylu güzelin ardından yorgun bitkin ömrün çabucak gittiğini gördüm.)

Ömür zaten kısadır, göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Hele vuslat günü olunca hiç anlaşılmaz, bir çırpıda gidiverir. Bu beyitte insan ömrü, vuslat günü sevgilinin arkasından ona kavuşma arzusuyla koşup giden bir insana benzetilmektedir. Aşık maşuğuna kavuşmak için nasıl acele ederse, ömür de o kadar çabuk geçer, denmektedir. Yine 'teşhis' sanatı vardır.

SÂMÂN:

Sözlükte servet, zenginlik, rahatlık, düzen gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde yalnızca bir yerde geçen bu kavram bir 'harman'a benzetilmiştir.

Nigeh-i gamze değil berk-i cihân ancak bu
Âfet-i hırmen-i sâmân-ı cihân ancak bu
ND/G.108/1b/s.310

(Bu yanbakış nigahı değil dünyaya şimşektir. Dünyanın zenginlik harmanının afetidir.)

Sevgilinin gamzesi bütün dünyayı yakıp yıkacak güçte bir şimşektir. Hatta dünyadaki tüm zenginliğin, varlığın harmanını tutuşturacak afettir, felakettir. Bakışın şimşeğe ve felaketi benzetilmesi hem onun gücünü, kudretini, hem de ne denli tehlikeli olduğunu anlatmak içindir. Zenginlik bir harmana benzetilmiştir.

SİPİHR:

Sözlükte, gökyüzü, sema, talih anlamlarının yanısıra Türk musikisinde bir makam adı olarak da geçmektedir. Nedîm'in bir gazelinde karşımıza çıkan bu kelime, üzerinde, ahın meşk edildiği bir tahtaya benzetilmiştir.

Gel ey gönül yine bir âh-ı hasret eyleyelim
Sipihri tahta-i meşk-i felâket eyleyelim
ND/B.17/s.366

(Ey gönül! Gel yine hasret ahı çekelim; gökyüzünü, feleği, felaket yazısının tahtası yapalım.)

Bu beyitte aşık, gönlünden birlikte ah etmelerini istemekte ve ah çekerek gökyüzünü ahlarla doldurmak niyetinde olduğunu söylemektedir. Aşığın hasretle çekdiği ah çok güçlüdür. O kadar ki ta gökyüzüne çıkar, feleğe dek ulaşır. Ah kelimesinin elif harfi dumana he harfi ise kıvılcımının yuvarlaklığına benzediğinden ah bir yazıyı hatırlatmaktadır. Bu öyle bir yazıdır ki feleğe felaketi yazar. Ah çekilir, göğe çıkar feleğe felaket haberini ulaştırır. Adeta, ah kelimesini meşk ediyormuş gibi felek de aşığın ahlarıyla dolar. Aşığın ahı geri çevrilmeyeceği için, bu ahlar bir felaket anlamına gelmektedir. Bu beyitte sürekli ah çekilerek felek, bu ahlarla doldurulmuş bir tahtaya benzetilmiştir. Beyitte ah hem bir name, hem de bir yazı olarak düşünülebilir.

II) İNSAN

ÂGÛŞ:

Sözlükteki anlamı kucaktır. Nedîm'in gazellerinde daha çok aşığa bağlı olarak zikredilir. Üç gazelde karşımıza çıkan bu kelime 'halka', 'burc' ve 'çak-i mihrab'a benzetilmektedir.

O sîm-endâmı aldık halka-i agûşa bir kerre
O elmasın hele zîb-i nigin-dân olduğun gördük
ND/G.58/2a/s.284

(O gümüş endamlı sevgiliyi bir kere kucak halkasına aldık. O elmasın yüzüğün kaşını süslediğini gördük.)

Bu beyitte aşığın kucağı sevgiliyi içine alan bir halkaya, sevgili de o yüzüğe benzeyen halkayı süsleyen bir elmasa benzetilmektedir. Sevgilinin vücudunun beyazlığı, parlaklığı onun elmasa benzetilmesini sağlamaktadır. Aşığın kolları ise şekil yönünden yani yuvarlaklığı nedeniyle ve bir nesneyi çevrelemesinden dolayı yüzüğe (halkaya) benzetilmiştir.

Bir başka beyitte ise şöyle denmektedir:

Mâhsın mehden güzelsin belki ammâ neyleyim
Âh bir şeb burc-ı âgûşumda tâbân olmadın
ND/G.78/2b/s.294

(Belki bir aysın, belki de aydan daha güzelsin ama benim kucak

burcuma bir kez bile doğmadıktan sonra neye yarar ki.)

Bu beyitte aşık, kendi kucağını sevgili gibi bir ayın doğup battığı bir kule olarak görmektedir. Ay ışığıyla kuleye doğacak orayı parlatacaktır. Ay ilk defa yüksek yerlere doğar. Ayrıca ay yüksek yerlerden daha net görülür.

Âh ey kâfer-i nahvet ne kaçarsın bilmem
Çâk-i mihrâb mıdır yoksa benim âgûşum
ND/G.82/2b/s.297

(Ey kibir kafiri neden kaçtığını bilmiyorum, yoksa benim kucağım mihrabın yarığına mı benziyor?)

Bu beyitte aşık sevgilisine neden ondan sürekli kaçtığını sormaktadır. Kafirlerin (tekebbür sahiplerinin) mihrabdan (namazdan) kaçması gibi sevgili de böbürlenerek aşıktan kaçmaktadır. Sevgili, kendini beğenmesi ve aşığı küçümsemesinden dolayı aşık ona kibir kafiri demektedir.

ÂH:

Sözlükte, maddi ve manevi acı karşısında kullanılan ünlem, beddua gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde ise yine aşığa bağlı bir hal olarak karşımıza çıkar. Aşığın sevgiliye karşı elindeki tek kozu 'ah'ıdır, sevgili de hiçbirşeyden korkmaz ancak ah almaktan korkar. Ah genellikle yakıcı, yaralayıcı, acı verici, delici olarak bilinir. Ah edildiğinde o dosdoğru feleklere çıkar ve yerine ulaşır, hedefini hiç şaşırmaz. Arap harflariyle ah yazıldığında da elif, ahın dimdik olduğu, elifin üzerindeki medin ah ateşinin dumanı olduğu ve yuvarlak he

harfinin de ah ateşinden çıkmış kıvılcımlar olduğu düşünülür. Sabahleyin yapılan ahların daha etkili olduğu ve asla geri dönmeyeceği kabul edilir. Zira vuslat endişesiyle geçen bir gecenin sonunda ah aşığın ağzından feryat şeklinde çıkabilmektedir. Ah-ı subh-gah'ın dokuz kat feleği delip geçecek kadar güçlü olduğu kabul edilir.

Bâd-ı semûm-ı âhıma doymazsın el-hazer
Sen ey nihâl-i nâz dahi nev-resîdesin
ND/G.105/4a/s.309

(Ahımın delip geçici rüzgarına doymazsın. Ey sevgili, sakın! Çünki sen daha yeni yetme bir fidansın.)

Kur'an'da da geçen (Hicr: 27, Vâkıa: 42), semûm kelimesi cehennemî rüzgar olarak bilinir. Hem yakıcı hem de zehirlidir. İblis bile delici bir ateş olan semûm'dan yaratılmıştır. Bu ateşin en önemli özelliği vücuttaki tüm deliklerden girebilmesidir. Bu beyitte aşık küçük sevgilisini uyarıyor, 'sakın benim ahımı alma, sen bilmezsin daha yeni yetme zarif, naif bir fidansın, benim ah rüzgarım ise yakıcı, delip geçicidir, 'diyor. Ahın semûma benzetilmesi işlevleri yönündendir: Her ikisi de yakıcı, delici ve çok güçlüdür. Ne yazık ki sevgili ahın gücünün farkında değildir ve ah almaktan usanmamaktadır.

Bir diğer beyitte ise 'ah' sevgilinin köyüne aşıktan haber getiren postacıdır.

Hem-vâre peyk-i âh nola olsa rû-be-râh
Kûy-ı nigâra nâme-resâmız budur bizim
ND/G.85/4a/s.299

(Ah postacısı daima yola yüz tutmuş olsa ne olur, bizim sevgilinin

köyüne haber iletme şeklimiz ancak böyle olabilir.)

Ah aynı zamanda aşıktan maşuğa haber getiren bir postacı görevini yapmaktadır. Aşık ah eder, çünkü aşk ile yanıp tutuşmaktadır. Saba rüzgarının da etkisiyle ah sevgiliye ulaşır, sevgili bu durumdan memnundur, çünkü aşıklarının onun için hala yanıp yakıldıklarını bilmektedir. Bu beyitte de ah, aşığın halini sevgilinin mahallesine götüren, sevgiliden de aşığına haber veren bir postacıya benzetilmiştir. Aşık bu durumun çok normal olduğunu, zira sevgiliye ulaşmak için başka bir yol olmadığını söylemektedir.

Nedîmâ nâmını mümkin mi nakş ey nevk-i tîğ-i âh
Dil-i yâr adlı bir elmasdan kıymetli taşım var
ND/G.21/5a/s.261

(Sevgilinin kalbi adında elmasdan daha kıymetli bir taşım var, ama ey ah kılıcının ucu Nedîm'in namını ona nakşetmek ne mümkün!)

Ahın keskin olduğu, kesici delici yaralayıcı aletlere benzetildiğini yukarıda söylemiştik. Bu beyitte de sevgilin kalbi, üzerine kılıca benzeyen ahın bile işleyemeyeceği bir taşa, elmasa benzetilmiştir. Dolayısıyla sevgilinin gönülüne aşığın adını işlemeye, ahın bile gücü yetmemektedir. Elmasların bir özelliği de sivri şeyleri bilemeleri, kesmeleridir. Ah burada nakkaşların taş üzerine şekil yapmak için kullandıkları elmasla sivriltilmiş bir kılıca benzetilmiştir.

Nakd-i ümmîd ile pürdür ceyb-i subh ey dil hemân
Vâmhâh-ı âhın elden koyma sen dâmânını
ND/G.157/5a/s.337

(Ey gönül! Sabahın cebi daima ümid nakdi ile doludur. Ah alacaklısının peşini elden bırakma.)

Aşığın gönlü sevgiliden gelecek bir ümit için bekleyip durmaktadır. Sabah vakti ise onun en çok ümitli olduğu vakittir. Ah, bu beyitte alacağı olan bir insana benzetilmiştir. bu yüzden alacağını almak için sabah vakti gökyüzüne kadar çıkmaktadır. Aşığın onun peşini bırakmaması, ah etmeyi kesmemesi demektir. Bu sebeplerle sabah, cebi ümit parasıyla dolu olan bir insana, ümit, sabahın cebinden çıkacak paraya ve sevgili de ah alacaklısı olan birine benzemektedir. Sabah vakti yapılan ahların tutacağına inanılır.

ÂŞÛB:

Sözlükte, kargaşalık, karışıklık, karıştırıcı ve ihtilat, fitne gibi anlamları vardır. Genellikle sevgiliye bağlı olarak kullanılır. Sevgilinin işi karışıklık ve fitne çıkarmak, karara izin vermemektir. Nedîm'in aşub redifli gazelinde üç ayrı benzetmeye konu olan kelime beyitlerde şu şekilde geçmektedir.

Olunca dîde-i mestin lebâ- leb-i âşûb
Düşer vücûd-ı dile lerze-i teb-i âşûb
ND/G.9/1b/s.254

(Sarhoş gözün karmaşıklıkla ağzına kadar dolunca, gönül vücuduna kargaşalığın hararetinin titremesi düşer.)

Bu beyitte karışıklık ya da fitne şaraba benzetilmiştir. Şarabın etkisiyle göz kızarır ve şaşı hale gelir. Göz şarapla, yani fitneyle karmaşayla ağzına dek dolunca gönül vücudunda titreme başlar. Aşub,

burada şarabın renginin ve etkisinin mücessemleşmiş halidir. Şarap içen bir insanın gözü kanlanır elleri ayakları titremeye başlar. Göz de sarhoş bir insan gibidir; fitneyle ve karmaşayla dolunca aşığın vücuda benzeyen gönlüne bu fitnenin hararetinden dolayı bir titreme düşmektedir.

Aceb münâsip ü çespândır ey büt-i tannâz
Nigâh-ı mestine vârestedir reh-i mezheb-i âşûb
ND/G.9/2b/s.254

(Ey herkesle eğlenen alay eden put (kadar güzel sevgili)! Sarhoş gözlerine karışıklık mezhebinin yolu ne kadar uygundur.)

Sevgilinin kendisine aşık olanlarla alay etmesi, gözleriyle karışıklık ve fitne çıkarması onun alışılagelmiş tavırlarından yalnızca birkaçıdır. Daha pek çok huyunun yanında bunları fazlaca benimsediğinden ve neredeyse kendisinin bir parçası haline geldiğinden, fitne ve karışıklık onun mezhebi haline gelmiştir. Bir mezheb mensubuna yakışan da mezhebinin gereklerini yerine getirmektir. Aşub, bu beyitte prensipleri uygulanması adet halini almış bir mezhebe benzetilmiştir. Bu da sevgilinin tuttuğu yol dolayısıyladır.

Değil saf-ı müje gârret-gerî-i câna gelir
Gürûh-u pâ-be-rikâbân-ı eşheb-i âşûb
ND/G.9/4b/s.254

(Bu gördüğün) kirpik safı değil, canı yağmalamaya gelen karışıklık atının üzengisinde ayakları bulunan (asker) gürûhudur.)

Aşûb, bu sefer kargaşa yaratan bir ata benzetilmektedir. Beyitteki esas benzetme sevgilinin kirpikleridir. Kirpikler, şekil itibarıyle (sık ve dik olmaları dolayısıyla) saf tutmuş insanlar gurubuna benzemektedir.

Nedîm ise onların saf bağlamış kirpik değil aşığın gönlünü yağmalamaya gelen askerler olduğunu iddia etmektedir. Askerlerin bindikleri atlarsa fitne atıdır. Yani askerler hem aşığın gönlünü istila edecek, hem de orada fitne çıkaracaklardır. Kısacası fitne ve at arasında bir benzerlik kurulmuştur.

BAHT:

Talih, şans, kader anlamlarına gelen 'baht' Nedîm'in gazellerinde 'at' ve 'saki' olarak gözükmektedir. Genel olarak insana nisbetle ele alınmıştır. Baht kelimesinin geçtiği yerde olumsuz anlam ve sıfatlar aramak yanlış olmaz.

Râh-ı pür çehde geçer âhestegân çâpükleri
Esb-i bahtın germî-i reftârı nâziştir bize
ND/G.140/ 2b/s.328

(Çukurla dolu olan yolda yavaşlar çabukları geçer, baht atının şevkle, hararetle gidişi ise bize naz yaptığı içindir.)

Baht yani Nedîm'in talihi, hızla koşan ve naz yaparak peşindekileri yoran bir attır bu beyitte. Baht atının çarçabuk ilerlemesi, koşması aceleciliğindendir ve bu acelecilikte naz da vardır. Yani hiç durup da aşığı bekleme gibi bir derdi yoktur. Beyitte bir de leff ü neşr sanatı yapılmıştır. Nedîm kendini yavaş giden birine, talihi de hızlı giden bir ata benzetmiştir.

Sâki-i bahtı tehî-sâgar-ı ümîd etmiş
Bu siyeh kâse değil meşreb-i rindâna göre
ND/G.135/2a/s.325

(Rindlerin baht sakileri ümidin kadehini boşaltmış, bu siyah kase rind meşreblilere göre değildir.)

Baht yine burade ümid kadehini boşaltımış ve insanlara boş kadeh (siyah) sunmuş bir saki olarak düşünülmüştür. Yani insanlar sakiden (talihten) beklediklerini bulamamışlar, ümidleri boşa çıkmıştır. Bu siyah kase, ise yani rindlere sunulan bu siyah kase ise rind meşrebliler için hiç uygun değildir. Rind meşrebliler, baht sakisinden kendi meşreblerine uygun bir kase beklemektedirler.

Bunların dışında baht, kötü, bulanık ve uyuyan sıfatlarıyla Nedîm'e hep negatif çağrışımlar yaptırmıştır:

Nedîmâ lutf-u yârî-i musavverle olur bir gün
Büt-i âmâle bir ber-geşte müjgân baht-ı vârûnun
ND/G.57/8b/s.283

(Ey Nedîm! Bir gün sevgilinin (musavver) dostluğu ve lutfuyla kötü bahtın, emeller putuna ters dönmüş bir kirpik olur.)

Nedîm, sevgilisinden ümidi kesmemekte onun dostluğu ve lutfuyla bir gün kötü talihinin geri tepeceğini ummaktadır. Aşığın burada emeller putu dediği şey, ulaşmak istediği şeydir. Bir gün sevgilinin lutfu ve dostluğunun yardımyla talihi ters dönmüş bir kirpik misali emellerinin putunu yağmalayacak, yani aşık emellerine kavuşacaktır. Beyitte musavver ve put kelimeleryle tenasüp sanatı yapılmıştır.

Sûz-ı ışk olmadı derdime devâ hayf Nedîm
Baht-ı hâbîdeye dâğım gül-i bâlin oldu
ND/G.144/3a/s.330

(Ey Nedîm! Ne yazık ki aşk ateşi derdime deva olmadı. Yaram uyuyan bahta yastığın gülü oldu.)

Bilindiği gibi eskiden yaraları iyileştirmek için ateşle dağlama diye bilinen bir tedavi metodu uygulanırdı. Beyitten anlaşıldığına göre Nedîm'in gönlündeki yaraya aşk ateşi iyi gelmemiş, aşığın gönlünde sevgilinin açtığı yara iyileşmemiştir. Bir tarftan da aşığın bahtı uyumaktadır. Yani işler bir türlü aşığın istediği yönde gitmemektedir. Bu yetmediği gibi yarası, uyuyan bahta yastıktaki gül resmi gibi gelmiştir. Yani hem aşığın bahtı hem de sevgilinin açtığı yara uyumaktadır. İkisi de bir türlü düzelmemektedir. Dağ, şekil ve renk itibarıyla güle benzetilir. Baht bu beyitte teşhis yoluyla uyuyan bir insana benzetilmiştir.

Zâhir olmaz hiç baht-ı tîrede sîmâ-yı za'f
Rûyu zengînin şikest-i zengden vârestedir.
ND/G.40/1a/s.272

(Kara bahtta zayıf yüz hiç gözükmez zencinin yüzü pastan kurtulmuştur.)

Karanlık bir yerde görüntüleri seçmek ne denli zor ise zenci bir kimsenin yüzündeki pas lekesini ayırdetmek de o kadar zordur. Bu beyitte bulanık baht, zencinin yüzüne benzetilmiştir. Zayıflık alameti olan sarılık nasıl zenci bir insanın yüzünde seçilmez ise, aynı şekilde pas kırıkları da esmer bir yüzde hiç belli olmazlar. Yani zenci pas kırıklarından kurtulmuştur. Bu beyit 'acı patlıcanı kırağı çalmaz' atasözünü hatırlatmaktadır.

BELÂ:

Sözlükte gam, keder, musibet, afet, ceza gayet zor iş, büyük gaile anlamlarına gelmektedir. Bu tür zorluklar aşıkla ilgili olduğundan 'belâ' aşığa nisbetle kullanılmıştır. Nedîm'in tek bir gazelinde geçen belâ yola benzetilir.

Râh-ı belâda eyleyelim cismimiz gubâr
Kûy-ı nigâra irgüre şâyed ki rüzigâr
ND/B.9/s.365

(belâ yolunda bedenimizi toz haline getirelim. Olur ki rüzgar, onu sevgilinin mahallesine erdirir.)

Aşık kendini sevgili için belâlı bir yola ya da belâ yoluna atmıştır.Yani gidişi çok zor olan bir yol seçmiştir. O yolda tüm vücudunu ufaltıp toz haline getirmek istemektedir. Bu vesileyle belki rüzgar onu sevgilinin mahallesine savuracaktır. Kısacası aşık sevgilisine kavuşabilmek için canını vermeyi ve belâ yolunda toz olmayı göze almaktadır. belânın yola benzetilmesi bir süreç olması ve sevgiliye varabilmek için bir vesile olarak düşünülmesindendir.

CÂN:

Sözlükte ruh, hayat, yaşayış gibi anlamlara gelen can maddi varlığın ana unsurudur. Bu nedenle ondan sıkça bahsedilir. Aşıkın en değerli varlığı olarak karşımıza çıkan can, gerektiğinde sevgili uğruna feda edilebilecek en pahalı bedeldir. Aşık vuslat uğruna en çok canından vazgeçer. Zaman zaman aşığın en önemli parçası, zaman zamansa büsbütün aşık olarak karşımıza çıkar. Nedîm'in gazellerinde en

çok benzetme unsuru olarak kullanılan kelimelerden biridir. Nedîm'in genel olarak insan, çoğunlukla da aşıkla ilgili olarak ele aldığı can, bazen paraya, bazen ava, bazense kuşa benzetilmiştir.

Mürde-diller sensiz ey rûh-ı revân peymâneyi
Şîre-i cân ile leb-rîz etseler nûş eylemez
ND/G.46/5b/s.276

(Ey yürüyen ruh gibi sevgili! Kadehi can sütü ile ağzına dek doldursalar da ölü gönüller onu sensiz içmezler.)

Ölü bir gönlü ancak 'sevgili' uyandırabilir, diriltebilir. Eğer kadeh can sütü (şarap) ile ağzına kadar dolmuş bile olsa, sevgili olmadıktan sonra, aşıklar o kadehi içmezler. Kadehteki sanki şarap değil can sütüdür. Yani içtikleri takdirde aşıkların ölü kalpleri bu sütle yeniden dirilecektir. Beyitte ruh, can, dirilmek gibi kelimeler birarada kullanıldığından elest meclisine telmih olduğu da söylenebilir. Burada can, şarap yerine geçen süt olarak kullanılmıştır. Ölüleri dirilten bir mayi anlamındadır.

Cân riştesi biri birisi mâh hâlesi
Tuttu netice enfüs-i âfâkı zülf ü hat
ND/G.50/4a/ s.280

(Nefsin içini ve dışını tutan biri can ipi (olan) zülf biri de ay halesi olan) hattan başkası değildir.)

Beyitten anlaşılacağı üzere sevgilinin zülfü ve hattı aşığın tüm benliğini kaplamıştır. Zülf içte hat dıştadır. Can ipi denmesinin nedeni zülfün her teline aşığın gönlü asılı olduğundandır. bu ip her an kopabilir. Sevgilinin yüzü aya benzediğinden dolayı ayva tüyleri ancak

bir ayın etrafındaki karartılara benzetilmektedir. Bu beyitte leff ü neşr-i mürettep yapılmıştır. Can-ip münasebeti her ikisinin de kopmasının muhtemel oluşuyla ilgilidir. Canın ipe benzetilmesi, aynı zamanda can damarını da hatırlatmaktadır.

Câm-ı lebiyle mest edip evvel edâların
Mestâne sonra gönderir âgûş-ı câna dek
ND/G.60/5b/s.285

(Sevgili önce dudak kadehiyle edalarını sarhoş eder, sonra sarhoş bir şekilde can kucağına kadar gönderir.)

Sevgili konuşurken mest bir şekilde kelimeleri nazlı edalı söylüyor, daha sonra da ta aşığın kalbine dek gönderiyor. Beyitteki ifade budur. Can, edalı bir sevgilinin nazlı söyleyiş tarzını karşılayan bir kucak gibidir. Eda bu beyitte sarhoş bir insana benzetilmiştir. Sevgili kadehe benzeyen o kırmızı ve tatlı dudağıyla sarhoş eder, sonra da nazını işvesini cilvesini sarhoş bir şekilde can kucağına dek gönderir. Eda burada sarhoş birine benzetilerek kişileştirme yapılmıştır.

Cân-şikârım nice bend olmayım ol kâfire kim
Gerdiş-i çeşm-i peri halka olur dâmında
ND/G.129/7a/s.322

(Can avıyım, o kafire nasıl bağlanmayayım. Tuzağında peri gözünün haresi halka olmuştur.)

Bu beyitte kuşların saç teliyle avlanması olayına telmih vardır. Saç kemend yapılıp salınmaktadır. Aşığın saçlar arasında gezmeyi adet edinen gönlü de o kemende yakalanmıştır. Perinin gözünün etrafındaki haleler kuş damına benzetilmiştir. Kuşlar su kenarında avlanır, periler

de su kenarlarında bulunurlar. Canın ava benzetilmesi, onun her an sevgilinin tuzağına hedef olmaya hazır olması ve kolayca uçup gitmeye meyilli olmasındandır.

Dâvet ettim hâneme ol şehr-i hüsnün şâhını
Murg-ı cânı siha sancıp özr ile çektim simât
ND/G.54/4b/s.281

(O güzellik şehrinin padişahını evime davet ettim. Can kuşunu demirli oka geçirdim ve özür dileyerek ona ziyafet sundum.)

Bu beyitte canın bir kuşa benzetilmesi olayı vardır. Can sevgili uğruna feda edilmiş ve en iyi şekilde ona sunulmuştur. Sevgili padişahsa ona sunulan yemek de ancak ziyafet mesabesinde olmalıdır. Aşık canını sevgilisine sunmuştur ama yine de az diye üzülmektedir. Elinden gelse daha fazlasını da verecektir. Sevgilinin sofrasında canın bile az görünmesi, onun yani sevgilinin ne kadar değerli olduğunun bir göstergesidir.

Görünmezse gözüme ol perî-i hercâyî
Karâr ettiremem cân-ı nâ-şekibâyı
ND/G.152/1b/s.334

(O peri gibi hercayi bir kaybolup bir görünen peri gözüme gözükmez ise sabırsız canı durduramam.)

Aşığın sevgilisi her zaman ortalarda gezinmez; bir görülür bir kaybolur. Bu özelliğinden dolayı aşık, onu bir periye benzetmektedir. O peri gibi sevgiliyi görmeyince can, yerinde duramamakta ve onu bulmak, görmek için sabırsızlanmaktadır. Aslında burada sabırsızlanan aşığın kendisidir fakat kişileştirme yapılarak can sabırsız bir insana

benzetilmiştir.

Bir şarkısında ise Nedîm canı bir bahçeye benzetmiştir:

Şûhsun neyleyim ammâ ki yalan söylersin
Her zamân böyle Nedîmâ'yı firîb eylersin
Hamdır meyve-i vaslım sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i cân olsun
ND/Ş.19/3.d/s.355

(Şen şakraksın ama neyleyim ki yalan söyleyip duruyorsun. Her zaman bu şekilde Nedîm'i aldatıp duruyorsun. Vuslat meyvesinin ham olduğunu ve bana göre olmadığını söylüyorsun. Olsun ey can bahçesinin fidanı olsun!)

Can burada üzerinde taze fidanlar biten bir bahçe şeklinde düşünülmüştür. Aşığı bekleten, bekletirken de kandıran sevgiliye aşık cevap verirken yani 'olsun' derken tevriye yaparak bu kelimeyi iki anlamda kullanmıştır. Hem olsun, vuslat meyven ham da olsa olur, farketmez, hem de bekleyelim de vuslat meyven olgunlaşsın anlamlarına gelmektedir. Öylesine candan aşıktır ki, ona her iki durum da makul gelmektedir. Beyitte aşığa nisbetle kullanılan can, kendisinde sevgili gibi bir fidanın yetiştiği bahçeye benzetilmiştir.

Benimdir suç ki vardım bezme verdim sana cân nakdin
Senin yoktur efendim bunda hiç cürm ü günâhın gel
ND/G.78/3a/s.295

(Meclise gelip sana can bedelini, parasını verdiğim için tüm suç benimdir. Efendim bunda senin hiç suçun yoktur, gel.)

Yine bu beyitte de aşıkın canı, sevgili için verilen bir paradır, bedeldir.

Bir de 'can' kavramı 'dil' ile birlikte kullanılmıştır:

Işka düştüm cân ü dil müft-i cüvânan oldu hep
Sabr u tâkât masraf-ı çâk-ı girîbân oldu hep
ND/G.8/1a/s.253

(Aşka düştüm can ve gönül taze sevgililerin ücreti, sabır ve dayanma gücü ise yaka yırtma masrafı oldu.)

Aşk kolay elde edilen birşey değildir. Aşka sahip olabilmek için epeyce değerli şeylerin feda edilmesi gerekir. Nedîm de bu beyitte aşkı satın alınan çok değerli bir mala benzetmektedir. Bu değerli malı alabilmek için de canı ve gönlü bedel olarak sunmaktadır. Can ve gönlü taze sevgililerin ücreti olarak ödüyor, onlardan aşkı alıyor. Sabır ve dayanma gücünü ise yaka yırtma masrafı olarak harcıyor. Yani aşk için (taze sevgililerin aşkı) can ve gönlünü; yaka yırtma bedeli olarak da sabır ve takatini feda ediyor. Bu beyitte can ve gönül birlikte bir bedel, bir para olarak düşünülmüştür.

CEFÂ:

Sözlükte eziyet, incitme, söz ya da davranış kabalığı, vefasızlık gibi anlamalara gelmektedir. Nedîm'in iki gazelinde geçen cefa, dünyadan daha doğrusu kaderden gelen bir eziyet anlamında kullanılmıştır. Aşık için bir üstünlük bir liyakat ölçüsü olarak kabul edilir.

Cefâ-yı tâli'-i nâ-sâz-kârı benden sor
Aman aman sitem-i rûzigârı benden sor
ND/G.28/1a/s.265

(Uygunsuz talihin cefasını benden sor; aman aman zamanın (talihin) eziyetini benden sor.)

Bu beyitte irsal-i mesel sanatı yapılarak kötü talih insana benzetiliyor ve kişileştirme yapılıyor. Bir başka deyişle talihin cefası ile, feleğin ya da zamanın eziyeti birbirine denktir. Bu iki eziyete ve üzüntüye maruz kalan ancak aşık olabilir. Bu tür eziyetleri en ço kendisinin gördüğünü, bu çileleri çekdiği için onların halini en iyi kendisinin bildiğini ve sorulacak bir şey varsa ancak kendisinden sorulacağını söylüyo. Yani talihin cefasını ve feleğin eziyetini en iyi tanıyan odur.

Dâğ ber dâğ-ı cefâ-yı dehr-i dûnum ben müdâm
Nâle vü feryâd ü âh-ı âteşînim tâzedir
ND/G.41/2a/s.273

(Ben daima alçak zamanın üst üste cefa dağına uğrayan bir insanım; cefa ile üst üste dağlandım.)

Cefa, zamanın insan bedenine yara açan bir dağlayıcısına benzetilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Zikr-i hal irade-i mahal yapılmıştır. Birşeyin bir parçasını murad ederken hepsini söylemek, anlamına gelen bu sanatla hem yara hem de yaralayıcı alet kastedilmiştir.

CEMÂL:

Sözlükte güzellik, yüz güzelliği, anlamlarına gelir. Daha çok sevgilinin yüzündeki güzelliğin ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nedîm'in üç gazelinde geçen cemal, bazen bir bahçeye, bazense bir gül yaprağına benzetilmiştir. Cemal daima sevgiliye nispetle kullanılır.

Bir bâğdır cemâli ki gül-berk-i rûy-ı âl
Şeb-bûyu hal, sünbül ü leylâkı zülf ü hat
ND/G.50/2a/s.279

(Güzelliği öyle bir bahçedir ki kırmızı yanağı gül yaprağı, beni şebboy, zülfü sünbül, ayva tüyleri de leylaktır.)

Güzelliği bir bütün olarak düşünen Nedîm, cemali içerisinde türlü çiçeklerin yetiştiği bir bahçeye benzetir. Bahçenin üzerinde yetişen bitkilerin şekil, renk ve koku bakımından sevgilinin yüzündeki unsurlara benzemesinden dolayı cemal, bahçeye benzetilmiştir.

Hande-i gonce temâşâ-yı nihâlindendir
Tâbiş-i şu'le gül-i berk-i cemâlindendir
ND/G.18/1b/s.226

(Goncanın gülüşü, fidanının tazeliğini seyrettiği içindir, ışığın parlaklığı da güzelliğinin gül yaprağındandır.)

Goncanın gülüşüne sebep olarak sevgilinin taze fidana benzeyen boyunu seyretmesi, ışığın parıldamasına sebep olarak da sevgilinin yüz güzelliğinin gül yaprağı olarak gösterilmesi ile bu beyitte hüsn ü talil yapılmıştır. Cemalin gül yaprağına benzetilmesi, kırmızlığı ve hoş kokusu dolayısıyladır.

Bir başka beyitinde Nedîm şöyle der:

Çü ebr-i nev-behârî sâye-endâz olmada bî-şek
Gülistân-ı cemâl-i dil-rübâ sünbül-hevâdır hep
ND/B.2/s.365

(İlkbahar bulutu(na benzeyen saçlar yüzün üstüne) gölge salmaktadır. Bundan dolayı da gönül götüren güzelliğinin gül bahçesi hep sünbül kokmaktadır.)

Renk ve şekil bakımından buluta benzeyen saçlar, bir gül bahçesine benzeyen yüzü örtmekte ona gölge yapmaktadır. Güneşe benzeyen yüzün üstüne gölge düşüren saçlar da şekil, renk ve koku bakımından sünbüle benzediğinden sevgilinin yüzü hep sünbül kokmaktadır. Sünbül koyu renklidir, kıvrım kıvrımdır ve güzel kokar. Yüz de çeşmeye benzeyen gözleri, ota benzeyen ayva tüyleri ve güle benzeyen yanakları içine alan bir gül bahçesidir.

CEVR:

Haksızlık, eza, cefa, eziyet, gadir, zulüm, sitem gibi anlamlara gelmektedir. Arapça'da ise himaye istemek, zulmetmek anlamlarına gelir. Nedîm'in gazellerinde üç yerde geçen cevr, ele ve oka benzetilmiş, bir diğer beyitte de zulüm anlamında kullanılmıştır.

Dest-i cevrinden olan çâki alıp sînemden
Bir zamân zîver-i dâmân-ı nikâb eyleyesin
ND/G.72/2a/s.291

(Senin cevr elinden gelmiş olan yarığı sinemden alıp bir süre yüz örtüsünün eteğinin süsü eyleyesin.)

Sevgili, aşığa daima acı çektirdiği için onun cevri bir ele benzetmiştir. Cevr sevgilinin aşığına eziyet yapmak için kullandığı bir alettir. Ama burada alet olmaktan çıkmış, cevr el haline gelmiştir. Sevgilisinden zulüm gören aşık cevre benzettiği elin açtığı yarayı sinesinden alarak yüz örtüsünün eteğinin süsü yapmasını istemektedir. Cevrin açtığı yara ile yüz örtüsüne yapılan iş arasında şekil ve renk yönünden bir benzeşme vardır. Beyitten de açıkça anlaşılacağı üzere sevgili bu konuda 'el'inden geleni yapmaktadır.

Cevr aynı zamanda bir oka benzetilmiştir.

Aldın hâdeng-i cevrini sînemde koymadın
Ey kaşları kemân katı cevreyledin kat'î
ND/G.146/2a/s.330

(Cevr okunu sinemde bırakmadın aldın. Ey kaşları kemana benzeyen sevgili çok kötü bir şekilde bana eziyet ettin.)

Sevgilinin oka benzeyen cevrini alması, artık aşıkla ilgilenmemesi demektir. Bu da aşık için en istenmeyen durumlardan biridir. Beyitte iki cevr de farklı farklı anlamlarda kullanılmıştır. İlk mısradaki cevr eziyet, ikinci mısradaki cevr ise haksızlık anlamındadır. Ok bir zulüm aracıdır, yaralamak için öldürmek için atılır. Düşman ise zalimdir ve eziyetine devam etmektedir. Fakat, sevgili aşığa ok atarak değil, aksine attığı okları geri alarak eziyet etmektedir. Zira aşıkla artık ilgilenmemektedir. Bu da onu bu kadar seven bir aşık için elbette haksızlıktır.

Dil mi koydu âh kim hûn-geşte-i cevr itmedik
Gamze-i dil-dûzun el-hak kârının cellâdıdır
ND/G.20/3a/s.260

(Eziyetiyle kana bulaştırmadık gönül mü bıraktı? Gönül delen gamzen mutlaka işinin celladıdır.)

Gamze, kavgacı, kan dökücüdür. Celladlığı da aşığın canını almaya, kanını dökmeye kasdetmesinden dolayıdır. Bakışların keskinliği aşıkın kalbini yaralar, çünkü delicidir. Gamze, fonksiyonu bakımından delici bir alete benzetilmiştir.

CİLVE:

Sözlükte kırıtma, tecelli, hal, görünme olarak anlam bulmaktadır. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde karşılaştığımız cilve şöyle geçmektedir:

Neşve-i hûn-i ciğer gözde gözüm sâgarde
Gamze reşketti görüp cilve-i nûşâ-nûşum
ND/G.82/5b/s.297

(Ciğer kanının neşesi gözde, göz de kadehte. Üstüste içilen cilveyi gören gamze, bunu kıskandı.)

Bu beyitte çizilen tablo şudur: Ciğer yaralıdır ve yaradan kan sızmaktadır. Göz de içki ve ağlamanın etkisiyle kızarmıştır ama hala içkiye devam edilmektedir. Üstüste içmekten hasıl olan hali gamze bile kıskanmaktadır. Aşık, o kadar kendinden geçmiştir ki gamze bile onu

kıskanmıştır. Oysa ki gamzenin bir özelliği de mest olmasıdır. Cilve, burada içki sonunda hasıl olan teccelli veya durum anlamında kulanılmıştır.

DERD:

Gam, keder, tasa, kaygı, kasavet, acı, sızı, ağrı anlamlarına gelir. Nedîm'in iki gazelinde karşımıza çıkan bu kavram yara ve ateşe tapanların ibadet mahalli anlamına gelen ateşgedeye benzetilmiştir. Divan şiirinde sevgili için derd sözkonusu edilemeyeceğinden bu kelime daima aşığa, aşka ve hicrana nispetle kullanılır.

Reşk-i fürûg-i ârızı bir dâğ-ı derddir
Kim anı çerh tâ ciğeri-i âftâbe kor
ND/G.29/3a/s.266

(Yanağının parlaklığını kıskanmak bir derd yarasıdır. Öyle ki felek onu ta güneşin ciğerine kadar götürmüştür.)

Sevgilinin ayrılığından ve onu kıskanmaktan kaynaklanan derd aşığın gönlüne işlemiş bir yaradır. Sevgilinin yanağı, parlaklığından ve kırmızılığından ötürü güneşe benzemektedir. Güneşin ortasında siyah lekeler vardır. Şairin ciğer-i afitab dediği, bu yaraya benzeyen karaltılar olmalıdır. Beyitte benzetmeden ziyade bir sebep-sonuç ilişkisi kurularak, o ışığı, o parlaklığı kıskanmak suretiyle,aşıkta oluşan derd, bir yaraya benzetilmiştir. Yara ile güneşin ortasındaki siyah lekeler birbirine benzemektedir.

Bir diğer beyitte de şöyle denmektedir:

Bir dem âh etmesen âteş-kede-i derd eyler
Cûşiş-i laht-i ciğer zîr-i leb-i hâmûşum
ND/G.82/4a/s.297

(Bir dem ah etmezsen derd ateşgedesi suskun dudağımın altını ciğer parçasının coşması haline getirir.)

Aşık çok içten ah etmektedir. Çünkü aşığın içi aşk ateşiyle cayır cayır yanmaktadır. Eğer bu ateş ah dumanıyla dışarıya çıkmayacak olursa suskun dudağının altı yani ağzı coşacak, feryadı basacaktır. Ateşgedede ateş vardır, hararet vardır, sıcaklık vardır. Aşığın gönlünde de daima derd vardır. Ne ateşgede söner, ne de aşığın derdi biter. Bu yönden ateşgede ve derd birbirine benzetilmiştir.

DİL:

Sözlükte gönül, kalp, yürek gibi anlamlara gelmektedir. Divan şiirinde çok özel anlam ve öneme sahip olan bu kelime sayılamayacak kadar çok sıfat ve benzetmelerle anılır. Herşeyden önce divan şiirinin ana temalarından biri olan aşk duygusunun başladığı yerdir. Sevgilinin gönlü deyince farklı sıfat ve özelliklerle, aşığın gönlü denince farklı sıfat ve benzetmelerle karşımıza çıkar. Sözgelimi sevgili aşığına olan katı ve acımasız tavrını 'taş kalpli' vasfını alarak gösterir. Aşık ise havai, çocuk, hercaî, kuş, perişan virane bir gönlün sahibidir. Söz söylese dinletemez, belli bir kararda durmaz. Aşığın hem derdi hem de dermanıdır. Hem acı çeker hem de sevgilinin peşinden ayrılmaz. Nedîm'in gazellerinde de gönül oldukça çok benzetme ve sıfatla anılmıştır. Şimdi bu beyitleri inceleyelim:

Olunca dîde-i mestin lebâ-leb-i âşûb
Düşer vücûd-ı dile lerze-i teb-i âşûb
ND/G.9/1a/s.254

(Sarhoş gözün karmaşıklıkla ağzına kadar dolunca, gönül vücuduna kargaşalığın hararetinin titremesi düşer.)

Bu beyitte aşığın gönlü, sevgiliden gelen bakışlarla hararetli bir şekilde titremeye tutulan 'vücud'a benzetilmiştir. Zira vücudun herhangi bir yanında ateş hasıl olsa diğer yerlere de sirayet eder ve tüm vücuda yayılır. Göz de sarhoş bir insan gibidir, fitneyle ve karmaşayla dolan göz, aşığın vücuda benzeyen gönlüne bu fitnenin hararetinden dolayı bir titreme verir.

Cây edeli sinem büt-i dil-cûy-ı muhabbet
Dil oldu peri-hâne-i câdû-yı muhabbet
ND/G.12/1b/s.256

(O gönül çeken muhabbet putu sinemde yer edinince gönül de muhabbet cadısının peri-hanesi haline geldi.)

Muhabbet, aşk, sevgi, sineye yerleşince gönül, büyü yapan cadıların perihanesine dönüşmüştür. İlk mısradaki muhabbet, özel anlamda sevgilinin muhabbetidir. İkinci mısradaki muhabbet ise genel anlamda 'sevgi'dir. Perihanede de son derece karışıklık vardır. Sevgili bir peridir, gönle yerleşir, orayı perihane haline getirir. Bu beyitte sözkonusu olan gönül yine aşığın gönlüdür. Gönül aynı zamanda hayallerin de sık sık gidip geldiği bir yerdir.

Hâkister olsa ten yine esrâr-ı kâkülün
Mânend-i cevher âyine-i dilde gizlidir
ND/G.14/7b/s.257

(Ten kül olsa da yine kakülünün sırları cevher gibi gönül aynasında gizlidir.)

Ayna-kül münasebeti, aynaların külle parlatılması dolayısıyladır. Bir de aşığın gönlü sevgilinin saçları arasında dolaştığından o kaküllerin esrarını ancak gönül aynası bilebilir. Vücud yok olsa da gönül baki kalacaktır. Aşığın gönlü, bir cevher gibi etrafındaki şeyler yansa bile, kendisine hiç birşey olmayacak olan bir aynaya benzetilmiştir. Ayrıca hem ayna da hem de gönülde sırlar vardır.

Ser-fürû gâhî gehî sahtlık eyler bilmem
Bezmde şîşe-i minâ-yı dile hâre mi dir[1]
ND/G.17/4b/s.259

(Bazen boyun eğer, bazense sertlik yapar, bilmem ki mecliste gönlün şarap şişesine taş mıdır ?)

Sevgili bazen aşığın arzularına boyun eğmekte, bazense dikbaşlılık yapmaktadır. Bu tavırlarından aşık onun ne yapmak istediğini anlayamamaktadır. Başaşağı olmak kadehin, sert olmak da taşın vasfıdır. Aşığın gönlü aşk şarabıyla dolmuş bir şarap şişesine benzer. Sevgilinin aşığa karşı takındığı bu tutarsız tavırdan aşığın gönlü için meclisteki bir şarap şişesi vazifesi mi yoksa onu kıracak olan bir taş vazifesi mi gördüğü pek belli olmamaktadır. Aşığın gönlü, içi aşk şarabıyla dolu olduğu ve kırılgan bir yapıya sahip olduğu için şarap şişesine benzemektedir.

---

[1] Bu mısra Halil Nihad neşrinde "bezmde şîşe mi mînâ-yı dile hâremidir" şeklinde geçmektedir.

Bir geliş geldi ki farkedemedim hayretten
Haber-i feth mi burc-ı dile humbâre midir.
ND/G.17/3b/s.259

(Öyle bir gelişle geldi ki fetih haberi mi getiriyordu yoksa gönül burcunu mu kundaklayacaktı, şaşkınlıktan anlayamadım.)

Sevgili meclise büyük bir hızla gelip girer, mecliste oturan aşığının yüreği yerinden oynar, heyecanlanır, sevinir, şaşırır. Bu karmaşık duygular arasında sevgilinin hangi maksatla geldiğini anlayamaz. Acaba bir müjde mi verecektir, yoksa burca benzeyen aşığın gönlünü mü mahvedecektir?. Aşığın gönlü bir burca benzetilmiştir. Bunun nedeni bozgunların ve fetihlerin ilk defa burçlardan başlıyor olmasıdır. Ya burca fetih bayrağı dikilir, ya teslimiyet bayrağı. Aşığın gönlü de sevgili tarafından ya fethedilecektir, ya da bozguna uğratılacaktır. Her iki duruma da pek elverişlidir. Gönül-burç benzerliğinin bir başka nedeni ise yüksekliktir. Her ikisi de yüksektedir. Her ikisi de muhkemdir. Ayrıca gelecek saldırılara ilk açık olan yer burçlardır, aşığın da gönlüdür.

Gelişin âşık-ı güstâhını âzâre midiir
Yoksa pürsiden-i hâl-i dil-i bîmâre midir
ND/G.17/16/s.259

(Gelişin yüzsüz aşığını azarlamaya mı yoksa hasta gönlün hatırını sormaya mı?)

Gönül bu beyitte de aşığa ait olmasından kaynaklanan olumsuz bir durumla 'hasta' ya benzetilmiştir. Hastalar sağlıklı insanlar göre daha hassas olurlar, hele aşk hastalığına tutulmuşlarsa. Beyitte aşığın kendini küstah olarak tanımlaması, haddini bilmeyerek sevgiliye

gelişinin nedenini sormasındandır. Hastalanmak ancak canlı varlıklara ait olduğundan teşhis sanatı yapılarak gönül kişileştirilmiştir.

Zerre veş dil pençe-i mihr-i dırahşânındadır
Cân ü ten çün mevc dest-i kahr-ı ummânındadır
ND/G.18/1a/s.259

(Gönül toz zerre gibi parlak güneşinin pençesinde, can ve ten de dalga gibi kahr denizinin elindedir.)

Tozun hükmü ancak güneşte geçerlidir. Toz güneşte belli olur. Gönül de aynı zerre gibi ancak sevgili gibi bir güneşin yanında açığa çıkar. Yani aşığın gönlü ancak sevgilinin aşkı olduğu sürece hüküm sürer. Doğal olarak canı da sevgilinin cefa denizinde yokolmaya amadedir. Dalga nasıl denizde kayboluyorsa can da sevglinin cefasının elinde yok olmaktadır. Sevgili ışığıyla etrafı ısıtan güneşe benziyorsa, aşığın gönlü de onun büyüklüğü karşısında zavallı bir toz tanesinden başka birşey değildir. Zerreye benzetilişi bundandır. Beyitte aslında çift yönlü bir benzetme sözkonusudur. Güneş yırtıcı bir hayvana, şuaları o hayvanın pençesine, zerreler de o pençeye yakalanmış avlara benzetilmiştir.

Dûr olur mu hîç ey pir-i mugân dâim senin
Bûy-i sabâ veş dil-i hun-keşte dâmânındadır
ND/G.18/5b/s.259

(Ey yaşlı meyhaneci! Hiç uzakta olur mu, kadeh kokusu gibi kana bulanmış gönül, daima senin eteğindedir.)

Aşığın gönlü daima sevgilinin etrafında vuslat arzusuyla gezip durur. Bu beyitte de sevgilinin eteğine yapışmıştır. Gönül, kadeh

kokusu gibi kana bulanmış bir halde sevgilinin eteğindedir. Yani içkiyi yere dökme adetinden yola çıkarak böyle bir tablo çizilmiştir. Gönlün aşk yarasından kanaması, kana bulaşmış olması aynı zamanda da içkinin renginde olması demektir. Hem sahbanın kokusu, hem de gönül, etekte gezmektedir.

Yârin ey âşüfte-dil hüsnün nihân tutmaz velî
Var ise billâh tekâsül çeşm-i irfânındadır
ND/G.18/3a/s.259

(Ey düşkün gönül! Sevgilin güzelliğini gizlemez, saklamaz. Bir bozukluk varsa eğer, emin ol ki o irfan gözündedir.)

Nedîm kendi gönlüne seslenerek ona sevgilisinin güzelliğinin daima aşikar olduğunu ve eğer herhangi bir bozukluk varsa bunun irfan gözünden kaynaklandığını söylemektedir. Gönül, bu beyitte de teşhis sanatıyla aşık olup maşukunun yoluna kendini heder etmiş, düşkün bir insana benzetiliyor.

Deyr-i dil böyle sanem-hâne-i Ferhad olmak
Hep senin ey büt-i nâzende hayâlindendir
ND/G.19/3a/s.260

(Ey nazlı put kadar güzel sevgili! Gönül kilisesinin Ferhad'ın puthanesine dönmesi, hep seni hayal etmekten dolayıdır.)

Aşık sevgiliyi düşünür, onu hayal eder. Sevgilinin kendisi olmadığından bu hayal onu oyalar durur. Sevgili bir put kadar güzel ve donuk olduğundan gönül kilisesi (sevgiliyi içinde tutan yer) Ferhad'ın puthanesine dönüşmüştür. Ferhad ile Şirin hikayesine göre Ermen hükümdarının yerine geçen Mehin Banu, Şirin için bir köşk yaptırır ve

Bihzad adlı bir ressam içini çok güzel resimlerle doldurur. Ferhad da Bihzad'ın oğludur. Mehin Banu ona aşık olunca Ferhad dağa çıkar ve orada Şirin'in resimlerin yapar. Bu beyit perihane, suret gibi kelimelerle bu olaya telmih yapmaktadır.

Bir başka gazelde sevgilinin 'kalbi' elmasdan daha kıymetli bir taşa benzetilmiştir.

Nedîmâ, nâmını mümkün mü nakş ey nevk-i tîg-i âh
Dil-i yâr adlı bir elmasdan kıymetli taşım var
ND/G.21/5b/s.261

(Ey ah kılıcının ucu! Yarin gönlü adında elmasdan daha kıymetli bir taşım var ama, Nedîm'in namını ona nakşetmek ne mümkün !)

Ahın keskin olduğu, kesici delici yaralayıcı aletlere benzetildiğini yukarıda söylemiştik. Bu beyitte de sevgilinin kalbi üzerine kılıca benzeyen ahın bile işleyemeyeceği bir taşa, elmasa benzetilmiştir. Dolayısıyla sevgilinin gönlüne aşığın adını işlemeye ahın bile gücü yetmemektedir. Elmasların bir özelliği de sivri şeyleri bilemek, kesmektir. Ah da nakkaşların taş üzerine şekil yapmak için kullandıkları elmasla sivriltilmiş bir kılıç, yontucu bir alettir. Aşık sevgilinin kalbinde yer etmek istemekte, fakat sevgilinin kalbi taşdan daha katı olduğundan kılıcın sivri ucu dahi ona etki etmemektedir.

Fürûgu kühsâr-ı âheni âb eylemek mümkin
Ol ateş kim hayâlinle dil- i şeydâya girmiştir.
ND/G.23/5b/s.262

(Hayalinle, ağlayan gönle giren ateşin alevlerinin, demirden dağı su haline getirmesi mümkündür.)

Sevgili aşığın gözüne hiç mi hiç gözükmez. Onun yanıp tutuştuğu sevgilinin hayalidir. Öyleyken bile sevgilinin yalnızca hayalini gönlünde taşıyan aşık, onun arzusuyla yanıp tutuşmakta vuslat arzulamaktadır. Aşığın gönlünde öylesine büyük bir ateş yanmaktadır ki bu ateş demirden dağları bile eritip su haline getirebilir. Bu beyitte Ferhad ve Şirin hikayesine telmih vardır. Aynı zamanda gönül, teşhis sanatı yapılarak ağlayıp inlediği, feryad ettiği için şeyda vasfını almış ve bülbüle benzetilmiştir.

Bir başka beyittle Nedîm'in kalbinin hep ayrılıkla bizar olmuş zavallı bir kalbi olduğu vurgulanmaktadır.

Yoktur Nedîm-i zârda esbâb-ı ârzû
Ancak cihânda bir dil-i firkat -meâb-ı var
ND/G.26/8b/s.264

(Ağlayıp, inleyen Nedîm de arzuyu gerektiren hiçbir şey yoktur, onda ancak ayrılık evi /barınağı bir gönül vardır.)

Burada gönül, ayrılıkla dolup taşmış onun acısıyla yoğrulmuş bir kalbi olduğunu ve bu kalbin ayrılığın içinde oturduğu bir 'mesken' olarak düşünülmüştür. Beyitte kuş mazmunu oldukça açık görülmektedir. Ayrılığı barınak haline getirmiş firkati mesken tutmuş gönül ancak bir kuştur.

Mutrib ki harf-i râzımı gûş-i rebâbe kor
Târ-ı kemânı nâle-i dil pîç ü tâba kor
ND/G.29/1b/s.265

(Mutrıb sır sözümü kemençenin kulağına koyar. Gönlün feryadı da kemanın telini sıkntıya koyar.)

Nedîm bu beyitte müziğe ilgili terimler kullanarak acıklı şarkılar çalan bir kemanı kendi gizli sırrını anlatıyormuş gibi düşünür. Eğer mutrıb Nedîm'in sırrını kemanın kulağına koyarsa, yani kemanı Nedîm'in sırrını ona söylerse, onu buna göre akord ederse, kemanın telinin sesi, gönlün feryadının yanında daha az ve acıklı kalır. Gönül, bu beyitte figan eden ağlayıp inleyen birisine benzetilmiştir. Öyleki kemanın teli bile bu inleyişten rahatsızlık duymaktadır.

Bir diğer beyitte gönül çoşmuş (aşkla) cuşa gelmiş kadehe benzetilmektedir ve gönül-şarab, dudak-kiraz benzetmesi yapılmıştır:

Aşık ki nakşeder dil-i pür-cûşa la'lini
Gûyâ kiras tânesidir kim şerâba kor
ND/G.29/2a/s.266

(Aşık senin dudağını çoşkun gönüle nakşeder. Tıpkı şarab kadehine konulan kiraz tanesi gibi.)

Gönül aşk şarabını içinde barındıran bir kadeh, yarin dudağı da bu şaraba konulan kiraz tanesidir. Gönül hem şekil itibarıyle, hem de içinde aşk şarabın barındırması dolayısıyla kadehe benzetilmektedir. Aşkın şarap olması, insanı sarhoş etmesi, aklının başından alması dolayısıyladır. Yarin kırmızı ve tatlı dudakları da bu kadehin içinde duran kiraz tanesine benzetilmiştir. Yani aşık gönlüne yarin kırmızı dudağını adeta nakşetmiştir. Kadehte şarap, gönülde aşk kaynar. Beyitte leff ü neşr-i müretteb yapılarak kadeh gönle dudak kiraza benzetilmiştir. Ayrıca bu beyitten eskiden de içkilerin içlerine meyvalar koyulduğunu anlıyoruz.

Lezzetinden nice âb olmadın ol la'l-i terin
Meded ey sâgar-ı yakut dilin seng midir
ND / G.30 / 6b / s.266

(Ey yakut renkli kadeh! O taze dudağın lezzetinden nasıl oldu da eriyip su olmadın? Yoksa kalbin taş mıdır?)

Yine sevgilinin de bulunduğu bir içki meclisinde kadehler kaldırılmaktadır. Sevgilinin elinde tuttuğu kadeh yakut renkli, yani kırmızıdır ve ateş gibidir. Şarap içen sevgilinin elindeki kadehin onun dudağına değmesiyle dudaktan alacağı ateşle su olup erimesi beklenmektedir. Kadehin yapısı camdır. Hemencecik o ateşten ve heyecandan titremesi ve erimesi beklenirken kadehe hiç bir şey olmamaktadır. Kadeh erimediği için, şair kalbin taş mıdır diyerek, kadehi 'katı' bir insana benzetmiş ve 'gönlü' de bu katılığın sembolü olarak kulanmıştır. Aslında kadehe 'taş' derken elbette sevgiliden etkilenmeyen kişilerin gönüllerini kasdetmektedir.

Dil-i bîmârıma hiç hisse vermez subh güyâ kim
Şeker hâbın heman ol gözleri bâdâm için saklar
ND / G.31 / 7a / s.267

(Hasta gönlüne sabah hiç pay vermez. Şeker uykusunu o gözleri bademe benzeyen sevgili için saklar.)

Gönül aşk hastalığına yakalanmıştır ve uykusuzluk çekmektedir. Sabah ise uykusunu, yani çok tatlı bir uyku olan sabah uykusunu ise sevgili için saklamaktadır. Gönlün hasta oluşu (özellikle aşığın gönlünün) çok yaygın kullanımı olan bir benzetmedir. Badem şekil olarak göze benzetildiğinden uyku da şeker gibi tatlı olduğundan badem şekeri

benzetmesi yapılmıştır. Gönül, teşhis sanatıyla hasta birisine benzetilirken, aynı sanatla sabah da uykuyu aşıktan esirgeyen birine benzetilmektedir. Beyitte kısaca aşığın gönlü gece ve sabahları gözünü uyku tutmayan bir hastadır.

Mânî'-i tâze küçe-i dilden zebânıma
Yâd-ı lebinle mest-i hırâman olup gelir
ND/G.35/5a/s.265

(Taze mana dilime, dudağını anmakla gönül sokağından sallanarak yürüyen bir sarhoş gibi gelir.)

Nedîm bu beyitte 'gönlü' 'meyhane'ye benzetmiştir. Taze mana, yani daha önceki şairler tarafından hiç kullanılmamış olan mana aşığın diline, sevgilinin dudaklarını anmasıyla birlikte çıkıp gelmektedir. Beyite göre gönül, bir meyhaneye, anlam da o meyhadede içerek sarhoş olmuş sonra da meyhane sokağından sallanarak gelen bir insana, hatta bir sarhoşa benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı kırmızıdır ve şarap gibidir, onu düşünmek bile aşığı sarhoş etmektedir. Aşık sevgilinin kırmızı şaraba benzeyen dudağını anar, bu anmadan gönül sarhoş olur ve mananın sarhoş bir şekilde çıktığı yer olan gönül meyhanesinden anlam, 'taze mana' yavaş yavaş şairin diline kadar gelir.

Dil hâciyân-ı kûyu miyânında şevk ile
Hemçü çerâğ-ı kâfile sûzân olup gelir
ND/G.35/6a/s.269

(Gönül onun mahallesinin hacılarının ortasında bir kafile meşalesi gibi yanarak gelmektedir.)

Bu beyitte de gönül bir 'kafile çerağı' gibi düşünülmüştür. Aşıkların

kabesi sevgilinin mahallesidir. Onun mahallesine giden, aşk hacısı olmaktadır. Beyitte sevgilinin mahallesinden dönen hacıların en önünde aşığın gönlü vardır. Aşığın gönlü, aşk hacılarına çerağ vazifesi yapıp ışık tutmaktadır. Çerağla aşığın gönlü arasında yanmak açısından ilişki vardır. Gönül bunu büyük bir iştiyakla yapmaktadır.

Bir gazelde dil ve can birlikte kullanılmışlardır:

Uykuya vardı gözleri dahi o gamzeler
Gârret -ger-i metâ'-ı dil ü cân olup gelir
ND/G.35/9b/s.270

(Gözleri uyudu ancak gamzeleri can ve dil malını yağmalamaya gelmektedir.)

Sevgilinin gözleri ve gamzeleri aşık için büyük tehlike arz etmektedir. Can ve gönül malı, gamze askerinin ya da uğrusunun tehdidi altındadır. Aşık genellikle gecelerini sevgilisinin hayaliyle geçirmektedir. Aşığının canını almak isteyen sevgili yağma yapmaya gönülden ve candan başlamaktadır. Gamzeler kesici aletlerle aşığın canını almaya kasteden uğruya, can ve dil de mala benzetilmektedir. Aşık acizdir. Çünkü yağma gece olmaktadır, aniden olmaktadır ve güçlü olan gamzeler tarafından yapılmaktadır. Padişah sevgili, onun ordusu da gamzeleridir ve amaçları aşığın gönlünü yağmalamaktır.

Ey şûh-ı kerem-pîşe dil-i zâr senindir
Yok minnetin asla
ND/G.38/1a/s.271

(Ey cömertliği adet edinmiş şuh (sevgili)! Ağlayıp inleyen gönül senindir. Minnet duymana asla gerek yoktur.)

Beyitte teşhis sanatı yapılarak gönül, ağlayıp inleyen, feryad eden bir insana benzetilmiştir ve sevgiliye büyük bir içtenlikle sunulmaktadır.

Bir başka beyitte gönül kuşa benzetilmektedir. Bir kuş gibi uçmak, havalanmak, daldan dala konmak istemektedir.

Aşiyân-sâz olma ister murg-ı dil bir bâğa kim
Sahasında nahl-ı Tûbâ sebze-i nevrestedir
ND/G.40/3a/s.272

(Gönül kuşu öyle bir bağa yuva yapmak ister ki o bahçenin ortasında Tuba ağacının fidanı yeni yetişmiş sebzedir.)

Gönül eğer bir kuşsa uçmak isteyecek ve kendine uygun ortamları bulacaktır. Kuşların harcı uçmak, hercailik yapmaktır. Aşığın gönlü de uçacak, o sevgiliden bu sevgiliye giderek kendini eğelendirmeye çalışacaktır. Kalbin atışı kuş kanadının çırpınmasına benzemektedir. Ayrıca kuşlar bahçelerde dolaşmak isterler. Sevgilinin de cemali bahçelerin en güzelidir. Tuba ağacının daha yeni bittiği Cennet bahçesi sevgilinin yüzüdür. Gönül bir kuş, güzellik bir bahçedir.

Bir diğer beyitte Nedîm sevgilisine ve onun gönlünün katılığına çatmaktadır. Bunun için de yarinin gönlünü bir taşa benzetmektedir.

Aceb kim nermdir sinen a zâlim neyleyim ammâ
İçinde senge benzer bir dil-i nâ-mihribân vardır
ND/G.43/7b/s.274

(Ey zalim (sevgili)! Göğsün çok yumuşaktır ama neye yarar ki! İçinde taşa benzeyen katı, şefkatsiz bir gönül vardır.)

Sevgilinin göğsü yumuşaktır. Fakat bunun hiç bir önemi yoktur. Çünki o yumuşak göğsün içinde taştan yapılmış merhametsiz bir gönül bulunmaktadır. Beyitte tezat sanatı yapılmıştır. Yumuşak bir sineye karşılık kaskatı bir kalpten bahsedilmektedir. Sevgili aşığına karşı daima katıdır, acımasızdır. Eziyet yapması hep taş gibi bir yürek taşıdığından dolayıdır. Çünkü sevgili zulmeder; zulmetmek de katı olmak, acımasız olmak demektir.

Yapsa dili-i vîrâneyi üftâde-i ışkın
Gâhi olup eyvân-ı visâle kemer-endâz
ND/G.48/2a/s.277

(Aşkının düşkünü, virane gönlü bazen kavuşma avlusuna kemer atarak tamir etse.)

Bu beyitte de mimarlık terimleri kullanılmıştır. Eyvan, virane, kemer atan gibi. Yapmak kelimesinin bir anlamı da tamir etmek demektir. Gönül yıkık bir binadır. Aşkın üftadesi de vuslat avlusuna bir kemend atarak onu tamir etse çok iyi olacaktır. Burada aşığın üftadesi bir mimar gibi düşünülmüştür. Gönlün virane bir eve benzetilmesi de onun uğradığı aşk istilalarından sonra yıkılıp mahvolmuş bir durumda olmasındandır. Tamir edilince içine yeni bir mihman alması daha da kolay olacaktır.

Hem çün makas dehânını hemyâze-gâh edip[2]
Çâk etti şâne veş dil-i hallâkı zülf ü hat
ND/G.53/12b/s.280

---

[2] Bu beyitteki 'hallâk' kelimesi, matbu metinde 'tallâk' olarak geçmektedir. Beyit bu şekilde ele alınacak olursa, anlamda fazlaca bir değişiklik olmayacaktır.

(Zülüf ve ayva tüyleri makasın ağzını esnetir gibi berberin gönlünü tarak gibi yardı.)

Aşık, sevgilisinin her hareketinden son derece etkilenmektedir. Bu beyitte çizilen tablo şudur: Berber saç-sakal traşı yaparken bir yandan tarakla saçı ve sakalı tarayarak açar, bir yandan da makasın ağzını oyanatarak taradığı yeri keser. Beyitte, aşık berberdir. Onun gönlü de tıpkı traş esnasında saç ve sakala uygulanan metod gibi sevgilinin ayva tüyleri ve saçı ile bir açılıp bir kapanmakta, yani yerinden oynamakta ve tarağın saçı yarması gibi yarılmakta, parça parça olmaktadır.

Fırka-i erbâb-ı dilden zümre-i zühhâda dek
Hep esîrindir beğim hatta dil-i nâ-şâda dek
ND/G.63/1b/s.286

(Gönül ehli fırkası, zahidler zümresine kadar hatta mutsuz gönüle kadar herşey senin esirindir efendim !)

Aşığın sevgilisi öyle bir efendidir ki ehl-i dil, zahidler zümresi hatta hiç bir zaman mutlu olmayan gönül bile onun esiri olmuşlardır, yani ona tabidir. Gönlün aşk erbabı, zahidler zümresi gibi bir sınıflamayla aynı anda sayılması ilginçtir. Gönül na-şaddır. Bu sıfat ancak bir insanın sıfatı olabileceğinden bu beyitte kişileştirme yapılmıştır.

Açılır elbet nesîm-i nev-bahâr essin hele
Bend-i dil muhkem değil bend-i nikâbından senin
ND/G.65/2b/s.288

(Gönül bağı yüzörtünün bağından daha muhkem değildir. Hele ilkbahar rüzgarı essin elbetteki açılır.)

Beyitte aşığın gönlü göğüs kafesinde hapsolmuş, bağlanmış bir esirdir. Yüz örtüsünün bağı nasıl açılırsa gönlün bağları da öyle açılacak ve gönül ilkbahar rüzgarıyla yine ordan oraya savrulacaktır. Baharın o tatlı ılık rüzgarıyla nasıl tüm çiçekler açar tabiat canlanırsa gönül de bağlarından kurtulur ve açılır. Gönlün açılması demek yeniden aşık olması demektir.

Vasfeden subh-ı bahârın safvet-i tab'ın Nedîm
Görmemiştir cûşiş-i feyzin dil-i bîdârımın
ND/G.67/5b/s.289

(Nedîm! Bahar sabahının tabiatının saflığını vasfeden kişi uyanık gönlümün feyzinin coşkusunu görmemiştir.)

Nedîm bu beytinde gönül coşkusunu, bir bahar sabahındaki tabiatın saflığıyla karşılaştırmış ve kendi gönlünün coşkusunun daha fazla olduğunu iddia etmiştir. Ölü tabiat baharla beraber tertemiz, yemyeşil ve capcanlı bir hale bürünmüş, yeniden dirilmiştir. Bu dirilme bir coşkuyu bir bereketi beraberinde getirmektedir. Nedîm'in gönlü ise hiç uyumadığından ondaki canlılık, hareket tabiattakinden daha fazla olacaktır. Uykusuzluğun insanlarda zihin saflığı yaptığı düşünülürse Nedîm'in uyumayan gönlü de saflaşmış, berraklaşmış coşmuştur. Uyanıklık insana has bir durum olduğundan teşhis sanatı yapılmıştır.

Mekteb-i sînede bir tıfl-ı hevâyîdir dil
Kim henüz anlamamış farkını ışk u hevesin
ND/G.68/3a/s.289

(Gönül sine mektebinde hevayi bir çocuktur ki aşk ve hevesin farkını henüz anlamış değildir.)

Gönül bu beyitte sine mektebinde aşk tahsili gören havai bir

çocuğa benzetilmektedir. Gönülde de çocukta olduğu gibi hercailik vardır. Bu çocuk öyle cahildir ki henüz aşk nedir, heves nedir, bilmemektedir. Nedîm, gönlünü henüz bu iki olayın aşk ve hevesin ayrımını yapamayan, bunları birbirine karıştıran bundan dolayı da bir hevesten öbürüne geçen aşkı tam bulamayan bir çocuğa benzetmiştir. Çocuk hem havaidir, hem de her yaptığından sorumlu değildir. Zaten aşk ve heves arasındaki farkı dahi bilmemektedir.

Nağme-kârî-i sarîr-i pây-i kilkinle Nedîm
Şevk-yâb ettin dil-i divânesin bülbüllerin
ND/G.71/5b/s.291

(Ey Nedîm ! Kaleminin ayağının nağme yapan gıcırtısı ile bülbüllerin deli gönüllerini parçaladın.)

Bu beyitte gönül divaneye benzetilmiştir. Deliler ne yaptıklarını bilmezler, akılları başlarından gitmiştir; gönül de aşk hastalığından dolayı kararsızdır ve dengesizdir. Deli ile gönül arasında benzetmesi yapılmıştır. Aynı zamanda bu beyitte akıl hastalarınının müzikle tedavi edilmesi olayına işaret edilmektedir. Çünkü Nedîm'in kaleminin ucundan çıkan gıcırtı, yani nağmeli ses bile bülbüllerin yani aşıkların deli gönüllerini parçalamaya yetmiştir.

Görüp illerle mey nûş ettğin layık mıdır zâlim
Ola sih-i kebâb-ı laht-ı dil her nevk-i müjgânım
ND/G.83/4b/s.298

(Ey zalim sevgili! Elalemle şarap içtiğini görerek kirpiklerimin herbirinin ucunun gönül parçasının kebabının şişi olması uygun mudur, doğru mudur?)

Gönlün kebap oluşu, hem aşk ateşiyle yanışı, hem de sevgilinin kirpiklerinin ona geçerek onu delmesindendir. Sevgilinin bakış oklarına hedef olan aşığın gönlü, aşk ateşiyle yanıp pişmiş bir kebaptır.

Girîbân -çâk olup hayretle sundum destine nâgâh
Dil-i sad-pâremi ben şâne zannettim telâşımdan
ND/G.94/2b/s.303

(Bin parça olmuş gönlümü telaşımdan tarak zannederek yaka yırtıp ansızın hayretle eline sundum.)

Bu beyitte de gönül tarağa benzetilmiştir. Tarağın nasıl dişleri varsa, aşığın gönlü de aşkından tarağın dişleri gibi parça parça olmuştur. Ayrıca tarak, sevgilinin saçları arasında gezinir. Aşığın gönlü de sevgilinin saçları arasında dolanıp durur. Bu bakımlardan Nedîm gönlü bir tarağa benzetmiştir. Tarak yuvarlaktır ve dişleri vardır. Hem şekil itibarıyle benzedikleri için, hem sevgilinin saçında olması dolayısıyla hem de tarakların genellikle göğüste taşınması için gönül tarağa benzetilmiştir.

Aceb mi kebk-i şâhin-dîde-veş dil pîç ü tâb etse
Süzüp ol nerkis-i pür-kârı bir kez geçti yanımdan
ND/G.95/3a/s.304

(Gönül şahin görmüş keklik gibi korksa bunda şaşılacak ne var; o işi fitne olan gözlerini süzüp bir kere yanımdan geçti.)

Şahinlerin gözleri içinde yaralamak tutmak arzusu vardır. Beyitte çizilen tablo şu olmalıdır: Aşığın yanından sevgili gelip geçmekte, buna karşılık aşığın gönlü de şahin görmüş bir keklik gibi ürkmektedir. Sevgilinin gözlerindeki bakışlara karşı aşığın gönlünün aldığı pozisyon,

şahin gören kekliğin durumudur. Zaten keklikler ürkmeleriyle meşhurdurlar. Sevgilinin gözü şahin, aşığın gönlü ise ürkek bir kekliktir.

Dil değil tende ümid-i çemen-i kûyun ile
Bir giriftâr-ı kafes murg-ı tâpân ancak bu
ND/G.108/4a-b/s.310

(Bu, mahallenin bahçesine kavuşma arzusuyla kafese giriftar olan, çırpınan bir kuştur.)

Bu beyitte gönül sevgilinin mahallesinin bahçesine özenip uçmak isteyen bir kuşa benzetilmiştir. Oysa o bir kuş gibi tende yani bedende kafeslenmiştir. Arzusu uçmak, bahçeye benzeyen yüzünde vuslata ermektir. Kuş-gönül münasebetinde ikisinin de hevayi olması, daldan dala konmak istemesi, yerinde duramaması, avlanmaları ve kafese alınma olayları ortaktır.

Ye's ile pür-jengdir âyine-i tûtî-i dil
Kan oturdu sille-i efsûstan zânûlara
ND/G.109/5a/s.311

(Parlak gönül aynası ümitsizlikle yine tozlanmıştır. Vah vah diye dövünmekten dizlere kan oturdu.)

Aşıkın gönlü parlak bir aynadır. Ayna, bakılan yerdir. Aşık, sevgilinin ona bakmasını istediği için gönlünü ayna yapar. Bir de sevgilinin hayali daima gönülde tecelli ettiği için aşığın gönlü aynadır. Fakat bu beyitte görüldüğü üzere ayna, yani gönül aynası ümitsizlikten dolayı paslanmıştır. Oysa aynanın temiz olanı makbuldür. Uzun zaman kullanılmayan ayna paslanır. Ya sevgili aynaya bakmadığından, ya da

rakiplerin sevgilinin iltifatına mazhar olmasından doğan keder ve ümitsizlik sonucunda gönül aynası pas tutmuştur.

Izdırâb olmaz dil-i dânâ-yı sâfi-sînede
Ey gönül âsâyiş-i sîm-âba bak âyinede
ND/G.117/1a/s.315

(Saf gönüllü bilgin gönülde ıstırap olmaz; Ey gönül! Aynada civanın asayişine bak.)

Ayna, eğer civalı ise kararmaz. Gönül de eğer yeterince bilgili ise onun içinde ızdırab diye bir şey olmamalıdır. Aynaya parlaklık veren civadır. Gönüle de parlaklık veren bilgidir. Aynanın kararmaması için civaya, gönlün kararmaması için bilgiye ihtiyacı vardır.

Dili hem-çün fersûde etti bir siyeh-çerde
Ki ta'neyler beyaz-ı gerdeni mehtab-ı Keşmir'e
ND/G.122/2a-b/s.317

(Bir yağız yüzlü güzel gönlü keten gibi yıprattı, eskitti. O kadar ki Keşmir mehtabına beyaz boynunu kınar.)

Nedîm'in esmer bir sevgilisi vardır. Bu sevgili yaptığı zulüm ve eziyetlerle aşığının gönlünü tıpkı bir keten gibi yıpratmış, eskitmiştir. Bilindiği gibi keten ve ipek gibi maddeler, yalnızca ayışığında çürürler. Ayrıca Keşmir, edebiyatımızda esmerlerle birlikte anılan bir şehirdir. Beyitte bu bilgiye dayanılarak mehtap keten, Keşmir, yağız sevgili, eskimek hep birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin gerdanın beyazlğını kınaması, esmer olmasından ve Keşmir şehrinin esmerlerle birlikte düşünülmesindendir.

Kanı sabâ gibi bir dil-nüvâz kim gâhi
Dil-i nizârımı kûy-ı nigâra vare göre
ND/G.124/2b/s.318

(Hani saba rüzgarı gibi gönül okşayan biri ki bazen sevgilinin mahallesine gitse de zavallı gönlümü görse.)

Aşığın zavallı gönlü sevgilinin mahallesinde dolanıp durmakta vuslat beklemektedir. Bu beyitte gönül, okşanmaya, iyi davranılmaya muhtaç bir varlık; zavallı, ilgiye ve bakıma muhtaç bir dilenciye benzetilmektedir. Saba rüzgarı da hafif ve tatlı esen bir rüzgardır, aşığa sevgiliden haber getirir. Saba rüzgarı sevgilinin mahallesine gidecek, orada aşığın gönlünü bulacak ve onu tatlı tatlı okşayacaktır. Sabanın gönlü okşaması ona sevgiliden güzel haberler vermesi ümit getirmesidir.

Nedîm çâre ne âsâyiş-i dil oldu rehîn
Misâl-i güdek-i geh-vâre ızdırâb içre
ND/G.126/7a-b/s.320

(Ey Nedîm gönlün asayişi beşik çocuğu gibi ısdıraba rehin oldu, buna çare nedir?)

Nedîm, bu beyitte gönlünü beşikteki çocuğa benzetmiştir. Tabii ki Nedîm'in gönlü aşıkların gönlünün sembolüdür. Çocuk acizdir, çaresizdir, bir sıkıntısı olsa söyleyemez. Gönül de teşhis sanatı yapılarak tıpkı bir çocuk gibi ızdıraplar içinde çaresiz, eli ayağı bağlı sıkıntı çeken bir varlık gibi düşünülmüştür.

Heves-i ıyd-i visâle düşüp encâmında
Oldu dil bir mehe Şa'bân Ramazân nâmında
ND/G.129/1b/s.321

(Gönül vuslat bayramının hevesine düşerek sonunda Ramazan namında bir aya Şa'ban oldu.)

Gönül, sonunda vuslat gibi bir bayram ya da şenlik olduğu için Ramazan adındaki bir ay (ay yüzlü)'ın peşine düşmüştür. Ramazan, nefsi tüm isteklerden ve zevklerden mahrum etmek demektir. Bayram ise, Ramzan'dan sonra gelir ve tüm yasaklar biter. Bir anlamda Ramazan ayrılık, bayramsa vuslattır. Aşığın gönlü de sonunda vuslat var diye ayrılığa katlanmaktadır. Beyitten bir de Nedîm'in Ramazan adında bir sevgilisi olduğu çıkartılabilir.

Ayineye yüz aklığı sîm-âbdır Nedîm
Saf oldu sînemiz de dil-i bî-karâr ile
ND/G.138/7b/s.327

(Ey Nedîm! Yüzün beyazlığı aynaya civadır. Kararsız gönül ile sinemiz de saf oldu.)

Gönül, sükunet içinde olmadığından kararsızdır. Civa da yerinde duramaz, akar durur. Beyitte geçen gönül, genel olarak insana nisbetle kullanılabileceği gibi kararsızlık aşıklara has bir durum olduğundan kararsız gönül ancak aşığa nisbet edilmiştir. Gönül ve sine birbirlerine yakın olduklarından kararsız gönül sineyi de kararsız hale getirmiştir. Teşhis sanatı yapılarak gönül, hiç bir yerde duramayan uçarı, havai bir insana benzetilmiştir.

Sen dil-i rîşini hûn-âb ile rengîn edegör
Zâhid-i hama gerek riş-i hıdâb-âlûde
ND/G.134/4a/s.327

(Sen yaralı gönlünü kan suyu ile renklendirmeye devam et. Acemi zahide kınaya bulanmış sakal gerekir.)

Beyitte zahid ile aşık arasında bir karşılaştırma yapılmış, tüm Divan Şiiri'nde olduğu gibi aşığın daha üstün olduğu vurgulanmıştır. Aşığın gönlü, sevgiliden gelen oklarla yaralandığından dolayı kınaya bulanmış zahidin sakalından daha değerlidir. Aşığın alameti kanayan gönlü, zahidin alameti ise kınalı sakalıdır. Birisi dış görünüştedir, biri ise içtedir. Aşık burada hak aşığı anlamında kullanılmış gibi görünse de aslında genel olarak aşığın kendisini ifade etmektedir.

Olmaz figânı rütbe-res-i âh-ı saht-ı dil
Bülbül ne denlü na'rekeş-i nâle olsa da
ND/G.137/2a/s.326

(Bülbül ne kadar nale çekse de figanı, gönlün sert ahının rütbesine erişemez.)

Bülbül feryadın, ah edip inlemenin sembolü olduğu halde gönül, bülbülden daha güçlü bir şekilde feryad etmektedir. Gönül, o kadar sıkıntıdadır ki sert bir şekilde çektiği ah, bülbülünkini çoktan aşmıştır. Görüldüğü gibi gönül-bülbül benzetmesi yapılarak ikisinin de ahları karşılaştırılmaktadır. Buradaki gönül, tabii ki aşığın gönlüdür.

Dil sıklet-âver-i gül olur jâle olsa da
Olmaz sahın-tırâz-ı çemen lâle olsa da
ND/G.137/1a/s.326

(Gönül, (üzerindeki) jale bile olsa ağırlaşır; (üzerinde biten) lale olsa da bahçeyi süsleyemez.)

Aşığın gönlü, yalnızca güle benzeyen sevgilisini istemekte, onun dışında da hiç bir şeyi kabul etmemektedir. O kadar ki gülün üzerinde bir şebnem bile olsa gönle ağır gelmektedir. Aynı şekilde gönül bahçesinde, çiçek olarak lale bile olsa orayı süslemeye yetmemektedir. Ancak gül olmalıdır. Bu durumda aşığın gönlü bülbüldür. Çünkü bülbül, sadece ve sadece gül ile beraber olmak ister.

Dil yine ser-geştedir tîr-i hevâyî-veş Nedîm
Bir keman-ebrûnun olmuştur meğer âvâresi
ND/G.159/7a/s.338

(Ey Nedîm! Gönül havayi bir ok gibi yine başı dönmüş bir haldedir. Meğer keman kaşlı bir güzelin aylağı haline gelmiştir.)

Gönül kemana benzeyen kaşları olan br güzelin ardından koştuğu ve onun vuslatına talip olduğundan dolayı avarelik etmektedir. Boş işlerle uğraşana avare denilir. Gönül de ümitsiz, sonu olmayan boş işlerle uğraştığından aylaklık etmektedir. Ok, nasıl yaydan fırlatıldığında başı boştur, gönül de öyle olmuştur. Tabii ki buradaki gönül aşığın gönlüdür.

Varıp ol derd-şinâs-ı dil ü cânı görsem
Hâk-i pâyine Nedîmâ yine yüzler sürsem
Gizlice arasam ağzın lebin emsem sorsam
Hiç bir çâre bilir mi dil-i bîmâra aceb
ND/Ş.2/5.d/s.344

(Ey Nedîm! Varıp o gönül ve canın derdine aşina olanı görsem. Ayağı toprağına yine yüzler sürsem. Ağzını, dudağını gizlice arasam bulsam, emsem, öpsem. Acaba, hasta gönle bir çare bilir mi?)

Nedîm bu şarkısında yine hasta gönülden bahsetmektedir. Nedîm sevgilisini, kendi derdine çok da yabancı olmayan biri gibi görmektedir. Nedîm'in gönlü aşk hastalığına yakalanmıştır ve derdine çare bulacak bir doktor aramaktadır. Aşk hastalığına çareyi de yine o hastalığın kaynağı olan sevgili vuslat ilacıyla verebilir. Nedîm, sanki sevgilinin bu hastalığına çare olacağını bilmiyormuş gibi tecahül-i arifane yaparak acaba bilir mi demektedir. Emmek ve sormak kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmıştır. Oysa ki bu hastalığın tek çaresi ondadır. Şarkıda yine teşhis sanatı yapılarak gönül hasta bir insana benzetilmiştir.

Bir başka şarkı da ise sevgili yine 'taş kalpli' dir.

Nağme-i çenge bedel dinler iken nâle vü âh
Hecr-i sâki yetişirken bize derd-i cân-kâh
Bir taraftan ey seng-dil ey baht-ı siyâh
Sen mi vurdun bu gece şîşemi divâra aceb
ND/Ş.2/4.d.s.344

(Çengin namesi gibi ah ve inleme dinlerken, can eritici derd olarak bize sakinin hicranı yeterken, bir taraftan da ey taş gönüllü! Ey kara talih! Bu gece şişe mi duvara acaba sen mi vurdun?)

Aşığın derdi sayılamayacak kadar çoktur. Bir taraftan içki meclisinde çengin yanık sesi, bir yandan sakinin ruhu eriten mahveden ayrılığı yetmiyormuş gibi bir de taş kalpli acımasız talih, onun kadehini duvara çalmıştır. Yani merhametsiz bir insana benzetilen talih, aşığın elindeki tek teselli ve mutluluk kaynağını, yani kadehini almış ve duvara çalmıştır. Kadehin duvara çarpılması sıkıntılı bir halin sonucudur. Burada kader aşığın kadehini duvara çalarak, beklenen bir mutluluğu mahvetmiştir. Kadeh aşk kadehi, içilen aşk şarabıdır. Aşk şarabı içildikten sonra beklenen vuslattır. Oysa talih aşığın vuslatına engel

olmuştur. Şarkıda gönül, bir taşa benzetilerek merhametsizliği anlatılmaya çalışılmıştır.

Bir diğer şarkıda ise şöyle denmektedir:

Her gülün şevkiyle bülbül gibi zâr olmaz Nedîm
Değme bir zülf-i girehgîre şikâr olmaz Nedîm
Her gülistânda çü şebnem hâk-sâr olmaz Nedîm
Değme bir dilber beğenmez bir dil-i nekkâdı var
ND/Ş.6/5.d/s.346

(Nedîm, her gülün ateşiyle bülbül gibi ağlamaz; sıradan bir saçı dolaşığa av olmaz; her bahçede şebnem gibi toz-toprak içinde kalmaz; onun her dilberi beğenmeyen tenkitçi bir gönlü var.)

Nedîm'in şahsında aşığın gönlü iyiyi kötüden ayırdedebilme kabiliyetine sahip bir varlıktır. İyiyi kötüden ayırabilen, ancak bir insan olabilir. Dolayısıyla teşhis sanatı yapılarak gönül, herkesi beğenmeyen, iyi ile kötü arasında ayrım yapabilme yetisine sahip olan bir insana benzetilmiştir. Şarkıdan anlaşılacağı üzere Nedîm, sevgililerini seçerken bir ölçü kullanmakta ve sıradan sevgililerle gün geçirmemektedir.

DİMÂĞ:

Sözlükte akıl, beyin, şuur, burun, koku gibi anlamlara gelir. Nedîm'in gazellerinde iki yerde geçen dimağ, daha çok insana nisbetle kullanılmıştır.

Ser-mest yatur künc-i dimâğımda safâdan
Mecnûn'u serâsîme eden bûy-ı muhabbet
ND/G.12/3a/s.256

(Mecnun'un aklını başından alan muhabbet kokusu mutluluktan dimağımın bir köşesinde sarhoş bir biçimde yatmaktadır.)

Bu beyitte dimağ bir ev, bir saray, belki de bir çöl olarak düşünülmüş, muhabbet kokusu teşhis sanatı yapılarak, o mahalde sarhoş bir biçimde yatan bir insana benzetilmiştir. Beyitte anlatılmak istenen şey, şairin kendisini Mecnun'dan da ileri bir aşık mesabesinde görerek aşkın onun kendi dimağında yatmakta olduğudur. Dimağ, bir mahal gibi düşünülerek muhabbet kokusunun yattığı yere benzetilmiştir.

Hele 'ıyd oldu ol gül-gonce handân olduğun gördük
Dimâğ-ı telh-kâmın şekkeristân olduğun gördük
ND/G.58/1b/s.284

(Bayram oldu da gülgoncasının güldüğünü gördük; acı tadan dimağımın şeker yurdu olduğunu gördük.)

Bayramlar, tüm kederlerin sona erdiği mutluluk ve neşenin yaşandığı güzel bir olaydır. Beyitten anlaşıldığına göre bayram gelince gül goncası da bu sevinçten nasibini almış ve gülmüştür. Gül goncasının gülmesi, açılması demektir. Hep acıyı tatmış, mutluluk ve sevinçten nasibini alamamış olan dimağ ise bayramla beraber şeker yurdu haline gelip tatlanmıştır. Bayramlar biraz da şekerleriyle tanınır. Bayramın sevinç ve mutluluk yanında bir başka özel anlamı daha vardır. O da elbette vuslattır. Ayrılıkların, yasakların sonu demek olan bayramla beraber, zehir acısına alışkın olan dimağ, birden şeker ülkesi haline gelivermektedir. Beyitte zehir ve şeker birlikte kullanılarak tezat sanatı

yapılmıştır.

EDÂ:

Sözlükte borç ya da borcu ödeme, tarz, ifade, üslup, şive, ton, naz, cilve, kurum, caka, münasebetsiz tavır gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in iki gazelinde geçen eda, ilk beyitte naz, cilve anlamında, ikinci beyitte ise tarz, üslup anlamında kullanılmıştır.

Câm-ı lebiyle mest edip evvel edâların
Mestâne sonra gönderir âgûş-ı câna dek
ND/G.60/4b/s.285

([Sevgili] Dudak kadehiyle önce edalarını sarhoş edip sonra can kucağına dek sarhoş bir şekilde gönderir.)

Beyitte çizlen tablo şudur: Sevgili, önce kadehe benzeyen o kırmızı ve tatlı dudağıyla nazını, işvesini, cilvesini sarhoş eder; sonra da sarhoş bir şekilde can kucağına dek gönderir. Sevgili konuşurken mest bir şekilde kelimeleri nazlı edalı söylüyor, daha sonra da ta aşığın kalbine dek gönderiyor. Beyitteki ifade budur. Can da, edalı bir sevgilinin nazlı söyleyiş tarzını karşılayan bir kucak gibidir. Teşhis sanatı yapılarak eda sarhoş bir insana benzetilmiştir.

Mıstarlı kağıd üzre yazıp nazmı gûyiyâ
Teşyi' eder edâyı kalem nerdübâna dek
ND/G.60/46/s.285

(Cedvelli kağıt üzerine nazmı yazdıktan sonra kalem güya edayı

medivene dek uğurlar.)

Eskiden çok kıymetli kişiler, bir meclisten ayrılırken ev sahibi tarafından kapıya dek uğurlanırlardı. Halen devam eden bu adet beyitte ilginç bir benzetmeyle Nedîm'in kalemi ve edasına hasfedilmiştir. Beyite göre, Nedîm şiirini edayla yazıp, mıstarlı kağıt üzerine geçirdikten sonra, güya kalemi, edayı medivene kadar uğurlar yani gönderir. Bu beyitte 'kişileştirme' yapılarak eda misafire, kalem de ev sahibine benzetilmiştir.

EFKÂR:

Sözlükte düşünceler, endişe, kuruntu, vesvese, niyet, maksat, rey gibi anlamlara gelmektedir. Daha çok aşığa nisbetle kullanılır. Nedîm'in gazellerinde bir tek beyitte karşımıza çıkan efkar 'tişe' ye benzetilmiştir.

Neyledin nittin Nedîmâ tîşe-i efkâr ile
Bî-sütûn-i feyz-i ışkın buldun âhir kânını
ND/G.157/9a/s.336

(Ey Nedîm! Efkar külünkü ile ne yaptın ettin, sonunda aşk feyzinin Bi-sütununun kaynağını buldun.)

Bu beyitte efkar külünke benzetiliyor ve onunla suyun kaynağının bulunduğundan sözediliyor. Efkar, su feyzini bulmakta kullanılan araç olarak gösterilmiştir. Aşkın feyzi Bi-sütun dağındadır. Nedîm de düşünce külüngü ile bu dağı delen Ferhad'dır. Düşünce vasıtasıyla feyz kaynağını bulup çıkratıyor. Araç olmaları bakımından külünkle fikir birbirine benzetilmiştir. Beyitte, Ferhad ile Şirin hikayesine telmih vardır.

EMEL:

Bu kelime sözlükte ümit, umma, beklenti, arzu, hırs, tamah gibi anlamlara gelir. Nedîm'in gazellerinde yedi yerde karşımıza çıkan emel, hayli değişik ve hassas benzetmelere konu olmuştur. Genel olarak insanla ilgili olmakla beraber, aşığa nisbetle kullanıldığı dikkati çekmektedir. Beyitlerden de anlaşılacağı gibi emel, genellikle birçok duyguyu içinde barındıran bir bütündür: Emel, bahçedir; murad o bahçede yetişen bir güldür.

Ser-germî-i niyâz ile dil girye-nâk olur
Yine hadîka-i emelin âb ü tâbı var
ND/G.26/3b/s.264

(Yalvarmanın sarhoşluğuyla, kızgınlığıyla gönül ağlamaklı olur. Emel bahçesinin yine tazeliği var.)

Bu beyitte emel-bahçe benzetmesi yapılmıştır. Bahçeden bir beklenti vardır, ürün elde edilmesi beklenir. Emel de beklenen arzulanan bir şeydir. Gözyaşlarıyla sulanan emel bahçesi, yeşerecek ve istenileni verecektir. Niyaz da, emel bahçesinin yeşermesini sağlayacak gözyaşına neden olmaktadır. Kısaca emellerin gerçekleşebilmesi için yalvarmak, dua etmek gerekir.

Harf-âşinâ-yı hâl-i dil olmaz leb-i emel
Bir âh-ı derd-nâk ile şâfi cevâbı var
ND/G.26/5a/s.264

(Emel dudağı gönül halinin sırrını bilen olmaz; dertli bir ah ile yeter

görülen bir cevabı var.)

Bu beyitte emel, gönül sırrını bilmeyen belki de bilip de söylemeyen bir dudağa benzetilmektedir. Dolayısıyla gönlün sırrını söyleyeceği yerde emel dudağı dertli bir ah ile kafi bir cevap vermektedir. Ah, aşığın emel dudağının halini anlatmaya kafi gelmektedir.

Nedîmâ lutf-u yârî-i musavverle olur bir gün
Büt-i âmâle bir ber-geşte müjgân baht-ı vârûnun
ND/G.57/8b/s.283

(Ey Nedîm! Bir gün sevgilinin (musavver) dostluğu ve lutfuyla kötü bahtın, emeller putuna ters dönmüş bir kirpik olur.)

Nedîm, sevgilisinden ümidi kesmemekte onun dostluğu ve lutfuyla bir gün kötü talihinin geri tepeceğini ummaktadır. Aşığın burada emeller putu dediği şey, ulaşmak istediği şeydir. Bir gün sevgilinin ltfu ve dostluğunun yardımyla talihi ters dönmüş bir kirpik misali emellerinin putunu yağmalayacak, yani aşık emellerine kavuşacaktır. Beyitte musavver ve put kelimeleryle tenasüp sanatı yapılmıştır.

Bir diğer gazelde de emel, kasra benzetilmektedir.

Geçip gitmekte ömrüm ded ü mihnet gibi şeylerle
Müşerref olmadı kasr-ı emel ferhunde-peylerle
ND/G,123/1b/s.318

(Ömrüm gam ve mihnet gibi şeylerle geçip gitmekte, emel sarayı, mutlu bir iz bırakan ayaklarla daha tanışmadı.)

Mutlu ve sevinçli izler bırakan ayak sesleri, insanda mutlu hisler bırakır. Mutlu iz bırakan ayaklar da sevgililerdir. Öte yandan emeller, büyük ve süslüdür, ulaşılmaz. Büyük bir kasra benzeyen emeller de sevinçli izler bırakan sevgililerle daha şenlenmemiştir. Yani sevgili, aşığına henüz mutlu izler bırakmamış ve onun emel kasrını şereflendirmemiştir. Aşığın emeli, elbette ki vuslattır. Demek ki sevgili henüz vuslat bahşetmemiştir. Emelin kasra benzetilmesi oldukça ilgi çekicidir. Eğer bir kasrın içinde mutluluk ve sevinçten eser yoksa onun şenlenmesine imkân yoktur. Şenlenmeyen kasır da çok fazla muteber değildir.

O şâhın iki kolum bend edip miyânesine
Piyâde-i emelim çıktı ferz-hânesine
ND/G.125/1b/s.319

(O şahın beline iki kolumu bağlayıp emel taşım ferzanesine çıktı.)

Bu beyitte bir satranç oyunu tasvir edilmiş, emel piyadeye benzetilmiş, sevgili vezir olmuş ve sevgiliyi onun beline dolanarak elde etmiştir. Emel piyadesinin veziri yenmesi aşığın muradına ermesi anlamına gelmektedir. Aşk bir satranç oyununa benzetilirse, aşık piyade taşı, sevgili de vezirdir.

Bir gün nesîm-i feyz bulup gülşen-i emel
Gül-gonce-i murâd açılır rüzgâr ile
ND/G.138/6a/s.327

(Bir gün feyz rüzgarı emel bahçesinde eser ve muradın gül-goncası zamanla açılır.)

Bu beyitte emel içerisinde murad güllerinin açıldığı bir bahçeye

benzetilmiştir. Bu bahçede bir gün feyz rüzgarı esecek ve murad gülü talihin getirdiği güzelliklerle açılacaktır. Şair bu beyitte bir gün muradına nail olacağı ümidini taşıdığını belirtmektedir.

Yine bu nazm-ı bülend ile Nedîm ümmidin
Ziver-i silk-i emeldir dür-i manzûm gibi
ND/G.143/6b/s.329

(Ey Nedîm! Yine bu güçlü şiir ile ümidin, dizilmiş inci gibi emel ipinin süsüdür.)

Bu beyitte Nedîm, şiirinde ümidinin ipe dizilmiş inci gibi emel ipinin süsü olduğunu vurgulamaktadır. Yani emel bir ip ümetse o ipe dizilmiş ve onun bir süsü haline gelmiş inci tanesidir. Bu düzgünlük de Nedîm'in şiirinde ortaya çıkmaktadır. Emel, bilindiği gibi birçok duyguların biraraya geldiği bir duygu bütünüdür. Diğer beyitlerden de anlaşılacağı üzere emel, genellikle içine bir çok duyguyu alan geniş bir mahal gibi düşünülmüştür.

ENDÎŞE:

Sözlükte düşünce, vesvese, merak, kaygı, keder, şüphe, korku gibi anlamları kapsamaktadır. Genellikle aşığa nisbetle kullanılır. Nedîm'in gazellerinden sadece bir tek yerde karşımıza çıkan 'endişe', genel olarak düşünce, fikir, hatta şairin kendi düşüncesi anlamında kullanılmıştır:

Kilk-i ayyârın aceb nâ-refte-râh açtı
Hâne-i endişeden gülzâr-ı istidâda dek
ND/G.63/6b/s.287

(Ey Nedîm! Yaman kalemin düşünce evinden, kabiliyet bahçesine kadar hiç gidilmemiş bir yol açtı.)

Şair, bu beyitinde şiirinden bahsederek, kendisinin şuara arasındaki ve şiir dünyasındaki konumunu anlatmaktadır. Beyitten anlaşılacağı üzere endişe, yani düşünce şairin şiiriyyetinin, yani sanat gücünün bir sembolü olmuştur. Eskiden evlerde hiç kimsenin bilmediği dehlizler bulunurdu. Gerekli anlarda bu dehlizler, kaçmak için ya da saklanmak için kullanılırdı. İşte, düşünce evinden o düşüncenin kendini tezahür ettirdiği yer olan bahçeye dek Nedîm hiç kimsenin bilmediği bir yol açmıştır. Yani "bikr-i mazmun' denilen orijinal bir benzetmeyle şiir gücünü ortaya koymuştur. Düşünce kalem şairinin şiiriyyetinin sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bahçe de burada şairin şiir gücünü gösterdiği, şiir çiçeklerini açtırdığı bir mahaldir. Bu benzetme yapılarak istidat ile düşünce arasındaki ilgi ortaya çıkarılmaktadır.

ENDÛH:

Sözlükte gam, keder, tasa, kaygı, üzüntü, sıkıntı anlamlarını kapsamaktadır. Genellikle aşığa nisbetle kullanılan bu kelime Nedîm'in gazellerinde iki ayrı yerde karşımıza çıkar. Birinde talihsizlik, birinde ise cehennem'e benzetilir.

Gamzeler ikbâl-i şevka günde bin efsûn okur
Nekbet-i endûha hattın Tebbet-i vârûn okur
ND/G.27/1b/s.264

(Yanbakışlar arzu talihine günde bin büyü yapar. Ayva tüylerin kaygı talihsizliğine makus Tebbet'i okur.)

Sevgilinin gamzeleri, yanbakışları, vuslat arzusunu kırabilmek için arzu talihine büyü yapan bir insana, arzu talihi de kendisine büyü yapılan bir insana benzetilmiştir. Kur'an ayetlerini ters yazarak yapılan bir büyü çeşidi vardır. Sevgilinin ayva tüyleri de Tebbet suresini ters yazarak aşığa sıkıntı vermektedir. Gamzeler ve ayva tüyleri aşığı yolundan döndürmek için değişik yollara başvurmuşlardır. Gamzelerin bir özelliği de sihir yapmaktır. Ayva tüyleri de siyah olduklarından ve Kur'ana teşbih edilen yüzde bulunduklarından Kur'an yazısına benzetilmişlerdir.

İkinci beyitte ise şöyle denmektedir:

Geçen bu duzah-ı endûhtan selâmetle
Behişte her kademinde düçâr olur giderek
ND/G.66/5a/s.288

(Bu sıkıntı cehenneminden selametle geçen her adım atışında Cennet'e kavuşur.)

Beyitte bahsedilen sıkıntı veya derd, aşk sıkıntısıdır. Sıkıntının kendisi bizatihi ateştir. Nedîm bu aşk sıkıntısını Cehennem'e benzetmektedir. Çünkü cehennem ateşi, sıcaklığıyla ve eziyetiyle tam bir azap yeridir. Nedîm de azap gibi büyük bir sıkıntı çekmektedir. Beyite göre eğer bu sıkıntıyı atlatan olursa, her adımı onu Cennet'e götürecektir. Yani sıkıntının sonunda ferahlık vardır. Herkesin

Gel ey gönül yine bir âh-ı hasret eyleyelim
Sipihri tahta-i meşk-i felâket eyleyelim
ND/B.17/s.366

(Ey gönül! Gel yine hasret ahı çekelim; feleği, felaket yazısının tahtası yapalım.)

Bu beyitte aşık, gönlünden birlikte ah etmelerini istemekte ve ah çekerek gökyüzünü ahlarla doldurmak niyetinde olduğunu söylemektedir. Aşığın hasretle çekdiği ah çok güçlüdür. O kadar ki ta gökyüzüne çıkar, feleğe dek ulaşır. Ah kelimesinin elif harfi dumana he harfi ise kıvılcımının yuvarlaklığına benzediğinden 'ah' bir yazıyı hatırlatmaktadır. Bu öyle bir yazıdır ki feleğe felaketi yazar. Ah çekilir, göğe çıkar feleğe felaket haberini ulaştırır. Adeta, ah kelimesini meşk ediyormuş gibi felek de aşığın ahlarıyla dolar. Aşığın ahı geri çevrilmeyeceği için, bu ahlar bir felaket anlamına gelmektedir. Bu beyitte felek sürekli çekilen doldurulmuş bir tahtaya benzetilmiştir.

FİKR:

Sözlükte düşünce, fikir, idrak, hatır, zihin, akıl, oy, rey, zan, inanma, zihin tasavvuru, kuruntu, murat, maksat, niyet gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde karşımıza çıkan bu kelime aşığa nisbetle kullanılmıştır.

Hâlet-i şevk-i hayâl-ı zülf ile yine Nedîm
Fikr-i piç â pîç-i tab'-ı hurde-bînim tazedir
ND/G.41/5b/s.273

(Ey Nedîm! Yine zülf hayalinin arzusunun verdiği ruh haliyle,

incelikleri gören huyumun karmaşık düşüncesi tazedir.)

Aşık sevgilisinin zülfünü düşünmekte ve değişik şeyler hayal etmektedir. Sevgilinin zülfünün hayaliyle gelen arzuların aşıkta öyle bir etkisi olmaktadır ki en ince şeyleri bile ayrıntılarıyla düşünen aşığın fikri hep taze ve yeni kalmaktadır. Böylece sevgiliye olan şevki, daha da çok artar, hiç eksilmez.

FİRKAT:

Sözlük anlamı dostlardan, ve sevilen şeylerden ayrılış demektir. Hecr, hicran gibi kelimelerle aynı anlamı taşımakta, aşığın maşuktan ayrı düşmesi anlamında kullanılmaktadır.

Bir devât-ı sürhdür tahrîr-i râz-ı firkate
Sanma hûn-ı eşk ile pür lânesin bülbüllerin
ND/G.71/2a/s.291

(Bülbüllerin evlerini gözyaşı kanıyla dolmuş sanma. O ayrılık sırrını yazmaya kırmızı bir devattır.)

Bu beyitte bülbül yuvalarının kırmızı olmalarının nedeni anlatılmaktadır. Şair, bunun nedeninin gözyaşı kanıyla ıslanmış olmaları değil, ayrılık sırrını yazmakta kullanılan kırmızı mürekkep olmalarından kaynaklandığını söylemektedir. Ayrılık bir sırdır. Bu sırrı yazmak için kırmızı mürekkep kullanılmaktadır. Eski eserlerde önemli bilgi ihtiva eden yerler ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılırdı. Ayrılık da önemli bir durum gibi görülmüş ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

FİTNE:

Sözlükte belâ, mihnet, sıkıntı, ayartma, azdırma, fesat ara-bozma, karışıklık, ihtilal, dinsizlik, canilik, ceza, delilik, güzel yüz, güzel göz, güzel kadın gibi oldukça çok ve çeşitli anlamlara gelmektedir. Nedîm'in şiirlerinde de oldukça sık rastlanan bu kelime özellikle sevgiliye nisbetle kulanılır. Sevgilinin güzelliği özellikle de gözleri fitne koparmakta birebirdir. Ortalığı karıştırmakta ve aşığın gönlünü kararsız kılmakta fitne koparan gözün üstüne yoktur.

Müstezâd-ı işve ol hattı-ı nevin icâdıdır
Zülfünün terkib-i bend-i fitne hâtır-zâdıdır
ND/G.20/1b/s.260

(Cilveyi durmadan artırma, o yeni ayva tüylerinin icadı, fitne tuzağının terkibi de zülfünün hatırından doğan birşeydir.)

Müstezad ve terkib-i bend şiir kavramları olup bu beyitte tevriyeli olarak kullanılmıştır. Müstezad, kelime anlamı olarak artırılmış, ziyade edilmiş demektir. Şiirde ise artırılmış mısra ile yapılan gazel türüne denir. Ayva tüyleri, yeni bir şey icad etmiş, sevgilinin işvesini, nazını arttırmıştır. Terkib-i bend ise bendlerin biraraya getirilmesiyle oluşan şiir türüdür. Zülf de terkib-i bend gibi öbek öbektir. Bendin aynı zamanda tuzak anlamı da vardır. Sevgilinin saçı da aşığın gönlü için kurulmuş bir tuzaktır. Bu beyitte fitne, sevgilinin saçının tuzağından doğan bir karışıklık, bir fesattır.

Fitne dilgir-şude gamze-i pür-kîninden
Şûr haşyetzede çeşm-i sitem-âyininden
ND/G.89/1a/s.301

(Fitne, kinle dolu gamzenden gücenmiş, sitemi adet haline getirmiş gözünden ise kargaşalık bile korkmuştur.)

Bu beyitte teşhis sanatı yapılarak, gamze fitneyi gücendiren, göz ise fitneyi bile korkutan birer insana benzetilmişlerdir. Mübalağa sanatıyla, sevgilinin kin dolu gamzesinin fitneyi bile gücendirecek derecede kinle dolu olduğu; gözün ise kargaşalığı korkutacak kadar fettan olduğu belirtilmiştir. Sevgilinin gözünün ve gamzesinin fitnesinin boyutları bu şekilde anlatılmıştır. Fitne ile gamze arasında bir karşılaştırma yapılmış, fitnenin bile gamzenin kinini aşamadığı görülmüştür. Aynı şekilde karışıklık sevgilinin eziyeti adet haline getiren gözünden korkmuştur. Sevgilinin gamzesi fettan olması, bakışıyla aşığın gönlünde yarattığı kargaşalıktan dolayıdır. Sevgilinin gözü de aynı olaydan dolayı fitneci olarak bilinir.

Tîg-i nigehi mar'eke-i fitnede besdir
Çeksen elini hançeri bir yana çekilsin
ND/G.104/2a//s.308

(Onun eli ve hançeri bir tarafa çekilsin! Yalnızca yanbakışının kılıcı bile fitne meydanında yeterlidir.)

Eli ve hançeri şöyle dursun, sevgilinin fitne koparmakta ün salmış yan bakışının kılıcı bile savaş çıkarmaya yeterlidir. Beyitte yan bakış, yani gamze kılıca benzetilmiştir. Savaş meydanlarında kılıç konuşur. Sevgilinin bakışları da bir kılıç kadar güçlü olduğundan fitne meydanında kendini göstermeye yetecektir. Fitne, büyük felaket ve zulüm anlamlarına da gelmektedir. Fitnenin savaş meydanına benzetilmesi ise onun ölüm musibeti anlamını da taşımasından dolayıdır.

Nesîc-i fitneye nakşolmak ister ol tannâz
Aceb mi zülfünün peyveste etse şânesine
ND/G.125/2a/s.319

(O herkesle eğlenen güzel fitne dokumasına işlenmek ister; zülfünü tarağına bitiştirse tuhaf değildir.)

Kilimler kilim tezgahlarında dokunur. Bu tezgahlarda tarak bir yataydır, bir dikeydir. Kilim bu yatay ve dikey taraklardaki ilmeklerin birbirlerine geçmesinden oluşur. Bu beyit te bize sevgilinin saçını tararken fitne dokuduğunu söylemektedir. Saçlar dikine gelen ilmiklere, tarağın dişleri de yatay ilmiklere benzediğinden sevgili saçını taramakla fitne dokumaktadır. Burada fitne sevgilinin siyah saçlarıyla dokunan bir kumaşa benzemektedir. Kilim dokunur gibi fitne dokunmaktadır.

O fitne kim anı Hârut uyardı Bâbül'de
Siyah gözlerinin hâb-ı ârâmidesidir
ND/G.22/3a/s.261

(O Harut'un Babil'de uyandırdığı fitne, siyah gözlerininin dinlenme uykusudur.)

Yani sevgilinin gözlerinin fitnesi, asla Harut ve Marut'un fitnesi ile karşılaştırılamaz. Onların uyandırdığı fitne sevgilinin gözlerinin uyurken uyandırdığı fitne kadardır. Yani sevgili uyurken bile onlar kadar fitne uyandırmaktadır. Uyanık olduğu zamanlarda uyandıracağı fitne kimbilir ne kadar olacaktır. Gözlerin kendisi bizatihi fitnedir. Bir de bu beyit bize "Uyuyan fitneyi uyandırmayınız" hadisini hatırlatmaktadır. Göz - fitne birlikteliği şiirde çok kullanılır. Gözlerinin fitnesi Harut'un fitnesi ile mukayase bile edilemez. Harut ve Marut fitnede yani sihirde iki güçlü melektir. Hal böyleyken sevgilinin gözlerinin fitnesi onları geçmiştir. Buradaki fitne kelimesinde büyü anlamı da vardır. Burada

Bakara suresi 102. ayete telmih vardır.

Kâr-zâr-ı fitnedir ol âfet-i tersâ yine
Verdi çün tîg-i firengi pîç ü tab ebrûlara
ND/G.109/2a/s.311

(Firenk kılıcı kaşlara kargaşa verdiği için o hristiyan güzeli yine fitnenin savaş meydanı haline gelmiştir.)

Hristiyanlar, ehl-i küfürdür ve müslümanlar için fitnedir. Sevgilinin kaşları da firenk kılıcına benzediği için (siyah olduğundan dolayı) onun çıkaracağı ancak fitne savaşı olabilir. Fitne, kargaşa, zulüm demektir. Savaşta da bunlar geçerli olduğundan dolayı fitne ile savaş meydanı arasında benzerlik bulunmaktadır. Gözün kendisi bizatihi fitnedir.

Aşûb düştü bezme tutuldu o âftâb
Devr-i piyâle fitne-i devr-i kamer midir
ND/G.33/4b/s.268

(Meclise kargaşa düştü, o güneş tutuldu. Kadeh devri mi yoksa kamer devrinin fitnesi midir?)

Bu beyite bir 'kıyamet' tablosu çizilmiştir. Bir karmaşa bir dengesizlik olmuş, güneş tutulmuş bir karartı olmuştur. Kadeh devri mi yoksa kamer devrinin fitnesi midir, diye şair sormaktadır. Dünyanın yaşadığı altı seyyarenin sonucusu 'ay'dır. Devr-i Kamer, aynı zamanda 'ahir zaman' olarak ele alınır. Ahir zamanın alametlerinden biri de fitnedir. Burada sevgili ve onun yaptığı fitneden bahsetmektedir. Fakat tecahül-i arif yaparak şair, fitnenin artmasının sebebini sorar. Sanki cevabını bilmiyormuş gibi ahir zamanın gelip gelmediğini öğrenmek ister.

Nigeh ki sâki-i ter-dest bezm-dîdesidir
Füsûn-u fitne iki câm-ı der-keşîdesidir
ND/G.22/1b/s.261

(O bakış ki taze elli sakinin meclisinde yetişmiştir. Büyü ve fitne de onun çekilmiş iki kadehidir.)

Sevgilinin bakışları içildiğinde herkesi sarhoş eden bir şarap, gözler ise, o bakışların kadehidir. Gözler, yuvarlak olmaları ve fitne çıkarmaları dolayısıyla kadehe benzerler. Şarap gibi sarhoş eden bakışlar ise, büyü yapmada ve fitne koparmada ustadır. Fitnenin kadehe benzetilmesi sebep olduğu karmaşadan dolayıdır.

GAM:

Sözlükte keder, tasa, kaygı, dert gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde en çok benzetme konusu olan kavramlardan biridir. Daha çok aşığa nisbetle kullanılır. Çünkü aşık, daima gam çekmektedir. Sevgilinin eziyeti yetmiyormuş gibi, ayrılık kederi ve feleğin zulmü aşığı hep üzüntüye garketmektedir. Aşk ve şarap şairi olarak bilinen Nedîm 'de de gamın benzetme konusu olarak çokça geçmesi doğaldır.

Gam nuklü melâmet tarabı girye Nedîmi
Hânâbe-ı dildir mey-i nâb-ı dem-i hasret
ND/G.11/5a/s.255

(Keder çerezi, kınama eğlencesi, ağlama sohbet arkadaşıdır.

Hasret anının saf şarabı, gönlün gözyaşıdır.)

Nedîm bu beyitinde nefis bir meclis tablosu çizilmiştir. Gamın çerez olması yenmesinden kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi 'gam yemek' diye kullanılan yaygın bir tabir vardır. Gam yiyen insan başka hiçbirşey yiyemez. Burada çizilen tablo şudur: Gönül hasret anındaki şarabı içerken yanında çerez olarak gam, eğlence olarak melamet, sohbet arkadaşı olarak da ağlama vardır. Kanlı gözyaşlarıyla ağlayan gönül de saf şaraptır.

Güldür çemen-i sînede dâğ-ı gam-ı hasret
Şeb-tâ-be -seher eşk-i terim şebnem-i hasret
ND/G.11/1a/s.255

(Hasret gamının yarası göğüs bahçesinde (bir) güldür. Geceler sabaha kadar, taze gözyaşım hasret şebnemidir.)

Bu beyitte benzetmeden ziyade bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Sevgiliye duyulan hasretin sonucunda bir gam oluşmakta ve gamın da yarası bir güle benzemektedir. Geceler boyunca ta sabahlara kadar aşığın taze gözyaşları da hasretin şebnemleri olmuştur. Bilindiği gibi çiğ taneleri soğuk gecelerin sabahında olur. Hasret ateşiyle yanan gönülde çıkan yaraların üzerinde gecenin getirdiği gamla gözyaşları birikmiştir.

Keser dâmânımı her bir bakışta tîr-i müjgânı
Aceb kim dürre-i gamla helâk oldum telâşım var
ND/G.21/4b/s.261

(Her bir bakışta kirpiklerinin oku eteğimi keser; gamından dolayı akan gözyaşıyla helak oldum, telaşlıyım.)

Aşık, sevgilisinin bakışlarından etkilenmiş, ne yapacağını bilmez bir hale gelmiştir. Sevgilinin bakışları aşığa sürekli ok atmakta ve onu yaralam istemektedir. Bu oklarla aşığın gözyaşları da seller gibi akmakta ve aşığı helak etmektedir. Gam bu beyitte benzetmeden çok sebep sonuç ilişkisi içinde gözyaşına sebebiyet veren üzüntü anlamında kullanılmıştır.

Eyler nesîm-i lutfu bize girdibâd-ı gam
Bu rüzgâr-ı bî-mededin inkılâbı var
ND/G.26/4a/s.264

(Lütfunun rüzgarını bize gam fırtnası yapar, bu acımasız talihin öyle bir değişmesi, inkılabı var ki.)

Fırtına, ani hava değişimiyle oluşan sert bir hava olayıdır. Gökyüzü kararır, etrafta toz-duman uçuşmaya başlar, bir sıkıntı hasıl olur. Güzel hava birdenbire değişir ve kapkaranlık oluverir. Bu beyitte de çizilen manzara budur. Lütuf rüzgarı birden eserken gam fırtınasına dönüşmüştür. İşte şair de talihin anında herşeyi altüst edebilecek kadar acımasız olduğunu söylüyor. O kötü talih yüzünden lütuf rüzgarı acı fırtınaya, kasırgaya dönüşür. Aşık yine de ümidini kesmez. O acımasız talihin birgün döneceğini bekler, durur. Gamın hortuma benzetilmesi her ikisinde de hem karanlık ve kargaşa, hem de sıkıntı olmasından dolayıdır.

Ser-pençe-i gamında helâk olsa çâre yok
Şeh-bâz-ı çeşm-i yâra Nedîmâ rübûdedir
ND/G.36/5a/s.270

(Gamının güçlü pençesinde Nedîm helak olsa da buna çare yoktur.

O yarin gözünün doğanına kapılmıştır artık.)

Nedîm aşıktır ve sevgilinin o insanı ezen, bitiren, parçalayan gamında helak olmak üzeredir. Bu önemli değildir. Çünkü Nedîm, artık sevgilinin doğana benzeyen gözüne kapılmıştır. Doğan alıcı kuşlardandır. Avına önce etkili bir şekilde bakar, adeta onu dondurur. İşte sevgilinin de doğana benzeyen gözleri, aşığı öylece gamının pençesine alır ve helak eder. Gam etkisi yönünden güçlü bir pençeye benzetilmiştir.

Bakmaz fürûğ-ı mihr-i cihân-tâba zerrece
Şâm-ı gam içre kaldı dil ol mâh–rûdedir
ND/G.36/3b/s.270

(Zerre miktar cihanı aydınlatan güneşin ışıklarına bakmaz; gam akşamı içinde kalan gönül, o ay yüzlü güzeldedir.)

Gönül tüm insanlarca çok muteber olan o cihanı aydınlatan, ışıtan, parıldayan güneşin ışıklarına birazcık olsun bakmaz. Çünkü gönül gam akşamında kalmıştır ve o ay yüzlü güzeldedir. Zerre kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Hem zerre gibi hem de zerre miktar anlamlarına gelir. Zerre ancak güneşte ortaya çıkar, beyitten anlaşıldığına göre gönül ortada değildir. Dolayısıyla o ay yüzlü güzelde kaybolup gitmiştir. Aşktan ötürü gönül sevgilide yok olmaktadır. Gamın akşama benzetilmesi, karanlık olmasından ve sıkıntı getirmesinden dolayıdır.

'Iyd oldu rûze-i gama iftâr vaktidir
Devr-i piyâle geşt-i çemen-zâr vaktidir
ND/G.37/1a/s.270

(Bayram geldi gam orucunun iftar vakti gelmiştir. Kadehin dönme,

Çemenzar'da gezme mevsimidir.)

Oruç, Ramazan'da tutulur, oruçla beraber insan hertürlü yiyip-içmeden ve zevkten elini ayağını çeker. Bu yüzden de bayram sabırsızlıkla beklenen gündür. Çünkü yasaklar kalkacak insan da eski yaşayışına geri dönebilecektir. Nedîm de bu beyitinde artık gam orucunun zamanının bittiğini ve gam için iftar vakti geldiğini yani ayrılıklardan ve kederlerden kurtulmanın vakti geldiğini söylüyor. Ayrılık-oruç-gam arasında sıkı bir ilgi vardır. Gam aynı zamanda da esrar anlamına gelmektedir. Buna bağlı olarak beyitten Ramazan'da esrar kullanıldığı da anlaşılabilir.

Tutalım ebr-i zulmet almış âgûşa şeb-i gamda
Nedîmâ ol meh-i ferhunde tâbân gösterir kendin
ND/G.93/4a/s.303

(Ey Nedîm! O mutlu ay kendini parlak gösterir. Farzedelim ki gam gecesinde kucağa bir zulmet bulutu almış.)

Gam karanlıktır, kasvetlidir, sıkıntılıdır. Bu nedenden ötürü de karanlık bir geceye benzemektedir. Ay yüzlü sevgilinin parlak görünmesi ise kucağına aldığı zulmet bulutundan kaynaklanmaktadır. Sevgili eline karanlık birşey aldığı için daha parlak görünmektedir. Gam-gece ilişkisi karanlık olmaları, sıkıntı vermeleri dolayısıyladır.

Hak-sârân-ı gama mi'mâr-ı cûd u himmetin
Gurre-i Şevvâli ceft ü tâk-ı ümmid eylesin [4]
ND/G.103/3a/s.308

[4] Beyitteki 'ceft' kelimesi, Gölpınralı neşrinde 'cüft' şeklindedir. Ancak beyitin anlamı gereği böyle okunmuştur.

(Himmet ve cömertlik mimarı, gam toprağıyla karmakarışık olmuş yerleri Şevval'in hilalini ümid takının tavanı eylesin.)

Beyitte, gam ve kederle yoğrulmuş topraklar üzerine himmet ve cömertlik imar eden bir mimarın Şevval ayının hilalini ümit takının hilali olarak dikmesi isktenmektedir. Gam, aşığın hiçbir zaman kurtulayamayacağı kederli bir haldir. Onun için ancak himmet ve cömertlik mimarı bir ümid verebilir. Gam aynı zamanda ayrı kalınan şeyler için çekilen bir şeydir. Ramazan ayında tutulan oruç ta insanın istediklerinden ayrı kalması demektir. Gam ve oruç arasında bu şekilde bir ilgi vardır. Sevgili de kendisi için acı çeken aşığına acıyacak ve onu biraz da olsa ümit verecektir.

Tâ çend gam-ı sübha-i sad-dâne çekilsin
Sûfî demidir işret-i peymâne çekilsin
ND/G.104/1a/s.308

(Ne zamana kadar yüzlük tesbih gamı çekilsin? Ey sufi! Şimdi zamanıdır, şarap kadehi çekilsin.)

Nedîm, tesbih çekmekten bıkmış, artık şarap içmek istemektedir. Bunu o kadar hoş ifade etmektedir ki herşeyin bir zamanı olduğunu tesbih vaktinda tesbih, şarap zamanında şarap çekilir, demektedir. Çekilsin kelimesi cinaslı kullanılırken gam-tesbih benzeşmesi yapılmıştır.

Sarsar-ı gamdan rehâ düşvârdır tâ kim kadeh
Şem'-i bezm-i şevka fânus-ı bilûrin olmaya
ND/G.116/5b/s.314

(Kadeh arzu, istek meclisinin mumuna billur bir fanus olmasa, gam

rüzgarından kurtuluş olmaz.)

Arzu ve istek mumu, aşık için daima yanmaktadır. Bu mumu ancak güçlü gam rüzgarı söndürebilir. Fakat, aşık arzu meclisinin mumunu kadeh içine koyarak muhafaza etmektedir. Bundan dolayı gam rüzgarı esse bile mumu yanmakta ve hiç etkilenmemektedir. Böylelikle aşık içki içerek gamın getireceği sıkıntılı halden ve arzu ve isteklerinin uçup gitmesinden kendini korumaktadır. İçki sıkınıyı giderir. Gamın aşık üzerindeki etkisi güçlü bir rüzgarın bir sahaya etki etmesi gibidir. Rüzgar herşeyi saçıp savurur, toza dumana karıştırır. Eğer estiği yerde bulunan eşyaların etraflarında onları koruyacak birşeyler yoksa eşyalar telef olur. Gam da aşığı altüst eder, içini karartır, duygularını savurur götürür. Gam ve rüzgar arasındaki ilişki bıraktıkları tesir dolayısıyladır.

Görünen nakş-ı gam âyine-i devrâna göre
Bakalım çeşm-i sitem-didemiz ayâ ne göre
ND/G.135/1a/s.325

(Felek (talih) aynasında (şimdiye dek) görünen gam nakşıdır. Bakalım, (bundan sonra) eziyet görmeye alışan gözümüz acaba ne görecektir?)

Beyitte aşık, yine talihinden sözetmektedir. Talihini anlatırken de dikkatimizi eski adetlere doğru çekmektedir. Eskiden çarşılarda dükkanların önlerinde dönen aynalar varmış. Bu aynalar küçük ayna parçalarından oluşur ve yuvarlak olurmuş. Top şeklindeki bu aynalar döndükçe geleni geçeni gösterirlermiş. Nedîm'in bu beyitinde de talih yuvarlaklığı ve gördüğü fonksiyon bakımından bu aynalara benzetilmekte ve bu aynada aşık için görülenin gam izinden başka birşey olmadığı anlatılmaktadır. Gamın bir nakşa benzetilmesi, felek aynasında bir resm veya bir iz gibi görünmesinden dolayıdır.

Hefthân-ı gamı bî-gam güzer eyler ol kim
Bî-muhâba bir iki câm-ı levendâne göre
ND/G.135/3a/s.325

(Korkmaksızın bir iki levendane kadeh çeken gam hefthanını gamsız bir şekilde geçer.)

Gam bu beyitte bir yola benzetilerek bu yolun içkiyle daha rahat geçileceği söylenmiştir. Yol demek bir hedefe varmak için tutulan yol, geçilen süreç demektir. Yolculukta sıkıntı olur, belâ olur, her türlü tehlike olur. İşte gam yolunun yolcusu, yani gam çekerek bir yere ulaşmak durumunda kalanlara, bu yolda giderken içki içmenin korkuyu azaltacağı söylenmekte ve cesaret verilmektedir. Gamın bir de esrar anlamı vardır ki o anlam düşünüldüğünde beyitten tehlikelerle dolu gam yolunun bir iki levendane kadeh çekerek esrara ihtiyaç duyulmaksızın geçileceği anlamı çıkmaktadır.

Hecr gamın öldürmüş iken eyledi ihyâ
Vaslın beni cânâ
ND/G.162/4a/s.340

(Ey sevgili! Senin ayrılığının gamı beni öldürmüş iken vuslatın beni diriltti.)

Bu beyitte gam bir benzetmeden çok bir sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alınmıştır. Hicran yani sevgiliden ayrılışın verdiği gam, aşığı öldürmektedir. Dolayısıyla gam öldürücü, tüketici bir şeydir, vuslat ise tam tersine aşığa can verir onu diriltir. Nedîm de bu beyitinde ayrılığın gamıyla öldüğünü, vuslatla tekrar dirildiğini ifade etmektedir.

Gam çekme sipâh-ı gamdan ey sâki-i şeng
Bârende sanıp tekerg tutma dili teng
Gönderdi felek hisârın imdâdı için
Kantarlar ile dâne-i top ü tüfeng
ND/R.5/s.364

(Ey neşeli saki! Gam askerinden gam çekme, dolu yağıyor sanarak gönlünü daraltma. Felek hisarı kurtarmak için kantarlarla top ve tüfek göndermektedir.)

Bu beyitte, Hisar gezintisi esnasındaki bir olaydan bahsedilmektedir. Beyitten anlaşıldığına göre içki meclislerinin kurulduğu, eğlencenin ve neşenin doruğa ulaştığı bir sırada dolu yağıyor ve meclistekilerin fevkalade canı sıkılıyor. Saki de içki dağıtarak gamı gidermeye çalışıyor. Havanın aniden değişmesiyle herkesin kalbine birden gam hücum ediyor. Nedîm de bu olayı, şairane olarak tasvir etmekte, herkesi teskin etmeye çalışarak birden bastıran dolunun felek tarafından hisarı kurtarmak için gönderilen top ve tüfek olduğunu, endişe edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gamın askere benzetilmesi ülkeye benzeyen gönle birden hücum etmesi ve sıkıntı vermesindendir.

GAMZE:

Sözlükte süzgün bakış, çene çukuru veya yanak çukurluğu anlamlarına gelmektedir. Ama divan şiirinde daha çok, süzgün yan bakış anlamı kullanılmış, diğer manalarına fazlaca itibar edilmemiştir. Daima sevgiliye nisbetle kullanılır. Sevgilinin gamzelerinin sayılamayacak kadar çok, sıfatı ve teşbihi vardır. Herşeyden önce hunhardır, kılıçtır, cellattır, okdur. Kısacası daha çok savaş aletlerine kesici ve kan dökücü aletlere benzetilir. Nedîm'in gazellerinde de bir çok yerde benzetme

unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bigâne gamzen âşıka nâdâne âşinâ
Tâ key tegâfül ey büt-i bîgâne-âşinâ
ND/G.1/1a/s.249

(Yan bakışın aşığa yabancı, yabancıya tanıdık; ey yabancıya tanıdık olan put! Ne zamana kadar bu anlamamazlık sürecektir.)

Yan bakış burada aşığa yabancılık yapan, kayıtsız kalan tanımamazlıktan gelen bir insana benzetilerek kişileştirme yapılmıştır. Sevgili aşığını tanımamazlıktan gelirken, yabancılara tanıdığı imiş gibi aşinalık, yakınlık göstermektedir. Aşık da bu duruma tahammül edememektedir. Aşina kelimesi gamze için teşhis yoluyla benzetme unsuru olabileceği gibi, gamzenin sıfatı olarak da düşünülebilir.

Be-dest-i gamze nevâzişgehidir ol çeşmin[5]
Kenâr-ı rûy-ı fezâ tarf-ı gabgab-ı âşûb
ND/G.9/2a/s.254

(O gözün yanbakış eliyle okşadığı yer, karışıklık gabgabının yönü ve yüzün kenarıdır.)

Aşığın yanbakışı eliyle sevgilinin bakıldığında karışıklığa sebep olan gabgabının ve yüzünün kenarını okşamaktadır. Aşık sevgilisine dokunamamkta ve ancak onu gözleriyle okşamaktadır. Gamze bu beyitte sevgilinin yüzünü okşayan bir ele benzetilmektedir.

---

[5]Bu kelime metinde 'nüvazişgeh şeklinde' geçmektedir.

Dil mi koydu âh kim hun-keşte-i cevr itmedik
Gamze-i dil-dûzun el-hak kârının cellâdıdır
ND/G.20/3b/s.260

(Eziyetiyle kana bulaştırmadık gönül mü bıraktı? Gönül delen gamzen mutlaka işinin celladıdır.)

Aşık yine sevgilisinin gamzesinden şikayet etmektedir. Öyle zulmetmektedir ki eziyetinin kanına bulaştırmadığı, yani eziyet etmediği bir tek gönül bile bırakmamıştır. Bütün aşıklarına eziyet etmiş, cefa çektirmiş olan gamze kavgacı, kan dökücüdür. Celladlığı da aşığın canını almaya, kanını dökmeye kasdetmesinden ileri gelmektedir. Gamzenin gönül-delici olması da bakışların keskinliğiyle aşığın kalbini yaralamasından dolayıdır.

Ne havf eylersin ey dil sırr-ı aşkın inkişâfından
Benim ol gamze gibi mutemed bir râz-dâşım var
ND/G.21/3b/s.260

(Ey gönül! Niye aşkın sırrının açığa çıkmasından korkuyorsun? Benim o gamze gibi güvenilir bir sırdaşım vardır.)

Bu beyitte aşık kendi gönlüyle dertleşmektedir. Aşık, gönlüne sevgisinin açığa çıkmasından korkmamasını söylemektedir. Gönüle bu telkini yaparken de gamze gibi bir sırrını tutan bir arkadaşı olduğunu, gamzeye güvenebileceklerini ifade ediyor. Çünkü aşık sevgilinin kendisiyle değil ancak gamzeleriyle söyleşebilmektedir. Böylelikle, teşhis sanatı yapılarak gamze, sır tutmasını bilen bir insana benzetilmektedir.

Birbiriyle müjgân safları gavgaya girmiştir
Nigâh-ı gamze güyâ sulh için araya girmiştir
ND/G.23/1b/s.262

(Kirpiklerin safları birbirleriyle kavgaya tutuşmuşlar; güya gamzenin bakışı da güya barıştırmak için araya girmiştir.)

Bu beyitte kirpikler, uzunluğu ve sıklığı dolayısıyla savaş için saf tutmuş ordulara benzetilmektedir. Gamze de onların tam ortasında bulunmaktadır. Amacı, güya onları barıştırmaktır. Gözün şekli düşünülürse iki yanda alt ve üstte kirpikler, ortada da göz vardır. Burada hüsn ü talil yapılarak gözün orada bulunmasının amacının barışı sağlamak olduğu söylenmiştir. Aynı zamanda da teşhis sanatı yapılarak gamze arabuluculuk yapan insan gibi düşünülmüştür. Şair, 'güya' diyerek bunun doğru olmadığına işaret etmektedir. Çünkü göz, arabuluculuğun tam tersine fitneciliği ile meşhurdur.

Değme bir yanmağla meyletmez dile ol gamzeler
Mesttir ammâ kebâbın puhtesin hâmın bilir
ND/G.34/3a/s.268

(O gamzeler sıradan bir yanma ile bir gönüle meyletmezler; sarhoşturlar ama, kebabın hamını, pişmişini anlarlar.)

Gamze bu beyitte sarhoş bir insana benzetilmiştir. Sarhoş gamze kebabın iyi pişmişini istemektedir. Sarhoş olmasına karşılık bu konuda oldukça tecrübeli olduğundan herhangi bir gönle meyletmemekte, hangisi yenir hangisi yenmez çok iyi bilmektedir. Naz sarhoşu olan gamze, kendisi için hangi gönlün daha çok yanıp tutuştuğunu iyice ayırdedebilme yetisine de sahiptir.

Füsûn hemân nigeh-i işve-bâza çespândır
Kirişme gamze-i âşık-nüvâza çespândır
ND/G.42/1b/s.273

(Büyü, daima işveli yanbakışına yaraşır; cilve de aşığı okşayan gamzene yaraşır.)

İşveli gözlerin görevi daima büyü yapmaktır. Aşığı okşar gibi bakan gamzelerin işi ise, cilvedir. Cilve, okşar gibi bakarak aşığın arzusunu arttırmakta, fettan bakışlar da aşığı mahvetmektedir. Gözlerin tüm marifeti budur. Beyitte teşhis sanatı yapılarak, göz ve gamze büyü yapan ve aşığı okşar gibi gönünen iki insan olarak düşünülmüştür.

Gamze-i fettânın ile eyleme hergîz nigâh
Gâh geh uşşâk ile eyle mizâc-ı inbisât
ND/G.54/2a/s.281

(Fitneci gamzenle asla yan bakma! Bazı bazı aşıklar ile ferahlama karışımı yap(mizacı eyle.)

Aşık sevgilisinden fitne koparmakta üstüne olmayan gamzesi ile bakmamasını, arasıra aşıklarla karışıp görüşmesini ve ferahlamasını istemektedir.

O düzd-i gamze tuttu işte sad çâk etti dâmânım
Aman ey çeşm-i girâ bâri sen koyver giribânım
ND/G.83/1a/s.298

(O gamze haramisi (yolkesicisi) işte eteğimi tuttu ve bin parça etti. Ey tutucu göz! Bari sen yakamı bırak.)

Sevgilinin hırsız bakışı aşığın eteğini paramparça etmiş ve onu yağmalamıştır. Aşık bu durumdan muzdariptir ve sevgilinin gözüne, "bari sen yakamı bırak" diye seslenmektedir. Kısaca sevgili aşığın canına kasdetmiştir. Aşık da onun bu saldırısından ne perişan olduğunu anlatmaktadır. Beyitte teşhis sanatı yapılarak gamze hırsız, yol kesen bir eşkiyaya benzetilmiştir.

Afet-i cân dediler gamze-i cellâdın için
Nahl-i gül söylediler kâmet-i şimşâdın için
ND/G.87/1a/s.300

(Cellad gamzen için can belâsı dediler, şimşad (ağacına benzeyen) boyun için ise gül fidanı dediler.)

Sevgilinin gamzesi, aşığın canına kasteden bir cellad gibidir. Çünkü onun bakışıyla canı yerinden oynamaktadır. Boyu ise uzun ve ince olduğu için bir gül fidanına benzetilmiştir. Gamze yine teşhis sanatıyla can alan bir cellada benzetilmiştir.

Fitne dil-gîr şude gamze-i pür-kîninden
Şûr haşyet-zede çeşm-i sitem-âyininden
ND/G.89/1a/s.301

(Fitne, kinle dolu gamzenden gücenmiş; sitemi adet haline getirmiş gözünden ise kargaşalık bile korkmuştur.)

Bu beyitte teşhis sanatı yapılarak, gamze fitneyi gücendiren, göz ise fitneyi bile korkutan birer insana benzetilmişlerdir. Mübalağa sanatıyla, sevgilinin kin dolu gamzesinin fitneyi bile gücendirecek derecede kinle dolu olduğu; gözün ise kargaşalığı korkutacak kadar fettan olduğu belirtilmektedir. Sevgilinin gözünün ve gamzesinin

fitnesinin boyutları bu şekilde anlatılmıştır. Fitne ile gamze arasında bir karşılaştırma yapılmış, fitnenin bile gamzenin kinini aşamadığı görülmüştür. Aynı şekilde karışıklık bile sevgilinin eziyeti adet haline getiren gözünden korkmuştur. Sevgilinin gamzesi fettan olması, bakışıyla aşığın gönlünde yarattığı kargaşalıktan dolayıdır. Sevgilinin gözü de aynı olaydan dolayı fitneci olarak bilinir.

Gamze-i fettânını koydun ki yıktı âlemi
Bahse dalmışken çeh-i Bâbül'de câdularla sen
ND/G.99/2a/s.306

(Sen Babil kuyusunda cadılarla konuşmaya dalmışken, fettan gamzeni bıraktın dünyayı yerle bir etti.)

Babil kuyusu Harut ve Marut'un oraya yaklaşanlara büyü öğrettiği yer olarak bilinir. Cadılar da büyü ile uğraşan, büyü yapan kimselerdir. Nedîm sevgilisinin fitne koparan gamzelerinden bahisle onun bu işle ilgisi olmadığını ve fitne koparanın gamzeleri olduğunu söylüyor. Yine teşhis sanatıyla gamze fitne koparan, büyü yapan bir cadıdır.

Metâ'-ı vaslına cânım verirdim ammâ kim
Aman o gamze-i hûn-hâr bende cân mı kodu
ND/G.151/2a/s.333

(Vuslat malına canım bile verirdim ama kan dökücü gamzen bende can bırakmadı.)

Bu beyitte vuslat, uğruna bedel verilerek alınan bir mal gibi düşünülmüştür. Bu malın en iyi bedeli elbetteki aşığın canıdır. Aşık canını vermesine verecektir ama aşığın canını gamze çoktan almıştır. Çünkü gamze kan içicidir. Yine teşhis sanatı yapılmak suretiyle gamze

kan içen bir canavara benzetilmiştir.

Her bün-i mûyumda bin zahm-ı nihân derceylemiş
Tîğ-i gamzen beyza-i çeşm içre pinhân eyleyen
ND/G.106/2b/s.309

(Gözünün beyazı içinde yanbakışının okunu gizleyen, her kılımın köküne bin tane yara yerleştirmiştir.)

Sevgilinin gözleri daima hileli, bakışları ise delici yaralayıcı ve hatta öldürücüdür. Sevgili, aşığın canına kastettiğinden bakışlarının kesici bir alete benzetilmesi doğaldır. Bu beyitte de gamze, yani sevgilinin yan bakışı kılıca benzetilmiştir. Aşık sevgiliye şöyle söylemektedir: Senin gözünün akında nasıl gamzenin kılıcı gizli ise benim de her kılımın altında bin yara vardır. Ama ne aşığın yaraları ne de sevgilin okları görünmektedir. Bu da aşığın gizli derdinin olduğunu, sevgilinin de gizli silahlarının olduğunun bir işaretidir.

Bir başka beyitte ise Nedîm şöyle söylemektedir:

Arzûy-u zahm-ı nevk-i tiğ-i gamzenle senin
Teng olur ey şûh vâdi-i harem âhulara
ND/G.109/3a/s.311

(Ey şuh! Senin yanbakışının okunun ucunun yarasının arzusuyla harem vadisi ahulara dar gelir.)

Vadi-i harem, Harem-i şerif'te sınırları içinde hayvan avlamanın yasak olduğu bölgedir. Bu beyitte ise, sevgiliye en yakın yerdir. Ahular, sevgilinin oklarına hedef olup yaralanmak için birbiriyle adeta yarışan aşıklardır. Çünkü sevgilinin mahallesi aşıkların Kabesidir. Aşıklar

sevgilinin gözüne girebilmek için birbirleriyle yarışırlarken koşuşma oluyor ve sevgilinin mahallesi aşıklara dar geliyor. Beyitte gamze yaralayıcılığı ile kılıca benzetilmiştir.

Bir diğer beyitte de gamze bu yine cellada benzetilmiştir.

Gamze-i cellâdın etti âşıkın kârın tamâm
Ey şeh-i bidâd hattın dahi fermân almada
ND/G.110/3a/s.312

(Cellat gamzen aşığın işini bitirdi. Ey zalim padişah! Ayva tüylerin bile ferman almaktadır.)

Bilindiği üzere cellad ölüm fermanlarını yerine getirmekle görevli kişidir. Eğer sevgili padişahsa, aşık için ölüm fermanını veren de o olmalıdır. Gamze ise bu emri yerine getirmekle yükümlü bir emir kuludur. Gamze aşığın işini bitirirken yani canını alırken ayva tüyleri de ona yardım etmektedir. Zaten hat belirince, aşığın sevgilisine muhabbeti bitmekte ve işi tamam olmaktadır. Yan bakışın aşığın canına olan kasdı dolayısıyla gamze cellada benzetilmektedir. Aşığa hiç acımayan sevgili ise zalim bir padişahtır. Bu beyitte yine kişileştirme yapılmıştır.

Şerbet-i la'lindeki hâsiyyeti bilmem veliyk
Nişter -i gamzen aceb üstâd imiş kan almada
ND/G.111/5b/s.312

(Dudağının şerbetindeki tesiri bilmiyorum, ama neşter (gibi) gamzen kan dökmekte çok yaman bir üstad imiş.)

Sevgilinin ağzı ve dudağı kırmızıdır. Hem kana hem de şekere benzemektedir. Ağız, ya da dudak can vermekle meşhurdur. Aşık, 'tatlı

dudağının tesiri bir yana kesici bir alet olan neştere benzeyen gamzen canı çok kolay almaktadır' diyor. Sevgili aşıklarının canlarını ala ala artık bu işte ustalaşmıştır. Bu beyitte yine sevgilinin gamzesi, can alıcı özelliğiyle neştere benzetilmiştir.

Hayf kim taksim-i derd ettikte kassâm-ı kazâ
Tîr-i gamzen düştü sehm-i âşık-ı efkendeye
ND/G.114/3b/s.312

(Kaderi bölüştüren (Allah) derdleri taksim ettiğinde ne yazık ki zavallı aşığın payına gamzenin oku düştü.)

Aşık, daima sevgiliden gelen eza ve cefaları çekmek durumundadır. Bu durum aşığın o kadar mutadıdır ki adeta onun kaderi hükmündedir. Bu yüzden Nedîm bu beyitinde ezel meclisinde kader yazılırken aşığın payına düşenin sevgilinin gamze okları olduğunu vurgulamaktadır. Aşık daima bu oklara maruz kalacak daima yaralanacak ve daima acı çekecektir. Bu onun için çizilmiş bir yol ve onun kaderidir. Eskiden birşey paylaşılması gerekirken ok çekilir ve kısa olan ok kime düşerse en azı o alırmış. Beyitte biraz da bu adete telmih vardır. Gamzenin oka benzetilmesi deliciliği yönündendir.

Tâ kemer-gâhına dek gamzesi hâb-âlûde
Tâ giribânına dek çeşmi şerâb-âlûde
ND/G.134/1a/s.324

(Ta kemer yerine kadar gamzesi uykuya, ta yakasına kadar gözü şaraba bulaşmış.)

Sevgilinin bakışları ta kaşlarına dek uykuludur. Çünkü sevgili nerkis bakışlıdır. Gözler de şaraba bulaşmış gibi kanlıdır ve mesttir.

Beyitte yine teşhis sanatı yapılarak gamze uykulu bir insana benzetilmiştir.

Getirmiş havze-i teshire tîğistân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayrı
ND/G.150/3b/s.333

(Kirpiklerin kılıç ülkesini sihir ülkesine getirmiş o cellad gamzenin elinden artık gönül kurtulabilir mi?)

Sevgilinin gözü büyücüdür, değişik sihirlerle aşığı kendine meftun eder. Havze-i teshir burada sevgilinin gözleridir. Boyunduruğu altıhndaki ülkeleri yöneten ülke anlamına gelen havze, burada gözlerdir. Kirpikler de kılıç şeklinde olup bir ülke olarak düşünülmüştür. Kirpiklerin kılıç ülkesi, bu teshir ülkesine cellat gamze tarafından getirilmiştir. Dolayısıyla gamzeler de büyü yapmaya başlamıştır. Artık gamzenin elinden kurtulmak muhaldir. Beyitte teşhis sanatı yapılarak gamze kan dökücülük, öldürücülük özelliğiyle cellada benzetilmiştir.

Nedîm bir şarkısında ise gamzeyi şöyle tanımlamaktadır.

Gerçi dil almakta hüsnün hayli istidâdı var
Liyk o gîsûnun kafadan ana çok imdâdı var
Çâresiz uşşâkın ancak nâle vü feryâdı var
El-aman bilmez nedir bir gamze-i bidâdı var.
ND/Ş.6/1.d/S.346

(Güzelliğinin gönül çekmekte hayli kabiliyeti varsa da, o saçların ona arkadan çok yardımı oluyor. Çaresiz aşıkların yapacağı iş, ancak feryat etmek, inlemektir. Çünki onun el-aman bilmez, zalim bir yan bakışı vardır.)

Bu şarkıda sevgilinin güzelliği aşıklara eziyet eden bir hükümdar olarak ele alınmıştır. Anlatılmak istenen özetle şudur: Güzellik aşığı baştan çıkartıyor; saçlar sevgiliye bu eziyette yardımcı oluyor. Zavallı aşıklar da ancak inleyip feryad ediyorlar, fakat bunun hiç bir faydası olmuyor. Çünkü sevgili derdlerine derman arayan insanların el aman demelerinden bile etkilenmeyen zalim bir hükümdardır. Şarkıda yine teşhis sanatı yapılarak gamze zalim bir insana benzetilmektedir.

Meclise bigâneler geldi nice yâd olmasın
Aşıkı pek çok cefâya nice mutâd olmasın
Şive fenninde o gözler nice üstâd olmasın
Gamze-i fettân gibi yanında bir üstâdı var
ND/Ş.6/4.d/s.346

(Meclise yabancılar geldi, sevgili, bize nasıl yabancı davranmasın? Aşıkı çok olan güzeller cefa etmeye alışmazlar mı hiç? O göz işve sanatında nasıl üstad olmasın ki, yanında fettan yan bakış gibi bir ustalar ustası var.)

Şarkıda bir meclis sahnesi anlatılmaktadır. Meclise bir takım yabancı insanlar gelmiş, sevgili de tüm ilgisini onlara yöneltmiştir. Aşık bunu, aşığı çok olan güzellerin onlara eza etmeye alışkın olmalarıyla açıklamaktadır. Sonra sevgilinin gözünden bahisle, onun naz ilminde üstad olduğunu söylüyor. Gözün, işvede usta olmasını da gamze gibi fitne de mahir olan bir üstadı olmasına bağlamaktadır. Gamze, yine teşhis sanatıyla işve fenninin hocası olan bir insana benzetilmiştir.

Bir başka şarkı da ise şöyle denmektedir:

İşte hûn oldu dilim gamze-i ayyâşın için
İşte hançerlere düştüm senin ol kaşın için
Pek recâ ederim unutma güzel başın için

Gel benim kaşı hilâlim bize 'ıyd edelim
ND/Ş.15/2.d/s.352

(Ayyaş gamzen için gönlüm bak işte kanla doldu; senin kaşın için bak hançerlere düştüm yaralandım; güzel başın için rica ederim unutma bize gel ey hilal kaşlım! Bayram edelim.)

Burada da gamze, teşhis sanatıyla aşığın kanını içmekten kan ayyaşı haline gelmiş bir şarhoşa benzetilmiştir. Gamze ve gözler daima aşığın kanına kasteder. Kaşlar da bayram hilaline benzediği için sevgilisinin yüzünü gören aşık bayram yapmış gibi sevinmektedir. Gamze, teşhis sanatıyla ayyaş bir insana benzetilmiştir. Ayyaşlar nasıl içki içmeden duramazlarsa, sevgili de aşığının kanını içmeden, ona eziyet etmeden duramaz.

GÖNÜL:

Sözlükte dil kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kalp, yürek, iç alem, benlik demektir. Hem aşığa, hem de sevgiliye nisbetle kullanılır. 'Dil' kelimesinde olduğu gibi bir çok benzetmeye konu olmuştur. Aşığın gönlünün benzetme ve sıfatlarıyla sevgilinin gönlünün benzetme ve sıfatları tabiatıyla birbirinden farklıdır. Aşığın gönlü hep biçare, zavallı ve sevgilinin istilasına daima açıktır. Diğer birçok Divan Şairi gibi Nedîm'in de oldukça fazla benzetmeye konu edindiği bu kelime, bir gazelinin redifi olarak seçilmiştir:

Bîgânedir muâmeleniz akl ü hûş ile
Güyâ derûn-ı sinede mihmânsın ey gönül
ND/G.75/ 5b /s.293

(Ey gönül! Akıl ve şuur ile aranızdaki ilişki yabancı, yani pek hoş değil. Sanki sinenin derininde bir misafir gibisin.)

Gönlün akılla arası pek yoktur, çünkü o hep akıl dışı işler yapar. Bu beyitte aşığın gönlü sinedeki bir misafire benzetilmektedir. Aşık kendi gönlüyle konuşmakta ve onun gideceğini bildiği halde tecahül-i arifane sanatı yaparak bilmiyormuş gibi davranmaktadır. Oysaki misafirler bir gider, bir gelirler, kalıcı değildirler. Bunun dışında, teşhis sanatı yapılarak gönül misafire benzetimiştir.

Âyine oldu bir nigeh-i hayretinle âb
Billâh ne saht âteş-i suzânsın ey gönül
ND/G.75/6a/s.294

(Bir hayret bakışınla ayna su gibi eridi. Ey gönül! Vallahi ne güçlü bir yakıcı ateşsin.)

Aşık, kendi gönlüne seslenerek son derece güçlü ve yakıcı olan bir ateş olduğunu söylemektedir. Aşığa bunu söyleten neden ise gönlün hayret bakışıyla aynanın bile su gibi eriyip gitmesidir. Ayna, bir çok nedenle kullanılan ve bir çok maddeden yapılan bir alettir. Çelikten, gümüşten, tunçtan olabileceği gibi su aynaları vardır. Bu beyitte bahsolunan ayna, eriyip su olduğuna göre çelikten yapılmış bir ayna olmalıdır. Aşığın gönlü öyle bir bakışla bakıyor ki ayna bile su gibi eriyip gidiyor. Gönül bu beyitte, aynayı suya çeviren yakıcı, kavurucu güçlü bir ateşe benzetilmiştir.

Bir başka beyitte ise,

Feyz âşiyânı mihr-i hüner cilvegâhısın
Subh-ı behâr-ı şevka giribânsın ey gönül
ND/G.75/8 a-b/s.294

(Ey gönül! Sen feyz (kuşunun) yuvası, hüner ve marifet güneşinin doğuş ufkusun. Üstelik de zevk ve eğlence baharının sabahının yakasısın.)

Bu beyitte gönül (aşığın) bir çok şeye benzetilmiş gönle iltifat edilmiştir. Gönül, irfan yuvası, hünerin ve marifetin üzerinde doğup battığı bir ufuk ve hatta zevk ve eğlencenin kendisinden sudur ettiği (yakasından çıktığı) bir insandır. Nedîm'e göre gönül her şeyin başı ve ilk noktasıdır. Gönlün yakaya benzemesi ikisinin de açılmaları ve bulundukları yer itibarıyle birbirlerine yakın olmalarındandır.

Bir başka beyitte ise gönül, hac yollarına düşmüş insanların ellerinde tuttukları bir meşaleye benzetilmiştir:

Hac yollarında maş'ale-i kârbân gibi
Erbâb-ı ışk içinde nümâyânsın ey gönül
ND/G.75/7 a-b/s.294

(Ey gönül! Hacca giden aşk erbabı arasında kervanın meşalesi gibi (ta uzaklardan) hemen belli oluyorsun.)

Aşk erbabının yolu aşk haremidir. Hareme giden hacıların kervanında yolu aydınlatan meşaleler bulunmaktadır. Bu beyitte, aşığın gönlü de yanıp yakılan ve diğer aşıklara yol gösteren bir meşale gibi düşünülmüştür. Ateş nasıl karanlıkta uzaklardan bile belli olursa, beyitteki aşığın gönlü de hemen kendini belli etmektedir. Aşığın gönlü aşk ateşiyle yandığından, bir meşaleye benzetilmiştir.

Çünkü ta'mir etti tali' hâne-i virânını
Gayri zâhir bir münâsip mihmân lâzım sana
ND/G.4/5a/s.25

(Kader yıkık evini tamir etti, onun için artık sana bir münasip misafir gerektir.)

Bu beyitte gönül, (aşığın gönlü) yıkılmış bir eve benzetilmiştir. Hane-i viran dediği şairin gönlünün kendisidir. Şair aşık olmuş ve aşk istilasında gönlü yerle bir olmuştur. Fakat talihi ona acımış ve gönlünü tamir etmiş ve aşka yeniden hazırlamıştır. O da eve benzettiği gönlüne bir dost tavrıyla yaklaşmakta ve ona "artık sana uygun bir misafir lazımdır" demektedir. Bu misafir de yeni bir sevgilidir. Sevgilinin kendisi değil tabii ki ancak hayalidir. Sevgilinin hayalinin gelebilmesi için evin tamir edilmiş olması şarttır. Bilindiği gibi hayaletler ıssız yerlerde dolaşır. Gönül tamir edilince sevgilinin hayali değil, kendisi oraya yerleşecektir.

Bir diğer beyitte de gönül bir bülbüle benzetilmiştir.

Çünkü bülbülsün gönül bir gül-sitân lâzım sana
Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitân lâzım sana
ND/G.4/1a/s.251

(Ey gönül! Bülbül olduğundan dolayı sana bir gülbahçesi lazım; madem ki adını gönül koymuşlar, sana gönül alan bir sevgili lazımdır.)

Bu beyite konu olan gönül, yine aşığın gönlüdür. Daima sevgilinin aşkıyla feryad edip durduğu için, onu bir bülbüle benzeten Nedîm, gönlün bir gülbahçesine ihtiyacı olduğunu söylemektedir. Adının 'gönül' olarak konmasının bir gereği olarak da ona gönül alan bir sevgili lazım olmaktadır. Bülbül-gönül benzetmesi, ikisinin de feryad etmesinden, ağlayıp inlemesinden ve daima gül bahçelerinde gezinmelerinden dolayıdır.

Hudâ olsun nigeh-dârı derûn-ı sinede âşık
Gönül âyinesin bir mâh-ı sim-endâm için saklar
ND/G.31/2b/s.267

(Aşık göğsünün içindeki gönül aynasını, gümüş tenli ve ay yüzlü bir güzel için saklıyor. Allah onu (kırılmaktan) korusun!)

Yine aşığın gönlünden bahseden bu beyitte gönül sevgililerin yüzlerini tuttuğu bir ayna gibi düşünülmüştür. Sevgili gelir oraya bakar aşıka lutfeder. Nedîm de kendi gönül aynasını ay gibi yüzü olan ve gümüşi bir vücuda sahip olan bir güzel için saklamaktadır. Allah korusa da o güzel Nedîm'i hayal kırıklığına uğratıp kalp aynasını kırmasa. Ay yüzlü birinin bakacağı yer parlak olmalıdır. Gönül hassaslığı bakımından bir aynaya benzetilmiştir. Eskiden aynalar paslanmasınlar diye keçe mahfazalarda sakalanırlardı. Bu beyitte de yuvarlak olması ve dıştaki şeyleri yansıtması bakımından gönül aynaya, kalp te onun mahfazasına benzetilmiştir.

Garez humâr-şikenlik olursa besdir bes
Bizim gönül gibi eşkeste bir sebûmuz var
ND/G.44/2b/s.274

(Amaç humarı kırmaksa fazlasıyla yeter, bizim gönül gibi kırık bir testimiz vardır.)

Eskiden içki meclislerinde sabahlara kadar içkiler içilir, sabahleyin içkinin verdiği başağrısından kurtulmak için yine içkiye başvurulurmuş Bu beyitte bu adete telmih vardır. Nedîm de humara çare olarak kırık bir testiye benzettiği gönlünün fazlasıyla yeteceğini söylüyor. Gönül, şekli bakımından ters dönmüş bir kadehe benzetilir. Ayrıca içinde şaraba benzeyen aşkı taşıyor olması dolayısıyla gönül-testi benzetmesi yapılmıştır.

O mest-i işveyi der-hâb edip bahâne ile
Hele murâdına erdin gönül fesâne ile
ND/G.139/1a/s.327

(Ey gönül! O işve sarhoşunu bir bahane ile uyutup nihayet bir masalla muradına erdin.)

Gönül, bu beyitte işve içkisiyle sarhoş olarak, sevgiliye masal anlatıp muradına eren birisine benzetilmiştir. Naz sarhoşu olan sevgili, bu masalı dinlerken uyumuş ve aşığının muradına ermesine neden olmuştur. Sevgilinin işve sarhoşu olması onun sürekli işveye alışık olması nazla kendinden geçmiş olması demektir. İşve içmiş sarhoş olmuş sevgili aşığına işveli davranmaktadır. Beyitte yine teşhis sanatı yapılarak gönül, muradına eren bir insana benzetilmiştir.

HÂB:

Sözlükte uyku ve rüya anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in yalnızca bir gazelinde geçen bu kelime perişan ve dağınık reyhan püskülüne benzetilmiştir:

Hayâl ettikçe rûyun tâ seher ol dâmen-i zülfe
Sarıldı rişe-i reyhân gibi hâb-ı perişânım
ND/G.83/3b/s.298

(Sabaha kadar, yüzünü düşündükçe reyhan püskülü gibi perişan uykum (rüyam) zülfünün eteğine sarıldı durdu.)

Aşığın ruh halini anlatan bu beyite göre aşık, gece sabaha kadar sevgilisini düşünür dururken perişan uyku, saçının eteğine (ucuna) fesleğen püskülü gibi sarılıp durmaktadır. Sevgilinin zülfü dağınıktır, buna bağlı olarak onun ucuna takılmış gönüller de dağınık olacak, ardından sürüklenip duracaktır. Aşığın uykusu da uyku ile uyanıklık arasında bir yerdedir, bölük pörçük ve dağınıktır. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi aşık sevgilinin yüzünü düşünürken onun zülfüne takılarak darmadağınık ve perişan olmuştur. Uyku ile fesleğen püskülünün benzeştiği nokta da burasıdır. Ayrıca bu beyitten eskiden saçlara koku vermek için reyhan püskülü takıldığı anlaşılmaktadır.

HACLET:

Sözlükte utanma ve şaşırma anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in yalnızca bir gazelinde geçer ve bir perdeye benzetilir.

Rûyun bezmde perdekeş-i haclet olmasın
Lutfeyle mihre zerre kadar minnet olmasın
ND/G.91/1a/s.302

(Mecliste yüzün utanma perdesini çeken olmasın; meclise lutfet gel de güneşe zerre kadar bile minnet olmasın.)

Beyitte aşık sevgilisine iltifat etmekte ve onu meclise gelmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Sevgilinin lutfedip meclise gelmesini, utanmamasını isteyen aşık, o geldiğinde güneşe ihtiyaç kalmayacağını söylemektedir. Zira sevgilinin yüzü güneşten daha parlaktır. Güneş-zerre münasebeti, zerrelerin yalnızca güneşte görünmesinden kaynaklanmaktadır. Utanma bir perde gibidir. İnsanın bazı duygularını örtmeye yarar. Eğer utanma kalkarsa insanın gizlediği duygu ve

düşünceleri ortaya çıkar. Bu yüzden, yani örtücülük va kapatıcılık sıfatları yüzünden utanma bir perdeye benzetilmiştir.

HASRET:

Bu kelime sözlükte, ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete üzülüp yanma, iç çekme, inleme, üzüntü, iç sıkıntısı, eseflenme, keder, zahmet, göreceği gelme, özleyiş gibi birbirine yakın ama birbirinden farklı anlamları kapsamaktadır. Aşığa nisbetle kullanılan hasret Nedîm'in aynı redifli bir gazelinde şu benzetmelerle kullanılmıştır:

Güldür çemen-i sinede dâğ-ı gam-ı hasret
Şeb tâ-be seher eşk-i terim şebnem-i hasret
ND/G.11/1b/s.255

(Hasret gamının yarası göğüs bahçesinde (bir) güldür. Geceler sabaha kadar, taze gözyaşım hasret şebnemidir.)

Bu beyitte benzetmeden ziyade bir sebep-sonuç ilişkisi vardır. Sevgiliye duyulan hasretin sonucunda bir gam oluşmakta ve gamın da yarası bir güle benzemektedir. Geceler boyunca ta sabahlara kadar aşığın taze gözyaşları da hasretin şebnemleri olmuştur. Bilindiği gibi çiğ taneleri soğuk gecelerin sabahında olur. Hasret ateşiyle yanan gönülde çıkan yaraların üzerinde gecenin getirdiği gamla gözyaşları birikmiştir. Hasret, aşığın gönlünde yara açan bir acı gibi düşünülmüştür.

Şundan bir iki çekdiregörsün bize sâki
Bi-zevrak-ı sahbâ geçilir mi yem-i hasret
ND/G.11/2b/s.255

(Saki şundan bize bir iki tane çekdirsin, kadeh gemisi olmadan hasret denizi geçilir mi?)

Şair, bu beyitte hasreti aşılması gereken bir deniz olarak ele almıştır. Bu denizin aşılması içinde ancak kadeh gibi bir gemiye ihtiyaç vardır. Zevrak aynı zamanda içki bardağı anlamına da gelmektedir. Hasretin denize benzetilmesi enginliği ve büyüklüğü dolayısıyladır. Saki sevgilidir, bir iki kadeh içki sunacak, aşık da bu içki kadehini gemi yapacak, yani içkinin vereceği kolaylıkla hasret denizini aşıp, vuslat sahiline yanaşacaktır. 'çekdirigörmek' burada tevriyeli olarak kullanılmıştır. Çekmek, içki içmek anlamına gelmektedir. Çekdiri de, bir tür deniz taşıma aracıdır. Hasret, aşk duygusu sonucu yine aşığın sevgili için duyduğu özlemdir. Denizle ilgili birçok kelimenin birarada kullanılmasıyla tenasüb sanatı yapılmıştır.

Uşşâk usulüyle nühüft etti nevâsın
Gördü ki çıkış vermedi zir ü bem-i hasret
ND/G.11/4b/s.255

(Aşıklar, nağmeyi usulüyle gizledi, (nühüft makamına getirdi, gördü ki hasretin en ince ve en kalın teli çıkış vermedi.)

Nedîm, bu gazelinde müzik terimlerini kullanmış ve aşıkların inlemeleriyle bir müzik aleti çalmayı karşılaştırmıştır. Aşıklar o kadar gizli bir şekilde inliyorlar ki dışarıdan belli olmuyor. Usül, nağme, zir ü bem, neva kelimeleri birarada kullanılarak tenasüp sanatı yapılmıştır. Hasret yanık bir duygudur, bu beyitte hasret bir müzik aletine benzetilmiştir. Yanık ses veren bir müzik aletinden de ancak hasret gibi yanık bir duygunun sesi çıkabilir.

Kaddi bârik ü medid o rütbe kim sandım Nedîm
Hem-ser-i medd-i nigâh- ı hasretin olmuş senin
ND/G.56/4b/s.283

(Ey Nedîm! Boyu o kadar ince ve uzun ki senin hasret bakışınla eşdeş olmuş sandım.)

Sevgilinin boyu uzun, endamı incedir. Nedîm'in hasret bakışıyla neredeyse aynı şekildedir. Bu beyitte nigahın bir ışına benzetilmesi olayı var. Gözden çıkan bakışlar da, hasretle yüklü olduğu için uzundur. Gözde yüklü olan o ince duyguyla bakış, boya benzer bir şekilde ince ve uzundur. Beyitte, boy ve hasret bakışı uzunlukları dolayısıyla birbirine benzetilmişlerdir.

Bir şarkısında ise Nedîm hasret'i şöyle anlatır:

Meclis-i Cem kurulaldan olagelmiş elbet
Câmdan sonra birer bûse verilmek âdet
Bâri sen ey nigeh-i hasret edip bir cür'et
Şunu bir söylesen olmaz mı kadeh-kâre aceb
ND/Ş.2/2.d/s.343

(Cem meclisi kurulalıdan beri içkiden sonra bir öpücük vermek adet olmuş. Ey hasret bakışım! Bari sen, biraz cesaret edip bunu sakiye bir söyleyiversen nasıl olur?)

Aşık, içki meclisinde bir kadeh içtikten sonra adet olduğu üzere sevgilisinden bir öpücük istemektedir. Fakat bunu açıkça ifade etmeye çekinmektedir. O da çareyi hasretle bakan gözlerinde bulur ve sakiye yani sevgilisine bakışıyla ricasını anlatmak ister. Hasret burada aşığın gözüne kadar işlemiş olan ruh halidir.

HÂTIR:

Sözlükte zihin, fikir, keyif, hal, gönül anlamlarına gelir. Halk arasında da hal-hatır sormak, hatırına gelmemek, hatır kırmak gibi birkaç değişik anlamda kullanılır. Nedîm'de bir tek gazelde geçen 'hatır' gönül anlamında ve genel olarak insana nisbetle kullanılmıştır.

Neyl-i matlab hâtır-ı âzâdeyi der kayd eder
Bestedir kâr-ı kemend gerden-i nahcirde
ND/G.112/9a/s.312

(Arzu edilen şeye kavuşma hür gönüllü insanı bağlar; avın boynundaki kemendin işi bağlamaktır.)

İnsan birşeye kavuşunca rahata erer, ona bağlanır. Bu da kayıtsız bir gönlün bağlanması, bir anlamda da tutsak olması demektir. Bu beyitte cüz ve kül münasebetiyle hatırdan kasıt, insandır. Avın boynundaki kemendin amacı nasıl avı tutsak etmekse, arzu edilen şeye kavuşmak ta gönlü tutsak eder. Beyite gönül, teşhis sanatıyla hür bir insana yahut henüz tutsak edilmemiş hür bir ava benzetilmiştir. Hatırın en önemli özelliği hür olmasıdır. O başıboşluğu, daldan dala gezmeyi sever.

HAYÂL:

Gerçek olmayıp insanın kafasında tasarlayıp canlardığı şey anlamında sözlükte yer almaktadır. Nedîm'de yalnızca bir gazelde geçen 'hayal' aşığa nisbetle ve sözlükteki anlamıyla kullanılmıştır.

Giderse cân ü dil hayretle cism-i nâtüvânımdan
Perizâd-ı hayâlin çıkmaya âyinedânımdan
ND/G.95/2b/s.304

(Can ve gönül kuvvetsiz cismimden hayretle çıksa bile, hayalinin peri çocuğu, ayna mahfazasından hiç çıkmayacaktır.)

Bu beyitte aşık, aynaya benzeyen gönlünün mahfazası olarak gördüğü kalbinden sevgilinin hayalinin asla çıkmayacağını ima etmektedir. Sevgilinin hayali tıpkı bir peri gibi ölümsüzdür, bir görünür bir yok olur. Kalp ayna olduğuna göre, sevgilinin hayali peridir. Çünkü periler aynalarda yaşarlar.

HAYRET:

Sözlükte şaşma, şaşırma, şaşakalma, ne yapacağını bilememe anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in gazellerinden dördünde karşımıza çıkan bu kelime daha çok aşığa nisbetle kullanılır.

Agûş-ı pençede hatt-ı fermânın andırıp
Lebrîz-i hayret eyledi ahdâkı zülf ü hat
ND/G.53/16b/s.281

(Zülüf ve ayva tüyleri, pençe kucağında, fermanının yazısını andırır gibi gözbebeklerini hayretle dolup taşmış bir hale getirmiştir.)

Bu beyitte, sevgilinin ayva tüylerinin ve hattının aşık üzerinde bıraktığı tesirden bahsedilmektedir. Fermanlarda tuğralar bulunur,

tuğraların yuvarlak kısmı gözün beyazına, alt ve üst kısmı da pençeye benzetildiğinden, göz sevgilinin zülfünün pençesinde kalmıştır. Pençe ve zülf, şekil itibarıyle hat ve fermana benzetilmektedir. Sevgilinin hat ve ayva tüyleri o kadar güzeldir ki, adeta güzel bir hatla yazılmış fermanı andırmaktadır. Hayret, bu beyitte içerisine gözlerin batırıldığı bir mayi gibi düşünülmüştür.

Âyine oldu bir nigeh-i hayretinle âb
Billâh ne saht âteş-i suzânsın ey gönül
ND/G.75/6a/s.294

(Bir hayret bakışınla ayna su gibi eridi. Ey gönül! Vallahi ne güçlü bir yakıcı ateşsin.)

Aşık, kendi gönlüne seslenerek son derece güçlü ve yakıcı olan bir ateş olduğunu söylemektedir. Aşığa bunu söyleten neden ise gönlün hayret bakışıyla aynanın bile su gibi eriyip gitmesidir. Ayna, bir çok nedenle kullanılan ve bir çok maddeden yapılan bir alettir. Çelikten, gümüşten, tunçtan olabileceği gibi su aynaları da vardır. Bu beyitte bahsolunan ayna ise, eriyip su olduğuna göre çelik bir ayna olmalıdır. 'Hayret' kelimesi, benzetmeden daha çok hayretle dolu bakış anlamında bir tamlama ile kullanılmıştır. Aşığın gönlü öyle bir hayret bakışla bakıyor ki çelik bir ayna bile su gibi eriyip gidiyor.

Aşık ki gördü hatt-ı ruh-ı nev-demîdesin
Sâyide etti sürme-i hayretle didesin
ND/G.105/1b/s.309

(Yanağında yeni yetişmiş ayva tüylerini gören aşık, hayret sürmesiyle gözüne sürme çekti.)

Sevgilisinin yüzünde ayva tüylerinin belirmesi aşık için üzücü bir durumdur. Zira ayva tüyleri sevgilinin sevilecek yaşının geçmiş olduğunun bir belirtisidir. Ayva tüylerini görünce aşık şaşırmış hayrette kalmıştır. Hayret sürmesini gözlerine sürmesi hayretle bakması anlamına gelir. Hayretin sürmeye benzetilmesi sürmenin göze parlaklık vermesi gözü açığa çıkartması, parlatmasındandır. Şaşıran bir insanda da şaşkınlık alameti olarak gözler irileşir. Ayrıca hayranlık kelimesi esrar sarhoşu anlamına gelir ki hayranların gözleri ayna gibi parıldar.

Oldu ahir mâye-i hayret bu lu'bet-gâhda
San'at-ı mansûbe-i ışkın dil-i ferzâneye
ND/G113/4b/s.313

(Bu oyun sahasında, en sonunda senin aşk oyunun sanatı, bilgin gönle şaşkınlık sebebi oldu.)

Bir oyun oynanmaktadır. Sevgili de bu aşk oyununda ne kadar maharetli olduğunu ortaya koymuş ve aşığın bu konudaki bilgin gönlünü bile şaşırtmıştır. Beyitte aşk bir satranç oyununa, aşığın gönlü vezire, sevgilinin oyun tekniği de aşığın gönlünü hayrette bırakan bir maharete benzetilmektedir. Beyitteki hayret kelimesi, benzetmeden çok bir tamlama şeklinde kullanılmıştır.

HECR:

Sözlükte ayrılma, terketme, ayrılık gibi anlamlara gelmektedir. Daha çok aşığın sevgilisinden ayrı kalması, vuslata erememek anlamındadır. Nedîm'in gazellerinde de bir çok benzetmeye konu olan bu kavram, genellikle aşığa nisbetle kullanılır. Aşığın hayattan en önemli beklentisi, vuslata ermek, sevgilisine kavuşmaktır. Böyle olunca ayrılık,

aşık için ölüm, ya da ölüm kadar acı veren bir şeydir. Bu nedenle hecr, daima öldürücü, yaralayıcı, can alıcı aletlere benzetilmektedir. Bu yüzden de ayrılık, aşık için ya 'ok'tur, ya 'kılıç'tır.

Aceb mi el ayak tutmazsa rindân-ı kadeh-keşte
Teb-i endûh-ı hecr ol nâtüvânı çok zamân tutmuş[6]
ND/G.50/5b/s.278

(Kadeh çeken rindlerde el ayak tutmazsa buna şaşılmaz. Çünkü ayrılık kederinin dudağı, o zayıf zavallıyı uzun zamandır tutmaktadır.)

Beyitte uzun süre içki içen insanların el ve ayaklarında görülen titremeden bahsedilmektedir. Fakat Nedîm bunu söylerken, 'el ayak tutmak' tabirini tevriyeli olarak kulllanmıştır. Hem el ayak tutmaması, güçten düşmesi, hem de elde kadeh tutulmaması, yani içki içilememesi anlamı vardı. İçki içen rindlerin bu akibete uğramalarını normal karşılayan şair, bunun nedenini ayrılık sıkıntısının dudağının rindleri insan dudağının kadehi tutuşu gibi tutmasına bağlamaktadır. Beyitte ayrılık, sıkıntısıyla aşıkları yakalamış tutmuş olan bir dudağa benzetilmiştir.

Çünki tîr-i hecr ile oldun zahm-nâk ey gönül
Çek çevir kendin ki bir kaşı kemân lâzım sana
ND/G.4/7a/s.252

(Ey gönül! Madem ki ayrılık okuyla yaralandın, kendini çek çevir ki sana kaşı yay gibi bir güzel gerek.)

Beyitte aşığın gönlü, ayrılık okuyla yaralanmış bir insan gibi

[6]Beyitteki 'teb' kelimesi, metinde baskı hatası olarak 'leb' şeklinde yazılmıştır.

düşünülmüştür. Bu nedenle aşık, gönlüne seslenerek kendisine çeki düzen vermesini, zira ona ancak kaşı yay gibi olan bir sevgili gerektiğini söylemektedir. Çekip çevirmek, bir atıcılık tabiri olup, yayı çekmek ve hedefe çevirmek anlamındadır. Aşık, gönlüne hiç olmazsa kaşı yaya benzeyen bir sevgiliye göre kendini değiştirmesi gereğini vurgulamaktadır. Ayrılığın bir oka benzetilmesi, aşığın gönlüne yara açmasından, onu yaralamasından dolayıdır. Ayrılık da ok da delicidir, kesicidir.

HEVÂ:

Sözlükte heves, istek, arzu, sevgi, hoşlanma, anlamlarına gelmektedir. Genellikle aşığa nisbetle kullanılır. Nedîm'in gazel ve şarkılarında heva kelimesi, tevriyeli kullanılarak, hem heva ve heves, hem de hava anlamında yer almaktadır.

Olmakta derûnunda hevâ âteş-i suzân
Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde
ND/G.128/4.a/s.321

(Neyin içinde nasıl bir hal var, bilmiyorum: İçinde heva (nefes), yakıcı bir ateş olup çıkıyor.)

Ney, bilindiği gibi içi oyuk bir alettir. Kamıştan yapılmış olan neyin inler gibi ses çıkarması da koparıldığı yere, yani 'asıl vatanı'na dönmek arzusu taşımasındandır. Beyitte anlatılan olay şudur: Neye üflendikçe, içindeki hava ya da heva yani asıl vatanına kavuşma isteği, yakıcı bir ateş kesilmekte ve kasıp kavurmaktadır. Neyin içi oyuk olduğundan bağrı yanık bir insana benzetilmektedir. Neyi aşk ateşiyle yanan bir insanı gönlü gibi düşünürsek onun içindeki arzunun, neden yakıcı bir

ateş olduğunu anlarız. Sıcak bir yerden yani aşk ateşiyle yanan gönülden çıktığı için arzu, insanı yakar kavurur. Gönlün bir ataşgedeye benzemesi ise içinde sürekli kavurucu bir ateş yanan yer olmasındın dolayıdır. Heva bu beyitte tevriyeli kullanılmıştır. Hem hava hem de arzu demektir.

Ben kulun sordum Nedîmâ'dan anın evsâfını
Vasf ü medh etti be-gâyet tarhını eşrâfını
Ruha teşbih eyledi hattâ hevâ-yı sâfını
Gel Şerefabâd'ı gör şevketlü hünkârım hele
ND/Ş.27/4.d/s.359

(Ben, yani senin kölen, Nedîm'den onun vasıflarını sordum. Onun yapısını ve ilerigelenlerini bana gayet övdü. O kadar övdü ki hatta saf havasını ruha benzetti. Azametli padişahım hele gel de bir Şerefabad Kasrı'nı gör.)

Bu şarkıda anlatılan Şerefabad Kasrı, III.Ahmet tarafından Üsküdar'da yaptırılan, içinde Lale Devri eğlencelerinin de yapıldığı meşhur kasırdır. Nedîm, tecrid sanatıyla kendisinin Nedîm'den kasrın özelliklerini öğrendiğini, Nedîm'in bu kasrı oldukça övdüğünü, kasrın içinin ve dışının gayet güzel olduğuunu söylemektedir. Ayrıca kasrın ileri gelenlerini için de hayli övgülü sözler söylemektedir. Eşraf kelimesi, aynı zamanda bahçeler içinde kullanılır ve bahçelerin yüceliğini anlatır. Nedîm tüm bu övgüleri yaptıktan sonra, kasrın hevasına gelerek onun ruha benzediğini söylemektedir. Ruh bilindiği gibi görülmeyen bir şeydir. Canlıların bedenlerine hayatiyet veren de odur. İşte Şerefabad kasrının arzusu, ya da orada teneffüs edilen hava, bir ruh kadar canlı ve tazedir. Nedîm, hevayı tasvir ederken bunu kasdetmiş olmalıdır.

HEVES:

Sözlükte arzu, istek, gelip geçici istek anlamlarına gelmektedir. Genel olarak insan için de kullanılacağı gibi daha çok aşığa nisbetle kullanılır. Aşığın gönlünde bitip tükenmek bilmeyen bir heves vardır. O da, bu hevesin peşinden koşar durur.

Serimde yine bir dâğ-ı heves bağrımda bâşım var
Cebini mâha dest-i redd urur bir ser-tırâşım var
ND/G.21/1a/s.261

(Başımda bir heves yarası, bağrımda başım var, alnı aya red eli vuran bir ser-tıraşım var.)

Nedîm'in başında yine kavak yelleri esmektedir. Çünkü artık onun alnı aya gerek bırakmayan başı traşlı bir sevgilisi vardır.

HİCRÂN:

Sözlükte ayrılık, unutulmaz acı, keder, iç acısı gibi anlamlar taşımaktadır. Hecr kelimesiyle birbirine yakın anlamlar taşımaktadır. Genellikle aşığa nisbetle kullanılır. Nedîm'in gazellerinin yalnızca birinde geçmektedir.

Yok mu bir lütfun Nedîm-i zârına iyd üstüdür
Defter-i hicrânı sultânım hisâb etmez misin
ND/G.59/6b/s.285

(Ağlayan Nedîm'ine bir lütfun olmayacak mı, bak bayram geldi. Sultanım, ayrılık defterini hiç hesaplamıyor musun?)

Sultanlardan beklenen kullarına ihsanda bulunmalarıdır. Nedîm de sevgilisinden epeyce ayrı kalmış, bu ayrılıktan sonra vuslat bayramına erişmiş ve sevgilisine kavuşmuştur. En tabii hakkı olarak sevgilisinden bayram için kendisine bir ihsanda, bir lütufta bulunmasını istemektedir. Padişaha benzettiği sevgilisine ayrılık defterinin hayli kabarık olduğunu, yani ayrı geçirdikleri günlerin çok olduğunu hesab ederek ona göre bir ihsanda bulunması gerektiğini söylüyor. Eskiden bayramlarda ihsanlarda bulunulacak kişilerin adlları ve mali durumları defterlere yazılır, ona göre ihsanda bulunulurdu. Bu beyitte de bu adete telmih vardır. Hicran, ayrılık müddetinin hesabının tutulduğu bir defter gibi düşünülerek müşahhaslaşmıştır.

HÛŞ:

Sözlükte akıl, fikir, şuur, us, anlayış, gibi anlamlara gelmektedir. Daha çok aşığa nisbetle ele alınır. Aşığın aklı başında değildir. Çünkü o, aşıktır. Nedîm'in gazellerinden ikisinde geçen kelime, birinde mülke, diğerinde ise kervana benzetilmiştir.

Eylemiş sad gerdiş-i gaarret-ger-i sad mülk-i hûş
Bezm-i hüsne çeşm-i gül-gûnun kadeh-rân eyleyen
ND/G.106/5a/s.309

(Gül renkli gözü, güzellik meclisine, kadeh sürücüsü yapan sakıl mülkünü yüzlerce defa yağmalamış.)

Bu beyitte aşığın aklı, sevgilinin gözü tarafından yüzlerce defa yağmalanan bir ülkeye benzetilmiştir. Sad, kelime olarak 'yüz' anlamına gelmekle birlikte harfi şekil itibarıyle göze benzemektedir. Sevgilinin gözü, güzellik meclisinde kırmızı şarapla dolu olan bir kadehtir. Çünkü kıpkırmızıdır. Bunun nedeni de aşın akıl ülkesine yüzlerce yağma yapması ve çok kan dökmesinendir. Bilindiği üzere çeşm, kan dökücü, kan içicidir. Aklın, bir ülkeye benzetilmesi oldukça yaygın olan bir teşbihtir. Sevgili, akla hücum eder ve aşığın aklını başından alır götürür.

Dûşine mülk-i hüsne giden kârbân-ı hûş
Gördüm seher ceres gibi nâlân olup gelir
ND/G.35/4a/s.269

(Dün gece güzellik mülküne giden akıl kervanının, sabahleyin zil gibi ağlayıp inleyerek geldiğini gördüm.)

Bu beyitte, sevgilinin güzelliği bir ülkeye aşığın aklı da bir kervana benzetilmiştir. Burada sözkonusu olan akıl, kalpten çok bağımsız olan bir şey değildir. Akıl, kalple birlikte düşünceyi, fikri oluşturmaktadır. Akıl-kalp birlikteliğinin bir başka delili de ceres benzetmesidir. Hem şekil itibarıyle hem de ağlayıp inleyerek ses çıkarmalarıyla birbirine benzemektedirler. Aşık büyük bir hevesle sevgilinin güzellik ülkesine gitmek için gece vakti yollara düşmüş, fakat ne yazık ki ümid ettiği şeye kavuşamamış ve bir çan gibi bağırıp çağırarak ses çıkartarak sabahleyin geri dönmüştür. Eskiden kervanlarda çanlar bulunur bunlar kervanların gidip geldiğini haber vermekte kullanılırdı. Beyitte akıl için çizilen tablo da budur.

HÜNER:

Sözlükteki anlamı, marifet, bilme, ustalık demek olan hüner, genel olarak insanla ilgili bir kavram olmakla birlikte, şairlere ve ilim erbabına nisbetle kullanıldığı da çoktur. Nedîm'in gazellerinin ikisinde karşımıza çıkar. Birinde 'güneş'e benzetilen 'hüner' diğerinde 'meydan'a benzetilmiştir.

Feyz âşiyânı mihr-i hüner cilvegâhısın
Subh-ı bahâr-ı şevka girîbânsın ey gönül
ND/G.75/8a/s.294

(Ey gönül! Sen feyz (kuşunun) yuvası, hüner ve marifet güneşinin doğuş ufkusun. Üstelik de zevk ve eğlence baharının sabahının yakasısın.)

Bu beyitte aşığın gönlü bir çok şeye benzetilmiş gönle iltifat edilmiştir. Gönül, irfan yuvası, hünerin ve marifetin üzerinde doğup battığı bir ufuk ve hatta zevk ve eğlencenin kendisinden sudur ettiği (yakasından çıktığı) bir insandır. Nedîm'e göre gönül her şeyin başı ve ilk noktasıdır. Gönlün yakaya benzemesi açılmaları ve yer olarak birbirlerine yakın olmalarındandır. Hünerin güneşe benzetilmesi ayan beyan görülmesi, ortada olması, kendini çok bariz bir biçimde belli etmesi ve diğer ışık verici cisimlere üstünlük sağlamasından dolayıdır.

Der kabza edip kilkini meydân-ı hünerde
Hakkaa ki Nedîm oldu bu gün hayli ter-endâz
ND/G.48/5a/s.277

(Nedîm bu gün hüner meydanında kalemini eline aldı ve gerçekten de çok ter atan oldu.)

Bu beyitte Nedîm, kendinden bir başkası imiş gibi sözederek, yine kendini övmüştür. Burada hüner, tüm maharetlerin ortaya serildiği bir meydana benzetilmiştir. Hüner gösterilir, meydan da herşeyin rahatça görülebileceği bir mekandır. Nedîm bu beyitte hüner meydanında yani tüm marifetlerin ortaya serildiği bir yerde kalemini eline alarak becerilerini göstermiştir. Nedîm herkese galebe çaldığını bir kez daha isbatlamış olmaktadır.

HÜSN:

Sözlükte güzel, iyi, güzellik, iyilik anlamlarına gelmektedir. Güzellikten kasıt, çoğunlukla yüz güzelliğidir. Yüzdeki unsurlarla beraber düşünülerek, genellikle bahçe, meclis, gibi yerlere benzetilir. Nedîm'in gazellerinde de en çok benzetme konusu olan kavramlardan biridir. Daima sevgiliye nisbetle kullanılır. Bazen bir bahçe bazen bir ışık, bazense bir memleket olan hüsn müstakil olarak kullanıldığı gibi 'an', 'behçet', 'cemal' gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır.

Görse ol bârika-i hüsnü bütân-ı Keşmir
Tâb-ı hayretle erirlerdi büt-i mum gibi
ND/G.143/4a/s.329

(Keşmir putları güzelliğinin şimşeğini görseler, mum putu gibi hayret sıcaklığından erirlerdi.)

Beyitte, sevgilinin güzelliği ile Keşmir putları arasında bir karşılaştırma yapılmış, sevgilinin güzelliği doğal olarak ağır basmıştır. Hatta o kadar ki Keşmir putları sevgilinin güzelliği karşısında şaşkınlık ve hayranlık duyup eriyip gideceklerdir. Yani sevgili diğer putları eritip

yok edecek kadar güzeldir ve kusursuzdur. Birinin karşısında erimek, onun üstünlüğü yanında kendini küçük görmek anlamındadır. Sevgili Keşmir putlarına meydan okumaktadır. Güzelliğin bir şimşek parıltısına benzeyişi çarpıcılığından yakıp kavuruculuğundandır. Güzelliğin Keşmir'le alakası esmer güzelden bahsediliyor olmasından dolayıdır.

Gülşen-i hüsnün görün sünbül-hevâ-yı gülşenin
Ebr-i müşkin veş dağıttıkça nesîm ol kakülü
ND/G.160/4a/s.339

(O tatlı esen rüzgar, siyah bulut gibi kakülü dağıttıkça o sünbül kokulu bahçenin güzellik güllüğünü görün.)

Beyitte sevgiliyle ilgili güzel bir tablo çizilmiştir: Hafif tatlı bir rüzgar esmekte, sevgilinin siyah buluta benzeyen saçını dağıtmakta ve etrafa sünbül kokuları saçılmaktadır. Sevgilinin güzelliğinin bir bahçeye benzetilmesi, içerisinde o bahçeyi oluşturan bir çok güzellik unsurunun birarada olmasındandır. Burada ilk gülşen ile ikinci gülşen arasında anlam farkı vardır. İlk gülşen bir bahçe, ikincisi ise o bahçedeki güllüktür. Yani birinci, sevgilinin yüzü ise, ikinci onun yanağıdır.

Şule-i hüsnüne gözler kamaşır baktıkça
Gâh ü bî-gâh gelip şöyle dura nûr gibi
ND/G.142/2a/s.328

(Vakitli vakitsiz hele şöyle bir gelip nur gibi bir dursun, onun güzellik ışığına baktıkça gözler kamaşır.)

Sevgili bir nur gibi ansızın gelip meclistekileri şaşırtmaktadır. Aniden karşısında bir nurun parıldadığını gören kişinin gözleri hayretten ve ihtişamdan kamaşıp, garip bir hal alır. Sevgili de tıpkı ışıktan bir nur gibi ansızın meclise gelir ve aşıklarının gözlerini kamaştırır. Beyitte

güzelliğin bir ışığa benzetilişi, göz alıcılığından ve parlaklığından dolayıdır.

Eylemiş sad gerdiş-i gaarret-ger-i sad mülk-i hûş
Bezm-i hüsne çeşm-i gül-gûnun kadeh-rân eyleyen
ND/G.106/5a/s.309

(Gül renkli gözü, güzellik meclisine kadeh sürücüsü yapan,(sevgili), akıl mülkünü yüzlerce defa yağmalamıştır.)

Bu beyitte aşığın aklı, sevgilinin gözü tarafından yüzlerce defa yağmalanan bir ülkeye, güzelliği ise içinde gül renkli kadehlerin dolup boşaldığı bir meclise benzetilmiştir. Güzellik, meclis benzetmesinin nedeni içinde sarhoş edici unsurların olmasındandır. Örneğin sevgilinin gözü mesttir, dudağı şaraptır, vs. Sad, kelime olarak 'yüz' anlamına gelmekle birlikte harfi şekil itibarıyle göze benzemektedir. Sevgilinin gözü, güzellik meclisinde kırmızı şarapla dolu olan bir kadehtir. Çünkü kıpkırmızıdır. Bunun nedeni de aşığın akıl ülkesine yüzlerce yağma yapması ve çok kan dökmesinendir.

Cilve-i hüsnün ile her mûyum peri-hiz olmada
Işk ile ser tâ- kadem âyine-fâm ettin beni
ND/G.158/4a/s.338

(Güzelliğinin cilvesiyle her kılım peri gibi sıçramakta. Aşkla baştan aşağıya beni ayna renkli yaptın.)

Periler aynalarda bulunur. Sevgilinin güzelliği o kadar parlak o kadar çarpıcıdır ki, aşık onu gördüğünda peri gibi sıçramakta ve ayna renkli yani bembeyaz kesilmektedir. Aynı zamanda aynalar, bir takım çarpılmalarda tedavi maksadıyla kullanılır. Cilve, bu beyitte güzellikten tecelli eden bir işaret gibidir ve aşığın yüreğini hoplatmıştır.

Nice teşbih olunsun erguvâna rûy-ı gül-gûnun
Anın hüsnü sebük-rev rengi ammâ dâimî bunun
ND/G.57/1b/s.283

(Gül renkli yanağın nasıl erguvana benzetilsin ki? Onun güzelliği geçici, ama bunun (senin yanağının) (kokunun) rengi daimidir.)

Bu beyitte, sevgilinin yanağının kırmızılığı erguvanınkinden daha kalıcı ve kırmızı olduğu için aralarında teşbih bile sözkonusu olamayacağı anlatılmaktadır. Aşıklar için önemli olan geçici değil, kalıcı güzelliktir. Beyitte geçen bu kelimesi tevriyeli kullanılarak, hem yanağa işaret etmekte, hem de yanağın kokusundan sözetmektedir.

Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf be-dest
Sen dahi ey kâfer-i nahvet müselmân olmadın
ND/G.70/3a/s.290

(Senin güzellik ülkene elinde Kuran'la siyah yazı geldi de, sen ey kibir kafiri yine de müslüman olmadın.)

Güzelliğin mülke benzetilmesi oldukça yaygın bir kullanımdır. Sevgilinin de güzellik ülkesi yüzüdür. Yüze elinde Kur'anla siyah ayva tüylerinin gelmesi, onun sevilecek yaşının artık geçtiğini ve güzelliğine gölge düştüğünü göstermektedir. Fakat sevgili o kadar inatçıdır ki hala o tekebbüründen vazgeçmemekte ve insafa gelmemektedir. Beyitte siyah ayva tüyleri sevgiliyi müslümanlığa davet için elinde Kuran'la gelen bir insana; sevgili de güzellik mülkünün padişahına benzetilmektedir.

Ey turra bâğ-ı hüsnde sünbül müsün nesin
Zülf-i nigâr yoksa karanfül müsün nesin
ND/G.73/1a/s.292

(Ey büklüm büklüm saç! Güzellik bahçesinde sünbül müsün nesin. Ey güzelin zülfü! Sen de karanfil misin nesin?)

Aşık bu beyitte de sevgilisinin saçı üzerinde durmakta, onun güzellik unsurlarından birinden bahsetmektedir. Sevgilinin saçı şekil itibarıyle tuğraya, zülfü ise karanfile benzetilmektedir. Güzelliğin bahçeye benzetilmesi birçok güzellik unsurunu birarada topladığı içindir. Sünbül, bilindiği gibi kıvrım kıvrımdır ve karanfil gibi güzel kokar. Güzellik ve bağ arasındaki münasebet ikisinin de geçici olması şeklinde de düşünülebilir.

Hâr isem de gülşen-i hüsnünde hârım ben hele
Hâk isem de bâri hâk-i râh-ı müşk-efşânınam
ND/G.86/3a/s.299

(Ben dikensem bile senin güzellik bahçende bir dikenim; eğer topraksam da hiç olmazsa senin misk kokulu yolunun toprağıyım.)

Güzellik ve bahçe arasındaki münasebet yukarıda açıklanmıştı. Toprak ve diken, çok istenen ve çok beğenilen bir şey değildir. Ancak, ucunda sevgiliyle beraber olmak varsa, o zaman aşık için en büyük mutluluk elbette sevgilinin güzellik bahçesinde olmaktır. Orada bir diken olsa bile. Yine toprak da olsa sevgilisinin yolunun toprağı olmak ister. Çünkü, sevgilinin bulunduğu yerde bulunmak, ya da onun geçeceği yolda toprak olmak bile aşık için büyük bir şereftir.

Dâvet ettim hâneme ol şehr-i hüsnün şâhını
Murg-ı cânı siha sançıp özr ile çektim simât
ND/G.54/4a/s.281

(O güzellik şehrinin padişahını evime davet ettim. Can kuşunu şişe geçirdim ve özr dileyerek ona ziyafet sundum.)

Bu beyitte aşığın sevgilisini evine davet ederk ona çektiği ziyafet anlatılmaktadır. Can, bir kuş gibi düşünülmüş sevgili uğruna feda edilmiş ve en iyi şekilde ona sunulmuştur. Sevgili de güzellik şehrinin padişahıdır. Yani güzellik, ondan sorulur. Eğer sevgili bir padişahsa ona sunulan yemek de ancak ziyafet mesabesinde olmalıdır. Aşık sevgilisine canını sunmuştur ama yine de 'az' diye üzülmektedir. Bu noksanlık ve eksiklikten dolayı ondan özür dilemektedir. Elinden gelse daha da fazlasını da verecektir.

Türk-tâz-ı çeşm-i bîmarın mıdır zâlim senin
Böyle mülk-ü hüsnü yek-ser kâfiristan eyleyen
ND/G.106/3b/s.309

(Ey zalim! Böyle güzellik ülkesini ansızın kafir ülkesine çeviren senin hasta gözlerinin çapulu mudur ?)

Gözler siyahtır ve mesttir. Bakışlar ise fitne koparır. Güzellik ülkesinin yani yüzün kafir ülkesi olması yüz üzerindeki siyahlıkların (ayva tüyleri, ben vs.) gibi unsurların çok olmasıdır. Hem aşıkları öldüren siyah bakışlar ve hemde yüzdeki bu siyahlıklar, küfrün sembolü olan karaltıyla yüzün kafir ülkesine benzetilmesine neden olmuştur.

Gamze pür zehr çıkar çeşm-i tenek-husünden
Kişver-i hüsnünün ejder doğar âhûsundan
ND/G.107/1b/s.310

(O sevgilinin mülayim bakan gözünden gamze oku zehir dolu çıkar; Güzellik ülkesinin ahusundan ejderha doğmaktadır.)

Sevgilinin gözleri aşığına çok yumuşak bakmaktadır. Fakat o yumuşak bakışın içinden gamze bir ok gibi çıkıp aşığın gönlünü yağmalamaktadır. Bu, sanki güzellik ülkesinin ahusundan bir ejderha doğması gibidir. Güzellik, yani sevgilinin yüzü bir ülke, gözler ise o ülkenin ahusudur. Ahu da sevgilinin gözleridir.

Temâşa eyleyelden gülşen-i hüsn-i dil-ârâsın
Nedîmâ çeşm-i ter hayretle döndü cûy-ı tasvire
ND/G.122/6a/s.318

(Ey Nedîm! Gönül kapan güzelliğinin bahçesini seyrettiğimden beri ıslak göz, şaşkınlıkla tasvir ırmağına döndü.)

Sevgilinin güzelliği ve teraveti karşısında aşığın gözyaşları bir sel gibi akıp ırmak olmuştur. O güzellik bahçesinde gözler birer su kaynağı, ağız bir kevser ırmağı, yanaklar gül, ayva tüyleri ve benler bahçedeki sebzelerdir. Sevgilinin güzelliği aşığı hem ağlatmıştır ve hem de hayretten resim gibi donuk bir hale getirmiştir.

Doğdu hurşidi yine subh-ı bahâr-ı hüsnün
Düğme-i zer değil ol gerden-i kâfûr üzre
ND/G.132/3a/s.324

(Güzellik baharının sabah güneşi yine doğdu. O, kafur gerdan

üzerindeki altın düğme gibi değildir.)

Bu beyitte sevgilinin güzelliği bahara benzetilmiştir. Gözler, pınar, yanaklar meyve ve sebze, hatlar da yeşilliklerdir. Ayrıca bu benzetme her ikisinin de bir yenilik, bir tazelik, bir sevinç, bir uyanış vesilesi olmasından ve her ikisinin de geçici olmasından da kaynaklanmaktadır.

Hâl kâfir, zülf kâfir, çeşm kâfir el-amân
Ser-be-ser iklîm-i hüsnün kâfiristân oldu hep
ND/G.8/3a/s.254

(Ben kafir, saç kafir, göz kafir, el-aman güzellik ülken baştan başa kafir memleketine döndü.)

Aşık, yine sevgilisinin insafsızlığından bahsetmektedir. Sevgilinin yüzünde toplanan bu kadar siyahlık varken ve sevgili de bu kadar insafsız ve acımasızken güzellik memleketine benzeyen yüzün kafiristan olmaması imkânsızdır.

Hat-âver olmaya mâdâm o hüsn-i pertev-sûz
Yanınca çok iyi gün dostu yâr olur peydâ
ND/G.6/3a/s.253

(O ışık yakan güzellik ayva tüyü çıkarmıadığı müddetçe yanında iyi gün dostu çok belirecektir.)

Sevgililerin küçük olanı yani yüzünde henüz ayva tüyü belirmemiş olanı makbuldür. Onun en çok sevildiği yaş bu yaşlardır. Sevgili büyüyüp de yüzünde ayva tüyü çıkmaya başladığı zaman itibarı da düşer. Aşık bu beyitte sevgilisine seslenerek o parlak güzelliğinin avya tüyleri çıkıncaya kadar devam edeceğini ve bu sürede yanında çok iyi

gün dostu olacağını söylemektedir. Ancak güzelliğine gölge düşünce etrafındaki iyi gün dostlarının dağılacağını ve onunla yalnızca kendi gibi sadık bir aşığının olacağını belirtmektedir. Güzellik bu beyitte ışığı bile yakacak kadar parlaktır.

Dehen mi nüsha-i hüsnündeki meâl midir
Miyân mı mısrâ'-ı kaddindeki hayâl midir
ND/G.25/3a/s.263

(Ağız mı yoksa güzellik nüshandaki meal midir, bel mi boyunun mısraındaki yoksa hayal midir?)

Sevgilinin güzelliğinin yazılı bir metne benzetilmesi yüzündeki ayva tüylerinin yazıya yanakların da sayfaya teşbihi dolayısıyladır. Ağız çok küçük olduğundan dolayı, ne olduğu pek anlaşılamamış, ve mahiyeti hakkında bilgi ister gibi görünerek onun benzetildiği şey, meal söylenmiştir. Bir mısra gibi düzgün olan boyda incecik olan, neredeyse yokmuş gibi olan belin hayal olup olmadığı sorulmaktadır. Bu şekilde sevgiliye güzellik veren unsurlar da sayılmış olmaktadır. Bir şiiri düzgün ve güzel kılan şey elbetteki vezni ve anlamıdır.

Kemâl-i hüsnünü derkeyledikte dil-dârın
Önünde mahv-ı vücûd etmemek kemâl midir
ND/G.25/8a/s.263

(O gönül alan güzelin güzelliğinin olgunluğu idrak edildiğinde önünde varlığı yok etmemek doğru mudur?)

Sevgilinin güzelliği tam bir kemal sembolüdür. Onda hiç bir noksanlık bulunamaz. Bu durum aşığın sevgili karşısındaki aczini ortaya çıkarmakta ve onu bu kemallik karşısında büsbütün eritmekte ve 'hiç'

yapmaktadır.

Dûşine mülk-i hüsne giden kârban-ı hûş
Gördüm seher ceres gibi nâlân olup gelir
ND/G.35/4a/s.269

(Dün gece güzellik ülkesine giden akıl kervanının sabahleyin zil gibi ağlayarak geri döndüğünü gördüm.)

Sevgilinin güzelliği bir ülkeye aşığın fikri de bir kervana benzetilmiştir. Aşık büyük bir hevesle sevgilinin güzellik ülkesine gitmek için gece vakti yollara düşmüş, fakat ne yazık ki ümit ettiği şeye kavuşamamış ve bir çan gibi bağırıp çağırarak, ses çıkartarak sabahleyin geri dönmüştür. Güzelliğin ülkeye benzetilmesi, sahibinin yani sevgilinin onun padişahı olmasındandır. Bu benzetme, oldukça sık kullanılan yaygın bir benzetmedir.

Versin dehân u rûy ü lebin bâğ-ı hüsne ziyb
Gül faslı, lâle mevsimi, gülnâr vaktidir
ND/G.37/4a/s.271

(GÜzelliğinin bahçesini dudağın, yanağın ve ağzın süslesin, gül mevsimi, lale zamanı ve nar çiçeği vaktidir.)

Güzelliğin ne yönden bir bahçeye benzetildiğini yukarıda söylemiştik. Ağız, yanak ve dudak bu bahçedeki bitkiler gibi düşünülmüştür. Leff ü neşr-i mürettep sanatı yapılarak, ağız güle, yanak laleye, dudak da gülnara benzetilmiştir. Ağzın kırmızı olması, yanağın kırmızı olup üzerinde lalenin ortasında bulunan siyahlıklara benzeyen ben ve ayva tüylerinin olması ve dudağın da kırmızı olmaları dolaysıyla böyle bir benzetme yapılmıştır.

Hatt-ı leb divân-ı hüsne mısrâ-ı bercestedir
Anda güya kim dehanın mani'-i ser-bestedir
ND/G.40/1a/s.272

(Güzellik divanına dudağının ayva tüyleri bir mısra-ı bercestedir, güya ağzın onda gizli bir manadır.)

Güzelliğin bir divana benzetildiği bu beyitte, ben bir mısra-ı bercesteye, ağız da gizli bir manaya benzetilmiştir. Güzelliğin divana benzetilmesi yanakların birer sayfa, yüzdeki ben ve ayva tüylerinin de o sayfa üzerindeki yazılar olarak düşünülmesindendir. Mısra-ı ber-ceste bilindiği gibi bir şiirde en çok akılda kalan en veciz olan mısradır. Ayva tüyleri çok belirgindir. Bu yüzden ber-ceste mısraya benzetilmiştir. Ağızın güzelliği bir başkadır. O, değişik manaları içinde saklar.

'Hüsn' kelimesinin 'ân' ile birlikte kullanıldığı beyitlerin sayısı da az değildir.

Ne mâni gösterir dûşundaki ol âteşin atlas
Ki yani şu'le-i cân-sûz-ı hüsn ü ânmısın kafir
ND/G.32/3b/s.267

(Omuzundaki o ateş renkli atlas şal, acaba ne manaya gemektedir? Yoksa güzellik ve cazibenin can yakan alevi misin sen kafir?)

Sevgili, bu beyitte omuzunda kırmızı bir şalla dolaşan bir afettir. Aşık da onu bu halde görünce, yanıp yıkılır ve ona "güzellik ve cazibenin yakıcı alevi misin" diye sormaktan kendini alamaz. Dolayısıyla güzellik ve cazibe bu beyitte aşığın gönlünü yakıp yıkan, mahveden kızgın bir ateşe benzeetilmiştir. Ateşe benzetilmesi aşığın üzerinde bıraktığı etki

dolayısıyladır.

Çıkmış henüz hâne-i âyineden o mâh
Esrâr-ı hüsn ü ânına hayrân olup gelir
ND/G.35/8b/s.270

(O ay gibi olan sevgili henüz ayna evinden çıkmış, kendi güzellik ve cazibesinin esrarına hayran olarak gelmektedir.)

Sevgilinin aya benzeyişi yüzünün parlaklığı dolayısıyladır. Ayna karşısında süslenip püslenip, sonra da kendi güzellik ve cazibesinin sırlarına hayran olarak gelmektedir. Esrar ve hayranlık, ayna ile sır arasında anlam ilgisi vardır. Esrar içenlerin gözleri cam gibi parlar. Aynaya parlaklık veren de onun sırrıdır. Esrar sarhoşlarına hayran

Bu gün gördüm Nedîmâ geçti bin nahvetle dil-dârın
Kirişme dâmenin destin hinâ-yı hüsn ü ân tutmuş
ND/G.50/8b/S.278

(Ey Nedîm! Bu gün senin gönlünü alan güzel binlerce tekebbürle gelip geçti. Eteklerini cilve, elini de güzellik ve cazibe kınası kaplamıştı.)

Sevgili, kendi güzelliğinin farkında olduğundan kibirlidir. Aşıklarının yanından geçerken de naz ve cilvesi daha da artmaktadır. Çünkü aşıklarının hayranlığını bilmekte ve büsbütün şımarmaktadır, kibirini arttırmaktadır. Eteklerinde cilve, elinde güzellik ve cazibe kınası olması onun baştan aşağıya cilve ve hüsn ü anla kaplı olmasındandır. Güzellik ve cazibenin hüsn ü ana benzetilmesi eline tamamen karışmış onunla bir bütün olmuş olmasındandır. Bilindiği gibi kına, kolay çıkan bir madde değildir.

Ben bu gün bir nev-bahâr-ı hüsn ü ân seyreyledim
Tarf-ı destârında sünbül gibi mûlar var idi
ND/G.161/3a/s.339

(Ben bu gün bir güzellik ve cazibe baharı seyrettim ki saçları, sarığının kenarından sümbül gibi sarkmıştı.)

Sevgilinin güzelliğinin bahara benzetilmesi, ondaki güzellik unsurlarıyla, baharda tabitta meydana gelen değişikliklerin birbirlerine benzemesinden dolayıdır. Sevgilinin yüzü güneşe, yanakları güle, saçları da sünbüle benzemektedir. Saçların sümbüle benzemesi güzel kokması, kıvrım kıvrım olması ve renginin koyu olmasından dolayıdır. Bu beyitte sevgilinin yüzü sarığının kenarından sarkan sümbül saçlarla bir bahar manzarasını andırmaktadır.

Nedîm 'hüsn ü behçet' ikilemesi de yapmıştır.

Eyâ gülzâr-ı hüsn ü behçetin nahl-ı ser-efrâzı
Kim üstâd etti fenn-i işvede ol çeşm-i tannâzı
Kim öğretti sana canâ bu denlü şive vü nâzı
Ki dâim böyle nâz ile güler nâz ile söylersin
ND/Ş.10/2.d/s.349

(Ey güzellik ve şirinlik bahçesinin endamlı selvisi! O alaycı gözünü işvede, fettanlıkta üstad eden (ustalaştıran) kimdir? Bu kadar eda ve nazı sana kim öğretti ki her vakit böyle nazla gülüp, nazla konuşuyorsun?)

Yine bahçe ve güzellik, birkaç güzellik unsurundan meydana gelmelerinden dolayı birbirlerine benzetilmişlerdir. Sevgili güzellik bahçesinde yetişmiş endamlı bir selvidir. Aynı zamanda işve ilminde de

üstad olmştur. Daima, nazla konuşup, nazlı nazlı gülmektedir.

Bir başka şarkıda ise 'hüsn' 'cemal' ile birlikte kullanılmıştır:

Bir peridir gerçi ammâ yoktur insâniyyeti
Âftabı zerre-i nâçize saymaz tal'ati
Nahl-i Tubâ'yı salındırmaz nihâl-i kâmeti
Gülşen-i hüsn ü cemâlin bir boyu şimşâdı var
ND/Ş.6/3.d/s.346

(O, bir peridir, fakat insanlığı (merhameti) yoktur. Yüzü, güneşi zavallı bir zerre yerine bile koymaz. Güzellik bahçesinin öyle boylu boslu bir dilberi var ki boyunun fidanı Tuba ağacını sallanmaz hale getirir.)

Güzelliğin bahçeye benzetilişi parça parça güzelliklerin biraraya gelerek oluşturduğu bir bütün olarak düşünülmüş olmasındandır. Nasıl bir bahçede uzun ve ince fidanlar, uzun ağaçlar ve parlayan bir güneş o bahçenin güzelliğini oluşturan unsurlarsa yüz, boy pos, zerafet de bir bütün halinde güzelliği oluşturur. Bahçe ile hüsn arasındaki benzerlik bu unsurlar dolayısıyladır.

'IŞK:

Divan şiirinin temelini oluşturan kelimelerden biri olan aşk, sevgi, muhabbet gibi anlamlara gelmektedir. Türk Edebiyatı'nda aşk genellikle iki kısıma ayrılır: İlahi aşk ve mecazi aşk. Şiirlerdeki aşk temaları ele alınırken de bu ayrıma göre şiirler irdelenir. Bazı şiirlerde ise hem ilahi hem de mecazi aşkın izleri aranarak iki yönlü düşünülür. Nedîm'in şiirlerinde ise daha çok mecazî aşka yer verilir. Çünkü, Nedîm için aşk genellikle gerçek bir sevgiliyle yaşanan somut aşktan başkası değildir.

Zaten kendisine aşk ve tabiat şairi denilmesini nedeni de bu olsa gerektir. Nedîm'in Divanı'nda en çok benzetme konusu olan kavramlardan biridir. Hemen her şairde olduğu kadar Nedîm'de de aşk oldukça değişik benzetmelerin konusu olmuştur.

Peygân gibi lebinde götür ânı tir-veş
Işkın ceride tayyedegör reh-güzârını
ND/G.149/3b/s.332

(Onu temren gibi ağzında götür; aşkın yolunu ok gibi yalnız aş.)

Bu beyitin anlamını bir önceki beyite bağlı olarak açıklamak gerekmektedir. Sevgilinin ayva tüylerini kasdederek ayva tüylerini dudağında taşımasını ve aşkın yolunu ok gibi tek başına aşmasını söylemektedir. Aşk, bu beyitte tek başına aşılması gereken bir yola benzetilmiştir.

Çâlâk gerek merd-i reh-i ışk ki vardır
Her hatvede bir hâile-i ber ciğer-endâz
ND/G.48/4a/s.277

(Aşk yolunun adamı (kişisi) çevik olmalıdır. Çünkü her adımda ciğer üzerine atılmış bir korku vardır.)

Aşk, aşılması zor olan uzun ve tehlikeli bir yoldur. Aşk yoluna giren kişi ise çevik ve atak olmalıdır. Çünkü bu yolda her adımda insanı ürküten bir korku bulunmaktadır. Nedîm bu beyitinde aşk yolundan geçmiş tecrübeli biri olarak bu yoldan geçeceklere tavsiyelerde bulunmaktadır. Aşkın tehlikeli bir yola benzetilmesi, içinde barındırdığı engellerden dolayıdır.

Olursa Kûh-ken-ü Kays'e dil nola peyrev
Sülûk-i ışk neşib ü ferâza çespândır
ND/G.42/3b/s.273

(Gönül, Ferhad ve Kays'ın takipçisi olursa buna şaşılmaz. Aşk yoluna iniş ve çıkış yaraşır.)

Beyitte, aşık kendi gönlünden bahsederek onun izlediği yolu anlatmaktadır. Kuh-ken'den kasıt Ferhad'ın kendisidir. Gönül eğer onların ardına düşüp peşlerinden giderse, yani onlar gibi çölleri aşarak veya dağları delerek sevgilisini aramaya kalkarsa bunda şaşılacak bir taraf yoktur. Çünkü gönül de onlar gibi aşka düşmüştür. Buna bağlı olarak da gönül bir sürü iniş ve çıkış yaşayacaktır. Çünkü aşk bir süluk yoluna benzetilmiştir. Süluk'te bir çok engel sevgiliye kavuşmak için aşılmak zorundadır. Şimdi bu süluk yoluna giren gönül de birçok aşamalardan geçerek menzile ulaşacaktır. Ferhad'ın dağı yokuşun, Mecnun'un çölü ise düzlüğün sembolüdür. Aşkın süluke yani manevi yola benzetilmesi çekilen çilelerin aynı olması ve sonunda sevgiliye kavuşma ümidi taşımasıdır.

Böyle bî-hâlet değildi gördüğüm sahrâ-yı ışk
Anda mecnûn bidler dîvâne cûlar var idi.
ND/G.161/2a/s.339

(Evvelce gördüğüm aşk sahrası böyle neşesiz değildi. Orada deli söğütler, divane dereler vardı.)

Bu beyitte aşk bir çöle benzetilmek suretiyle aşka düşenlerin mecnun olması dile getirilmiştir. Aşk ve çöl arasındaki benzerlik, ikisinin de yakıcı ve ızdırap verici olmasıdır. Bid-i mecnun salkım söğüt

demektir. Aşk çölünde gezen, dolaşan, Leyla'sını arayan Mecnun'lar, yoktur, artık aşk çölü boşalmıştır. Salkım-söğüt gibi perişan olmuş mecnunlar şimdi orada görülmemektedir. Görüldüğü gibi mecnun kelimesi iham yoluyla, Türkçe sıfat tamlaması yapılarak Leyla'nın sevgilisi Mecnun'u hatırlatmaktadır. Ayrıca o hikayeye telmih vardır.

İki üç harf ile peydâdır Nedîmâ râz-ı ışk
Kim anı nâkıs-nazar gahi çirâ geh çün okur
ND/G.27/6a/s.265

(Ey Nedîm aşk sırrı iki yada üç harfle meydana çıkar, belli olur. Öyle ki eksik bakışlılar onu bazen neden bazen niçin okurlar.)

Osmanlı Türkçesi ile bir metini okuyabilmek için belli bir derinliğe sahip olunmalıdır. Aşkın sırrı iki ya da üç harfle belli olur. Bu derinliğe sahip olmayanlar bunu bazen 'neden' bazen 'niçin' okurlar. Aşk herkese ayan değildir. O sadece bazı kimselerin anlayabileceği bir şeydir İşin ehli olmayanlar onu yanlış okuyup yanlış anlayabilirler.

Ne havf eylersin ey dil sırr-ı aşkın inkişâfından
Benim ol gamze gibi mutemed bir râzdaşım var
ND/G.21/3a/s.260

(Ey gönül! Niye aşkın sırrının açığa çıkmasından korkuyorsun? Benim gamze gibi (sevgilinin gamzesi) güvenilir bir sırdaşım vardır.)

Bu beyitte aşık, kendi gönlüne seslenmekte ve sevgisinin açığa çıkmasından korkmamasını söylemektedir. Gönüle bu telkini yaparken de gamze gibi bir sırrını tutan bir arkadaşı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre aşık sevgilisinin gamzesinin onun sırdaşı olduğunu vurgulamakta ve gamzeyi dost gibi düşümektedir. Çünkü aşık,

sevgilinin kendisiyle değil ancak gamzeleriyle söyleşebilmektedir. Böylelikle teşhis sanatı yapılarak gamze, sır tutmasını bilen bir insana benzetilmiştir.

O ten ki hâk ola ışkın güdâz-ı sûzundan
Biten giyâhı dem-i haşre dek kebâb kokar
ND/G.16/5a/s.258

(Aşk ateşiyle yanıp yok olan vücudun toprağından biten her ot, kıyamete kadar kebap kokar.)

Aşkın ateşe benzetilmesi onun insanın gönlünün yakıp perişan etmesinden kaynaklanmaktadır. Beyitte, aşık aşk ateşiyle yanıp kül olsa dahi mezarının toprağından biten otların ta kıyamet kopuncaya dek kebap kokacağını söylüyor. Bu, aşıkın ne derece yandığını göstermektedir.

Ne gedâyız efendim ki sen oldun üstâd
Tîşe-i ışk ile kân delmede sad Ferhad'e
ND/G.130/7b/s.323

(Efendim biz nasıl bir köleyiz ki sen yüz Ferhad'a aşk külüngü ile kan (ocak), maden delmede hoca oldun.)

Aşık sevgilisine seslenerek onun aşıklara aşk külüngü ile dağ delmeyi öğrettiğini söylemektedir. Kendisinin bu konuda tam bir kul köle mesabesinde olduğunu ifade ederken, hem ustanın yanındaki acemiliğini, hem de hakir ve zelilliğini ifade etmektedir. Aşk, bu beyitte insana kendisiyle tüm zorlukları aşacak gücü veren bir alete benzetilmiştir.

Güzel gösterdiler âsâr-ı ışkı zîr ü bâlâdan
İki destim girîbânımda çeşmim tarf-ı dâmende
ND/G.120/3a/s.316

(Aşkın eserlerini yalandan güzel gösterdiler; iki elim yakamda ve gözüm de eteğin yönünde.)

Aşık, biraz da aşktan şikayet etmektedir. Aşığa aşkın eserlerini aşağıdan ve yukarıdan güzel göstermişlerdir. Nedîm de bunun yalan olduğunu söyleyip, kendi durumunu anlatmaktadır. Aşığın iki elinin yakasında, gözünün de etekte olması, hem çok zor durumda olduğunu hem de vuslattan vazgeçmediğinin bir ifadesidir. Yaka yukarıda, etek ise aşağıdadır. Dolayısıyla zîr ü bâlâ kelimeleriyle leff ü neşr sanatı yapılmıştır. Aşk, doğrudan bir benzetmeyle değil terkip olarak kullanılmıştır.

Kâr-ı ışka şol gönül bel bağlasın kim geçmeye
Lezzet-i encâm-ı meyden telhi-i âgâz ile
ND/G.115/3a/s.314

(Gönül aşk işine bel bağlasın ki (içmeye) başlamanın acılığı ile şarabın sonunun lezzetinden olmasın.)

Aşk bu beyitte başı acı, sonu tatlı bir şarap gibi düşünülmüştür. İlk içen onun tadının acı olduğunu sanarak onu içmekten vazgeçmesin, sonuna kadar devam etsin anlamındadır. Çünkü şarap; acı bile olsa sonunda aşığı tatlı rüyalara daldıracak, acılarını ona unutturacaktır. Nedîm de sonuna kadar sabırla bekleyebilen birisinin aşka gönül bağlamasını tavsiye etmektedir.

Şu'le-i ışkı hevâ-yı dildir efzûn eyleyen
Bâd-zen bâl-i semenderdir bu ateş-hâneye
ND/G.113/5a/s.313

(Aşk ateşini arttıran, gönlün arzusudur. Bu ateşhaneye yelpaze semenderin kanadıdır.)

Bu beyitte gönül içerisinde sürekli ateş yanan bir ateşgedeye, gönüldeki heva da semenderin kanadına benzetilmiştir. Yani gönülde yanan ateşi, kalpteki o hevalar körükleyecek onun arzularını kamçılayacak ve onu büyütecektir. Gönüldeki hevayı oluşturan semenderin kanadıdır. Semender hiç bir zaman ateşte yanmaz. O var oldukça da ateşi körükler ve büyütür. Gönüldeki arzu da hiç bir zaman bitmez. Arzu devam ettikçe de aşığın gönlü yanmağa devam der.

Oldu âhir mâye-i hayret bu lubet-gâhda
San'at-ı mansûbe-i ışkın dil-i ferzâneye
ND/G.113/4b/s.313

(Bu oyun sahasında en sonunda senin aşk satrancının oyunun sanatı bilgin gönle şaşkınlık sebebi oldu.)

Aşıkla sevgili karşılıklı bir oyun oynanmaktadırlar. Sevgili, bu aşk oyununda ne kadar maharetli olduğunu ortaya koymuş ve aşığın bu konuda ustalaşmış olan bilgin gönlünü bile şaşırtmayı başarmıştır. Beyitte aşk bir satranç oyununa, aşığın gönlü vezire, sevgilinin oyun tekniği de aşığın gönlünü hayrette bırakan bir maharete benzetilmektedir. Aşkın oyuna benzetilmesi, taşıdığı riskten, sonunda kaybetmek ve kazanmak tehlikesi olduğundandır. Ne yazık ki aşığın gönlü, bu oyunda mat olmuştur.

Dalmasın deryâ-yı ışka etmeyen serden cüdâ
Aklı destârından evvel sâhil-i tedbîrde
ND/G.112/5a/s.312

(Tedbir sahilinde, sarığından evvel aklı başından ayırmayan aşk denizine dalmasın.)

Aşkta aklın yeri yokur. O gönül işidir. Bir insanın aşk yoluna girebilmesi için önce aklı sonra da sarığı başından çıkartması gerekir. Akıl ve sarık, yani dinin zahir hükümlerini bir kenara bırakması, onlarla hareket etme niyetinden vazgeçmesi gerekmektedir. Aşk yolunun kuralı budur. Bu beyitte de aşk bir denize, aşık denize girmeye hazırlanan bir kişiye benzetilmiştir. Aşk büyüklüğü ve enginliğinden dolayı denize benzemektedir. Bu denize dalacak kişi dalmaya başlamadan önce bir tedbir alması gerekir. Tedbirin sahile benzetilmesi de yola girmeden önce temin edilecek tedarikler için en uygun yer olması dolayısıyladır. Sarık ve akılsa o denizde ağırlık yapacak eşyalar gibi düşünülmüşlerdir. Kısaca aşk denizine dalmadan önce tedbir sahilinde sarığın ve aklın baştan çıkarılması gerekmektedir.

Kalır nâ-pühte zâhid düşse bin yıl âteş-i ışka
Zuhûr eyler mi hiç hâsiyyet-i âteş semenderden
ND/G.97/5a/s.305

(Zahid aşk ateşine bin yıl da düşse ham kalır, pişmez. Hiç semenderden ateş özelliği belirir mi?)

Zahid, yani dini katı dış kurallarıyla uygulamaya çalışan kişi, aşkın ateşine düşse bile o bu ateşten hiç etkilenmez. Yani aşk ateşi bile ona tesir etmez. Çünkü o, aşk ateşinden nasibini alamayacak kadar zahirle hüküm veren ve bu yüzden de aşkın mahiyetini anlayamayan biridir. Tıpkı ateşten doğduğu iddia edilen hayvan olan semenderden ateş

özelliği belirmeyeceği gibi.

O ser kalır mı hevâsız ki mutrıb-ı ışkın
Elinde bir nice yıl kâse-i şerâb olmuş
ND/G.52/5a/s.279

(Aşk mutrıbının elinde binlerce yıl şarap kasesi olmuş o baş hevasız kalır mı?)

Şarap kasesine şarap konulur ve ondan içilir. Aşık da kendi başını binlerce yıldır şarapla dolduran aşk mutrıbı yüzünden başında heva vardır. Yani içki içmiş aşk şarabının etkisiyle hevası arzuları artmıştır. Aşk mutrıbının elinde binlerce yıl duran kadeh kasesinin bu mutrıbın çaldığı havadan etkilenmeyip hevasız olması beklenilemez. Bu beyit ayrıca eskiden yaygın olan kafataslarında içki içme adetine telmihde bulunmaktadır. Aşk, teşhis sanatıyla başa heva veren bir mutrıba benzetilmiştir.

Tarik-i ışkda pâ–mal-i sâlikân ol kim
Bir iki nakş-ı kadem reh-güzâr olur giderek
ND/G.66/3a/s.288

(Aşk yolunda saliklerin ayağının altında çiğnen ki üstünden geçen ayak izleri zamanla yol olsun.)

Bu beyit, tasavvufi ögeler taşımaktadır. Aşk yolunda hakir olmalıdır. Aşık olmayı arzulayan kişi aşk tarikatına intisab edip önceki saliklerin yolunu takib etmeli ve onların ayakları altında çiğnenmeli sonra da o yolda bir iz bırakmalıdır. Aşkın bir tarikata (yola) benzetilmesi, bir süreç olması, onda birçok engeller bulunması ve bu yolun bir usulü, erkanı olmasından dolayıdır. Bir başka deyişle aşık, aşk yolunda yol açıcı olmalıdır.

Cüvânum bir lügat gördüm lisân'ül- ışk nâmında
Belin adın murâd ağuşum adın arzû yazmış
ND/G.100/3a/s.278

(Civanım 'aşk sözlüğü' adında bir lügat gördüm, belinin adını 'murat', kucağımın adını 'arzu' yazmış.)

Bu beyit, iki türlü de okumaya müsaiddir: 'Güzelim bir sözlük gördüm' ve 'Güzelim! Bir sözlük gördüm'. Aşk, bu beyitte bir lügata benzetilerek bu lügatta bazı kelimelerin anlamlarının değişik olduğu ifade edilmiştir. Yani aşk lügatında anlamlar daha aşka ve o duygunun gereklerine göre yazılmıştır. Örneğin sevgilinin belinin karşılığı olarak sözlükte murat, yani ulaşılmak istenen şey yazmakta; aşığın kucağının adı ise arzu diye karşılık bulmaktadır. Aşık için sevgilinin beline kavuşma arzusu daima vardır. Zaten aşığın kucağı da bunu arzulamaktadır. Aşkın bir sözlüğe benzetilmesiyle, Nedîm, aklına gelen çağrışımları söyleyivermektedir.

O hun-âşama etmiş mâcera-yı ışkımı işrâb
Yine ey dil meğer bu dîde-i giryânı kan tutmuş
ND/G.50/6a/s.278

(O kan içiciye (sevgilinin gözlerine) aşkımın macerasını içirmiş. Ey gönül! Meğer yine bu ağlayan gözü kan tutmuş.)

Aşığın gözlerini kan tutması onun çok ağlamasından dolayıdır. Gönlüne seslenen aşık, o kan içici sevgiliye aşk macerasını içirmiş olan gözlerinden şikayet etmektedir. Sevgilinin gözü kan içmekle, aşığın gözü de ağlamaktan kan çanağı haline gelmesiyle tanınmıştır. Aşk bu beyitte bir maceraya benzetilmiş ve işrab kelimesiyle tenasüp yapılmıştır.

Deryâ-yı ışka dün beni baştarda eyledi
Bir dane al fesli Cezâyer'li afetî
ND/G.146/4a/s.330

(Dün beni kırmız fesli bir Cezayir'li afet gibi güzel aşk denizine gemi yaptı.)

Nedîm bu beyitinde yine bir aşkından bahsetmektedir. Aşkın denize benzetilmesi, ikisinin de uçsuz bucaksız olması, insanı kuşatması vb. ortaklıklardan dolayı oldukça yaygındır. Nedîm'in aşk denizine gemi olması, aşk denizine açılması yani aşık olması demektir. Demek ki Nedîm kırmızı fesli Cezayir'li bir güzele tutulmuş; gemi olarak onunla aşk denizine açılmıştır.

Neyledin nittin Nedîmâ tîşe-i efkâr ile
Bî-sütûn-ı feyz-i ışkın buldun âhir kânını
ND/G.157/9b/s.337

(Ey Nedîm! Efkar külünkü ile ne yaptın ettin, sonunda aşk suyunun Bi-sütununun kaynağını buldun.)

Bu beyite efkar külünke, aşk ta bir feyz kaynağına benzetilmektedir. Efkar külüngünü kullanan aşık, aşk suyunun kaynağını bulabilir. Bu beyitte aşk feyze, yani bir su kaynağına benzetilmiştir. Aşkta, feyzde olduğu gibi bolluk ve taşkınlık hali vardır. Nedîm de, kendini, düşünce külüngü ile bu dağı delen Ferhad'a benzeterek Ferhad ile Şirin hikayesine telmihte bulunmaktadır.

Mânî-i ışkı sana göstermek olmaz zâhidâ
Bir perîdir ol ki gezmez kûçe-i tabîrde
ND/G.112/8a-b/s.312

(Ey zahid! Aşk manasını sana göstermek olmaz. O, yorumlama sokağında gezmeyen bir peridir.)

Zahidler manaya göre hüküm veremezler. Çünkü onların işi ancak şeriatın dış kurallarıyladır. Bu yüzden de aşk gibi bir manayı zahide göstermek doğru olmayacaktır. Çünkü o peri gibidir, gözle görünen yerlerde belirmez. Oun görebilmek için gönül gerekir. Aşk bu beyitte herkesin göremeyeceği ve yorumda bulunamayacağı bir rüyaya benzetilmiştir. Sebebi de manevi bir hal olması ve gönül ehline hitab etmesi dolayısıyladır. Aşk rüyası öyle herkezin gözüne gözükmeyen tabir sokağında gezmeyen bir peri gibidir.

'ITÂB:

Sözlükteki anlamı azarlama, tersleme, paylama, darılmadır. Daima sevgiliye nisbetle ele alınan bu kelime, Nedîm'in gazellerinden yalnızca birinde geçmektedir:

Yine bu gün acaba kaç cihân harâb olmuş
Ki gûşe-i nigehin mahşer-i 'ıtâb olmuş
ND/G.52/1b/s.279

(Acaba bu gün kaç cihan harab olmuştur? Çünkü bakışının köşesi azarlama mahşerine dönmüş.)

Sevgili gözünün ucuyla bakarak aşıklarını azarlamıştır, terslemiştir.

Zavallı aşıklar da bu azarlamayla allak bullak olmuşlar, ölecek hale gelmişlerdir. Itabın mahşere benzemesi yaptığı etki dolayısıyladır. Mahşer günü nasıl dünya allak bullak olacak, herşey yerinden fırlayacak büyük bir karışıklık doğacak ve insanlar dehşet ve korkudan sığınacak bir yer arayacak fakat bulamayacaklarsa, aynı şekilde sevgilinin azarlamasının, paylamasının yarattığı mahşere benzeyen durumda aşıklar da ne yapacaklarını bilemezler. Beyitte cihan denilen şey aşıkların kendileridir. Beyitte, 'Allah kafirlere ıtab edecek mealindeki ayete telmih yapılmıştır: Al-i İmran 77.

İĞLÂK:

Sözlükte, kapama, sözü muğlak, karışık ve anlaşılmayacak biçimde söyleme gibi anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in tek bir gazelinde geçer.

Baksak ki şem'-i bezmine benzer mi rûy-ı yâr
Etse güşâde perde-i iğlâkı zülf ü hat
ND/G.53/21 b/s.281

(Zülf ve ayva tüyü kapatma perdesini açsa da yarin yüzü meclisin mumuna benziyor mu bir baksak.)

Sevgilinin yüzü etrafı aydınlatacak beyazlık ve parlaklık saçan bir muma benzemektedir. Sevgilinin saçı ve ayva tüyleri ise yüzünün güzelliğini kapatmaktadır. Saçlarıyla yüzünü örten sevgilinin yüzü tam seçilmemekte ve aşık da onun yüzünü görmek istemektedir. Bundan dolayı zülüf ve ayva tüylerinden de yüzü örtmeme konusunda yardım istemektedir. İğlakın perdeye benzetilmesi örtme fonksiyonundan dolayıdır.

'İLM:

Sözlükteki anlamı bilme, biliş, okuyarak öğrenilen bilgi, nazari bilgidir. Divan şiirlerinde sıkça kullanılan bu kelime Nedîm'in bir tek gazelinde geçmektedir.

Menhec-i ilmin nice hasm olmasın erbâbına
Çerhi pâ-mal etmedir kasd asmâni mûzeden
ND/G.102/4a/s.308

(İlim yolunun erbabına nasıl düşman olunmasın. Asumani çizmeden kasıt, feleği ayaklar altına almaktır.)

İlmin bir yola benzetilmesi onun uzun bir süreç olması hedefe hemen varılmaması sebebiyledir. Bu yolda yürüyenlerin felekle baş edebileceklerini söylemektedir. Asumani, bir çeşit deri olup ulema çizmesi yapımında kullanılmaktaydı. Eskiden ilmiye sınıfı mavi libaslar giyerlerdi. Beyitten ilim erbabının feleği altetmekle uğraştığı, bu yüzden de çok sayıda düşmanları olduğu anlaşılmaktadır.

İNKİLÂB:

Sözlük anlamı değişme, bir halden başka bir hale dönme, devrim, gündönümü demektir. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde geçmektedir.

Düşürme kendini girdâb-ı inkılâba Nedîm
Zamân olur sana da bir kenâr olur peydâ
ND/G.6/5a/s.253

(Ey Nedîm! Kendini değişme girdabına düşürme. Bir gün gelir sana da bir kenar meydana çıkar, bulunur.)

Nedîm kendini bir başkası imiş gibi düşünerek tavsiyelerde bulunmakta ve bir girdaba benzettiği değişime düşmemesini öğütlemektedir. Değişmemesini söylerken birgün kurtuluşa ereceğini sabırla beklemesini tavsiye etmektedir. İnkılabın girdaba benzetilmesi, girdabın içine aldığı nesneyi helak etmesi, aman vermemesi dolayısıyladır. İnkılab da girdab kadar tehlikelidir. Değişme burada olumsuz bir anlam ifade etmektedir.

İNTİHÂB:

Sözlük anlamı seçme, seçilme, seçim, yağma ile mal alma, kapışma, talanlama anlamlarına gelir. Yine Nedîm'in bir tek gazelinde geçmektedir.

Çeh değil sib-i zeneh-dânında yer kalmış Nedîm
Zahm-ı engüşt-i nigâh-ı intihâbından senin
ND/G.65/6b/s.288

(Nedîm! O sevgilinin elmaya benzeyen çenesindeki kuyu değil, senin onu (güzeller) arasından kapış bakışının parmak yarası izidir.)

Yuvarlaklığı dolayısıyla sevgilinin çenesindeki çukur elmaya benzetilmiştir. Burada intihab bir benzetme unsuru olarak değil biir

aitlik sıfatı olarak kullanılmıştır. Kapışma bakışı, seçmek için yapılan bakış, bir ele hatta bir parmağa benzetilmiştir. O kadar keskin ve delic olması dolayısıyla sevgilinin çenesinde çukur açmıştır. Kırmızılık nedeniyle de elma münasebeti kurulmuştur.

İSTİ'DÂD:

Sözlük anlamı bir şeyin kazanılmasına, kabulüne olan tabi meyil, kabiliyet, akıllılık, anlayışlılık anlamlarındadır. Genellikle şairin şiiriyyet kabiliyeti anlamında kullanılır. Nedîm'in bir tek gazelinde karşımıza çıkar.

Kilk-i ayyârın acep nâ-refte-râh açtı Nedîm
Hâne-i endişeden gülzâr-ı istidâda dek
ND/G.63/6b/s.287

(Ey Nedîm! Yaman kalemin düşünce evinden kabiliyet bahçesine kadar, hiç gidilmemiş yol açtı.)

İstidat bu beyitte içinde ev bulunan bir gül bahçesine benzetilmiştir. İstidadın kaynağı, sebebi, düşünce evidir. İstidat bir bahçe ise düşünce o bahçenin ait olduğu ev demektir. Bahçe burada şairin şiir gücünü gösterdiği, şiir çiçeklerini açtırdığı bir mahaldir. Bu benzetme yapılarak istidat ile düşünce arasındaki ilgi ortaya çıkarılmaktadr. Eski evlerde güvenlik için hiç kimsenin bilmediği bazı bölmeler bulunurdu. Şairin düşünce evinden istidat bahçesine dek açtığı bikr-i mazmun yolu bu bölmelere benzetilmiştir.

İSTİĞNÂ:

Sözlükte aza kanaat etme, tokgözlülük, ihtiyaçsızlık, nazlanma, ağır davranma, çekinme gibi anlamlara gelmektedir. Daima sevgiliye nisbetle kullanılır.

Şeb-i mehtâbda ey aftâb-ı burc-ı istiğnâ
Çıkıp tahte's-semâda kadrini pest eyle mâhın gel
ND/G.78/4a/s.295

(Ey nazlanma burcunun güneşi! Mehtaplı bir gecede dışarıya çık da semanın altında (yerde, dünyada) şu ayın değerini, düşürüver, şöhretini söndürüver.)

Sevgili, güneşin burçlarından naz burcunda bulunmaktadır. Aşık da bu burcun güneşi olarak ondan yeryüzüne inip ayın değerini düşürmesini istemektedir. Sevgili de kendini naza çekmekte aşığın sözlerine itibar etmemektedir. Aşığın tüm istediği sevgiliden naz güneşinin doğmasıdır .O doğunca gece ve geceyle gelen tüm sıkıntılar dağılacaktır. İstiğnanın bir burca benzetilmesi büyüklüğünden ve yüksekliğinden dolayıdır. Sevgili de bu burçtan doğacak güneştir.

Dediler şehr-i nâz-âbâd içinde işve sûkunda
O tâcir-beççe bir dükkân-ı istiğnâya girmiştir
ND/G.23/3b/s.262

(Naz şehri içinde cilve çarşısında o tüccar çocuğu, bir nazlanma dükkanına girmiştir dediler.)

Sevgili uzun zamandan beri aşığa lutfetmemektedir. Hatta ortalarda bile gözükmemektedir. Bu duruma üzülen aşık da onun için 'işve

çarşısındaki naz dükkanına girmiştir, yani 'naz yapmaktadır' dediklerini söylemektedir. Sevgilinin bir tüccar çocuğuna benzetilmesi, sevgilinin müstağni olmasından dolayıdır. Şairin istiğnanın bir dükkana benzetmesi ise, orayı, sevgilinin içinde kaybolacağı ve sığınıp aşıktan kaçacağı bir yer olarak görmesinden dolayıdır.

Seni pinhân sevip ey nev-nihâl-i bâğ-ı istiğnâ
Biraz mühlet seninle zevk u sohbet edelim tenhâ
Eğer sen gelmez isen ben azmederim ammâ
Sakın kendin bu râz ağyârdan dâim nihân olsun
ND/Ş.18/1.d/s.354

(Ey naz bahçesinin taze fidanı! Seninle gizilce buluşmak istiyorum; (sonra da istersen) başbaşa konuşalım eğlenelim biraz, (ne dersin?) Sen gelmezsen ben sana geleyim ama dikkat et aramızdaki bu sır daima yabancılardan gizli kalsın.)

Sevgili bu şarkıda naz bahçesinde yetişmiş taze bir fidana benzetilmiştir. İstiğnanın bahçeye benzetilmesi şu yöndendir: Çiçekler, bahçe içerisinde büyürler, onlar için en uygun ortam budur. Sevgili de naz içinde büyümüştür. Nazın havasından, suyundan nasibini almıştır. Onunla yetiştiğinden dolayı naz onun için çok doğal bir şeydir.

İŞVE:

Sözlük anlamı güzelin gönül aldatan ve gönül çeken naz ve edası demektir. İşve sevgilinin görevi olduğundan daima ona nisbetle kullanılır.

Kaddin ki ceyş-i işveye şâhım alem çeker
Mushaf komak ferâzına hattın değil acep
ND/G.7/3a/s.253

(Ey şahım! Boyun işve ordusuna alem çeker, yazının (ayva tüylerinin) ucuna Kur'an koymak tuhaf olmaz.)

Bu beyitte tarihte (Sıffin Muharebesi'nde geçen) Hakem Olayı olarak bilinen Hz. Ali ile Muaviye arasındaki geçen savaşa telmih yapılmışır. O savaşta, iki tarafın arasında hakem olarak Kur'an'ın tayin edilmesi istendiği için, mızrakların uçlarına Kur'anlar asılmıştı.

Beyite göre sevgilinin boyu, uzunluğu dolayısıyla o mızraklara, üzerinde ayva tüyleri ve benler olması dolayısıyla yüzü de Kur'an'a teşbih edilmektedir. İşvenin orduya benzetilmesi, insanı, özellikle de aşığı kırıp geçiren bir şey olması dolayısıyladır. Bu şekilde sevgili, mızrağa benzeyen boyuyla ve Kur'ana benzeyen yüzüyle diğer bütün güzellere ve naz ordusuna savaş ilan etmektedir.

Ol hoş-hırâm-ı işve acep kangı sûdedir
Seyl-i sirişk-i didem anı cüst ü cûdedir
ND/G.36/1a/s.270

(O işveyle hoş bir şekilde yürüyen sevgili acaba hangi yerdedir? Gözümün yaşının seli onu aramaktadır.)

Sevgili aşığına sürekli naz edip kaçmakta, aşığın da gözünün yaşı dinmemektedir. O kadar ki sevgilinin arkasından akıp gitmektedir. Beyitte hüsn ü talil yapılarak gözyaşının onu aramak için arkasından gittiği söylenmiştir.

O nâzenin vücûd ü kaamet-i bâlâ
Nesîc-i işve vü eksûn-ı nâza çespândır
ND/G.42/2b/s.273

(O ince beden ve o uzun boy işve dokumasına ve naz işlemesine yaraşır.)

Beyitte sevgilinin ne denli işveli olduğunu anlatmak için işve bir elbiseye benzetilerek, sevgiliye süslemesinden bahsedilir. İşve elbisesi o nazenin bedenine çok yakışır, çünkü o güzelliği ancak işve elbisesi tamamlayabilir. Sevgili o kadar işveli hareket etmektedir ki adeta işve onun elbisesi olmuşdur.

Yine bâlin-i hâb-ı işve zîr-i ser midir bilmem
Henüz ol tıfl-ı nâzım nakş-ı gül-bister midir bilmem
ND/G.84/1a/s.298

(İşve uykusunun yastığı yine başının altında mıdır bilmiyorum. Yoksa o naz çocuğu sevgilim, gül döşeğinin süslemesi midir bilmiyorum..)

Nedim sevgilisini henüz naz uykusunun yastığından başını kaldırmayan bir çocuk gibi görmektedir. Sevgilinin gül döşeğinin süsü olması, onun çok küçük ve nazik bir sevgili olduğunu göstermektedir. İşvenin uykuya benzetilmesi, nazın sevgilinin gözüne kadar her yerini bürümesi dolayısıyladır.

Nola çâlâk olursa merdüm-efkenlikte câdûdan
O mest-i işvenin çıkmaz hayâli çeşm-i ahûdan
ND/G.96/1b/s.304

(O sevgili, adam yıkmakta cadıdan daha çevik ise ne olur ki? O naz sarhoşunun hayali ahu gözünden çıkmaz.)

Bu beyitte de sevgili, aşıklarını öldürme konusunda bir cadıdan bile daha hızlı ve mahirdir. Ayrıca işve şarabıyla sarhoş olmuştur, mesttir. İşve, bu beyitte sevgilinin aklının başından alan bir içkidir. Sevgilinin hayalininin ahu gözden çıkmaması, canına kastedmiş sevgili karşısında aşığın ürkek halini anlatmaktadır.

O mest-i işveyi der-hâb edip bahâne ile
Hele murâdına erdin gönül fesâne ile
ND/G.139/1a/s.327

(Ey gönül! O işve sarhoşunu bir bahane ile uyutup bir masalla muradına erdin.)

Gönül bu beyitte işve içkisiyle sarhoş olmuş sevgiliye masal anlatıp muradına eren birisine benzetilmiştir. Naz sarhoşu olan sevgili bu masalı dinlerken uyumuş ve aşığının muradına ermesine neden olmuştur. Sevgilinin işve sarhoşu olması onun sürekli işveye alışık olması nazla kendinden geçmiş olması demektir. İşve içmiş, sarhoş olmuş sevgili, aşığına işveli davranmaktadır. Bu beyitte işve sevgilinin aklının başından alan ve etkisini sevgilinin hareketlerinde açığa çıkaran bir içkiye benzetilmiştir.

Eyâ gülzâr-ı hüsn ü behçetin nahl-ı ser-efrâzı
Kim üstâd etti fenn-i işvede ol çeşm-i tannâzı
Kim öğretti sana cânâ bu denlü şive vü nâzı
Ki dâim böyle nâz ile güler nâz ile söylersin
ND/Ş.10/2.d/s.349

(Ey güzellik ve şirinlik bahçesinin endamlı selvisi! O alaycı gözünü işve ilminde, fettanlıkta üstad eden (ustalaştıran) kimdir? Bu kadar eda ve nazı sana kim öğretti ki her vakit böyle nazla gülüp, nazla konuşuyorsun?)

İşvenin ilme, sevgilinin de o ilmin hocasına benzetildiği bu beyitte güzellik de bir bahçeye benzetilmiştir. Sevgili işve konusunda başkalarına hocalık yapacak kadar ustadır. Çünkü o bu ilmi çok iyi bilmektedir. İşvenin ilme benzetilmesi öğrenilen bir şey olması dolayısıyladır.

Kıl nigeh bâlâ-bülendânın hat-ı ruhsârına
Bak sipâh-ı işvenin râyât-ı mushaf-dârına
ND/B.20/s.366

(Yüce boyluların yanaklarının yazısına bak. İşve askerinin ucuna Kur'an tutturulmuş sancaklarına bak.)

Sevgilinin boyu, uzun olduğu için sancağa, yüzü de Kur'ana teşbih edilerek ucuna tututrulmuş Mushaf'a benzetilmiştir. İşvenin askere benzetilmesi, aşığın gönlüna yaptığı saldırı dolayısıyladır.

KAHR:

Sözlükte zorlama, zorla bir iş gördürme, üstün gelerek mahvetme, helak etme, batırma, ezme, çok kederlenme, çok üzüntü duyma anlamlarına gelir. Kahr ancak zalim birinin elinden olacağı için genelde sevgiliye nisbetle kullanılır. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde geçmektedir.

Zerre-veş dil pençe-i mihr-i dırahşânındandır
Cân ü ten çün mevc dest-i kahr-ı ummânındandır
ND/G.18/1b/s.259

(Gönül toz zerre gibi parlak güneşinin pençesinde can ve ten de dalga gibi kahr denizinin elindedir.)

Tozun hükmü ancak güneşte geçerlidir. Toz güneşte belli olur. Gönül de aynı zerre gibi ancak sevgili gibi bir güneşin yanında açığa çıkar. Yani aşığın gönlü ancak sevgilinin aşkı olduğu sürece hüküm sürer. Doğal olarak canı da sevgilinin cefa denizinde yokolmaya amadedir. Dalga, nasıl denizde kayboluyorsa can da sevgilinin cefasının elinde yok olmaktadır. Kahrın denize benzetilmesi mahvetmesi, yok etmesi ile ilgilidir. Beyitte aslında çift yönlü bir benzetme sözkonusudur. Güneş yırtıcı bir hayvana, şuaları o hayvanın pençesine, zerreler de o pençeye yakalanmış avlara benzetilmiştir. Zerre güneş benzetmesiyle birlikte kahr bir denize benzetilmştir. Deniz de aşığın canını ve tenini mahveden bir ele benzetilmektedir.

KEMÂL:

Sözlükte olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik, en yüksek değer, mükemmellik, baha, değer gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in bir tek beyitinde geçen bu kelime şairlik sanatıyla ilgili olarak kullanılmıştır.

Kıl metâ'-ı nazmını ârâyiş-i sûk-ı kemâl
Ey Nedîm-i pür-hüner ziyb-i dükân lâzım sana
ND/G.4/9a/s.252

(Ey hüner dolu Nedîm! Nazım malını mükemmellik çarşısının süsü yap. Sana dükkan süsü gerek.)

Nedîm, kendini bir başkası gibi düşünerek olgunluk çarşısına malını çıkartmanın zamanının geldiğini söylemekte ve şiir dükkanını süslemesi gerektiğini bildirmektedir. Bu beyitte şiir, olgunluk çarşısını süsleyebilecek güzellikte bir mala benzetilmiştir. Olgunluğun bir çarşıya benzetilmisi ise malın ortaya koyulabileceği bir yer olması dolayısıyladır. Nedîm böylelikle kendisinin mükemmelliğe eriştiğini ve şiirde kemale ulaştığını bldirmektedir.

KEREM:

Sözlükte asalet, asillik, soyluluk, cömertlik, el açıklığı, lütuf, bağış, bahşiş anlamlarına gelmektedir. Genellikle sevgiliye veya devlet büyüklerine nisbetle kullanılan bu kelime Nedîm'in bir tek gazelinde geçer:

Hep kullarını etti o kân-ı kerem çerâğ
Zannım budur ki geldi Nedîm'in de nevbeti
ND/G.146/7a/s.331

(O lütuf madeni bütün kullarını çırak çıkardı; Nedîm'in de sırası geldi sanırım.)

Bu beyitte Nedîm cömert bir sevgiliden bahseder. Sevgili, aşıklarına lütuf ve keremini esirgememekte, bol bol bağışlamaktadır. Bu nedenle kerem, bir ocağa, lütfun çıktığı bir kaynağa benzetilmiştir. Aşıklar da bu ocaktan nasibini alarak çırak olmuş işçilere benzetilmişlerdir. Çırak çıkarmak, yeterince mal vererek ya da kendine

bakacak duruma gelince köleleri azad etmek anlamına gelir. Sevgili, diğer aşıklara, bu tür bir iyilikte bulunmuş, aşıklardan biri olan Nedîm'in de o ocaktan nasip alma sırası gelmiştir. Yani sevgili artık ona lutfedecektir. Bu beyitte sevgilinin ne kadar cömert olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

KEYF:

Sözlükte sağlık, afiyet, hoşlanma, memnunluk, gönül açıklığı, neşe, hafif sarhoşluk, arzu, heves, istek, mizaç, tabiat anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in yalnızca tek bir gazelinde karşımıza çıkan bu kelime aşığa nisbetle kullanılmış ve bir 'belâ'ya benzetilmiştir.

Meftûn-ı habb-ı hâli vü ser-hoş-ı la'liyiz
Düştük belâ-yı keyfe gıdâmız budur bizim
ND/G.85/3b/s.299

([O sevgilinin] Beninin tanesinin düşkünü ve dudağının sarhoşuyuz. Arzu belâsına düştük bizim de gıdamız, beslenme kaynağımız budur.)

Aşık, sevgilinin benine tutulmuş ve dudağının kırmızılığından sarhoş olmuştur. Bundan başka bir belâ da olamaz. Çünkü, eli ayağı bu arzu ve heves belâsıyla bağlanmıştır. Keyfin bir belâya benzetilmesi ondan kurtulmanın oldukça zor olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü alışkanlıklar, çukur gibi birer belâdırlar. Bu belâ öyle bir arzu ve heves belâsıdır ki aşığın tüm gıdası ve ona hayat veren tek kaynağı da budur. Bunun yanında keyif, bir de afyon anlamına da gelmektedir. Eğer, bu anlamıyla beyiti ele alırsak, Nedîm'in afyon mübtelası olduğu anlaşılır.

LETÂFET:

Sözlükte, latiflik, hoşluk, güzellik, nezaket, yumuşaklık, anlamlarına gelmektedir. Bu kadar iyi bir sıfat elbette ki ancak sevgiliye nisbetle kullanılabilir. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde geçmektedir.

Meğer fevvâreden âb-ı letâfet sıçramış çıkmış
O rütbe kâmet-i ber-cesten ey şûh -ı cihân vardır
ND/G.43/6a/s.274

(Ey dünyanın şuhu! Fıskıyeden güzellik suyu fışkırmış gibi harikulade bir endamın var.)

Nedîm, bu beyitinde sevgilisinin güzelliğini çok ince bir hayalle anlatmıştır. Fıskıyeden çıkan su nasıl büyük bir zerafet ve incelikle, ahenkli bir şekilde etrafa yayılmaktaysa sevgilinin güzelliği de o kadar latif, zarif ve nazenindir. Bu beyit, Nedîm'in Sebk-i Hindî ile söylediği beyitlerdendir.

LUTF:

Sözlükte hoşluk, güzellik, iyi muamele, iyilik gibi anlamları vardır. Çoğu zaman devlet büyükleri için kulllanılıyorsa da sevgili de aşık için bir lütuf kaynağıdır.

Feyz-i nesim-i lutfu ile gül-sitânda gül
Gûyâ deyip durur ki hemân söylerim sana
ND / G.3 / 9a / s.251

(İşte sana hemen söylüyorum: Gül bahçesinde onun iyiliklerinin sabah yeliyle açılmış olan gül sanki şöyle söyleyip durur:)[7]

Bu beyitte, lütuf, gül bahçesinde gülleri açtıran bir saba rüzgarı gibi düşünülmüştür. Güllerin, açılabilmek için rüzgara ihtiyaçları ne ise, aşıkların ya da kulların sevgilinin lütfuna olan ihtiyacı da odur. Lütfun bir rüzgara benzetilmesi, temin ettiği faydadan dolayıdır.

Eyler nesim-i lutfu bize girdibâd-ı gam
Bu rüzgâr-ı bi-mededin inkılabı var
ND / G.26 / 3a / s.264

(Lütuf rüzgarını bize gam kasırgası yapar. Bu acımasız talihin öyle bir değişmesi, inkılâbı var ki.)

Kasırga, ani hava değişimiyle oluşan sert bir hava olayıdır. Gökyüzü kararır, etrafta toz-duman uçuşmaya başlar, bir sıkıntı hasıl olur. Güzel hava aniden değişir ve kapkaranlık oluverir. Lütuf rüzgarı birden eserken gam kasırgasına dönüşüverir. Şair de bunu söylerken, talihin anında herşeyi altüst edebilecek kadar acımasız olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Böylelikle sevgiliden gelecek olan lütuf o kötü talih yüzünden acı fırtınaya, kasırgaya dönüşür. Aşık, yine de ümidini kesmez. Acımasız talihin birgün döneceğini bekler durur.

Asafâ ikbâlini Allâh câvid eylesin
Sâye-i lutfunda her gün ehl-i dil ıyd eylesin
ND / G.103 / 1b / s.308

[7]Bu beytin anlamı bir sonraki beyitle tamamlanmaktadır.

(Ey vezir! Allah talihini ebedî kılsın; lutfunun gölgesinde her gün gönül ehli bayram eylesin.)

Nedîm, gazellerinde yalnızca sevgililerine seslenmiş değildir. Bazen, kendisine ikbal sağlayan büyüklerine iltifat etmekten geri durmamıştır. İşte yukardaki beyit de Nedîm'in sanat hayatında çok önemli bir yere sahip olan sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya vezirliği esnasında söylenmiş bir beyittir. Nedîm, Allah'a dua ederek, ömrünün uzun olmasını, onun bir gölgeye benzeyen lutfunun altında gönül ehlinin ebediyen rahat bir hayat yaşayıp günlerini bayram gibi geçirmelerini ister. "Lutfun sayesi", hem "lutfun gölgesi" hem de "lutfun vasıtasıyla" anlamındadır. Lutf burada gönül ehlini, bazı olumsuz durumlardan koruyan bir gölgelik gibi düşünülmüştür.

Bir şarkısında ise, İbrahim Paşa'ya şöyle seslenmektedir:

Mâh-ı ıyd âsâ gelip ey âsaf-ı âli-cenâb
Pertev-i lutfunla Şevk-âbâd'ı kıldın şevk-yâb
Kasrlar oldu neşât ile burûc-ı âftâb
Pertev-i lutfunla Şevk-âbâd'ı kıldın şevk-yâb
ND/Ş.3/Nak./s.344

(Ey yüce vezir! Bayram ayı gibi gelip lutfunun ışığıyla Şevk-abad'ı neşelendirdin. Kasırlar neşeyle güneşin burçlarına benzedi. Lutfunun ışığıyla Şevk-abad'ı neşelendirdin.)

Nedîm, bu şarkıda lutfu bir ışığa benzeterek vezirin gelmesiyle (lutfedip) Şerefabad kasrını aydınlattığını söylemiştir. Lutfun ışığa benzetilmesi, yaydığı aydınlıkla etrafa bir fayda sağlaması, hoşluk vermesindendir.

MAHABBET:

Sözlükteki anlamı sevgi'dir. Aşk anlamına gelir. Nedîm'in gazellerinde en çok benzetme unsuru olarak kullanılan kelimelerden biridir. Genel olarak insana nisbetle kullanılırsa da daha çok aşığa atfedilir.

Cây edeli sinem büt-i dil-cûy-ı mahabbet
Dil oldu perihâne-i câdû-yı mahabbet
ND/G.12/1b/s.256

(O gönül çeken muhabbet putu sinemde yer edinince gönül de muhabbet cadısının peri-hanesi haline geldi.)

Bu beyitte, aşığın gönlünün muhabbetten sonra nasıl bir hale geldiği anlatılmaktadır. Muhabbet, aşk, sevgi, sineye yerleşince gönül cadı gibi büyüler yapan cadıların perihanesine dönmüştür. Perihanede de son derece karışıklık vardır. Sevgili bir peridir, gönle yerleşir, orayı perihane haline getirir. Bu beyitte sözkonusu olan gönül yine aşığın gönlüdür. Gönül aynı zamanda hayallerin de sık sık gidip geldiği bir yerdir. Beyitte ilk mısradaki muhabbet, özel anlamda sevgilinin muhabbetidir. İkinci mısradaki muhabbet ise genel anlamda sevgidir. Teşhis sanatıyla ilk mısradaki muhabbet periye, ikincisi ise cadıya benzetilmiştir.

Hattın nazar-ı âşıka elbette gîrândır
Kıldan ağar ey şûh terâzû-yı mahabbet
ND/G./12/2b/s.256

(Aşığın nazarına senin ayva tüylerin elbette ağır gelir. Ey şuh

(Ey vezir! Allah talihini ebedî kılsın; lutfunun gölgesinde her gün gönül ehli bayram eylesin.)

Nedîm, gazellerinde yalnızca sevgililerine seslenmiş değildir. Bazen, kendisine ikbal sağlayan büyüklerine iltifat etmekten geri durmamıştır. İşte yukardaki beyit de Nedîm'in sanat hayatında çok önemli bir yere sahip olan sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya vezirliği esnasında söylenmiş bir beyittir. Nedîm, Allah'a dua ederek, ömrünün uzun olmasını, onun bir gölgeye benzeyen lutfunun altında gönül ehlinin ebediyen rahat bir hayat yaşayıp günlerini bayram gibi geçirmelerini ister. "Lutfun sayesi", hem "lutfun gölgesi" hem de "lutfun vasıtasıyla" anlamındadır. Lutf burada gönül ehlini, bazı olumsuz durumlardan koruyan bir gölgelik gibi düşünülmüştür.

Bir şarkısında ise, İbrahim Paşa'ya şöyle seslenmektedir:

Mâh-ı ıyd âsâ gelip ey âsaf-ı âli-cenâb
Pertev-i lutfunla Şevk-âbâd'ı kıldın şevk-yâb
Kasrlar oldu neşât ile burûc-ı âftâb
Pertev-i lutfunla Şevk-âbâd'ı kıldın şevk-yâb
ND/Ş.3/Nak./s.344

(Ey yüce vezir! Bayram ayı gibi gelip lutfunun ışığıyla Şevk-abad'ı neşelendirdin. Kasırlar neşeyle güneşin burçlarına benzedi. Lutfunun ışığıyla Şevk-abad'ı neşelendirdin.)

Nedîm, bu şarkıda lutfu bir ışığa benzeterek vezirin gelmesiyle (lutfedip) Şerefabad kasrını aydınlattığını söylemiştir. Lutfun ışığa benzetilmesi, yaydığı aydınlıkla etrafa bir fayda sağlaması, hoşluk vermesindendir.

MAHABBET:

Sözlükteki anlamı sevgi'dir. Aşk anlamına gelir. Nedîm'in gazellerinde en çok benzetme unsuru olarak kullanılan kelimelerden biridir. Genel olarak insana nisbetle kullanılırsa da daha çok aşığa atfedilir.

Cây edeli sinem büt-i dil-cûy-ı mahabbet
Dil oldu perihâne-i câdû-yı mahabbet
ND/G.12/1b/s.256

(O gönül çeken muhabbet putu sinemde yer edinince gönül de muhabbet cadısının peri-hanesi haline geldi.)

Bu beyitte, aşığın gönlünün muhabbetten sonra nasıl bir hale geldiği anlatılmaktadır. Muhabbet, aşk, sevgi, sineye yerleşince gönül cadı gibi büyüler yapan cadıların perihanesine dönmüştür. Perihanede de son derece karışıklık vardır. Sevgili bir peridir, gönle yerleşir, orayı perihane haline getirir. Bu beyitte sözkonusu olan gönül yine aşığın gönlüdür. Gönül aynı zamanda hayallerin de sık sık gidip geldiği bir yerdir. Beyitte ilk mısradaki muhabbet, özel anlamda sevgilinin muhabbetidir. İkinci mısradaki muhabbet ise genel anlamda sevgidir. Teşhis sanatıyla ilk mısradaki muhabbet periye, ikincisi ise cadıya benzetilmiştir.

Hattın nazar-ı âşıka elbette gîrândır
Kıldan ağar ey şûh terâzû-yı mahabbet
ND/G./12/2b/s.256

(Aşığın nazarına senin ayva tüylerin elbette ağır gelir. Ey şuh

sevgili! Sevgi terazisi (o kadar hassastır ki) kılı bile koysan ağar, yani aşağıya iner.)

Aşıklar için sevgiliden gelen en ufak bir işaret, hareket, üzüntü kaynağı olmaktadır. Zira aşık, hem sevgilinin varlığından emareler almakta, hem de ona kavuşamamaktadır. Sevgi öyle hassas ve ince bir terazidir ki ona en hafif bir şey de koyulsa hemen ağırlık yapar. Bu beyitte, muhabbet, teraziye benzetilerek, onun hassasiyeti vurgulanmak istenmiştir.

Sermest yatur künc-i dimâğımda safâdan
Mecnûnu serâsime eden bûy-ı mahabbet
ND/G.12/3b/s.256

(Mecnun'un aklını başından alan muhabbet kokusu, mutluluktan dimağımın bir köşesinde sarhoş bir biçimde yatmaktadır.)

Bu beyitte, dimağ bir ev bir saray belki de bir çöl olarak düşünülmüş, muhabbet kokusu da kişileştirme yapılarak o mahalde sarhoş bir biçimde yatan bir insana benzetilmiştir. Nedîm, kendini Mecnun'dan da ileri bir aşık gibi görmektedir. Öyle ki muhabbetin kokusu dimağında yatmaktadır.

Bir hâb-ı perîşâna müjem olmadı mahrem
Güncîde değil şâneye gîsû-yı mahabbet
ND/G.12/4b/s.256

(Kirpiğim perişan bir uykuya mahrem olmadı. Muhabbet saçı tarağa sıkıştırılmaz.)

Aşık, aşkının verdiği ıstıraptan dolayı kirpiği, dağınık da olsa bir

uykuya değmemiştir, yani aşık uyuyamamaktadır. Sevgi, o kadar gür, o kadar sıkı bir saçtır ki bir tarağa sığmasına imkân yoktur. Sevginin gönülde kalamamasının, dışarıya, aşığın hal ve hareketlerine yansımasının nedeni de onun taşkınlığıdır. Uyku nasıl aşığın gözüne girmiyorsa muhabbet saçı da tarağa sığmaz. Uyku da muhabbet saçı da perişandır, dağınıktır.

Eyler kad-i ham-keştemi gerdîde çü dûlâb
Kuhsâr-ı serimden dökülen cûy-ı mahabbet
ND/G.12/5b/s.256

(Başımın dağından dökülen sevgi ırmağı iki büklüm olmuş belimi dolap gibi döndürür.)

Bu beyitte sevgi, coşkun akan bir ırmaktır. O kadar yüksekten akmaktadır ki hızı, aşığın belini döndürmeye yetmektedir. Aşk, insanın aklını başından alır, onu coşturur. Sevgi, insan üzerindeki etkisi dolayısıyla ırmağa, hatta bir değirmeni döndürme gücünde akan bir ırmağa benzetilmiştir.

Düşmekte ciğer-pâreleri dâmına çün gerd
Der-kâr gibi sinemde cârû-yı mahabbet
ND/G.12/6.b/s.256

(Ciğer parçaları tuzağına düşüp duruyor. Muhabbet süpürgesi sinemde iş üzerinde gibi.)

Aşığın yüreği yaralıdır. Bu yüzden de ciğeri parça parçadır. Sevgilinin muhabbeti ise o ciğer parçalarının uçlarına takıldığı bir süpürgedir. Süpürgenin uçları diken dikendir. Aşığın yaralı kalbinin parçaları o dikenleri takılmıştır. Süpürgeyle süprüldükçe ucuna tek tek,

ciğer parçaları gelmektedir. Sevginin süpürgeye benzetilmesi, aşığın gönlünde yaptığı icraat dolayısıyladır.

'Işk ehli alıp eylese şâyeste Nedîmâ
Eş'ârımı tâviz be-bâzû-yı mahabbet
ND/G.12/7b/s.256

(Ey Nedîm! Aşk ehli şiirlerimi alıp sevgi pazısına muska yapsa yaraşır.)

Nedîm'in şiirleri, ona göre kutsaldır. Hatta o kadar kutsaldır ki aşk ehlinin yaralarını iyileştirecek, onların sıkıntılarını giderecek muska gibidir.

Koyun şerâb-ı mahabbetle kendüden gitsin
Zamân gelir bu gönül hûş-yâr olur giderek
ND/G.66/2a/s.288

(Bırakın şimdi sevgi şarabıyla kendinden geçsin; zaman gelir ki yavaş yavaş bu gönlün de aklı başına gelir.)

Nedîm, bu beyitinde muhabbeti şaraba benzeterek gönlünün kendisinden geçmesine müsade edilmesini istemektedir. Zaten günün birinde o aklını başına toplayacak ve aşk sevdasından vazgeçecektir. Muhabbetin şaraba benzetilmesi, insan üzerinde yaptığı etki dolayısıyladır.

Peymâne-i mahabbeti sundun Nedîm'e çûn
Lutfeyle câmı bâri biraz kansın ey gönül
ND/G.75/9a/s.294

(Ey gönül! Madem ki muhabbet kadehini Nedîm'e sundun Lutfet kadehi alma da biraz kansın.)

Nedîm bu beyitte nihayet sevgilinin kendisine bir aşk kadehi sunduğunu bu aşk kadehinden doya doya şarap içme sırasının artık onda olduğunu anlatıyor ve sevgilinin gönlünden bu kadehi elinden almamasını söylüyor. Kadehten kasıt içindekidir. Aşk, şarapla aynı etkiyi yaptığından, insanın kanını coşturduğundan aklını başından aldığından onu keyiflendirip zevkini artırdığından aralarında yakın ilişki vardır.

Gönül sergermî-i câm-ı mahabbet güçtür ammâ kim
Gehi âlâyiş-i bezmi temâşa kıl da medhûş ol
ND/G.77/3a/s.295

(Ey gönül! Sevgi kadehinin kızgınlığı zordur, ama bazen meclisin debdebesini seyret de aklın başından gitsin.)

Bu beyitte yine aşk, içince insanın aklını başından alan, insanın kanını kızıştıran bir içkiye ve hatta bu içkiyle dolu olan bir kadehe benzetilmiştir. Beyitte bu kızgınlığın güç bir iş olduğu ancak meclisteki o şaşaalı hayatı gözlemenin bile insanını aklının başından alacağını anlatmaktadır. Aşk insanın kanını tıpkı bir şarap gibi kızıştırdığından aralarında bu şekil bir benzerlik kurulmuştur.

Bir şarkıda ise şöyle söylenmektedir:

Sevdiğim benden düşerse hizmet
Kapında kul olmak cânıma minnet
Göre idim sende bûy-ı mahabbet

İstediğim budur sen bî-vefâdan
ND/Ş.21/3.d/s.356

(Sevdiğim bu bendene hizmet düşerse, kapında kul olmak canıma minnettir. Senden birazcık olsun sevgi (kokusu) göreydim; senden istediğim budur.)

Aşık için sevgiliye hizmet etmek dünyanın en büyük nimetidir. Bunu can atarak yapar, ancak onun sevdiğinden küçük bir isteği vardır. O da muhabbet kokusu görmektir. İsteğim bu'dur derken kelimeye tevriyeli kullanmış, hem kokuyu, hem de işaret zamiri olan bu kelimesini kasdetmiştir. Muhabbet kokusu, muhabbetin en ufak bir kırıntısı anlamındadır.

MA'NÂ:

Sözlükte mana, içyüz, rüya, düş, akla yakın sebep anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde ise daha çok şiir sanatıyla ilgili bir terim olarak kullanılmıştır.

Nedîm el-hak aceb şîrin edâsın vasf-ı lal'inde
Elinde hâme-i manâ mı ney-şekker midir bilmem
ND/G.84/7b/s.299

(Ey Nedîm! [O sevgilinin] dudağının kırmızılığını vasfetmekte tatlı bir söyleyişin var. Elindeki mana kalemi mi yoksa şeker kamışı mıdır bilmiyorum.)

Nedîm, bu beytinde kendini överek sevgilinin dudağını vasfederken çok tatlı bir eda takındığını söylemektedir. O kadar tatlıdır

ki sözleri, elindekinin manayı anlatan, manayı söz haline getiren bir kalem mi, yoksa kendisinden şeker yapılan şeker pancarı mı olduğu bilinmemektedir. Şirin kelimesi, tevriyeli kullanılmıştır. Mananın kaleme benzetilmesi, ondan sadır olan ifadelerin anlam yüklü olmasındandır.

Arsa-i manâda el-hak yekke-tâz oldun Nedîm
Esb-i tab'-ı çâpükün gittikçe meydân almada
ND/G.111/6a/s.312

(Ey Nedîm! Manâ arsasında gerçekten de tek başına saldıran bir yiğittin. Hızlı şiir atın gittikçe ilerliyor, meydanı alıyor.)

Nedîm, bu beyitte kendi şiir kabiliyetinin ne dereceye vardığını anlatmaktadır. Manâyı bir arsaya, kendini de o arsada tek başına saldıran, mücadele eden bir yiğide; tabiatını ise hızlı hareket eden bir ata benzetmektedir. Manânın arsaya benzetilmesi hem geniş olması, hem de kabiliyetin gösterileceği mahal olması dolayısıyladır.

Mâni'-i tâze kûçe-i dilden zebânıma
Yâd-ı lebinle mest-i hırâman olup gelir
ND/G.35/5a/s.265

(Dudağını anmakla taze mana dilime, gönül sokağından sallanarak yürüyen bir sarhoş gibi gelir.)

Nedîm bu beyitte gönlü 'meyhane'ye benzetmiştir. Taze mana, yani daha önceki şairler tarafından hiç kullanılmamış olan mana aşığın sevgilinin dudaklarını anmasıyla birlikte çıkıp gelmektedir. Dil burada bir meyhaneye; anlam da teşhis sanatıyla o meyhanede içerek sarhoş olmuş sonra da meyhane sokağından sallanarak gelen bir insana hatta bir sarhoşa benzetilmiştir. Sevgilinin dudağı kırmızıdır ve şarap gibidir.

Onu düşünmek bile aşığı sarhoş etmektedir. Aşık sevgilinin kırmızı şaraba benzeyen dudağını anar, bu anmadan gönül sarhoş olur ve mananın sarhoş bir şekilde çıktığı yer olan gönül meyhanesinden anlam, taze mana yavaş yavaş gelir.

MİHNET:

Sözlükte zahmet, eziyet, gam, keder, sıkıntı, dert, belâ musibet anlamına gelir. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde geçmekte ve meclise benzetilmektedir.

Figân ü nâleler etmekte her dem bağrı yanıklar
Bu bezm-i mihnete revnak verilmiş sanki neylerle
ND/G.123/2b/s.318

(Bağrı yanık olanlar her zaman feryat ve figan etmekteler. Sanki bu sıkıntı bezmine neylerle parlaklık, süs verilmiş gibi.)

Dert ve sıkıntısı olan insanlar iç sıkıntılarını dile getirirken feryad ederler. Bu beyitte öyle bir yerden bahsediliyor ki orada sıkıntı sahibi olanlar bir meclis oluşturmuşlar,ağlayıp inlemektedirler. Ney de inlemeye benzettği yanık sesiyle onlara eşlik etmekte, katılmaktadır. Bu beyitte mihnet bir benzetme unsurundan öte bir ilgi unsuru olarak kullanılmıştır.

MURÂD:

Sözlükte, arzu, istek, dilek, maksat, meram anlamına gelir. Genellikle aşığa nisbetle kullanılan bir kelimedir. Çünkü, muradı olan ancak. aşıktır. Nedîm'in iki gazelinde geçmekte olan bu kelime, birinde ırmağa, diğerinde ise gül goncasına benzetilmiştir.

Al eteklik olalı cûy-ı murâd üzre habâb
Ber-hevâ etti dili nağme-i der ten yeleli
ND/G.145/2a/s.330

(Murat ırmağı üzerindeki kabarcıklar kırmızı eteklik olalı beri 'der ten yeleli' nağmesi, gönlü yele verdi etti.)

Nedim bu beyitinde muradı, bir ırmağa benzetmektedir. Irmağın sürekli akması ve insanın gönlünü coşturması gibi murada nail olak da insanı mutlu kılar.

Bir gün nesim-i feyz bulup gülşen-i emel
Gül-gonce-i murad açılır rüzgar ile
ND/G.138/6b/s.327

(Emel bahçesinde bir gün feyz rüzgarı esip muradın gül-goncası zamanla açılır.)

Bu beyitte emel, içerisinde murat güllerinin açıldığı bir bahçeye benzetilmiştir. Bu bahçe bir gün feyz rüzgarını bulacak ve murat gülü talihin getirdiği güzelliklerle açılacaktır. Şair bu beyitte bir gün muradına nail olacağını umduğunu belirtmektedir. Murat, emelin bir parçası olarak bahçe içerisinde açan güllere benzetilmiştir. Muratta da umma ve beklenti vardır. Gül de, açması beklenilen nadide çiçeklerden biridir.

NAHVET:

Sözlükte kibir, gurur, büyüklenme, ululanma, kurulma, böbürlenme gibi anlamlara gelmektedir. Kibir, daha çok sevgiliye mahsus bir duygudur. Güzelliğine ve aşıklarının çokluğuna kibirlenen sevgiliye nisbetle kullanılır.

O şol âhû közin kılmağ üçün kıymac üze kıymac[8]
Salar dünbâle nahvet sürmesin ol pür cefâ tartıp
ND/G.10/3b/s.255

(O sevgili ceylan gözünü keskin üzere keskin yapmak için (iyice keskinleştirmek, parça parça yapmaya hazırlamak için) kibir sürmesini gözünün ucuna dek cefayla çekerek uzatır.)

Nedim'in bu beyitine göre sevgili aşığa karşı eziyetini arttırmak için gözüne kibir sürmesi çekmektedir. Kibirin sürmeye benzetilmesi, gözlerde belirmesiyle ilgilidir. Ayrıca sürme gözün parlaklığını arttırır. Keskin gözün parlaklığının artması, keskinleşmesi demektir.

Âh ey kâfer-i nahvet ne kaçarsın bilmem
Çâk-i mihrâb mıdır yoksa benim âğûşum
ND/G.82/2a/s.297

(Ey kibir kafiri neden kaçtığını bilmiyorum; yoksa benim kucağım mihrabın yarığına mı benziyor?)

Bu beyitte aşık sevgilisine neden ondan sürekli kaçtığını sormaktadır. Kafirlerin (tekebbür sahiplerinin mihrabdan (namazdan)

---

[8]Matbu divanda"O şol âhû közin kılmak üçün kıymac üzre
Haç salar dünbâle nahvet sürmesin ol pür cefâ tartıp" şeklindedir.

kaçması gibi sevgili de böbürlenerek aşıktan kaçmaktadır. Bunun iki nedeni olabilir: Birincisi kafirin dine karşı böbürlenmesi, ikincisi ise sevgilinin kendi güzelliğiyle böbürlenmesi.

Geldi mülk-i hüsnüne hatt-ı siyeh mushaf be-dest
Sen dahi ey kafer-i nahvet müselmân olmadın
ND/G.70/3b/s.290

(Senin güzellik ülkene elinde Kuran'la siyah yazı geldi de sen ey kibir kafiri müslüman olmadın.)

Güzelliğin mülke benzetilmesi oldukça yaygın bir kullanımdır. Sevgilinin de güzellik ülkesi yüzüdür. Yüze elinde Kur'anla siyeh ayva tüylerinin gelmesi, onun sevilecek yaşının artık geçtiğini ve güzelliğine gölge düştüğünü göstermektedir. Fakat sevgili o kadar inatçıdır ki hala o tekebbüründen vazgeçmemektedir. Beyitte siyah ayva tüyleri sevgiliyi müslümanlığa davet için elinde Kuran'la gelen bir insana sevgili de güzellik mülkünün padişahına benzetilmektedir.

Hûn-ı cigerle besliyelim tek o gamzeler
Tâ böyle sergirân-ı mey-i nahvet olmasın
ND/G.91/4b/s.302

(Ciğer kanıyla besleyelim de yeterki o yanbakışlar böyle kibir şarabının sarhoşu olmasın.)

Gözlerin özelliği kan içici olması, ya da içtiği şarabın etkisiyle kızarmasıdır. Sevgilinin gözleri de kırmızıdır. Aşık 'kanımızı feda edelim yeter ki o kibir şarabıyla gözleri kanlanmasın' diyor. Kibirin şaraba benzetilmesi sevgilinin üzerinde, özellikle de gözlerinde bıraktığı tesir dolayısıyladır.

NÂZ:

Sözlükteki anlamı kendini beğendirmek için takınılan yapmacık tavır, bir şeyi beğenmiyormuş gibi gözükme, şımarıklık, yalvarma, ricadır. Daima sevgiliye nisbetle kullanılan bu kelime Nedîm için de hayli benzetme konusu olmuştur.

Öyle bir dürr-i yetîm-i nâzı eyler perveriş
Nola ol tıflın sadef-kârî ise gehvâresi
ND/G.159/1a/s.338

(Öyle bir eşsiz naz incisini besliyor ki o çocuğun beşiği sadefkari olsa ne olur.)

Nedîm'in sevgilisi naz çocuğudur ve nadir bulunan bir incidir. Dolayısıyla böyle bir çocuğun büyüdüğü yer de ona layık olmalıdır. Böylesine eşsiz bir inci ancak sedefde yetişebilir, bu şaşılacak bir şey değildir. Naz çocuğu benzetmesi, sevgilinin nazla büyüdüğünü göstermektedir.

Nigâhın ebruvânın görmeden evvel inanmazdım
Ki derler nâzdan hançer tegâfülden kemân vardır
ND/G.43/5b/s.274

(Nazdan hançer, tegafülden yay vardır, derlerdi de bakışlarını, kaşlarını görmeden önce inanmazdım.)

Bu beyitte, sevgilinin gamzeleri yaralayıcı özelliğinden dolayı hançere, kaşları da şekil itibarıyle yaya benzetilmiştir. Aşık da bunları görmeden önce böyle bakış ve kaşların olduğuna inanmazmış. Naz

sevgilinin hançer gibi delici bakışlarına kadar işlemiştir. Bakışlar nazdan yapılmış birer hançer gibi düşünülmüştür. Naz, bakışların ta içine derinine dek inmiş, onları oluşturan bir madde gibi düşünülmüştür.

Ne gam Nedîm o bütün nâz-ı dil-firîbinden
Zebân-ı tab'çü harf-i niyâza çespândır
ND/G.42/5a/s.273

(Ey Nedîm! O putun gönül aldatan nazından gamlanma. Çünkü, tabiatın dili dua sözüne yaraşır.)

Nedîm, kendine teselli vermekte ve sevgilinin aşığı aldatan nazından gam çekmemesinin söylemektedir. Tabiatın dili ancak dua sözü etmeye yaraşmaktır. Yani aşık sevgiliden şikayet yerine yalvarma yakarmayla gününü geçirecektir.

O nâzenin vücûd o kâmet-i bâlâ
Nesîc-i işve vü eksûn-ı nâza çespândır
ND/G.42/2b/s.273

(O ince beden, o uzun boy işve dokumasına ve naz işlemesine yaraşır.)

Sevgilinin işve elbisesi o nazenin bedene çok yakışır çünkü o güzelliği ancak işve elbisesi örtebilir. Sevgili o kadar işveli hareket etmektedir ki adeta işve onun elbisesi olmuşdur.

Germet fürûğ u tâbını ey âfitâb-ı nâz
Çeşm-i niyâza bahşîş-i envâr vaktidir
ND/G.37/3a/s.270

(Ey naz güneşi! Sıcaklığını ve ışıklarını kızgınlaştır. Niyaz gözüne nur bahşetme zamanıdır.)

Sevgili nazdan sıcaklığı ve ışınları olan bir güneşe benzetilmektedir. Güneş sıcaklığını arttırdıkça ona bakan göz de yaşaracaktır. Güneş ağlayan, dua eden göze gözyaşı gibi nurdan bir bahşiş vermiş gibi gösterilmektedir. Gözyaşlarının şeffaf ve yuvarlak olması onun nura benzetilmesine neden olmuştur.

Ya bir nigâha dahi tâb yok mu çeşminde
O nâz hastesi tâ böyle bî-mecâl midir
ND/G.25/6b/s.263

(Gözünde bir bakışa dahi güç yok mu? O naz hastası bu kadar güçsüz müdür?)

Sevgili bu sefer de nazdan hastalanarak yatağa düşen bir insana benzetilmiştir. O kadar hastadır ki nazdan gözü bile açılmamaktadır. Aşık hiç olmazsa bir kerecik olsun bakmasını istemekte, sevgili ise nazından gözünü bile kıpırdatmamaktadır. Dolayısıyla naz, insanı güçsüz bırakan bir hastalığa benzetilmiştir.

Dediler şehr-i nâz-âbâd içinde işve sûkunda
O tâcir-beççe bir dükkân-ı istiğnâya girmiştir
ND/G.23/3a/s.262

(Nazla mamur şehir içinde cilve sokağında, o tüccar çocuğu bir nazlanma dükkanına girmiştir dediler.)

Sevgili uzun zamandan beri aşığa lutfetmemektedir. Hatta ortalarda gözükmemektedir. Bu duruma üzülen aşık da onun için 'naz dükkanına girmiştir, yani naz yapmaktadır' dediklerini söylemektedir. Naz şehri,

sevgilinin aşıktan kendini sakınmak için girdiği bir yer gibi düşünülmüştür. Sevgilinin tacir çocuğuna benzetilmesi, onun istiğna sahibi olması ve naz içinde bulunması dolaysıyladır.

Bûy-ı gül taktîr olunmuş nâzın işlenmiş ucu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana
ND/G.11/2a/s.249

(Gülün kokusu imbikten geçirilmiş, nazın da ucu işlenmiş. sana biri ter, biri de mendil olmuş.)

Sevgilinin teri gül gibi kokmaktadır. Elinde de sanki nazdan bir mendil vardır o da bu mendille terini silmektedir. Naz sevgilinin elinin altında her terleyişinde kullanacağı bir mendil gibi düşünülmüştür. Naz zaten ince ve zariftir. Onun bile ucu işlenmiştir. Burada Sebk-i Hindî etkisi görülmektedir.

Sen kim gözümde nûrsun ey şeb-çerâğ-ı nâz
Meh gayri gamla âyine-i germ olur bu şeb
ND/G.7/2a/s.253

(Ey nazın gece çırası! Sen benim gözümde nursun. Ay bu gece artık üzüntüyle kederle sıcaklık aynası olur.)

Bu beyitte de sevgili, aşığın gözünde geceyi aydınlatan bir naz çırasına benzetilmiştir. Şebçerağ, denizde bulunup geceleri etrafı aydınlatan bir mücevherdir. Gav-ı bahri denen hayvan geceleri otlamak için dışarıya çıktığında cevheri ağzından çıkarıp otlayacağı yere kor, sonra da derinze girerken tekrar alırmış.

Seyret Nedîm o kâmeti kim eylemiş murâd
Bir mısrâ-ı resâda mezâmin-i nâzı hep
ND/G.7/5b/s.253

(Ey Nedîm! O uzun boyluyu seyret. Bir yetişen mısrada naz mazmunlarını kasdetmiş.)

Sevgilinin boyu düzgün, olduğu için bir mısraya benzetilmiştir. Nazın mazmuna benzetilmesi, gizli olması içine işlemiş olması dolayısıyladır.

Münâsiptir sana ey tıfl-ı nâzım hüccetin al gel
Beşiktaşa yakın bir hâne-i vîrânımız vardır
ND/G.15/3a/s.257

(Ey naz çocuğum! İzin al gel. Beşiktaş'a yakın bir yıkık dökük evimiz vardır.)

Nedîm sevgilisine naz çocuğu diyerek onun nazlı davrandığını ve nazla büyüdüğünü ima etmektedir. Onu Beşiktaş yakınlarında bulunan evine davet ediyor, fakat onun naz çocuğu olduğunu söyleyerek izin alıp öylece gelmesini istiyor.

Seni meğer ki gül-efsûn-ı nâz terletmiş
Ki sîb-i gabgabın ey gonce-leb gül-âb kokar
ND/G.16/6a/s.258

(Ey gonca dudaklı! Seni demek ki nazın (gül efsunu) terletmiş. Çünkü çene elman gülsuyu kokuyor.)

Sevgiliye gül efsunu adı verilen bir ilaç içirilmiştir. Bu ilaç nazla

yapılmıştır. Yani içinde naz vardır. Çünkü sevgilinin elmayı andıran çenesi gülsuyu kokmaktadır. Sevgilinin her yerinden naz akmaktadır.

Hayâlin gelmez oldu dîde-i fersûde -müjgâne
Meğer kim pây-i nâzı yârelenmiş ol dikenlikte
ND/G.121/3b/s.317

(Hayalin kirpiği yıpranmış göze gelmez oldu. Meğer naz ayağı o dikenlikte yaralanmış.)

Aşık sevgilisini göremez; onun gördüğü yalnızca hayalidir. Aşığın gözüne sevgilisinin gelmemesi ayaklarının dikenlikte yani kirpiklere takılması dolayısıyladır. Beyite göre, sevgilinin ayağı büsbütün naz kesilmiştir. Yani ayak ortadan kalkmış sadece naz kalmıştır.

Bin zebân söylersin ol çeşm-i sühân-perdâz ile
Dâstânlar şerhedersin bir nigâh-ı nâz ile
ND/G.115/1b/s.314

(O güzel söz söyleyen gözünle bin söz söylersin. Bir nazlı bakışınla da destanları şerhedersin.)

Sevgili ağzıyla değil gözleriyle konuşmaktadır. Gözleri o kadar derin ve manalıdır ki sanki bin tane söz söylemektedir. Bir tek nazlı bakışı ise destanları şerhedecek kadar derindir, anlamlıdır. Sevgili aşığına nazla bakar, onun işi naz etmektir.

Bâd-ı semûm-ı âhıma doymazsın el-hazer
Sen ey nihâl-i nâz dahi nev-resîdesin
ND/G.105/4b/s.309

(Ahımın delip geçici rüzgarına doymuyorsun ey sevgili! Aman, sakın! Çünki sen daha yeni yetme bir fidansın.)

Kur'an'da da geçen semûm kelimesi cehennemî rüzgar olarak bilinir. Hem yakıcı hem de zehirlidir. İblis bile delici bir ateş olan semûmdan yaratılmıştır. Bu ateşin en önemli özelliği vücuttaki tüm deliklerden girebilmesidir. Bu beyitte aşık küçük sevgilisini uyarıyor, sakın benim ahımı alma sen bilmezsin daha yeni yetme zarif, naif bir fidansın, benim ah rüzgarım ise yakıcı, delip geçicidir, diyor. Naz fidanı diyerek sevgilisini nazla büyümüş bir fidana benzetmiştir. Ahın semûma benzetilmesi işlevleri yönündendir, her ikisi de yakıcı, delicidir ve güçlüdür. Sevgili ahın gücünün farkında değildir ve ah almaktan usanmamaktadır.

Zahm urma bûy-i gül dahi olursa âşıkın
Yelmân-ı tîğ-ı nâza meded zahmet olmasın
ND/G.91/56/s.302

(Aşığın gül kokusu dahi olsa ona yara açma; aman naz kılıcının keskin yanına zahmet olmasın.)

Sevgilinin herşeyi naza bulaşmıştır. O kadar ki kılıca benzeyen bakışları bile. Nedîm'de sevgiliye onun nezaket ve inceliğine nazına bakarak aşığın, gül kokusu bile olsa ona eziyet etmemesini, zira naz kılıcının ucuna zahmet vermenin doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Naz kılıcı elbette sevgilinin bakışlarıdır. Keskindir ama nazdan yapılmıştır. Yani sevgili nazlı nazlı bakmaktadır.

Ey tıfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim
ND/G.79/1a/s.296

(Ey naz çocuğu! Bu gece benim misafirim ol. Gel sinemin yatağına gir de canım ol.)

Nedîm sevgilisini bir gece de olsa misafir etmek istemekte ona küçük bir çocuk muamelesi yaparak şefkat göstermekte ve sinesini yatağa benzeterek orada yatırmayı murat etmektedir. Sevgilisine naz çocuğu demesinin nedeni ise nazla büyümüş olmasındandır.

Nâzı âb etmiş de bir fevvâre resm etmiş hayâl
İşte ol sudur atılmış kâmetin olmuş senin
ND/G.56/2a/s.282

(Hayal, nazı su yapmış ta bir fıskıye çizmiş. İşte o sudur ki atılmış ta senin uzun boyun olmuş.)

Bu beyit Sebk-i Hindî özelliklerini taşımaktadır. Sevgilinin kameti o kadar ince ve o kadar zariftir ki hayal fıskıyesi nazı su haline getirmiş ve bu su sevgilinin boyu olmuştur. Su zaten ince ve zariftir. Bir de fıskıyeden çıkınca iyice incelmiş olacaktır. Nazla su arasında zarafet bakımından benzerlik bulunmaktadır.

NAZM:

Sözlükte, dizme, tertib etme, sıraya koyma, sıra, tertip, vezinli kafiyeli söz.gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde dört yerde geçmektedir. Şairlik sanatından bahsederken bu kelimeye kullanan

Nedîm, kendini övmeden asla yapamaz:

Çok zamândır peyker-i tîğ-ı zebânından Nedîm
Hûn-ı nazm-ı tâze deryâlar gibi cûş eylemez
ND/G.46/76/s.276

(Ey Nedîm! Çok zamandır, dilinin kılıcının yüzünden taze şiirin kanı denizler gibi akmaz oldu.)

Nedîm bu beyitinde tecrit sanatı yaparak kendini bir başkası imiş gibi düşünmüş ve kendi kendine şöyle demiştir: "Senin dil kılıcından taze şiir kanları nicedir akmaz oldu." Bir anlamda şair kendini eleştirmektedir. Nedîm'in dili (buradaki dil ağızdaki tat alma organı değil, lisan anlamındadır) üzerinden kanlar akan keskin bir kılıca, söylediği şiirler de kimse tarafından akıtılmayan taze kana benzetilmiştir. Dilin kılıca benzemesi keskin şeyler söylemesi kan dökmesi dolayısıyladır. Şiir de denizler gibi taşkınlıkla akan bir kan selidir.

Bir başka beyitte ise nazm şöyle geçmektedir:

Kıl metâ-ı nazmını ârâyiş-i sûk-i kemâl
Ey Nedîm-i pür hüner ziyb-i dükân lazım sana
ND/G.4/9a/s.252

(Ey hüner dolu Nedîm! Nazım malını mükemmellik sokağının süsü yap. Sana dükkan süsü gerek.)

Nedîm kendini bir başkası gibi düşünerek olgunluk çarşısına malını çıkartmanın zamanının geliğini söylemekte ve şiir dükkanını süslemesi gerektiğini bildirmektedir. Bu beyitte şiir, olgunluk çarşısını süsleyebilecek güzellikte bir mala benzetilmiştir. Olgunluğun bir çarşıya

benzetilmesi ise malın ortaya koyulabileceği bir yer olması dolayısıyladır. Nedîm böylelikle kendisinin mükemmele ulaştığını ve şiirde kemale erdiğini bildirmektedir.

Nedîm hak bu ki bendergeh-i belâgetle
Kumaş-ı nazm-ı terin gezmedik dükân mı kodu
ND/G.151/6a/s.333

(Ey Nedîm bu belâğat (güzel söz söyleme) limanında taze şiir kumaşın gezmedik dolaşmadık dükkan mı bıraktı?)

Nedîm'in şiiri piyasaya yeni çıkarılmış bir kumaş gibi tüm dükkanlarca rağbet görmekte ve satılmaktadır. Şiirin kumaşa belâğatinde ticaret mahalline benzetilmesi, şiirin o zamanki anlamını açıkça ifade etmektedir. Böylelikle Nedîm'in şiirinin de ne denli değerli olduğunu anlamış olmaktayız.

NEKBET:

Sözlükte talihsizlik, bahtsızlık, düşkünlük, felaket, musibet gibi anlamlara gelmektedir. Genellikle, aşığa nisbetle kullanılır.

Gamzeler ikbâl-i şevka günde bin efsûn
Nekbet-i endûha hattın Tebbet-i vârûn okur
ND/G.27/1b/s.264

(Sevgilinin yanbakışları arzu, istek, neşe talihine ve vuslat arzusunu kırmak için günde bin büyü yapar; Kaygı talihsizliğine ayva tüylerin makus Tebbet'i okur.)

Sevgilinin gamzeleri, yanbakışları vuslat arzusunu kırabilmek için istek talihine büyü yapmaktadır. Arzu talihi teşhis sanatıyla kendisine büyü yapılan bir insana benzetilmiştir. Kuran ayetlerini ters yazarak yapılan bir büyü çeşidi vardır. Sevgilinin ayva tüyleri de Tebbet suresini ters yazarak aşığa sıkıntı vermektedir.

NEŞ'E:

Sözlükte yeniden meydana gelme, neşe, sevinç, keyif, az sarhoşluk, çakırkeyif gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufta ise, bir tür adabı ve erkanı olan hayat tarzı, bir duyuş ve yaşayış şeklidir. Nedîm'in gazellerinde bir tek yerde geçmektedir:

Yâd-ı hatınla neş'e-i hayret derûnuma
Çün seyl-i nev-i bahâr hurûşân olup gelir
ND/G.35/2a/s.269

(Ayva tüylerini hatırlamakla hayret neşesi içime ilkbahar seli gibi coşarak gelir.)

Aşık sevgilisini düşünürken, özellikle de onun ayva tüylerini yad ederken gönlüne şaşkınlık ve hayranlık hali doğmaktadır. Bahar seli nasıl hızlı ve aniden gelirse bu duygu da o şekilde gelmektedir. Hayret neş'esini bahar seline benzetmesinin nedeni geliş şeklidir. Neş'e kelimesi, bu beyitte bir benzetmeden çok, tür bildiren bir tamlama olarak yer almaktadır.

NEZÂKET:

Sözlükteki anlamı naziklik, zariflik, incelik, terbiye ve ehemmiyettir. Daima sevgiliye nisbetle kullanılır. Sevgilinin en bariz özelliklerinden birisi, zarif, ince ve nazik olmasıdır. Nedîm'i tek bir gazelinde geçen bu kelime,Sebk-i Hindî birlikte, ince bir hayal için kullanılmıştır:

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şîşeden ruhsâr-ı al olmuş sana
ND/G.2/1a/s.249

(İncelik haddeden geçmiş sana boy pos olmuş. Şarap şişeden süzülmüş sana kırmızı yanak olmuş.)

Nezaket, bilindiği gibi soyut bir kavramdır. Nezaket, bir metal gibi düşünülerek haddeden geçirilmiş ve ona boy pos yapmışlardır. Yine şarabı almışlar içki şişesinden süzüp onun yanağına akıtarak kırmızı bir yanak haline getirmişlerdir. Boy pos, ince zarif; yanak da kırmızıdır. Bu beyitte Sebk-i Hindî'nin bir özelliği olan hayal genişliği bulunmaktadır.

NİGEH (NİGÂH):

Sözlükte bakış, bakma, süzgün bakış gibi anlamlara gelmektedir. Daima sevgiliye nisbetle kullanılır. Sevgilinin bakışı, bir çok özelliğe ve sıfata sahip, oldukça meşhur ve buna bağlı olarak ta oldukça çok benzetme konusu yapılan yönüdür. Nedîm'in gazellerinde de bir çok yerde geçmektedir. Nigeh, aşığın canına sürekli kasdettiği için kılıca, oka, ortalığı karıştırıp fitne koparttığı için fitneci, dedikoducu birine benzetilmiştir. Ayrıca bakış, hiçbir zaman ayık değildir, daima mest

gezen bir sarhoştur.

Sevdâ-yı şikest ol nigeh-i zühre-şikâfe
Olmak gibidir tîr-i kazâya siper-endâz
ND/G.48/3a/s.277

(Kırık sevda o zühreyi (bile) yaran bakış için, kaza okuna siper olmak gibidir.)

Sevgilinin bakışları aşık için daima tehlike taşımaktadır. Kaza okuna siper olmak demek, ondan gelen tüm oklarla yaralanmak demektir. Bu nasıl kaçınılmaz ise, sevgilinin zühre yıldızını bile parçalayabilecek güçte olan bakışının etkisinden kurtulmak o denli imkânsızdır. Bu beyitte zühre-yaran nigahın sıfatı olarak kullanılmıştır.

O gûne zâlime arz-ı merâma kim kâdir
Nigâh-ı hışm ile la'l etmedik zebân mı kodu
ND/G.151/5b/s.333

(O, türlü zulümler yapan (sevgiliye) derd anlatmaya kimin gücü yeter. Hışm bakışı ile lal etmediği dil mi bırakdı?)

Beyitte sevgilinin aşıklarına karşı takındığı tavır karşısında aşıkların ne yapacaklarını bilmez bir hale geldikleri anlatılmaktadır. Sevgili, aşıklarına öylesine çok ve öylesine türlü zulümler yapmaktadır ki herkesin dili, şaşkınlık ve korkudan lal olmuştur. Hışım dolu bakışı yüzünden hiç kimse ona arz-ı meram etmeğe cesaret edememektedir. Kızgınlık bakışı, burada benzetmeden çok, çeşit bildiren bir tamlama şeklinde kullanılmıştır.

Aşıka kasdın nümâyan olmamak mümkün müdür
Ol nigâh-ı sad-zebândır çünkü gammâzın senin
ND/G.69/3b/s.290

(Senin, yüzlerce dil bilen dedikoducu (bakışı)n olduktan sonra aşıklara kasdının ortaya çıkmamasına imkân var mı?)

Bu beyitten de sevgilinin bakışının dedikoducu ve fitne koparıcı olduğunu anlamaktayız. Beyitte bakışların aynı zamanda yüzlerce dil bildiği söylenmiştir. Onun bu huyu yüzünden aşığa kasdının ne olduğunu anlamak pek güç değildir. Yani bakışları, sevgilinin aşık için neler planladığını, neler düşündüğünü ele vermektedir.

Bir nigâh-ı âşinâ besdir bize muğ-beççeden
Badezin ey duhter-i rez çekmeziz nâzın senin
ND/G.69/4a/s.290

(Ey üzüm kızı! Bundan sonra senin nazını çekmeyiz; bize genç sakinin bir dost bakışı yeter.)

Aşık, şaraba seslenerek artık ondan meded ummadığını, çünkü onun nazını artık çekemeyeceğini bildirmektedir. Zira artık genç sakinin dost bakışı ona teselli olarak yetmektedir. Genç saki elbette ki genç bir sevgilidir. Beyitte nigah, benzetmeden çok, tür bildiren bir tamlamayla ele alınmıştır.

Güşâd et düğmemi pirâhenim aç sînemi yokla
Hele gör neylemiştir bana şemşîr-i nigâhın gel
ND/G.78/2b/s.295

(Düğmemi çöz, gömleğimi aç da bir göğsümü yokla gel bak, bana

bakışının şemşiri neler yapmıştır, bir gör.)

Beyite göre, aşık, sevgilinin bakışlarının kılıcıyla göğsünde açtığı yarayı sevgiliye göstermek istemekte, ona düğmesini açıp gömleğini sıyırıp yarasına bakmasını söylemektedir. Sevgilinin bakışlarının kılıca benzetilmesi, keskinlik ve kan dökücülük özelliklerinden dolayıdır.

Bir diğer beyitte ise:

Ben kuh kuh derd olayım iştkiyâk ile
Bâr-ı nigâh o şûha hemân sıklet olmasın
ND/G.91/3b/s.302

(Ben dağ dağ büyük bir yanmayla yara olayım; bakışın yükü o şuh olan güzele ağırlık olmasın.)

Aşık, kendisinden her türlü eziyeti gördüğü halde, yine de sevgilisini düşünmekte, onun en ufak bir şeyle incinmesine ve sıkıntı çekmesine razı olmamaktadır. Bu beyitte de sevgiliden gelen bakış oklarıyla yaralanmaya, bakış yükü ona (sevgiliye) ağırlık yapmasın diye büyük bir arzu ve hevesle razı olduğunu anlatmaktadır. Yani sevgili, bakışlarında taşıdığı yaralayıcı okları aşığa gördersin de ona ağırlık yapmasın. Beyitte iştiyak kelimesi, tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Piyâle çekmeden evvel o çeşm-i mahmûrun
Nigâh-ı mesti ilâc-ı humârım oldu bu gün
ND/G.98/2b/s.305

(Bu gün daha ben içki içmeye başlamadan o gözü mahmur olan sevgilinin sarhoş bakışı benim humarımın ilacı oluverdi.)

Eskiden içki meclislerinde sabahlara kadar içki içilir, sabahleyin içkinin verdiği sarhoşluktan kurtulmak için yine içkiye başvurulurmuş. Beyite göre her gün içki içmekte olan aşık, daha içki içmeye başlamadan önce bir gece evvelki sarhoşluğun etkisinden sevgilinin sarhoş bakışıyla kurtulmuştur. Sevgilinin bakışı da mest olduğu için ha bade içmiştir, ha onun bakışlarına muhatab olmuştur. İkisi aşık için aynı şeydir. Sevgilinin bakışları, nazdan kapanır hale geldiği için, sarhoşa benzetilmiştir.

Tîğ-i nigâhı ma'reke-i fitnede besdir bes
Çeksin elini hançeri bir yana çekilsin
ND/G.104/2a/s.308

(Onun eli ve hançeri bir tarafa çekilsin, yalnızca yanbakışının kılıcı bile fitne meydanında yeterlidir.)

Eli ve hançeri şöyle dursun, sevgilinin fitne koparmakta ün salmış yan bakışının kılıcı bile savaş çıkarmaya yeterlidir. Beyitte yan bakış yani gamze, kılıca benzetilmiştir. Savaş meydanlarında kılıç konuşur. Sevgilinin bakışları da kan dökme de can almada br kılıç kadar güçlü olduğundan fitne meydanında kendini göstermeye yetecektir.

Nigeh-i gamze değil berk-i cihân ancak bu
Afet-i hırmen-i sâmân-ı cihân ancak bu
ND/G.108/1a/s.310

(Bu gamze bakışı değil, olsa olsa cihanın şimşeğidir. Bu ancak dünyanın bereketli harmanını yakan ateştir.)

Sevgilinin gamzesi bütün dünyayı yakıp yıkacak güçte bir şimşektir. Hatta dünyadaki tüm zenginliğin, varlığın harmanını (sabrı)

tutuşturacak afettir, felakettir. Bakışın şimşeğe ve felaketi benzetilmesi hem onun gücünü, kudretini; hem de ne denli tehlikeli olduğunu anlatmak içindir.

Fasl-ı güldür gül açıl lâyık mıdır dest-i nigâh
Gül-zemîn-i sînen üzre yâsemen-çîn olmaya
ND/G.116/6a/s.314

(Gül mevsimidir, gül ve açıl (neşelen); yanbakış elinin sinenin gül zemini üzerinde yasemin toplayan olması layık mıdır?)

Aşık sevgilisinin açılıp saçılmasını gülüp neşelenmesini istemektedir. Çünkü artık gül mevsimi gelmiştir. Aşığın bakış elinin sevgilinin göğsü üzerinde yasemin değil, gül toplaması daha uygundur. Kısaca aşık, bakış ellerini sevgilinin göğsü üzerinde dolaştırmakta ve gül mevisimi dolayısıyla gül toplamak istemektedir. Nigahın ele benzetilmesi, aşığın ancak gözleriyle sevgiliye dokunabileceğinin bir göstergesidir.

Uyuttu yâr ile (eyle) müjgânın eyleyip derhem
Nigâh-ı mestini semmûr-ı câme-hâb içre
ND/G.126/2b/s.320

(Sevgili sarhoş bakışını, kirpiklerini samura benzeyen yatağın kürküne sararak uyuttu.)

Bu beyitte, sevgilinin sarhoş gözünün uykuya nasıl vardığı anlatılmaktadır. Sarhoş bakışlar, samur bir kürkü andıran kirpiklerin içine sarılarak uyutulmuştur. Sarhoş bakış, bu beyitte teşhis sanatı yaplarak yatakta uyutulan bir insana benzetilmiştir.

Şîve-i fitne-perestîde nigâhın ber-pâ
Şekve ey nerkis-i hûnî reviş-i dîninden
ND/G.89/4a/s.301

(Bakışın, fitneye-tapma tarzında ayak üstündedir.[fitneye tapmaktadır]. Ey kanlı nergis! Dininin tarzından şikayet (illallah).)

Sevgilinin tüm işi gücü fitnedir. O kadar ki bu onun dini haline gelmiştir. Aşık o kadar usanmıştır ki onun bu tarzından şikayet etmekte, yaka silkmektedir. Sevgilinin gözü, aşığın kanını içtiğinden dolayı kanlıdır. Nigahın ayak üstünde olması, onun bir işi yapmaya amade olması anlamındadır.

Acep münâsip ü çespândır ey büt-i tannâz
Nigâh-ı mestine vâdi-i mezheb-i âşûb
ND/G.9/3b/s.254

(Ey herkesle eğlenen alay eden put (kadar güzel sevgili)! Sarhoş gözlerine karışıklık mezhebinin yolu ne kadar uygundur.)

Sevgilinin kendisine aşık olanlarla alay etmesi, gözleriyle karışıklık ve fitne çıkarması onun alışılagelmiş tavırlarından yalnızca birkaçıdır. Daha pek çok huyunun yanında bunları fazlaca benimsediğinden ve neredeyse onun kendinden bir parça haline geldiğinden fitne ve karışıklık onun mezhebi haline gelmiştir. Bir mezheb mensubuna yakışan da mezhebinin gereklerini yerine getirmektir. Bakışlar, görünüşü dolayısıyla teşhis sanatı yapılarak, bir sarhoşa benzetilmiştir.

Kırdı geçirdi tîğ-i nigâhıyla âlemi
Çeşmi ne yâd baktı Nedîmâ ne âşinâ
ND/G.1/5a/s.249

(Bakışının kılıcıyla dünyayı kırdı geçirdi. Ey Nedîm! Gözü ne tanıdık baktı, ne de yabancı.)

Bu beyitte de sevgilinin bakışlarının aşık üzerindeki etkisi anlatılmaktadır. Sevgilinin bakışları kılıç gibi keskindir, baktığı yeri kana bulaştırır. Bu bakış kılıcıyla dünyayı kırıp geçen ve kan döken sevgili, ne yabancı ne de tanıdık bir bakışla bakmıştır. Yani aşığın tarafına bile dönüp bakmamıştır. Bakışlar için yine teşhis sanatı yapılmıştır.

Nağmene tîr-i nigeh pîş-rev olmakta meğer
Mutrıb ebrûda kemânınla hem-âheng midir
ND/G.30/2a/s.266

(Çalgıcı! Bakış oku nağmene öncü oluyor. Yoksa, kaşın yayı da kemanınla aynı ahenkte midir, aynı nağmeyi mi çalıyor.)

Bu beyitte, sevgilinin kaş ve gözlerinin aşık için neleri çağrıştırdığını öğrenmekteyiz. Buna göre, bakışlar çalgıcının hem çalıp hem söylediği şarkıya peşrev olmaktadır. Burada bakışların peşrev olmasından kasıt uzunluğudur. Oka benztilmesi hem uzunluğu hem de deliciliği bakımındandır. Sevgilinin kaşı da şekil itibarıyle kemana benzemektedir. Yani yay gibidir. Beyitte tenasüp sanatı yapılarak müzik ve müzik aletleriyle ilgili isimler sıralanmıştır.

Füsûn hemân nigeh-i işve-bâza çespândır
Kirişme gamze-i âşık-nüvâza çespândır
ND/G.42/1a/s.273

(Büyü daima işveli yanbakışına yaraşır, cilve de aşığı okşayan gamzene yaraşır.)

Sevgilinin işveli gözlerinin görevi daima büyü yapmaktır. Aşığı okşar gibi bakan gamzelerin işi ise cilvedir. Gamze de, okşar gibi cilveyle bakarak aşığın arzusunu arttırmakta, fettan bakışlar da aşığı mahvetmektedir. Aşığın gönlünde büyük bir karışıklık ve fitne koparmaktadır. Gözlerin tüm marifeti budur.

Bir şarkısında da Nedîm:

Neden eşkestedir tarf-ı külâhın
Neden mestânedir çeşm-i siyâhın
Niçin kanlar döker tîğ-ı nigâhın
Niçin sen böyle âşûb-ı cihânsın
ND/Ş.11/2.d/s.349

(Neden külahın yana eğiktir? Neden kara gözün sarhoştur? Bakış kılıcın neden kanlar döküyor? Niçin böyle cihanı birbirine katıyorsun?)

Bu şarkıda aşık, sevgilisine onunla ilgili sorular sormakta aslında cevapları bildiği halde bir kez de onun ağzından dinlemek istemektedir. Ya da soru sorarak sevgilinin durumunu anlatmaya çalışmaktadır. Şarkıdan anlaşıldığına göre sevgilinin başındaki külah yana eğilmiştir. Siyah gözleri şarabın etkisiyle iyice sarhoş bir hale gelmiştir ve süzgün süzgün bakmaktadır. Bakışları o denli keskindir ki aşığın kanını dökmekte olan bir kılıç gibidir. Tüm bu halleriyle sevgili bütün alemi allak bullak edip birbirine katmaktadır. Bakışların kılıca benzetilmesi, keskinliği ve kan dökücülüğü dolayısıyladır.

RED:

Sözlükte geri döndürme, döndürülme, geri çevrilme, geri çevirme,

tanımama, inkar etme anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde tek bir yerde karşımıza çıkan red, bir ele benzetilmiştir.

Şimdi âlemde kef-i efsûsa hâcet yok Nedîm
Dest-i red dest-i taleb dâim be-hem peyvestedir
ND/G.40/5b/s.272

(Alemde vahlanma eline gerek yoktur, şimdi red ve taleb eli daima birliktedir.)

Bu beyitte Nedîm, artık vahlanmaya gerek olmadığını, çünkü red ve taleb elinin artık bir olduğunu, yani isteklerinin kabul edilmesi ve reddedilmesinin ounu için bir farkı oldmadığını söylemektedir. Şair, artık geri çevrilmeye o kadar alışmış ki red de edilse, kabul de edilse farketmediğini anlatmaktadır. Red, burada tamamen ele mahsus bir işmiş gibi düşünülmüştür.

REŞK:

Sözlükte kıskanma, hased günü, kıskanılmış anlamındadır. Nedîm'in bir tek gazelinde geçmektedir. Genellikle, sevgilinin bazı özelliklerinin kıskanılmasıyla ilgili olarak kullanılır.

Rast geldikçe ham eyler kaddini sarsar-ı reşk
Nahl-ı mevzûnun ile serv-i dil-âra-yı çemen
ND/G.88/4a/s.301

(Selvi, sevgilinin boyuna rasladığında kıskanma rüzgarı, belini(selvinin) iki büklüm eder.)

Bu beyitte kıskanma, ortalığı yıkıp mahveden ince uzun fidanların belini kırıp büken şiddetli bir rüzgar gibi düşünülmüştür. Selvi, sevgiliyi gördükçe kıskanma rüzgarı onunu belini iki büklüm etmektedir.

RİYÂ:

Sözlükte özü sözü bir olmama, iki yüzlülük anlamlarına gelmektedir. Aslında dini bir terim olan bu kavram Nedîm'in bir gazelinde insana nisbetle ele alınmıştır.

Varmıdır bilmem Nedîmâ bir dahi anın gibi
Dîn ü dil hasmı riyâ cellâdı takvâ hırsızı
ND/G.155/5b/s.336

(Ey Nedîm! Onun gibi din ve gönül düşmanı, riya celladı ve takva hırsızı var mıdır bilmiyorum.)

Nedîm, sevgilisinin bütün özelliklerini saymış, ve onun maharetlerini ortaya dökmüştür. Sevgilisi, gönlün ve dinin düşmanıdır: Yani ne insafı, ne de acıması vardır. Riya celladıdır: Yani riyayı bir kenara bırakıp ne kadar ayıp ve günah varsa hepsini yapmaktadır. Takva hırsızıdır: Yani edebe, takvaya karşı saygısızdır. Onlara kasdetmiştir. Riya bu beyitte, teşhis yoluyla sevgili tarafından öldürülen bir insana benzetilmektedir.

SABR:

Sözlükte güçlüklere dayanma, tahammül gösterme anlamına

gelmektedir. Bazen insana nisbetle kullanıldığı gibi, çoğunlukla aşığa bağlı olarak ele alınır. Aşk derdine düşen aşığın çaresi sabretmekten geçer. Nedîm'in gazellerinde yalın olarak kullanıldğı gibi 'karar' ve 'takat' ile birlikte kullanılmıştır.

Hased o rinde ki hâb-ı 'ademden açsa gözün
Kabâ-yı sabrı çü nerkis hezâr-pâre göre
ND/G.124/4b/s.319

(Yokluk uykusundan gözünü açıp, sabır kabasını nerkis gibi bin parça gören rinde hased olsun.)

Rind, yokluk uykusundan uyanıp, nergis bakışlarıyla etrafı, giydiği kabayı yani elbiseyi, bin parça görmektedir. Nergis çiçeği bilindiği gibi bir çok parçadan meydana gelmiştir. Sabır elbisesi de parçalandığından dolayı bin parça olmuştur. Bu beyiteki pare kelimesi, hem para hem de parça anlamında kullanılmıştır. Yokluk uykusundan varlık dünyasına uyanan kimse, etrefındaki en değersiz şeyin bile değerli olduğunu görmektedir. Sabrın kabaya benzetilmesi, onu üzerine giyen kimseyi korumasından dolayıdır.

Sabır kelimesi bir gazel de de 'karâr' ile birlikte geçer:

Aman sabr u kararım eyledi yağma o kâfirde
Kırık bir ter zebân berceste nutk-ı bî-aman vardır.
ND/G.43/4a/s.274

(O kafirin, kırık bir Türkçeyle öyle hazır cevap, öyle mükemmel fakat merhametsiz bir konuşması var ki bütün sabrımı tahammülümü yağma etti.)

Bu beyitte aşığın sabr ve kararı sevgilinin güzel Türkçesiyle yağma ettiği bir ülkeye ya da bir kaleye benzetilmiştir. Sabır ve karar burada, rahat ve huzur demektir. Sabır ülkesinde sükunet, rahat varken, sevgilinin konuşması, aşığı alt üst etmiştir.

Bir başka beyitte de 'sabr u takat' şeklinde geçmektedir:

Işka düştüm cân ü dil müft-i cüvânan oldu hep
Sabr u tâkat masraf-ı çâk-i girîbân oldu hep
ND/G.8/1b/s.253

(Aşka düştüm can ve gönül taze sevgililerin ücreti, sabır ve dayanma gücü ise yaka yırtma masrafı oldu.)

Aşk kolay elde edilen birşey değildir. Aşka sahip olabilmek için epeyce değerli şeylerin feda edilmesi gerekir. Nedîm de bu beyitte aşkı satın alınan çok değerli bir mala benzetmektedir. Bu değerli malı alabilmek için de canı ve gönlü bedel olarak sunmaktadır. Canı ve gönlü yeni ve sevgililerin ücreti olarak ödüyor, onlardan aşkı alıyor. Sabır ve dayanma gücünü ise yaka yırtma masrafı olarak harcıyor. Yani, aşk için (taze sevgililerin aşkı) can ve gönlünü, yaka yırtma bedeli olarak da sabır ve takatini feda ediyor. Bu beyitte can ve gönül birlikte bir bedel bir paraya; sabır ve takat da masraf, yani bir şeyin için sarfedilen bedele benzetilmişlerdir.

SAFÂ:

Sözlük anlamı saflık berraklık, gönül şenliği kedersizlik ve eğlencedir. Safa, genel olarak insana mahsus bir haldir, ancak bazen aşığa, bazen de maşuğa nisbetle kullanıldığı da olur.

Alıp tiğıngı elke saçı zırhın salmış arhaya
Mining kasdımga kilmiş üç toluk câm-ı safâ tartıp
ND/G.10/2b/s.255

(Benim kasdıma, üç dolu safa kadehi çekerek kılıcını ele alarak saçının zırhını arkaya salmıştır.)

Nedîm'in Çağatay lehçesiyle yazdığı gazelinin bu beyitinde savaşa hazırlanan bir yiğitten bahsedilmektedir. Bu yiğit de sevgiliden başkası değildir. Aşığın canına kasdederek, onun canını almaya niyet ederek bir safa kadehi kaldırmış, kılıcını eline almış ve uzun saçını zırh yaparak arkaya salmıştır. Sevgilinin safa kadehi kaydırması, yaptığı ya da yapacağı işten haz duyması anlamındadır. Çekilen kadeh, sevgiliye büyük bir mutluluk bağışladığı için safa kadehi benzetmesi yapılmıştır.

SÎNE:

Sözlükte göğüs, yürek, kalp anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde sık sık geçer. Daima aşığa nisbetle kullanılır. Aşık sinesini bahçe, ayna, çöl, okul, yatak gibi mekanlara benzeterek sevgilisini orada görmek istemektedir.

Güldür çemen-i sînede dâğ-ı gam-ı hasret
Şeb-tâ-be seher eşk-i terim şebnem-i hasret
ND/G.11/1a/s.255

(Göğüs bahçesinde özleyiş kederinin yarası güldür, gece sabaha kadar taze gözyaşlarım bu özleyişin üzerindeki çiğ taneleridir.)

Aşığın göğsü, içinde hasret yarasından oluşan güllerin açtığı bir bahçedir. Güller hem şekil hem de renk olarak yaraya benzetilmektedir. Aşığın gözyaşları da gece sabaha dek bu güllerin üzerine dökülmüş çiğ taneleri gibidir. Beyiti biraz daha açarsak hasret ateşinin sıcaklığı ve hararetiyle gönülde güle benzeyen (kırmızı) yaralar açılmıştır. Çiğ taneleri soğuk gecelerin sabahlarında çiçeklerin üzerinde görülür. İşte aşık da gönlündeki yaraları güle, gözyaşlarını da onun üzerine düşmüş çiğ tanelerine benzetiyor. Hasret burada vücutta yaraların açılmasına neden olan üzüntüyü meydana getiren özlemdir. Benzetmeden daha çok bir sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alınmıştır. Hasret ve gece arasında bağlantı vardır. Aynı zamanda şebnem de gecenin sonunda sabahleyin görülen bir olaydır.

Hayâl-i serv-i kaddinle kalır giderse bu eşk
Fezâ-yı sînede bir cûy-bâr olur giderek
ND/G.66/4b/s.288

(Bu gözyaşları selvi boyunu sadece tahayyül etmekte kalacaksa, zaman gelir ki göğsümün boşluğunda bir ırmak olur.)

Beyitte aşığın sevgilisinin hayaliyle hemdem olması anlatılmaktadır. Aşık sevgilisine kavuşmak istemekte, fakat bir türlü kavuşamamaktadır. Bu duruma o kadar üzülmektedir ki gözyaşları hiç dinmemektedir. Gözlerinden akan yaş, ta sine boşluğuna dek gitmektedir. Sinede de kalp,kalpte de sevgilinin boyunun hayali bulunmaktadır. Gözyaşı sel gibi akınca oraya ulaşır ve sevgilinin hayaliyle kalır.

Mekteb-i sînede bir tıfl-ı hevâyîdir dil
Kim henüz anlamamış farkını ışk u hevesin
ND/G.68/3a/s.289

(Gönül sine mektebinde hevayi bir çocuktur ki aşk ve hevesin farkını henüz anlamış değildir.)

Gönül bu beyitte sine mektebinde aşk tahsili gören havai bir çocuğa benzetilmektedir. Gönülde de çocukta olduğu gibi hercailik vardır. Bu çocuk öyle cahildir ki henüz aşk nedir heves nedir bilmemektedir. Nedîm, gönlünü henüz bu iki olayın aşk ve hevesin ayrımını yapamayan, bunları birbirine karıştıran bundan dolayı da bir hevesten öbürüne geçen aşkı tam bulamayan bir çocuğa benzetmiştir. Çocuk hem havaidir, hem de her yaptığından sorumlu değildir. Zaten aşk ve heves arasındaki farkı dahi bilmemektedir. Gönül orada büyüdüğü, yetiştiği ve orada eğitildiği için sine mektebe benzetilmiştir.

Tezerv-i hoş-hırâmım sînem olsun cilve-gâhın gel
Hümâ-veş sâye salsın başıma zülf-i siyâhın gel
ND/G.78/1a/s.295

(Edalı yürüyüşlü sülünüm! Gel, dolaştığın yer, gönlüm olsun; siyah saçın da başıma devlet kuşu gibi gölge salsın.)

Aşık, sinesini sevgiliye açarak onun orada yürümesini istemektedir. Siyah saçlarının da başına devlet kuşu gibi konmasını istemektedir. Sevgilinin aşığın gönlünde dolaşması, onun gönlüne girmesi, saçının devlet kuşu olması ise ona uğur getirmesi demektir. Sine, üzerinde sülünlerin dolaştığı bir yer olarak düşünülmüştür.

Ey tıfl-ı nâz bir gece mihmânım ol benim
Gir câme-hâb-ı sîneme gel cânım ol benim
ND/G.79/1b/s.296

(Ey nazlı yavru! Bu gece benim misafirim ol. Gel göğsümün yatağına gir de canım ol.)

Nedîm sevgilisini bir gece de olsa misafir etmek istemekte ona küçük bir çocuk muamelesi yaparak şefkat göstermekte ve sinesini yatağa benzeterek orada yatırmayı murad etmektedir. Sevgilisine naz çocuğu demesinin nedeni ise nazla büyümüş olmasındandır.

Fezây-ı sînede bir yavru besledim âhir
Konuştu iller ile gelmez âşiyânesine
ND/G.125/5a/s.319

(Sinemin fezasında (yuvasında) de bir yavru besledim, sonunda ellerle konuştu, görüştü. Bir daha yuvasına gelmiyor.)

Aşık koynunda bir sevgili beslemiş, onunla hem-dem olmuştur. Sevgili ellerle konuşup görüşünce aşığa yabancı olmuş ve bir daha ona dönmemiştir. Sine, bu beyitte, içinde kuş beslenen bir yuvaya benzetilmeştir. Yavru kuş, yuvadan uçmuş, bir daha dönmemiştir.

Bir câm çek ey gonca-dehen def'-i humâr et
Çeşmimde hayâlin gibi gel geşt ü güzâr et
Nakşın gibi âyine-i sînemde karâr et
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım
ND/Ş.13/4.d/s.351

(Ey gonca ağızlı bir kadeh çek de içkinin verdiği başağrısı gitsin. Gel gözümdeki hayalin gibi gez dolaş, aksin gibi göğsümün aynasında dur. Hava soğudu koyundan ayrılma kuzucuğum.)

Bu şarkıda, aşık sevgilisine talimatlar vermekte, ona tüm

isteklerini bir çırpıda anlatmaktadır. Buna göre, sevgili humarı gidermek için içki içecek, aşığın gözünde nasıl hayali dolaşıp duruyorsa öylece dolaşıp duracak, aynaya benzettiği göğsünün önünde duracak ve soğuktan etkilenmemek için aşığın koynuna girecektir. Nakş ve karar kelimeleri tevriyeli olup iham-ı tenasüp sanatı yapılmıştır. Nakş, hem sevgilinin aynadaki aksinin bir aynayı süslemesi, hem de musikide bir bestedir. Karar da bir makamda durmaktır. Sinenin aynaya benzetilmesi de sevgiliyi gösterdiği, yansıttığı içindir.

SİTEM:

Sözlük anlamı zulüm, haksızlık, eziyet ve çıkışmadır. Daha çok sevgiliye nisbetle kullanılır. Çünkü, sitem sevgilinin vazgeçilmez özelliklerinden biridir. Sevgilinin eziyeti aşığın canının belâsıdır. Ondan bir türlü kurtulamaz. Nedîm'in gazellerinde üç yerde geçmektedir:

Ber-çîde dâmen-i sitem olmuş şitâb ile
Serv-i revânım yine benzer 'itâbı var
ND/G.26/6a/s.264

(Selvi boylu sevgilim, sitem eteğini beline sokmuş koşup geliyor, yine bizi azarlayacak galiba.)

Bu beyitte de Nedîm'le sevgilisi arasında geçen bir sahne canlandırılmış gibidir. Nedîm'in uzun boylu sevgilisi eteğini beline toplamış, onun yanına doğru koşup gelmektedir. Bu alışılmamış bir durumdur. Sevgili değil koşup gelmek, aşığın tarafına dönüp bakmaz bile. Nedîm de bunu farketmiş olacak ki sevgilinin olsa olsa onu azarlamak için geldiğini söylemektedir. Sevgilinin zulüm eteğinin belinde olması, aşığına zulmetmeye hazırlanması demektir.

Mihrin nihân eyledi devrân şafak değil
Benzer ki âteş-i sitemin iltihâbı var
ND/G.26/2b/s.64

(Bu görünen şafak değil, zaman güneşini sakladı. Öyle anlaşılıyor ki yakında zulüm, sitem ateşi alevlenecek.)

Beyitte gurup vaktini anlatan bir tablo çizilmiştir. Güneş ortadan kaybolmuş, karanlık havaya hakim olmaya başlamıştır. Devran güneşini bir başka deyişle merhametini, muhabbetini saklamıştır. Öyle görünmektedir ki artık eziyet, zulüm ateşi alevlenecektir. Güneş bu beyitte adaletin, muhabbetin ve şefkatin sembolüdür. O kaybolunca şairin ateşe benzettiği sitem alevlenecektir. Sitemin ateşe benzemesi, yakıcı olması dolayısıyladır. Mihr, aynı zamanda sevgi demek olduğundan sevgisizlik zamanında ortaya sitemin çıkması da kasdedilmiş olmaktadır.

Cefâ-yı tâli'-i nâ-sâzkârı benden sor
Aman aman sitem-i rûz-gârı benden sor
ND/G.28/1b/s.265

(Uygunsuz talihin cefasını benden sor aman aman zamanın (talihin) eziyetini benden sor.)

Bu beyitte aşık, hiçbir zaman ona gülmeyen talihinin ona ne cefalar çektirdiğini ve zamanın eziyetinin onu nasıl perişan ettiğini kendisinden sormaları gerektiğini, çünkü onu en iyi bilenin kendisi olduğunu söylemektedir. Kötü talih ve zaman birer insana benzetilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Her ikisi de aşığa oldukça eziyet çektirmişlerdir. Bir başka deyişle talihin cefası ile, feleğin ya da zamanın eziyeti birbirine

denktir. Aşık da bu eza ve cefadan nasibini yeterince almıştır.

SÜHAN:

Sözlükteki anlamı söz demektir. Genellikle şairlik gücüyle ve şiirle ilgili olarak kullanılır. Nedîm'in gazellerinde iki yerde geçmektedir.

Vasfında müjde sana ki bir kârbân sühan
Kilk-i Nedîm-i şûhunu cûyân olup gelir
ND/G.35/11a/s.270

(Sana müjde olsun ki senin vasfında söylenen söz kervanı şuh Nedîm'in kalemini arayarak gelir.)

Nedîm, bu beyitinde de kendini övmeden duramaz. Kervana benzettiği söz, sevgilinin vasfı konusunda, Nedîm'in kalemini aramaktadır. Bu söz kervanı, düşünce ve fikir vadisinde dolaşmakta ve Nedîm'in kalemini aramaktadır. Söz kervanının ulaşmak istediği nihai yer Nedîm'in kalemidir. Sözün kervana benzetilmesi, hem çok değerli bir mal gibi görülmesinden, hem de çokluğundan dolayıdır.

Bârik şef' nükteleri cem'idip Nedîm
Nâzende şâhid-i sühane perçem eyleriz
ND/G.47/7b/s.276

(Ey Nedîm! İnce ince (çift) nükteleri toplayıp nazlı söz güzeline kakül yaparız.)

Bu beyitte Nedîm, yine Sebk-i Hindî'yi kullanarak çok ince bir

hayal yakalamıştır. Beyitte ki ince hayal şudur: Güzel söz söylemek bir güzel kız, ince nükteler de onun perçemidir. Yani onun güzelliğinin bir parçasıdır. Nedîm, söz güzelini süsleyen birisi olarak, bu süslemede nükteleri kullandığını söylemektedir. Teşhis sanatı yapılarak söz bu beyitte ince nüktelerden perçemleri olan güzel bir kıza benzetilmiştir.

ŞERM:

Sözlük anlamı utanmadır. Genel olarak insanla ilgili olarak kullanılan bu kavram, aşağıdaki beyitte de bu anlamda geçmektedir. Nedîm'in bir tek gazelinde karşımıza çıkan bu kelime, perdeye benzetilir.

Perde-i şermi giderdin ruh-ı pür-tâbından
Kasd o gül-çihreye ey duht-ı ineb reng midir
ND/G.30/4a/s.266

(Ey üzüm kızı! Işıkla dolu yanağından utanma perdesini giderdin, amacın o gül-yüze renk vermek midir?)

Şair bu beyitte şaraba seslenerek, ona parlaklık ve hararetle dolu yanağından utanma perdesini gidermesinin sevgilinin yüzüne renk vermek için mi yoksa başka bir şey için mi olduğunu sormaktadır. Bunu sorarken de sevgilinin yanağındaki kırmızılığı ve parlaklığı anlatmaktadır. Bir anlamda tecahül-i arif yapmak içindir. Şarabın rengi kırmızıdır ve o içildiğinde hararet yapar, insanların içlerindekini dışlarına çıkarır. Bu sebepten utanma perdesini kaldırmaktadır. Utanmanın perdeye benzetilmesi, onun örtücü bir takım şeyleri açığa vurmadan gizleyici özelliğinden dolayıdır. Reng kelimesinin bir de hile anlamı vardır ki, bu beyitte bu anlam da iham yoluyla kastedilmektedir.

ŞEVK:

Sözlükte şiddetli arzu, neşe, keyif, sevinç anlamına gelmektedir. Nedîm'in gazellerinde beş yerde geçmektedir. Genellikle aşığın sevgiliye karşı duyduğu istekle ilgili olarak kullanılır.

Gamzeler ikbâl-i şevka günde bin efsûn okur
Nekbet-i endûha hattın Tebbet-i vârûn okur
ND/G.27/1a/s.264

(Sevgilinin yanbakışları arzu, istek, neşe talihi ve vuslat arzusunu kırmak için günde bin büyü yapar; kaygı talihsizliğine ayva tüylerin ters Tebbet'i okur.)

Bu beyitte bir inanışa telmih yapılmıştır. Tersine Tebbet manasına gelen 'Tebbet-i vârûn', surenin ayetlerini bozmadan tersinden, yani sonundan başına doğru okumak demektir ki bunun, meclise ağırlık veren kişinin kalkıp gitmesine neden olduğuna inanılır. Buna göre, beyitte sevgilinin gamzeleri, yanbakışları vuslat arzusunu kırabilmek için istek talihine büyü yapmaktadır. Arzu talihi kendisine büyü yapılan bir insana benzetilmiştir. Sevgilinin ayva tüyleri de Tebbet suresini ters yazarak ya da okuyarak aşığa sıkıntı vermektedir. Bu durumda ayva tüyleri de teşhis sanatıyla büyücüye benzetilmiştir. Hem gamzeler hem de ayva tüyleri aşığın arzusunu kırmak amacındadır. Şevk, teşhis sanatıyla ikbali olan birine benzetilmiştir.

Sarsar-ı gamdan rehâ düşvârdır tâ kim kadeh
Şem'-i bezm-i şevka fânûs-ı billûrin olmaya
ND/G.116/5b/s.314

(Kadeh, arzu, istek meclisinin mumuna billur bir fanus olmasa, gam rüzgarından kurtuluş olmaz.)

Arzu ve istek mumu aşık için daima yanmaktadır, bu mumu ancak güçlü gam rüzgarı söndürebilir. Fakat, aşık arzu meclisinin mumunu kadeh içine koyarak muhafaza etmektedir. Bundan dolayı gam rüzgarı esse bile mumu yanmakta ve hiç etkilenmemektedir. Böylelikle aşık, içki içerek gamın getireceği sıkıntılı halden, arzu ve isteklerinin uçup gitmesinden kendini korumaktadır. İçki sıkıntıyı giderir. Gamın aşık üzerindeki etkisi güçlü bir rüzgarın bir sahaya etki etmesi gibidir. Rüzgar herşeyi saçıp savurur, toza dumana karıştırır. Eğer estiği yerde bulunan eşyaların etraflarında onları koruyacak birşeyler yoksa eşyalar telef olur. Gam da aşığı altüst eder, içini karartır, duygularını savurur götürür. İsteğin bir meclise benzetilmesi, sürekli olması dolayısıyladıdr.

Çemende sâzına mıdrâb urup yine mutrıb
Semend-i şevkimi cüst etti tâziyâne ile
ND/G.139/2b/s.327

(Mutrıp, çemende yine sazına mızrap vurarak arzumun atını kamçıyla sıçrattı.)

Nedîm, bir eğlence sırasında yaşadığı duyguları anlatmaktadır. Çalgıcı elindeki sazının tellerine vurdukça şairin arzusu, heves ve isteğinin atı kamçıyla sıçramıştır. Bu beyitte, aşığın hevesi, birden harekete geçen bir ata benzemiştir. Atın harekete geçmesiyle arzunun gelişi, aynı hızla olduğundan, yani her ikisi de aniden olduğundan keyif ve at birbirine benzetilmiştir.

Feyz âşiyânı mihr-i hüner cilve-gâhısın
Subh-ı behâr-ı şevka girîbânsın ey gönül
ND/G.75/8b/s.294

(Ey gönül! Sen feyz (kuşunun) yuvası, hüner ve marifet güneşinin doğuş ufkusun. Üstelik de arzu ve eğlence baharının sabahının yakasısın.)

Bu beyitte aşığın gönlü bir çok şeye benzetilmiş, gönle iltifat edilmiştir. Gönül, irfan yuvası, hünerin ve marifetin üzerinde doğup battığı bir ufuk ve hatta zevk ve eğlencenin kendisinden sudur ettiği (yakasından çıktığı) bir insandır. Nedîm'e göre gönül her şeyin başı ve ilk noktasıdır. Gönlün yakaya benzetilmesi, açılmaları ve yer olarak birbirlerine yakın olmalarındandır. Hüner, bu beyitte aşk anlamında kullanılmıştır.

TAB':

Tabiat, huy, yaradılış, şairlik, mühür, damga, basma, kitap basma gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in gazellerinden ikisinde geçer.

Ne gam Nedîm o bütün nâz-ı dil-firîbinden
Zebân-ı tab' çü harf-i niyâza çespândır
ND/G.42/5b/s.273

(Ey Nedîm! O put gibi sevgilinin gönül götüren nazından gam olmaz. Tabiatın dili gibi dua sözüne yaraşır.)

Nedîm, bu beyitte, tecrid sanatıyla kendini bir başkasının yerine koymuş, nasihat etmektedir. Kendisine sevgilinin gönül götüren

nazından hiç üzülmemesini, tabiatın dilinin ancak dua sözüne uygun olduğunu söylemektedir. Yani aşığın bu derdine dua etmekten başka çare yoktur. Tabiat, dilinin olması, onun bir vücuda, bir canlıya benzetilmesi demek olacağından teşhis sanatıyla müşahhas bir varlığa benzetilmektedir.

Diğer beyit ise şöyledir:

Olursa pey-rev o çâpük-süvâr-ı nazma Nedîm
Semend-i tab'ı aceb râh-vâr olur giderek
ND/G.66/6b/s.288

(Acaba, Nedîm, şiirin o hızlı süvarisine uyarsa acaba şairlik atı acaip şekilde giderek rahvanlaşır mı?)

Bu beyitte, Nedîm, şiirinin geldiği noktayı bildirerek acaba şiirin o hızlı süvarisine uyarsa, yani onun peşine takılırsa, onun da atı sarsmadan yürüyebilr mi? demektedir. Şairlik gücünün ata benzetilmesi, şiirin atın gittiği yola benzetilmesinden ve çeviklik yönü dolayısıyladır. Burada Nedîm için örnek olabilecek bir şairden bahsedilmektedir.

TA'BÎR:

Sözlükteki anlamı ifade, anlatma, bir manası olan söz, deyim, terim, rüya yormadır. Nedîm'in gazellerinden yalnızca birinde geçmektedir.

Mâ'ni-i ışkı sana göstermek olmaz zâhidâ
Bir perîdir ol ki gezmez kûçe-i ta'bîrde
ND/G.112/9b/s.312

(Ey zahid! Aşkın manasını sana göstermek mümkün değildir. O, gözle görülme (yorumlama) sokağında gezmeyen bir peridir.)

Zahidler manaya göre hüküm veremezler. Çünkü onların işi ancak şeriatın dış kurallarıyladır. Bu yüzden de aşk gibi bir manayı zahide göstermek doğru olmayacaktır. Çünkü o peri gibidir, gözle görünen yerlerde belirmez. Onu görebilmek için gönül gerekir. Aşk bu beyitte herkesin göremeyeceği ve yorumda bulunamayacağı bir rüyaya, aşk rüyası da bir periye benzetilmiştir. Sebebi de manevi bir hal olması ve gönül ehline hitab etmesi dolayısıyladır. Aşk rüyası öyle herkesin gözüne gözükmeyen ve tabir sokağında gezmeyen bir peri gibidir.

TAHAMMÜL:

Sözlükte yüklenme, bir yükü üstüne alma, dayanma, katlanma, kaldırma anlamlarındadır. Nedîm'in gazellerinde dört yerde geçmektedir. Daima aşığa nisbetle kullanılır. Çünkü sevgili aşığa yaptığı zulüm ve eziyetlerle onun tahammülünü zorlamaktadır.

Tahammül mülkünü yıktın Hülâgû Hân mısın kâfir
Aman dünyâyı yaktın âteş-i sûzân mısın kâfir
ND/G.32/1a/s.267

(Tahammül ülkesini başkan başa yıktın. Hülagu Han mısın kafir? Feryat senin elinden. Bütün dünyayı yaktın kavurucu ateş misin yoksa sen kafir?)

Beyite aşığın sevgiliden gördüğü eziyetler karşısında sitem edişini görmekteyiz. Sevgili aşığın ülkeye benzeyen tahammülünü yerle bir etmiş, zulmünü arttırdıkça arttırmıştır. Tahammül, güçlüklere, zorluklara karşı dayanma gücüdür. Fakat sevgili, o denli eziyet etmektedir ki o ülke baştan başa talan edilmiş yakılıp yıkılmıştır. Bu da sevgilinin ne kadar zalim olduğunu göstermektedir. Zaten aşığın sevgiliye kafir demesi buna işarettir.

Şöyledir kaht-ı tahammül sîne-i tengimde kim
Yetmez olmuştur nefes bir âteşîn feryâda dek
ND/G.63/5a/s.287

(Dar göğsümde tahammül kıtlığı o hale geldi ki nefesim ateşli bir feryada bile yetmemektedir.)

Aşık, sevgilinin cefalarına katlanmak için elinden geleni yapmaktadır. Fakat onun da gücü belli bir yere kadardır. Bu eziyetlerden göğsü daralmış ve tahammül artık yok denecek hale gelmiştir. Artık güçsüzlükten nefesi çıkmaz bir haldedir ve ah edecek ateşli bir nefesi dahi kalmamıştır.

Nedîmâ dahi cünbiş gelmedi ol tâk-ı ebrûya
Nigûn-sâr oldu bin kûh-ı tahammül irtiâşımdan
ND/G.94/5b/s.303

(Ey Nedîm! Kemer gibi kaşa henüz cünbüş gelmeden, bin tahammül dağı, titrememden başaşağı oldu.)

Bu beyitte aşık, sevgilisine iltifat etmekte, aynı zamanda da onun korkusundan ne hallere düştüğünü anlatmaktadır. Sevgilinin kemere

benzeyen kaşları, daha çatılmadan aşığın tahammülünün dağları, yerle bir olmaktadır. Tahammülün dağa benzetilmesi, çok dayanıklı olmasından, ve sevgilinin eziyetlerine karşı koyma gücünün yüksek olmasındandır. Ancak, onlar bile sevgilinin eziyetine dayanamamaktadır.

TAHASSÜR:

Sözlük anlamı hasret çekme, çok istenilen ele geçirilemeyen şeye üzülmedir. Hekim dilinde ise pıhtılaşma anlamına gelmektedir. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde geçmektedir. Aşığa nisbetle kullanılmıştır. Çünkü sevgili için hasret duyan ve bu hasretle yanıp kavrulan aşıktır.

Zamân-ı va'd-i tahassürde başkadır âlem
Ol telh şerbet-i şîrin-güvârı benden sor
ND/G.28/4a-b/s.265

(Kavuşma sözünün özlem çekme zamanında dünya bambaşkadır. O, içimi tatlı fakat kendisi acı şerbeti benden sor.)

Aşık binbir ümit ve hayalle sevgilisinin dönmesini beklemektedir. Buluşacakları zamanı bekleme esnasında alemi başka türlü görür. Herşey gözüne daha bir farklı gözükmektedir. Bunu yaparken de kendisi acı fakat içimi tatlı şerbetin tadını almaktadır. Yani bekleme zamanını acı bir şerbete benzetiyor. Beklemek zordur, fakat içinde binbir ümidi taşıdığı için tatlıdır.

TÂLİ':

Sözlükte talih, kısmet, kader, baht anlamlarına gelir. Nedîm'in gazellerinde iki yerde geçer. Genellikle insana nisbetle kullanılmakla beraber aşığa bağlı olarak kullanıldığı da olmuştur. Talih umumiyetle olumsuz sıfat ve benzetmelerle kullanılır.

Cefâ-yı tâli'-i nâ-sâzkârı benden sor
Aman aman sitem-i rüz-gârı benden sor
ND/G.28/1b/s.265

(Uygunsuz talihin cefasını benden sor aman aman zamanın (talihin) eziyetini benden sor.)

Bu beyitte aşık, hiçbir zaman ona gülmeyen talihinin ona ne cefalar çektirdiğini ve zamanın eziyetinin onu nasıl perişan ettiğini kendisinden sormaları gerektiğini, çünkü onu en iyi bilenin kendisi olduğunu söylemektedir. Kötü talih ve zaman birer insana benzetilerek teşhis sanatı yapılmıştır. Her ikisi de aşığa oldukça eziyet çektirmişlerdir. Bir başka deyişle talihin cefası ile, feleğin ya da zamanın eziyeti birbirine denktir. Aşık da bu eza ve cefadan nasibini yeterince almıştır.

Doğdu sepîde-i seher-i 'iyd ba'dezîn
Bang-i harûs-ı tâli'-i bîdâr vaktidir.
ND/G.37/2b/s.270

(Bayram sabahının şafağı doğdu. Bundan sonra uyanık talih horozunun sesinin vaktidir.)

Bayram sabahı aşık için yasakların kalktığı bir vakittir. Dolayısıyla ona Ramazan ayında yasak olan şeyler bayramda mübah olacaktır. Bu

da onun talihinin iyiye doğru dönmesine işarettir. Aşık, bunu anlatmak için talih horozunun artık ötme vaktinin geldiğini söylemektedir. Yani talih ona işareti vermiştir. Kişileştirme yapılarak talih uyanık olan bir horoza benzetilmiştir.

TANZÎR:

Sözlükte benzetme, benzetilme, bir şiirin manaca ve şekilce benzerini yapma gibi anlamlara gelmektedir. Bir şiir terimi olan bu kelime Nedîm'in gazellerinden birinde geçer ve arsaya benzetilir.

Gör temâşâyı Nedîmâ sen de Nâmî Hân dahi
Kûy-ü çevgân oynadırsa arsa-i tanzîrde
ND/G.112/10b/s.312

(Ey Nedîm! Eğer Nami Han bile tanzir arsasında cirit oyunu oynatırsa sen de temaşayı (gırgırı) gör.)

Bu beyitte de Nedîm, Nami Han, yani Murtaza Kulu Han'ın nazire yazdığından bahsederek, dolaylı olarak kendini övmektedir. Tanzirin arsaya benzetilmesi üzerinde marifetlerin gösterildiği bir yer olarak düşünülmesindendir.

TASVÎR:

Sözlük anlamı resmini yapma, resim, figür, portre, yazıyla tarif etmedir. Nedîm'in bir tek gazelinde geçer ve ırmağa benzetilir.

Temâşa eyleyelden gülşen-i hüsn-i dil-ârâsın
Nedîmâ çeşm-i ter hayretle döndü cûy-ı tasvîre
ND/G.122/6b/s.318

(Ey Nedîm! Gönül kapan güzelliğinin bahçesini seyrettiğimden beri ıslak göz şaşkınlıkla tasvir ırmağına döndü.)

Sevgilinin güzelliği ve teraveti karşısında aşığın gözyaşları bir sel gibi akıp ırmak olmuştur. O güzellik bahçesinde gözler birer su kaynağı, ağız bir kevser ırmağı, yanaklar gül, ayva tüyleri ve benler bahçedeki sebzelerdir. Sevgilinin güzelliği aşığı hem ağlatmıştır ve hem de hayretten resim gibi donuk bir hale getirmiştir.

TEBESSÜM:

Sözlükteki anlamı gülümsemedir. Nedîm'in gazellerinde yalnızca bir beyitte geçer.

Nâz olur dem-beste çeşm-i nîm-hâbından senin
Şermeder reng-i tebessüm la'l-i nâbından senin
ND/G.65/1b/s.287

(Naz, senin yarı uykulu gözünden soluğu kesilmiş hale gelir, tebessümün rengi de senin saf şarabından utanır.)

Sevgilinin bir özelliği de yarı uykulu gibi nergis gözle bakmasıdır. Beyitte Nedîm, sevgilinin bakışlarını şöyle tasvir etmektedir: Nazın bile bu bakıştan soluğu kesilir, şaşırır; tebessümün rengi saf şarabından utanır. İnsan güldükçe yanakları kızarır. İşte bu kızarıklık, tebessümün rengidir. Burada, naz da tebessümün rengi de teşhis sanatıyla insan

gibi düşünülmüşlerdir. Naz, sevgilinin bakışları karşısında korkudan nefesi kesilecek hale gelmekte, tebessümün rengi olan o kızarıklık da sevgilinin saf şaraba benzeyen dudağından utanmaktadır. Tebessüm, soyut bir kavramdır. Tebessümün rengi ise, soyut bir kavram olmakla beraber, somut bir şeye, kızarıklığa delalet etmektedir. Bu ince hayal, biraz daha ilerletilmiş, tebessümün rengi bütün olarak bir insan gibi düşünülmüştür. Bu , Sebk-i Hindî'nin bir etkisidir.

TEDBÎR:

Sözlükteki anlamı bir şeyi temin edecek veya önleyecek yol demektir. Nedîm Divanı'nda tek bir yerde geçer ve aşk denizinin önündeki sahile benzetilir.

Dalmasın deryâ-yı ışka etmeyen serden cüdâ
Aklı destârından evvel sâhil-i tedbîrde
ND/G.112/5b/s.312

(Tedbir sahilinde, sarığından evvel aklı başından ayırmayan aşk denizine dalmasın.)

Aşkta aklın yeri yokur. İnsanın aşk gibi bir ummana dalabilmesi için önce aklını, sonra da sarığını başından çıkartması gerekir. Akıl ve sarık, yani dinin zahir hükümlerini bir kenara bırakması, onlarla hareket etme niyetinden vazgeçmesi gerekmektedir. Aşk yolunun kuralı budur. Nasıl deryaya dalanların her yanı ıslanırsa, aşka gark olanların da her yanı aşkla dolar taşar. Bu denize dalacak kişinin dalmaya başlamadan önce tedbir alması gerekir. Tedbirin sahile benzetilmesi de yola girmeden önce temin edilecek tedarikler için en uygun yer olması dolayısıyladır. Alınacak tedbir de akıl ve sarık gibi ağırlık yapacak şeylerin denizin önündeki tedbir makamında yani sahil-i tedbirde

çıkartılmalarıdır.

TEGÂFÜL:

Sözlük anlamı, anlamazlıktan gelme demektir. Daima sevgiliye nisbetle kullanılır. Çünkü sevgili, aşığın hiç bir isteğine kulak asmaz ve hatta onu görmezlikten gelir. Nedîm'in gazellerinde üç yerde geçen bu kelime ince benzetmelere konu olmuştur.

Nigâhın ebruvânın görmeden evvel inanmazdım
Ki nâzdan hançer tegâfülden kemân vardır
ND/G.43/5b/s.274

(Nazdan hançer, tegafülden yay vardır, derlerdi de bakışlarını, kaşlarını görmeden önce inanmazdım.)

Bu beyitte, sevgilinin gamzeleri yaralayıcı özelliğinden dolayı hançere, kaşları da şekil itibarıyle yaya benzetilmiştir. Aşık da bunları görmeden önce böyle bakış ve kaşların olduğuna inanmazmış. Naz sevgilinin hançer gibi delici bakışlarına kadar işlemiştir. Tegafül, aşığı yaralayan gamze oklarının atıldığı bir yaya benzetilmiştir. Yayın gerilmesi gibi kaş çatılmış ve sevgili tegafül yayından bakış oklarını atmaya başlamıştır.

Bir başka beyitte ise:

Zülf-i pür-çîninle hem-dûş oldu cânâ kad çekip
Sünbül-i hâb-ı tegâfül câme-hâbından senin
ND/G.65/5b/s.288

(Ey sevgili! Anlamazlıktan gelme uykusunun sünbülü, boy atıp senin yatağından çıkıp kıvrım kıvrım saçlarınla omuz omuza geldi.)

Bu beyitte aşık yine sevgilisinin aldırmazlığından şikayet etmektedir. Tegafül, önce uykuya, tegafül uykusu da sünbüle benzetilmiştir. Tegafül uykusu, sevgilinin aldırmazlığının adıdır. Zira insan uykuda bilinçsizdir. Tegafül uykusunun sevgilinin saçıyla aynı mesabeye gelmesi, onun gibi perişan dağınık olması demektir. Görüldüğü gibi bu beyitte çift bir benzetme sözkonusudur.

Dirîğ âyine âsâ bulmadım yüz ser-tırâşımdan
Hurûş-ı âb-ı şemşîr-i tegâfül aştı başımdan
ND/G.94/1b/s.303

(Yazık ki ayna gibi yine başı traşlımdan (sevgilimden) yüz bulmadım. Anlamazlıktan gelmenin kılıcının suyunun coşkunluğu başımı aştı.)

Aşık, sevgiliden ümid bekler, sevgili de onun bu hallerini anlamazlıktan gelir. Başı traşlı sevgili anlaşılan aşığına yüz vermemiştir. Bilmezlikten gelmenin kılıcının suyunun seller gibi coşup aşığın başından artması ise kılıcın keskinliğinin artması, yani sevgilinin gittikçe tegafülünü arttırması demektir. Tegafülün kılıca benzetilmesi aşıkta bıraktığı yaralayıcı tesiri dolayısıyladır.

TESHÎR:

Sözlük anlamı zapt ve istila etme, ele geçirme, elde etme, büyü yapma, büyüleme, aldatma, aldatılmadır. Nedîm'in bir tek gazelinde

geçmektedir. Büyücülük sevgiliye has bir durum olduğundan sevgiliye nisbetle kullanılmıştır.

Getirmiş havze-i teshîre tîğistân-ı müjgânı
Gönül mü kurtulur ol gamze-i cellâddan gayrı
ND/G.150/3a/s.333

(Kirpiklerin kılıç ülkesini, sihir ülkesine getirmiş o cellad gamzenin elinden artık gönül kurtulabilir mi?)

Sevgilin gözü büyücüdür, değişik sihirler yaparak aşığı kendine meftun eder. Boyunduruğu altındaki ülkeleri yöneten ülke anlamına gelen havze, burada sevgilinin gözleridir. Kirpikler de kılıç şeklinde olup bir ülke olarak düşünülmüştür. Kirpiklerin kılıç ülkesi, bu teshir ülkesine cellat gamze tarafından getirilmiştir. Buna bağlı olarak ta gamzeler, büyü yapmaya başlamıştır. Artık gamzenin elinden kurtulmak muhaldir. Gamze, kan dökücülük, öldürücülük özelliğiyle teşhis sanatı yapılarak cellada benzetilmiştir. Teshir de etkisi güçlü olan, yönetici bir ülkedir.

ÜMÎD:

Sözlükte umut, umma gibi anlamlara gelmektedir. Divan şiirinde en çok ümit eden ve ümitsizliğe düşen aşıktır. Dolayısıyla ümit, aşığın sevgiliden beklentisi anlamındadır.

Hak-sârân-ı gama mi'mâr-ı cûd u himmetin
Gurre-i Şevvâli ceft ü tâk-ı ümmid eylesin
ND/G.103/3a/s.308

(Himmet ve cömertlik mimarı, gam toprağıyla karmakarışık olmuş yerleri Şevval'in hilalini ümid takının tavanı eylesin.)

Beyitte, gam ve kederle yoğrulmuş topraklar üzerine himmet ve cömertlik imar eden bir mimarın Şevval ayının hilalini ümit takının hilali olarak dikmesi istenmektedir. Gam, aşığın hiçbir zaman kurtulayamayacağı kederli bir haldir. Onun için ancak himmet ve cömertlik mimarı bir ümit verebilir. Gam aynı zamanda ayrı kalınan şeyler için çekilen bir şeydir. Ramazan ayında tutulan oruç ta insanın istediklerinden ayrı kalması demektir. Gam ve oruç arasında bu şekilde bir ilgi vardır. Sevgili de kendisi için acı çeken aşığına acıyacak ve ona biraz da olsa ümit verecektir.

Ümidi bir tak şeklinde düşünmüş olan Nedîm, Şevval ayının hilalini o ümid takının üzerine dikmek istemektedir. Şevval ayının hilali bayram, bayram da sevgiliye ve diğer yasaklanan şeylere kavuşmak demektir. Ümidin bir taka benzetilmesi, üzerinden yasakların bitişinin işareti olan hilal göründüğü içindir. Çünkü hilal, yüksek bir yerden görülür.

Sâkî-i bahtı tehî-sâgarı ümmîd etmiş
Bu siyeh kâse değil meşreb-i rindâna göre
ND/G.135/2a/s.325

(Rindlerin baht sakileri ümidin kadehini boşaltmış, bu siyah kase rind meşreblilere göre değildir.)

Bu beyitte aşıkların neredeyse değişmez olan kaderinden bahsedilmektedir. Baht, onların ümit kadehini boşaltmış ve insanlara boş kadeh (siyah) sunmuş bir saki olarak düşünülmüştür. Yani insanlar sakiden (talihten) beklediklerini bulamamışlar, ümitleri boşa çıkmıştır. Bu siyah kase, yani rindlere sunulan bu siyah kase ise rind meşrebliler

için hiç uygun değildir. Rind meşrebliler, baht sakisinden kendi meşreblerine uygun bir kase beklemektedirler. Ümidin boş bir kadehe benzetilmesi, artık ümidin kalmadığını göstermektedir. Aşk anlamına gelen şaraptan hiç ümit kalmadığını ifade etmek içindir.

Ey kaşı yâ yüzün beri dönmez misin dahi
Ey gurre-i ümîd görünmez misin dahi
ND/G.148/1b/s.332

(Ey kaşı ya olan sevgili! Yüzünü bu yana dönmez misin? Ey ümit hilali! Hala görünmez misin?)

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kaşı, şekil itibarıyle ya harfine benzemektedir. Kaş, aynı zamanda hilale de benzediğinden dolayı, kendisine bakınca bir bayram ümidi belirir.Çünkü, hilal görülünce bayram yapılır. Sevgilinin hilale benzeyen kaşını gören aşık da vuslat için ümitlenmekte ve sevgiliye kavuşmanın ne zaman olacağını sormaktadır.

Nakd-i ümmîd ile pürdür ceyb-i subh ey dil hemân
Vamhâh-ı âhın elden koyma sen dâmânını
ND/G.157/5a/s.337

(Ey gönül! Sabahın cebi daima ümid nakdi ile doludur. Ah alacaklısının peşini elden bırakma.)

Aşığın gönlü sevgiliden gelecek bir ümit için bekleyip durmaktadır. Sabah vakti ise onun en çok ümitli olduğu vakittir. Ah, bu beyitte alacağı olan bir insana benzetilmiştir. bu yüzden alacağını almak için sabah vakti gökyüzüne kadar çıkmaktadır. Aşığın onun peşini bırakmaması, ah etmeyi kesmemesi demektir. Bu sebeplerle sabah,

cebi ümit parasıyla dolu olan bir insana, ümit, sabahın cebinden çıkacak paraya, sevgili de ah alacaklısı olan birine benzemektedir. Sabah vakti yapılan ahların tutacağına inanılır. Ümidin paraya benzetilmesi, ahın istediği bedeli karşılamasi demektir ki o da sabahın cebinden çıkacağı için aşık onun peşinden koşar.

VASL:

Sözlükte anlamı, bir şeyi başka bir şeye ulaştırma, ulaşma, birleştirme, birleşme, kavuşma, ulama gibi anlamlara gelmektedir. Vuslat ve visal kelimeleriyle aynı anlamda olup daima aşığa nisbetle kullanılır. Aşık kavuşma ister, sevgili naz eder. Çoğu zaman aşıklar sevglililerine kavuşamazlar bile. Vuslat güç elde edilen bir şey olduğu için bir çok benzetmelere konu olmuştur.

Gel cüft ü tâk oynayalım bezm-i vaslda
Olsun veliyk cüftü ile tâkı zülf ü hat
ND/G.53/6a/s.280

(Gel kavuşma meclisinde çift-tek oynayalım. (Bu oyunun) çift ve teki de zülf ve ayva tüyü olsun.)

Aşık sevgilisine vuslat teklif etmekte ve bunu yaparken de oyun oynarmış gibi davranmaktadır. Eskiden meşhur olan bu oyunda avuçta bazı nesneler saklanarak, tek mi çift mi diye sorulur, karşıdaki bilirse avuçtakiler ona verilir. Aşık, bir meclise benzettiği vuslatta bu oyunu oynamak istemekte ve sevgilinin zülfünün çift ve ayva tüyünün de tek olmasını teklif etmektedir. Zira, zülf, yüzün iki yanından salındığı için çifte karşılık, ayva tüyü ise teke karşılık gelmektedir. Kısacası, aşık sevgiliyle oynamak istemektedir. Kavuşmanın meclis gibi bir mekana

benzetilmesi, burada her oyunun serbestçe oynanmasından dolayıdır.

Metâ'-ı vaslına cânım verirdim ammâ kim
Aman o gamze-i hûn-hâr bende cân mı kodu
ND/G.151/2a/s.333

(Vuslatının malına canım bile verirdim ama kan dökücü gamzen bende can bırakmadı ki.)

Aşık, sevgilisine en değerli varlığı olan canını sunmaktadır. Vuslat ise, aşığın canıyla almak istediği bir mal gibi düşünülmüştür. Bu malın en iyi bedeli elbetteki aşığın canıdır. Aşık canını vermesine verecektir, ama ne yazık ki onu gamze çoktan almıştır. Yani aşığın artık sevgilisine vereceği can kalmamıştır.

Cennet gibi âlem yine her meyve firâvân
Sen meyve-i vaslın dahi etmezmisin erzân
Uşşâka birer bûse edip gizlice ihsân
Ver hükmünü ey serv-i revân köhne behârın
ND/Ş/8/4.d/s.348

(Alem yine cennet gibi, her meyve bol. Sen vuslat meyveni daha ucuzlatmıyor musun? Ey yürüyen servi! Gel aşıklara gizlice birer öpücük ihsan et de sonbaharın güzelliğinin tadını çıkar.)

Dünyayı bir cennet'e benzeten aşık, sevgilinin vuslatını da burada yenen meyveye benzetmiştir. Sevgilisinden, etrafta meyve bol olduğu için, kavuşma meyvesini ucuzlatmasını ve herkese bu meyveden tattırmasını istemektedir. Hiç olmazsa baharın gereği olarak aşıklara bir buse bahşetmesini ondan rica etmektedir. Kavuşmanın meyveye benzetilmesi, lezzetinden dolayıdır.

Şûhsun neyleyim ammâ ki yalan söylersin
Her zaman böyle Nedîma'yı firîb eylersin
Hamdır meyve-i vaslım sana olmaz dersin
Olsun ey tâze nihâl-i çemen-i tâze-cân olsun
ND/Ş.19/3.d/s.355

(Şen şakraksın ama neyleyim ki yalan söyleyip duruyorsun, her zaman bu şekilde Nedîm'i aldatıp duruyorsun. Vuslat meyvesinin ham olduğunu ve bana göre olmadığını söylüyorsun, olsun ey can bahçesinin fidanı! Olsun.)

Şarkıya göre, aşık, sevgiliden vuslat istemekte, o da onu oyalamaktadır. Aşığı bekleten, bekletirken de kandıran sevgiliye aşık cevap verirken yani 'olsun' derken tevriye yaparak bu kelimeyi iki anlamda kullanmıştır. Hem 'olsun, vuslat meyven ham da olsa olur, farketmez' hem de 'bekleyelim de vuslat meyven olgunlaşsın' anlamlarına gelmektedir. Öylesine candan aşıktır ki, ona her iki durum da makul gelmektedir. Beyitte aşığa nisbetle kullanılan can, kendisinde sevgili gibi bir fidanın yetiştiği bahçeye, kavuşma da uzun bekleyişlerden sonra elde edilecek olan tatlı bir meyveye benzetilmiştir.

Rakkâs bu hâlet senin oyununda mıdır
Aşıklarının günâhı boynunda mıdır
Doyamam şeb-i vaslına şeb-i rûze gibi
Ey sîm-beden sabah koynunda mıdır
ND/R.3/s.363

(Oyuncu! Bu etki senin oyununda mıdır? Aşıkların günahı boynunda mıdır? Ramazan gecesi gibi, kavuşma gecene doyamam. Ey gümüş gibi beyaz bedenli! Sabah senin koynunda mıdır?)

Aşık sevgilisini bir oyun, yani aşk oyunu oynayan bir oyuncuya benzetmektedir. Belli ki sevgilisinin oyunundan çok etkilenmiştir. Ona bir takım sorular sormakta aslında bildiği şeyleri tekrar etmek istemektedir. Rubaide kavuşma gecesi, oruç ayı olan Ramazan ayının gecesine benzetilmiştir. Çünkü Ramazan ayında iftar vaktinden sonra tüm yasaklar kalkmaktadır. Bu rubaide, kavuşma, tamamen geceye hasfedilmiştir. Benzetme maksadı güdülmeksizin kavuşma, gecenin bir sıfatı haline getirilmiştir.

VEFÂ:

Sözlükte sözünde durma, sözünü yerine getirme, dostluğu devam ettirme, yetişme, yetme, kafi gelme, ödeme gibi anlamalara gelmektedir. Daha çok aşığın sevgilisinden beklediği bir davranıştır. Nedîm'in tek bir gazelinde geçen 'vefa' muammaya benzetilmiştir.

Çıkmadı dehânından anın va'd-i vuslat
El-ân o muammâ-yı vefâ mübhemmizdir
ND/G.39/4b/s.272

(Onun ağzından kavuşma vaadi çıkmadı. Şimdi o vefa muamması bizim için bilinmez bir şeydir.)

Aşığın büyük bir sabırsızlıkla beklediği vuslat vaadi sevgilinin ağzından çıkmamıştır. Vaadi yerine getirmek bir vefa işareti olduğundan bu vefa bir muamma haline gelmiş, bilinmez bir durumda kalmıştır, yani aşık için meçhuldür. Vefa burada bilinmeyen birşeye, çözülemeyen sırra, vakıf olunamayan bir bilmeceye benzetilmiştir. Çünkü gösterilip gösterilmeyeceği meçhuldür.

VİSÂL:

Sözlükte ulaşma, bitişme, sevgiliye kavuşma gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in iki gazelinde geçen bu kelime, daima aşığa nisbetle kullanılır. Bir gazelde eyvana benzetilirken diğerinde bayrama benzetilmiştir.

Yapsa dil-i vîrâneyi üftâde-i ışkın
Gâhi olup eyvân-ı visâle kemer-endâz
ND/G.48/2b/s.277

(Aşkının düşkünü, harap gönlü, bazen kavuşma avlusuna kemer atarak tamir etse.)

Bu beyitte de aşığın gönlü, yıkık bir haneye benzetilmiştir. Onu tamir edecek olan da sevgilinin vuslatıdır. Vuslatın avluya benzetilmesi evin ya da binanın girişi olmasından, kavuşma için bir başlangıç sayılmasından dolayıdır. Önce, kavuşma eyvanından başlanılacak sonra da aşığın yıkık gönlü tamir edilecektir.

Heves-i ıyd-i visâle düşüp encâmında
Oldu dil bir mehe Şa'bân Ramazân nâmında
ND/G.129/1a/s.321

(Gönül vuslat bayramının hevesine düşerek sonunda Ramazan namında bir aya Şaban oldu.)

Beyitte aşığın gönlünün geçirdiği evrelerden bahsedilerek sonunda ne hale geldiği anlatılmaktadır. Aşığın gönlü, sonunda vuslat gibi bir

bayram ya da şenlik olduğu için Ramazan adındaki bir ay (ay yüzlü)'ın peşine düşmüştür. Kavuşmanın bayrama benzetilmesi ayrılıkta yasak olan şeylerin mübah sayılması, her türlü zevke izin verilmesinden dolayıdır.

VUSLAT:

Sözlükte birşeye yetişme, kavuşma, ulaşma, gibi anlamlara gelmektedir. Daima aşıklara nisbetle kullanılır. Çünkü aşığın tek emeli budur. Nedîm'in gazellerinden ikisinde geçen bu kelime, yalnızca birinde benzetme unsuru olarak ele alınmıştır.

Çıkmadı dehânından anın va'de-i vuslat
El-ân o muammâ-yı vefâ mübhemimizdir
ND/G.39/4a/s.272

(Onun ağzından kavuşma vaadi çıkmadı. Şimdi o vefa muamması bizim için bilinmez bir şeydir.)

Bu beyitte vuslat bir benzetme unsurundan daha çok bir tamlama olarak kullanılarak, kendisi için vaadde bulunulan bir sözdür. Beyite göre, sevgili, aşığına hiçbir kavuşma va'dinde bulunmamıştır. Va'di yerine getirmek, bir vefa işareti olduğundan bu vefa bir muamma haline gelmiş, bilinmez bir durumda kalmıştır, yani aşık için meçhuldür.

Ayine gibi sîr olamam hân-ı vuslata
Agûşa yârimin bütün endâmın almadan
ND/G.92/4a/s.303

(Ben sevgilimin bütün vücudunu ayna gibi kucağıma almadan kavuşma sofrasına doyamam.)

Vuslat, tüm aşıklar için istenilen, özlenilen, beklenilen bir durumdur. Bu beyitte sofraya benzetilmiştir. Sofra nasıl insanın karnını doyuracak, ona değişik lezzetler tattıracak bir yerse vuslat ta öyledir. Fakat aşığın vuslattan anladığı şey sevgilinin bütün vücudunu sarmaktır. Eskiden kullanılan boy aynaları nasıl tüm vücudu kapsıyorsa aşık da bunu istemektedir. Aksi takdirde kavuşma sofrası onu doyurmayacaktır.

ZA'F:

Sözlük anlamı zayıfık, kuvvetsizlik, arıklıktır. Nedîm'in sadece tek bir gazelinde geçmektedir.

Zâhir olmaz hiç baht-ı tîrede sîmâ-yı za'f
Rûyu zengînin şikeste-i zengden vârestedir
ND/G.40/2a/s.272

(Kara bahtta zaafın yüzü hiç gözükmez; zencinin yüzü pastan kurtulmuştur.)

Karanlık bir yerde görüntüleri seçmek kolay değil, hatta imkânsızdır. Tıpkı zenci bir kimsenin yüzünde ki pas lekesini ayırdetmenin güçlüğü gibi. Bu beyitte de bulanık baht zencinin yüzüne benzetilmiştir. Zayıflık alameti olan sarılık nasıl zenci bir insanın yüzünde seçilmez ise, aynı şekilde pas kırıkları da esmer yüzde hiç belli olmazlar, yani zenci, pas kırıklarından kurtulmuştur. Bu beyit 'acı patlıcanı kırağı çalmaz' atasözünü hatırlatmaktadır. Zayıflık yüzü, belli

olmayan bir insan gibi düşünülmüştür.

ZEBÂN:

Sözlükte dil, lisan gibi anlamlara gelmektedir. Nedîm'in yalnızca bir tek gazelinde geçen bu kelime şairin kendisine nisbetle kullanılmıştır.

Çok zamândır peyker-i tîğ-i zebânından Nedîm
Hûn-ı nazm-ı tâze deryâlar gibi cûş eylemez
ND/G.46/7a/s.276

(Ey Nedîm, çok zamandır, dilinin kılıcının yüzünden taze şiirinin kanı denizler gibi akmaz oldu.)

Nedîm bu beyitinde tecrit sanatı yaparak kendini bir başkası imiş gibi düşünmüş ve kendi kendine şöyle demiştir: 'Senin dil kılıcından taze şiir kanları nicedir akmaz oldu.' Bir anlamda şair kendini eleştirmektedir. Nedîm'in dili (buradaki dil ağızdaki tat alma organı değil, lisan anlamındadır) üzerinden kanlar akan keskin bir kılıca, söylediği şiirler de, kimse tarafından akıtılmayan taze kana benzetilmiştir. Dilin kılıca benzemesi keskin şeyler söylemesi ve kan dökmesi dolayısıyladır. Şiir de denizler gibi taşkınlıkla akan bir kan selidir. Ayrıca, bu beyitten, şiirin, yalnızca bir sanat aracı değil, bir hiciv yada bir eleştiri aracı olarak ta kullanıldığını öğrenmekteyiz.

ZULMET:

Sözlük anlamı karanlık demektir. Tasavufta ise, madde, günah,

nurun mukabili olan karanlık anlamındadır. Nedîm'in gazellerinde bir tek yerde geçmektedir. Olumsuz bir çağrışım veren bu kelime, buluta benzetilmiştir.

Tutalım ebr-i zulmet almış âgûşa şeb-i gamda
Nedîmâ ol meh-i ferhunde tâbân gösterir kendin
ND/G.93/4a/s.303

(Farzedelim ki gam gecesinde kucağa bir zulmet bulutu almış. Ey Nedîm o mutlu ay kendini parlak gösterir.)

Bu beyitte karanlık bir gecede sevgilinin kucağına aldığı zulmet bulutudan sözedilmektedir. Gam karanlıktır, kasvetlidir, sıkıntılıdır. Bu nedenden ötürü de karanlık bir geceye benzemektedir. Ay yüzlü sevgilinin parlak görünmesi ise kucağına aldığı zulmet bulutundan kaynaklanmaktadır. Zira ay, karanlık bir bulutun arkasında daha parlak gözükür. Gamla gece arasında, ikisinin de sıkıntı kaynağı olmasından kaynaklanan bir ilişki, sıkıntı vardır. Zulmetin bir buluta benzetilmesi ikisinin de siyah olmaları ve sıkıntı vermelerindendir. Havada siyah bulutlar birikmesi, insanda sıkıntıya neden olur.

III) TOPLUM

'ADL:

Sözlükte hakka riayet, hak tanırlık, haklılık, doğruluk anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in tek bir şarkısında karşımıza çıkan bu kavram, kendisine sığınılacak bir gölgeye benzetilmiştir:

Sâye-i adlinde ey şâhen-şeh-i âlî-nijâd
Hamd ü şükr olsun ki âlem ser-teser mesrûr ü şâd
Sahn-ı gülşen dahi teklifinle olsun ber-murâd
Lâle faslı iyd hengâmı behâr eyyâmıdır
ND/Ş.5/4.d/s.345

(Ey yüce tabiatlı şahlar şahı! Hamd ve şükr olsun ki adaletinin gölgesinde dünya baştan başa sevinçli ve mutludur. Gül bahçesi bile teklifinle muradına ersin. Lale mevsimi, bayram zamanı, bahar günleridir.)

Nedîm bu şarkısında devrin padişahına seslenerek onun adaletinin gölgesinde alemin sevinç ve mutluluk bulduğunu söylemektedir. Zulüm, insanları yakıp kavuran bir güneşse, adalet o güneşin yakıcılığından sığınılan bir gölgelik olmaktadır. Şarkıya göre adeta adaletin gölgesinden herkes ve herşey nasibini almıştır. Hatta gül bahçesine bile o gölgeyle bahar gelivermiştir. Lale mevsimi olmuş, bayram gelmiş ve baharın sevinci yaşanmaya başlamıştır. Adaletin insanlara bahar mutluluğunu ve coşkusunu getirdiğini söylemektedir. Adaletin gölgeye benzetilmesi koruyuculuğu ve rahatlığı dolayısıyladır.

BÎDÂD:

Sözlükte zulüm, işkence ve zalim anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in bir gazelinde geçen bu kelime daha çok güzellik mülkünün padişahı olan sevgiliye nisbet edilerek kullanılır.

Hârişinden el amân kâbil mi ki ol âfetin
Girye mevc-efzâ-yı âb-ı hançer-i bîdâdıdır.
ND/G.20/s.2b/s.260

(O afetin rahatsız etmesinden el-aman; ağlama, (zulüm) hançerinin suyunun dalga yükselteni olmuştur.)

Aşık, sevgilisinin kendisini her türlü eziyetiyle rahatsız etmesinden artık yaka silker hale gelmiştir. Aşık ağladıkça, onun zulüm hançerinin suyu yükselmektedir. Hançerin suyunun yükselmesi, keskinliğinin artması demektir. Hiç acıması olmayan sevgili, aşığı ağladıkça eziyetini arttırmaktadır. Zulmün bir hançere benzetilmesi, aşık üzerinde bıraktığı yaralayıcı etki dolayısıyladır.

IV) DİN ve TASAVVUF

EDEB:

Sözlük anlamı, iyi terbiye, naziklik usluluk ve zarifliktir. Nedîm'in bir gazelinde ve bir şarkısında benzetme unsuru olarak geçmiş, ve mecmuaya benzetilmiştir.

Defter-keş-i maâyib-i nas olma merd isen
Kıl zâtını nazarlara mecmua-i edeb
ND/G.7/4b/s.253

(Merdsen insanların kusurlarının defter tutucusu olma. Kendini bakışlara edep mecmuası yap.)

Beyitte toplumsal bir ahlaktan bahsolunarak birbirinin kusurunu arayıp bulan hatta gerektiğinde onu kullanmak için titizlik gösteren kimseler insan sayılmamış, istenenin ya da yüceltilen şeyin bunun tam aksine insanların bakarak ibret alacakları bir edeb ve terbiye mecmuası olmaları gerektiği vurgulanmıştır. Edep ve mecmua arasındaki benzerlik ise bakarak ibret almak ya da örnek almak isteyenlerin baş vuracakları bir yer olması dolayısıyladır. Bunun yanısıra, edepteki 'güzellik' anlamıyla mecmuadaki 'güzel şeyleri biraraya getirme' anlamı arasında ilişki vardır.

Bir şarkısında ise Nedîm edepten şöyle bahseder:

Kâkülünden perde çekmişsin ruh-ı tâbânına
Aferin ey gonce-i bâğ-ı edeb irfânına
Naz-perversin ederlerse sezâdır şânına

Reng-i gülden câme bûy-ı yâsemenden pirehen
Bâğa gel ey gül-beden açıl gül ey gonce-dehen
ND/Ş.20/4.d/s.355

(Parlak yanağına kakülünü perde yapmışsın. Ey edep bahçesinin goncası! Anlayışına aferin. Naz besleyicisisin. Şayet sana gül renginden elbise yasemin kokusundan gömlek yaparlarsa şanına yaraşır. Ey gül bedenli! Bahçeye gel. Ey gonca ağızlı! Açıl gül.)

Bu şarkısında Nedîm sevgiliye iltifat ederek saçının yanak üzerine düşmesi, onun kırmızı yanağını ağyardan gizlemek istemesine bağlanmaktadır. Sevgili bu tavrıyla edep bahçesinde yetişen bir güle benzetilmektedir. Nazlı olduğu ve ona gül renginden elbise ve yasemin kokusundan da gömlek dikilse yakışacağını söylüyor. Gül gibi taze ve mis gibi kokan bir bedene sahip olan sevgiliyi gül bahçesine çağırarak ona gülüp açılmasını ve eğlenmesini söylemektedir. Gül açıl derken gül kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Edep, içinde nazik utangaç terbiyeli güllerin yetiştiği bir bahçeye benzetilmiştir.

FENÂ:

Yok olma, yokluk, geçip gitme, bekanın zıddı kötü, iyi olmayan, anlamlarındadır. Tasavvufta ise maddî varlıktan sıyrılıp hakka ulaşma anlamına gelmektedir.

Siyeh-mestân-ı sahbâ-yı fenânın
Nümâyândır sevâd-ı mûy-ı çînî hatt-ı sâgardan
ND/G.97/3a/s.305

(Fena kadehinin körkütük sarhoşunun kıvrık tüyünün siyahlığı, kadehin yazısından gözükür.)

Fena, bu beyitte Allah'ta yok olma anlamına gelen bir kadehe benzetilmektedir Kadehten murad ise, şaraptır. Şarapla birlikte meclis-i eleste kadar giden bir telmih yapılmıştır. Bu sarhoşların kaşlarının çatıklığı kadeh yazısından okunmaktadır.

FEYZ:

Sözlükte suyun taşıp akması, bolluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, ilerleme, çoğalma, ilim ve irfan anlamlarındadır.

Şeh-levend-i feyz çıkmaz seyre tâ kim sâkıyân
Bâde-i gül-rengi rahş-i câme zin- pûş eylemez
ND/G.46/6a/s.276

(Sakiler kadeh atına gül renkli şarabı eğer örtüsü yapmadıkça feyiz şeh-levendleri seyre çıkmazlar.)

Gençlerin içki içmeleri için sakilerin kırmızı şarabı doldurmaları gerekmektedir. Beyitte kadeh üzerine kırmızı şaraptan bir eyer konulan yani koşmaya hazırlanan bir ata, şarap ta ata konulan eyere benzetilmiştir. Bu eyer, ata konulacak ondan sonra feyz levendleri kadeh atlarına binip gezeceklerdir. Feyz, şehlevende sakiler de seyislere benzetilmişlerdir. Kadeh atına feyz eğer örtüsü olunca feyz ortaya çıkacaktır. şehlevendler, atlarıyla coşkun taşkın seyirler yapan gençler, sakiler atların seyisyeri, şarap ta eyer örtüsüdür.

Var ise yine Nedîmâ sana bu feyz-i sühan
Tûti-i nâtika-i şuh-mekâlindendir
ND/G.19/1a/s.260

(Ey Nedîm! Sana bu söz feyzi varsa, yine senin şuh söyleyen natıkanın tutisindendir.)

Nedîm bu beyitte kendi söz feyzinin yine kendi neşeli sözler söyleyen papağanından olduğunu söylemektedir. Kendi tutisi yine kendi dilidir. Feyzinin kaynağı budur.

Bir gün nesîm-i feyz bulup gülşen-i emel
Gül gonce-i murâd açılır rüzgâr ile
ND/G.138/6a/s.327

(Emel bahçesinde bir gün feyz rüzgarı esip muradın gül-goncası zamanla açılır.)

Bu beyitte emel, içerisinde murad güllerinin açıldığı bir bahçeye benzetilmiştir. Bu bahçe bir gün feyz rüzgarını bulacak ve murad gülü talihin getirdiği güzelliklerle açılacaktır. Feyiz ise, emel güllerinin açılmasını sağlayan rüzgardır. Şair bu beyitte bir gün muradına nail olacağını umduğunu belirtmektedir.

Feyz âşiyânı mihr-i hüner cilve-gâhısın
Subh-i behâr-ı şevka girîbânsın ey gönül
ND/G.75/8a/s.294

(Ey gönül! Sen feyz (kuşunun) yuvası, hüner ve marifet güneşinin doğuş ufkusun. Üstelik de zevk ve eğlence baharının yakasısın.)

Bu beyitte aşığın gönlü bir çok şeye benzetilmiş ve gönle iltifat edilmiştir. Gönül, irfan yuvası, hünerin ve marifetin üzerinde doğup battığı bir ufuk ve hatta zevk ve eğlencenin kendisinden sudur ettiği

(yakasından çıktığı) bir insandır. Nedîm'e göre gönül her şeyin başı ve ilk noktasıdır. Gönlün yakaya benzemesi açılmaları ve yer olarak birbirlerine yakın olmalarındandır. Feyiz bir kuşsa, gönül de o kuşun yuva yaptığı yer olarak düşünülmüştür.

HİMMET:

Sözlükte gayret etme, çalışma, çabalama anlamlarına gelir. Nedîm'in bir gazelinde geçer ve mimara benzetilir. tasavufi bir kavram olmakla beraber, Nedîm'de sevgiliye nisbetle kullanılmıştır.

Nedîmâ bî-vücûduz himmet-i mahdûma muhtâcız
Görünmez zerre-i nâçizler mihr-i dırahşânsız
ND/G.49/4a/s.277

(Ey Nedîm! Varlığımız yok! Efendi himmetine muhtacız. Naçiz zerreler parlak güneş olmadan görünmezler.)

Nedîm kendi aczini anlatarak, varlığını güneş olmadığı sürece ortaya çıkamayan zerre olarak görmektedir. Kendi varlığı olmayan insan da varlığı, birinin daha doğrusu ondan üstün olan birinin himmetine bağlıdır. Nedîm'de bu beyitte onu dile getirmektedir. Himmet, zerreye benzetilen insanın varlığının ortaya çıkmasında, gerekli olan bir güneştir.

Hak-sârân-ı gama mimâr-ı cûd-u himmetin
Gurre-i şevvâli ceft ü tâk-ı ümmid eylesin
ND/G.103/3a/s.308

Dalmasın deryâ-yı ışka etmeyen serden cüdâ
Aklı destârından evvel sâhil-i tedbîrde
ND/G.112/5a/s.312

(Tedbir sahilinde sarığından evvel aklı başından ayırmayan aşk denizine dalmasın.)

Aşkta aklın yeri yokur. O gönül işidir. Bir insanın aşk yoluna girebilmesi için önce akıl sonra da sarığı başından çıkartması gerekir. Akıl ve sarık yani dinin zahir hükümlerini bir kenara bırakması, onlarla hareket etme niyetinden vazgeçmesi gerekmektedir. Aşk yolunun kuralı budur. Bu beyitte de aşk bir denize, aşık, denize girmeye hazırlanan bir kişiye benzetilmiştir. Aşk büyüklüğü ve enginliğinden dolayı denize benzemektedir. Bu denize dalacak kişi dalmaya başlamadan önce bir tedbir alması gerekir. Tedbirin sahile benzetilmesi de yola girmeden önce temin edilecek tedarikler için en uygun yer olması dolayısıyladır. Sarık ve akılsa o denizde ağırlık yapacak eşyalar gibi düşünülmüşlerdir. Kısaca aşk denizine dalmadan önce tedbir sahilinde sarığın ve aklın baştan çıkarılması gerekmektedir.

Kalır nâ-pühte zâhid düşse bin yıl âteş-i ışka
Zuhûr eyler mi hiç hâsiyyet-i âteş semenderden
ND/G.97/5a/s.305

(Zahid aşk ateşine bin yıl da düşse ham kalır, pişmez. Hiç semenderden ateş özelliği belirir mi?)

Zahid yani dini katı dış kurallarıyla uygulamaya çalışan kişi aşkın ateşine düşse bile o bu ateşten hiç etkilenmez. Yani aşk ateşi ona tesir etmez. Çünkü o aşk ateşinden nasibini alamayacak kadar zahirle hüküm veren ve aşka uygun olmayan biridir. Tıpkı ateşten doğduğu iddia edilen hayvan olan semenderden ateş özelliği belirmeyeceği gibi. Aşk, tıpkı ateş gibi yakıcıdır. İnsanın ta yüreğine işler, onun ah

(Himmet ve cömertlik mimarı, gam toprağıyla karmakarışık olmuş yerleri Şevval'in hilalini ümid takının tavanı eylesin.)

Beyitte, gam ve kederle yoğrulmuş topraklar üzerine himmet ve cömertlik sahibi bir mimarın Şevval ayının hilalini ümit takının hilali olarak dikmesi istenmektedir. Gam, aşığın hiçbir zaman kurtulayamayacağı kederli haldir. Anak onun için himmet ve cömertlik mimarı bir ümid verebilir. Gam aynı zamanda ayrı kalınan şeyler için çekilen bir şeydir. Ramazan ayında tutulan oruç da insanın istediklerinden ayrı kalması demektir. Gam ve oruç arasında bu şekilde bir ilgi vardır. Sevgili de kendisi için acı çeken aşığına acıyacak ve onu biraz da olsa ümit verecektir. Ümidi bir tak şeklinde düşünmüş olan Nedîm, Şevval ayının hilalini o ümid takının üzerine dikmek istemektedir. Şevval ayının hilali bayram, bayram da sevgiliye ve diğer yasaklanan şeylere kavuşmak demektir. Ümidin bir taka benzetilmesi, üzerinden yasakların bitişinin işareti olan hilal göründüğü içindir. Çünkü, hilal, yüksek bir yerden görülür. Himmet beyitten de anlaşılacağı üzere mimardır.

'IŞK:

Divan şiirinin temelini oluşturan kelimelerden biri olan aşk, sevgi, muhabbet gibi anlamlara gelmektedir. Türk Edebiyatı'nda aşk genellikle iki kısma ayrılır: İlâhî aşk ve mecazî aşk. Şiirler bu ayrıma göre incelenir. Bazı şiirlerde ise hem ilâhî hem de mecazî aşkın izleri aranarak iki yönlü düşünülür. Nedîm'in şiirlerinde ise mecazî aşk, ilâhî aşktan daha ön plandadır. Çünkü genellikle Nedîm için aşk, gerçek bir sevgiliyle yaşanan somut aşktan başkası değildir. Nedîm'in Divanı'nda en çok benzetme konusu olan kavramlardan biridir. Hemen her şairde olduğu kadar Nedîm'de de aşk oldukça değişik benzetmelerin konusu olmuştur.

dumanlarını göğe yükseltir.

Tarîk-i ışkda pâ-mâl-i sâlikân ol kim
Bir iki nakş-ı kadem reh-güzâr olur giderek
ND/G.66/3a/s.288

(Aşk yolunda saliklerin ayağının altında çiğnen ki üstünden geçen ayak izleri zamanla yol olsun.)

Bu beyit tasavvufî ögeler taşımaktadır. Aşk yolunda hakir olmalıdır. Aşık olmayı arzulayan kişi aşk tarikatına intisab edip önceki saliklerin yolunu takip etmeli ve onların ayakları altında çiğnenmeli sonra da o yolda bir iz bırakmalıdır. Aşkın yola benzetilmesi bir süreç olması ve onda birçok engeller bulunmasından dolayıdır. Aşk yolunda yol açıcı olmalıdır.

'İRFÂN:

Sözlükte anlama, bilme manasına gelmektedir. Tasavvufî olarak da ilâhî bir feyiz olarak kâinatın sırlarını bilme kudreti anlamındadır. Nedîm'in iki yerde geçen bu kelime göze benzetilmektedir.

Yârin ey âşüfte dil hüsnün nihân tutmaz velî
Var ise billâh tekâsül çeşm-i irfânındadır
ND/G.18/3b/s.259

(Ey perişan gönül! Sevgilin güzelliğini gizlemez, saklamaz. Bir bozukluk varsa eğer, emin ol ki o senin irfan gözündedir.)

Nedim'in sevgilisi güzelliğini saklamayan, hiç çekinmeden onu sergileyen bir güzeldir. Nedim aşkla perişan olmuş gönlüne seslenerek sevgilinin güzelliğinin açıkça görüldüğünü, eğer bir bozukluk varsa bunun irfan gözünden kaynaklandığını söylemektedir. Bu beyitte irfan, gönlün gözü olarak düşünülmüştür.

Seyreder eşk-i gül-âbı hande-i gül-goncede
'Âkıbet-bin eyleyenler dîde-i irfânını
ND/G.157/6b/s.337

(İrfan gözünü sonu gören yapanlar gül-goncasının gülüşünde gül suyu gözyaşını seyrederler.)

İrfan yine bu beyitte de bir göze benzetilmiştir. Bu göz öyle bir gözdür ki gül goncasının gülüşünden gül suyunun gözyaşı damlalarını tahmin eder. Yani bir işin sonunu, encamını görür.

KAZÂ:

Sözlükte kaderde yazılan şeylerin ortaya çıkması, vuku bulması anlamındadır. Nedîm'in gazellerinden dördünde geçer.

Sevdây- şikest ol nigeh-i zehre-şikâfe
Olmak gibidir tir-i kazâya siper-endâz
ND/G.48/3b/s.277

(Kırık sevda o zühreyi yaran bakış için kaza okuna siper yükselten gibidir.)

Kaza bu beyitte ok atan birine benzetilmektedir. Ok kavs-i kazadan gelmektedir.

Baş eğmede ancak işimiz tîg-ı kazâya
Teslîm-i rızâ yâremize merhemimizdir
ND/G.39/2a/s.272

(İşimiz ancak kaza okuna baş eğemektir. Rızaya teslim olmak yaramıza merhemdir.)

Kaza bu beyitte insanın yara alabileceği bir ok gibi düşünülmüştür. Eğer kaza okuyla yaralanılırsa, buna da çare ona boyun eğmek teslimiyet göstermektir. Kaza okunun yarasını ancak rıza merhemi iyileştirebilmektedir.

Gerden-i âşıka tavk-efken olur dest-i kazâ
Halka sâzi-i ser-i turra-i pür çîninden
ND/G.89/3a/s.301

(Kaza eli, senin kıvrım kıvrım perçeminin ucunun halka yapıcılığından aşığa boyun gerdanlığı yapar.)

Kaza, bu beyitte teşhis yoluyla sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarının halkalarından aşığın boynuna gerdanlık yapan bir eldir.

Bir başka beyitte kaza, fitne ve karışıklık işlerini yazan bir kaleme benzetilmektedir:

Yazdı çün kilk-i kazâ fitne vü âşûb emrin
Ara yerini açık koydu senin adın içün
ND/G.87/2a/s.300

(Kaza kalemi, fitne ve karışıklık emrini yazdığında ara yerini senin adın için açık bıraktı.)

Kaza, yani buradaki anlamıyla kader, fitne ve karışıklık meselelerini yazarken sevgilinin adını koymak için ara yerini boş bırakmıştır. O boşluğa sevgilinin adı lazımdır, çünkü o fitne ve fesadın faili olarak bilinmektedir.

MELÂMET:

Sözlükte ayıplama, kınama, azarlama, çıkışma anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in yalnızca bir gazelinde geçer.

Gam nuklü melâmet tarabı girye Nedîmi
Hünâbe-i dildir mey-i nâb-ı dem-i hasret
ND/G.11/5a/s.255

(Gönlün kanlı suyu, hasret deminin saf şarabı, gam da onun çerezi, melamet eğlencesi, gözyaşı ise sohbet arkadaşıdır.)

Gamın çerez olması yenmesinden kaynaklanmaktadır. Gam yemek diye bir tabir vardır. Gam yiyen insan başka hiçbirşey yiyemez. Gönül hasret anındaki şarabı içerken yanında çerez olarak gam, eğlence olarak melamet, sohbet arkadaşı olarak da ağlama vardır. Kanlı gözyaşlarıyla ağlayan gönül de saf şaraptır. Bu beyitte nefis bir meclis tablosu çizilmiştir. Aşık, hasret anında kanlı gözyaşlarıyla saf şarap içmekte, bir yandan keder çerezini yemekte, kınanmayla eğlenmekte ve ağlamayla sohbet etmektedir. Hasret çeken aşığın hali bu şekilde adeta resmedilmiştir.

NİYÂZ:

Sözlükte dua, yalvarma, yakarma anlamlarına gelir. Ayrıca bazı tarikatlarda küçüklerin büyüklere karşı selam saygı ve duası anlamındadır. İhtiyaç, muhtaçlık anlamına da gelir. Nedîm' in iki gazelinde geçer.

Germet fürûğ-u tâbını ey âftâb-ı nâz
Çeşm-i niyâza bahşiş-i envâr vaktidir
ND/G.37/3b/s.270

(Ey naz güneşi! sıcaklığını ve ışıklarını kızgınlaştır. Yalvarma yakarma (dua) gözüne nur bahşetme zamanıdır.)

Sevgili nazdan sıcaklığı ve ışınları olan bir güneşe benzetilmektedir. Güneş sıcaklığını arttırdıkça ona bakan göz de yaşaracaktır. Beyitte tecahül-i arifane sanatı yapılarak güneş ağlayan, dua eden göze gözyaşı gibi nurdan bir bahşiş vermiş gibi gösterilmektedir. Gözyaşlarının şeffaf ve yuvarlak olması onun nura benzetilmesine neden olmuştur. Niyaz gözü aynı zamanda el açan nur dilenen birine benzetilmiştir.

Ne gam Nedîm o bütün nâz-ı dil-firîbinden
Zebân-ı tab'çü harfî niyâza çespândır
ND/G.42/5b/s.273

(Ey Nedîm! O put gibi sevgilinin gönül götüren nazından gam olmaz. Tabiatın dili gibi dua sözüne yaraşır.)

Nedîm, bu beyitte, tecrid sanatıyla kendini bir başkasının yerine koymuş, nasihat etmektedir. Kendisine sevgilinin gönül götüren

nazından hiç üzülmemesini, tabiatın dilinin ancak dua sözüne uygun olduğunu söylemektedir. Yani aşığın bu derdine dua etmekten başka çare yoktur.

TAKVÂ:

Sözlükte Allah'dan korkma ve Allah korksuyla dinin emirlerini yerine getirmek anlamlarına gelmektedir. Nedîm'in gazellerinden birinde geçer.

Var mıdır bilmem Nedîmâ bir dahi anın gibi
Dîn ü dil hasmı riyâ cellâdı takvâ hırsızı
ND/G.155/5b/s.336

(Ey Nedîm onun gibi din ve gönül düşmanı, ikiyüzlülük celladı ve takva hırsızı var mıdır bilmiyorum.)

Aşık, yine sevgilisine seslenmekte ve ona bir takım sıfatlar atfetmektedir. Sevgili, dine ve gönle düşmandır. Riyayı öldüren bir cellattır ve takva hırsızıdır. Takva, burada sevgili tarafından çalınan bir eşyadır.

NEDİM DİVANI'NDAKİ SOYUT KAVRAMLARIN BENZEYEN-BENZETİLEN ve BENZETİLEN-BENZEYEN TABLOLARI

BENZEYEN	BENZETİLEN[1]
Adl	sâye.
Âgûş	halka, burc, çâk-i mihrâb.
Âh	tiğ, peyk, semûm.
'Âlem	gülşen, safha.
Âşûb	eşheb, mezheb, teb.
Belâ	râh.
Belâğat	bendergeh.
Bîdâd	hançer.
Baht	tîre (sıfat), hâbîde (sıfat), vârûn (sıfat), sâkî, esb.
Cân	âgûş (terkib], rişte (terkip), şîre, dimâğ, murg, nâ-şekîbâ (sıfat), nakd, çemen.
Cân ü dil	müft.
Cemâl	gülistan, berk, bâğ.
Cefâ	tâli'-i nâ-sâz-kâr (terkip), dehr-i dûn (terkip).
Cevr	dest, hâdeng, hun-keşte.
Cilve	nûş-â-nûş (terkip).
Derd	âteş-gede, dâğ (sebep-sonuç).
Devrân	âyine.
Dil	vücûd, perîhane, ayine, şişe-i mîna, burc, bîmar (sıfat), zerre, hun-keşte (sıfat), aşüfte (sıfat), deyr, elmas, şeyda (sıfat), firkat-meâb (sıfat), nale, pür-cûş (sıfat), seng (sfat), kûçe, çerağ-ı kafile, zâr [sıfat), nâ-mihribân (sıfat), nâ-şâd (sıfat), bend (terkip), bîdâr (sıfat), tıfl-ı hevâyî, divâne (sıfat), virâne (sıfat), laht, mahrûr (sıfat), kebk-i şâhin-dîde, tûti, dânâ (sıfat), keten, nizâr (sıfat), rehin, Şaban (ay), bî-karâr (sıfat), rîş (sıfat), âh-ı saht (terkip), sıklet-âver-i gül, tîr-i hevâyî, seng, nekkâd (sıfat).
Dil ü cân	meta'.
Dimağ	künc, telh-kâm (sıfat).
Edâ	misafir.
Edeb	mecmua, bâğ.
Efkâr	tîşe.

[1] Benzetilen tablosunda parantez içinde yazılı olan sıfat, sebep-sonuç, terkip kelimeleri kavramların benzetme dışında hangi amaçla kullanıldığını göstermektedir.

Emel	gülşen, piyade, kasr, put, hadika, leb (terkip), silk.
Endîşe	hâne, peyk.
Felek	mihnet-medâr (sıfat), nâ-pâydâr (sıfat), çâlâk (sıfat), şişe-i haccâm.
Fenâ	sahbâ.
Feyz	aşiyân (terkip), nesîm, şeh-levend, vuslat-ı cavid (terkip), sühan (sıfat).
Endûh	duzah, nekbet.
Felaket	meşk (terkip).
Fikr	pîç-â pîç (sıfat).
Fitne	câm-ı der-keşîde, kârzâr, hâb-ı ârâmîde, nesîc, ma'reke, devr-i kamer (terkip), dil-gîr (sıfat), terkib-i bend (terkip).
Firkat	râz.
Gam	nukl, dâğ (sebep-sonuç), dürre, girdibâd, ser-pençe (terkip), şâm, rûze, şeb, hâk-sârân (terkip), sarsar, nakş, heft-hân, sipah, sübha-i sad-dâne.
Gamze	bî-gâne (sıfat), dest, dil-dûz (sıfat), râz-daş (sıfat), arabulucu (anlam), mest, hâb-âlûde, ayyâş, bî-dâd, üstad.
Gönül	mihmân, meş'ale-i kârbân, girîbân, hâne-i vîran, bülbül, âyine, eşkeste sebû.
Hâb	rîşe-i reyhan.
Haclet	perde-keş (terkip).
Hasret	nigâh (terkip), zîr ü bem, yem, gam (sebep-sonuç).
Hâtır	âzâde (sıfat).
Hayâl	perîzâd.
Hayât	nakd.
Hayret	mâye, leb-rîz (terkip), nigeh (terkip), sürme (terkip).
Hecr	endûh (sebep-sonuç), tîr.
Hevâ	âteş-i sûzân, rûh.
Heves	dâğ(sebep-sonuç), ayb-binân(terkip).
Hıred	zehr.
Hicrân	defter.
Himmet	mahdum (terkip), mimar.
Hûş	kârbân, mülk.

Hüsn	divân, bâğ, mülk, nüsha, pertev-sûz (sıfat), iklîm, bahâr, gülşen, kişver, dil-ârâ (sıfat), şehr, sebük-rev (sıfat), cilve (terkip), nizam (terkip), bezm, şule, bârika.
Hüsn-ü cemâl	gülşen.
Hüsn-ü behçet	gülzâr.
Hüsn-ü ân	esrar, nevbahâr, hîna, cân-sûz (sıfat).
Hüner	meydan, mihr.
'Itâb	mahşer.
'Işk	reh, sahrâ, sülûk, râz (terkip), sır, güdâz-ı sûz (terkip), tîşe, âsâr (terkip), kâr, şule, sanat-ı mansûbe, derya, ateş (terkip), mutrıb (terkip), tarîk, lügat, mâcerâ (terkip), hevâ, feyz (terkip), reh-güzâr, macera.
İdbâr	humâr-âlûde (terkip).
İbrâm	kuvvet-i bâzû (terkip).
İ'câz	mecmua.
İğlâk	perde.
'İlm	menhec.
İnkilâb	girdâb.
İntihâb	nigâh (terkip).
İntisâb	beyit.
İntizâr	keşmekeş (sebep-sonuç).
'İrfan	çeşm, dîde.
İsti'dâd	gülzâr, mülk.
İstiğnâ	burç, dükkân (terkip), bâğ.
İşve	sipâh, hâb, mest (sebep-sonuç), nesîc, hoş-hırâm, ceyş, fen.
Kahr	dest.
Kazâ	tîr, tîğ, dest, kilk.
Kemâl	sûk.
Kerem	kân.
Keyf	belâ.
Letâfet	âb.
Lutf	nimet, sâye, nesîm, pertev, kaht-ı sâl.
Mahabbet	câdû (terkip), terâzû, şerâb, gîsû, bâzû, cârû, cûy, câm, peymâne, bûy.
Ma'nâ	hâme (terkip), arsa.
Melâmet	tarab, mihnet, bezm.
Murâd	gül-gonca, cûy.
Nahvet	kâfer, mey, sürme.

Nâz	dürr-i yetim, şarâb, hançer, dil-firîb (sıfat), eksûn, âfitâb, beste, haste (sebep-sonuç) şehir, dest-mâl, şeb-çerâğ, mezâmin, tıfl, gül-efsûn, pây, nigâh (terkip), nihâl, âstin-efşân, âb.
Nazm	taze (sıfat), nev (sıfat), meta', ter (sıfat).
Nekbet	endûh.
Neş'e	hayret (terkip), pür-zûr (sıfat).
Nezâket	yâl ü bâl.
Nilge[â]h	zehre-şikâf (sıfat), hışm (sıfat), sâd-zebân (sıfat), aşina (sıfat), şemşir, bâr, mest (sıfat), meşk, tîğ, berk-i cihân, dest, ber-pâ (sıfat), tîr, işve-bâz (sıfat).
Niyâz	çeşm, harf.
Nûr	kâşâne, derya.
'Ömr	fürû-güzeşte (sıfat), hezâr-sâl (sıfat), şitâbân (sıfat).
Râz	harf, müşkil-pesend (terkip).
Red	dest.
Reşk	sarsar, fasl-ı bahâran (terkip).
Riyâ	cellâd.
Sabr	kabâ.
Sabr u karâr	mülk (anlam).
Sabr u tâkat	masraf-ı çâk-ı girîban
Safâ	câm.
Sâmân	hırmen
Sîne	âyine, fezâ, câme–hâb, cilve–gâh, mekteb, derûn, çemen.
Sipihr	dûn (sıfat), tahta-İ meşk-i felâket,
Sitem	dâmen, âteş, rüzgâr (terkip)
Sühan	şâhid (terkip), kârbân (sıfat).
Şerm	perde.
Şevk	ikbâl (terkip), râbıta, bezm, semend, bahâr.
Şîve	nâdir-beraber (sıfat).
Şu'le	âvâz (sıfat)
Tab'	semend, zebân.
Ta'bîr	kûçe.
Tahammül	mülk, kaht (sıfat), belâ (terkip), kûh.
Tahassür	zamân-ı va'd (terkip).
Takrîr	sûz (sıfat).
Takvâ	çalınan mal (anlam).
Taleb	dest.
Tâli'	nâ-sâz–kâr (sıfat), hârûs (horoz), bîdar (sıfat).

Tanzîr	arsa.
Tasvîr	cûy.
Tebessüm	reng (terkip).
Tedbîr	sahil
Tegâfül	hâb (terkip), şemşir.
Tekâsül	âşinâ (terkip).
Teshîr	havze.
Ümîd	tehî-sâgar (terkip), gurre, nakd, ceft ü tâk (terkip)
Vasl	bezm, meyve, şeb (terkip), metâ'
Vefâ	muammâ (terkip).
Visâl	'Îyd, eyvân.
Vuslat	hân, va'de (terkip).
Za'f	simâ (terkip).
Zebân	tîğ.
Zulmet	ebr.

BENZETİLEN	BENZEYEN
Âb	letâfet, nâz.
Âfitâb	nâz.
Âgûş	cân.
Âh-ı saht	dil.
Arabulucu	gamze.
Arsa	ma'nâ, tanzir.
Âsâr	ışk.
Âşinâ	nigeh, tekâsül.
Âşiyân	feyz.
Âşüfte	dil.
Âteş	ışk, sitem.
Âteş–i sûzân	hevâ.
Âteş-gede	derd.
Âvâz	şu'le.
Âyine	devrân, dil, gönül, sîne.
Ayyâş	gamze.
Ayb-bînân	heves.
Âzâde	hâtır.
Bahâr	hüsn, şevk.
Bâğ	cemâl, edeb, hüsn, istiğnâ, bâr.
Bârika	hüsn.
Bâzû	mahabbet.
Belâ	keyf, tahammül
Bend	dil.
Bendergeh	belâğat.
Ber-pâ	nigeh.
Berk	cemâl.
Berk-i cihân	nigeh.
Beste	nâz.
Beyit	intisâb.
Bezm	hüsn, melâmet, şevk, vasl.
Bî-dâd	gamze.
Bî-gâne	gamze.
Bî-karâr	dil.
Bîdâr	dil, tâli'.
Bîmâr	dil.
Burc	âğûş, dil, istiğnâ.
Bûy	mahabbet.
Bülbül	gönül.
Câdû	mahabbet.
Câm	mahabbet, safâ.
Câm-ı der-keşîde	fitne.
Câm-hâb	sîne.
Cân-sûz	hüsn ü ân.
Cârû	mahabbet.
Ceft ü tâk	ümîd.
Cellâd	riyâ.
Ceyş	işve.
Cilve:	hüsn.
Cilve-gâh	sîne.
Cûy	mahabbet, murâd, tasvîr.
Çâk-i mihrâb	âğûş.
Çâlâk	felek.
Çalınan mal	takvâ.
Çemen	cân, sîne.
Çerâğ-ı kafile	dil.
Çeşm	irfân, niyâz.
Dâğ	derd, gam, heves.
Dâmen	sitem.
Dânâ	dil.
Defter	hicrân.
Dehr-i dûn	cefâ.
Derûn	sîne.
Deryâ	ışk, nûr.

Dest	cevr, kahr, gamze, kazâ, nigeh, red, taleb.
Dest-mâl	nâz.
Devr-i kamer	fitne.
Deyr	dil.
Dil-ârâ	hüsn.
Dil-dûz	gamze.
Dîde	irfân.
Dil-firîb	naz.
Dil-gîr	fitne.
Dimâğ	cân.
Divân	hüsn.
Divâne	dil.
Dûn	sipihr.
Duzah	endûh.
Dükkân	istiğnâ.
Dürre	gam.
Dürr-i yetîm	nâz.
Ebr	zulmet.
Eksûn	nâz.
Elmas	dil.
Endûh	hecr, nekbet.
Esb	baht.
Esrâr	hüsn ü ân.
Eşheb	âşûb.
Eşkeste sebû	gönül.
Eyvân	visâl.
Fasl-ı bahârân	ışk.
Fen	işve.
Feyz	ışk.
Fezâ	sîne.
Firkat-meâb	dil.
Fürû-güzeşte	'ömr.
Gam	hasret.
Girdâb	inkılâb.
Girdibâd	gam.

Girîbân	gönül.
Gîsû	mahabbet.
Gurre	ümîd.
Güdâz-ı sûz	ışk.
Gül	hüsn ü cemâl.
Gül-efsûn	nâz.
Gül-gonca	murâd.
Gülistân	cemâl.
Gülşen	'âlem, emel, hüsn.
Gülzâr	hüsn ü behçet, gülzâr.
Hâb	tegâfül, işve.
Hâb-âlûde	gamze.
Hâb-ı ârâmîde	fitne.
Hâbîde	baht.
Hâdeng	cevr..
Hadîka	emel.
Hak-sâr	gam.
Halka	âgûş.
Hâme	ma'nâ.
Hân	vuslat
Hâne	endîşe.
Hâne-i virân	gönül.
Hançer	bîdâd, nâz.
Harf	râz, niyâz.
Harûs	tâli'.
Haste	naz.
Havze	teshir.
Hayret	neş'e.
Heft-hân	gam.
Hevâ	ışk.
Hezâr-sâl	'ömr.
Hînâ	hüsn-ü an.
Hırmen	sâmân.
Hışm	nigeh.
Hoş-hırâm:	işve.
Humâr-âlûde:	ibrâm.

Hûn-keşte	cevr, dil.
İkbâl	şevk.
İklîm	hüsn.
İşve-bâz	nigeh.
İyd	visâl.
Kabâ	sabr.
Kârbân	sühan, hûş.
Kâfer	nahvet.
Kaht	tahammül.
Kaht-ı sâl	lutf.
Kân	kerem.
Kâr	Işk.
Kârzâr	fitne.
Kasr	emel.
Kâşâne	nûr.
Keşmekeş	intizâr.
Kebk-i şâhin-dîde	dil.
Keten	dil.
Kilk	kazâ.
Kişver	hüsn.
Kûçe	dil, ta'bîr.
Kûh	tahammül.
Künç	dimağ.
Laht	dil.
Leb	emel.
Leb-riz	hayret.
Lügat	ışk.
Mâcerâ	ışk.
Mahdum	himmet.
Mahrûr	dil.
Mahşer	'ıtâb.
Ma'reke	fitne.
Masraf-ı çak-ı girîbân	sabr u tâkat.
Mâye	hayret.
Mecmua	edeb, i'câz.
Mekteb	sîne.
Menhec	'ilm.

Mest	gamze, işve, nigeh.
	'işve.
Meş'ale-i kârbân	gönül.
Meşk	felâket, nigeh.
Metâ'	dil ü can, nazm, vasl.
Mey	nahvet.
Meydân	hüner.
Meyve	vasl.
Mezamin	nâz.
Mezheb	âşûb.
Mihmân	gönül.
Mihnet	melamêt.
Mihnet-medâr	felek.
Mihr	hüner.
Mimar	himmet.
Misafir	edâ.
Muammâ	vefâ.
Murg	cân.
Mutrıb	Işk.
Müft	cân ü dil.
Mülk	hûş, hüsn, isti'dâd, sabr u karâr, tahammül
Müşkül-pesend	râz.
Nâ–mihriban	dil.
Nâ-pâydâr	felek.
Nâ-sâz-kâr	tali'.
Nâ-şâd	dil.
Nâ-şekîba	cân.
Nâdir-berâber	şive.

Nakd	cân, ümîd, hayât.
Nakş	gam.
Nâle	dil.
Nekbet	endûh.
Nekkâd	dil.
Nesîm	feyz, lutf.
Nesîc	fitne, işve.
Nev	nazm.
Nevbahâr	hüsn ü ân.
Nigah	hasret, nâz, intihâb, hayret.
Nihâl	nâz.
Nimet	lutf.
Nizam	hüsn.
Nizâr	dil.
Nukl	gam.
Nûş-â-nûş	cilve.
Nüsha	hüsn.
Pây	nâz.
Perde	İğlâk, şerm.
Perde-keş	haclet.
Perîhane	dil.
Perîzâd	hayâl.
Pertev	lutf.
Pertev-sûz	hüsn.
Peyk	ah, endîşe.
Peymâne	mahabbet.
Pîç-â pîç	fikr.
Piyâde	emel.
Pür-cûş	dil.
Pür-zûr	neş'e.
Râbıtâ	şevk.
Râh	belâ.
Râz	Işk, firkat.
Râz-dâş	gamze.
Reh	ışk.
Rehin	dil.
Reng	tebessüm.
Rîş	dil.
Rîş-e reyhan	hâb.

Rişte	cân.
Rûh	hevâ.
Rûze	gam.
Rüzgâr	sitem.
Sad-zebân	nigeh.
Safha	âlem.
Sahbâ	fenâ.
Sâhil	tedbîr.
Sahrâ	ışk.
Sâkî:	baht.
San'at-ı mansûbe	ışk.
Sâye	lutf, adl.
Sûk	hicrân.
Sarsar	reşk, gam.
Sebük-rev	hüsn.
Semend	tab', şevk.
Semûm	âh.
Seng	dil.
Ser-pençe	gam.
Sıklet-âver-i gül	dil.
Sır	ışk.
Silk	emel.
Sîmâ	za'f.
Sipâh	gam, işve.
Şîre	cân.
Sûz	takrîr.
Sübha-i sad-dâne	gam.
Sühan	feyz.
Sülûk	ışk.
Sürme	hayret, nahvet.
Şa'bân	dil.
Şâhid	sühan.
Şâm	gam.
Şeb	vasl.
Şeb-çerâğ	nâz.
Şeh-levend	feyz.
Şehr	nâz.
Şehr	hüsn.

Şemşir	tegâfül, nigeh.
Şerâb	mahabbet.
Şeyda	dil.
Şîşe-i haccâm	felek.
Şişe-i mîna	dil.
Şitâbân	ömr.
Şu'le:	'ışk, hüsn
Tahta-ı meşk-i felâket	sipihr.
Tâli'-i nâ-sâz-kâr	cefa.
Tarab	melâmet.
Tarîk	ışk.
Tâze	nazm.
Teb	âşûb.
Tehî-sağar	ümîd.
Telh-kâm	dimâğ.
Ter	nazm.
Terkib-i bend	fitne.
Terâzû	mahabbet.
Tıfl	naz.
Tıfl-ı hevâyî	dil.
Tîğ	ah, kazâ, nigeh, zebân.
Tîr	hecr, kaza, nigeh.
Tîr-i hevâyî	dil.
Tîre	baht.
Tîşe	efkâr, ışk.
Tûti	dil.
Üstâd	gamze.
Vade	vuslat.
Vârûn	baht.
Virâne	dil.
Vuslat–ı cavid	feyz.
Vücûd	dil.
Yâl ü bâl	nezâket.

Yem	hasret.
Zamân-ı va'd	tahassür.
Zâr	dil.
Zebân	tab'.
Zehr	hired.
Zehre-şikâf	nigeh.
Zerre	dil.
Zîr ü'bem	hasret.

SONUÇ

Bu çalışmada Nedîm divanındaki gazeller, şarkılar, kıt'a ve tarihler ile beyitlerde benzetme unsuru olarak geçen soyut kavramlar dört ana başlık altında incelendi. İlgili kavramların bulunduğu beyitler tek tek verilerek açıklandı ve benzetme yönleri üzerinde duruldu. Çalışmanın sonunda soyut kavramlar ilki benzeyenden benzetilene, ikincisi benzetilenden benzeyene olamak üzere iki tablo halinde verildi.

XVIII. yüzyılın açık sözlü ve şuh şairi Nedîm'in şiirleri hakkında genel hükümlere varabilmek için, hem muasırları hem de kendinden önceki asırlarda yaşamış olan şairlerin şiirlerini inclemek ve kapsamlı bir mukayeseye gitmek gerekir. Ancak bu metotla Nedîm'in şiirlerinde kendisinin ve diğer şairlerin izlerini ayırdetmek mümkün olabilir. Nedîm'in şiirlerindeki soyut kavramların anlam örgüsünü anlayabilmek için hazırlanmış olan bu çalışmadan çıkarılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

Tabiat, Dünya, Kozmik Âlem: Bu bölümde Nedîm'in bu dünyaya iyimser bir şekilde yaklaştığınıgörmekteyiz. Bu alemi, bir gül bahçesine benzetmesi bunun en iyi örneğidir. Ömür çok çabuk geçtiğinden onu en iyi biçimde değerlendirmek gerekir. Hayat, sevgili uğruna harcanması gereken bir bedel, hatta paradır. Aşığın ahını meşketmekte yazı tahtası olarak kullandığı felekler ise, onun kanlı gözyaşından hacamatçı şişesine dönmüştür. Bu bölümdeki beyitlerden anlaşıldığına göre kavramlar benzetme unsuru olarak kullanılırken daha çok teşbih sanatı kullanılmıştır.

İnsan: Bu başlık altında toplanan kavramlarda, daha çok aşık ve sevgiliye nisbetle kullanılan kavramlardır. Beyitlerde genellikle sevgilinin

aşığına yaptığı eziyetler ve aşığın bunlar karşısındaki tutumu ve ruh hali ile karşılaşmaktayız. Bunların yanısıra, şair, zahid ve genel anlamda insana ilişkin beyitler de vardır. Sevgilinin güzelliği, taht kurup oturduğu bir mülk, çiçeklerin açtığı bir bahçe iken bakışları öldürücü bir cellat, kan içici bir hunhar, yaralayacı bir ok ve kılıçtır. Aşığın gönlü ise sevgilinin zulüm oklarına hedef olmuş bir av, bir çocuk, yıkık bir evdir. Örneklerini çoğaltmanın mümkün olduğu bu benzetmeler en çok teşhis sanatı, daha sonra da teşbih sanatı vasıtasıyla yapılmıştır.

Toplum: Bu bölümde yalnızca iki kavram bulunmaktadır: Adalet ve zulüm. Adalet, padişaha nisbetle kullanılarak kendisine sığınılan, insanlara rahat ve huzur ortamı sağlayan bir gölgeye benzetilirken, zulüm, güzellek mülkünün padişahı olan sevgiliye nisbetle kullanıldığı görülür.

Din ve Tasavvuf: Nedîm hakkında yazılmış olan mevcut kaynaklar onun dinî temayülünün az olduğunu söylemektedirler. Şiirlerine bakıldığında dinî ve tasavvufî unsurları kelime kadrolarıyla şiirine almış olduğu, bununla beraber onları doğrudan dinî ve tasavvufî nisbetle kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Gerçekte bu unsurlar, tüm divan şairlerinin ortak malzemesidir. Fakat kiminde bir hayat görüşü olarak kuvvetlice ön plana çıktığı halde kiminde ise yalnızca bir şiir malzemesi olması nedeniyle yer almakta ve zayıf kalmaktadır. Nedîm'in şiirinde daha çok ikinci durum geçerlidir.

Bölümler hakkında yapılan bu kısa değerlendirmeden sonra çalışmadan şu sonuçları çıkarabiliriz:

Bu çalışmadan anlaşıldığına göre, Nedîm'in gazellerinde genel olarak dünyevî bir temayül vardır. Klâsik şiirde geçen sevgili ve aşık tiplemeleleri ve benzetmeleri aynı olmakla beraber Nedîm'in talihinden ümitvar olaması, onun karamsar bir yapıya sahip olmadığını hatta

dünyadan zevk alabilmek için elinden geleni yaptığını göstermektedir. Yetiştiği sosyal ve edebî muhit gereği biraz da yapısından kaynaklanan bir canlılıkla Nedîm, gördüğü dünyayı yaşamış ve onun sınırları dışına çıkma gereğini duymamıştır. Nedîm'i kendisi yapan "Nedîmane söyleyiş" ondaki şuh tavırdır. O, kıvrak zekasıyla, nükteci ifadeleriyle içindeki güzele ve güzelliğe olan düşkünlüğünü hiç çekinmeden sergilemiştir. Okuyanı uzak hayaller ve ince düşünceler dünyasına çeken zarif ifadeler, Nedîm'i âdeta Sebk-i Hindî'yle bütünleştirmiştir. Bazen çok ince anlamlar ifade eden kelimeleri almış onları daha da inceltmek için kendi hayal dünyasında imbikten geçirip kelime oyunu yaparak bize sunmuştur. Nazı bile işleyen, tebessüme bile renk veren, sevgiliyi işve yastığında uyutup, o naz çocuğunu gül yastığının nakışı yapmak isteyen bir muhayyile ancak Nedîm'e yaraşır.

Kısaca Nedîm olmak, hayata, eğlenceye, neşeye, zevke, güzele güzelliğe kucak açmak, dünyaya dört elle sarılmak ve bunu içtenlikle ifade edebilme cesaretini gösterebilmektir.

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yare mu'tâdım
Seni el gül sever cânım ki cânâna hitabımsın

BİBLİYOGRAFYA

Abdülbaki, M. Fuad, *Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, İstanbul 1987.

Ahmet Refik, *Lale Devri*, (Yayımlayan Abdullah Tanrıkulu ve Oktay Enünlü), İstanbul t.s, 6.bs.

Ali Milani, *Şevket-i Buhari ve Onun Üslûbunun Türk Edebiyatı'na Tesiri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü, 1960-61.

Babinger, Franz, "Nedim Ahmed". *The Encyclopedia of Islam*. (New Edition), Leiden VIII 1993, s.1.

Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I-II*, İstanbul 1987.

Çavuşoğlu, Mehmet, *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1971.

Çavuşoğlu, Mehmet, *Divanlar Arasında*, Ankara 1981.

Çavuşoğlu, Mehmet, "Nedim'e Dair", *Türk Dili*, sy. 426 (1987). s. 331-344.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara 1989, 8.bs.

Dihuda, M. Ali. E.Ha, *Lugatnâme*, I-XXVIII, Tahran 1958.

Doğan, Muhammed N, *Lale Devri Şairlerinden İshak Efendi Divanından Seçmeler*, Ankara 1990.

Erdem, Melike, *Bursalı Talib ve Divanı, Tenkitli Metin ve İnceleme*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Fen-

Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1994.

Esin, Emel, *Lale Devrinde Türkistan İlhamı*, İstanbul ts.

Gibb, E. J. W., *A History of Ottoman Poetry*, I-VI London 1904.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Nedim Divanı*, İstanbul 1951.

Gölpınarlı, Abdülbaki, *Nedim Divanı*, İstanbul 1972, 2.bs .

Gülersoy, Çelik, *Lale ve İstanbul*, İstanbul 1990.

Halil Nihad, *Nedim Divanı*, İstanbul 1921.

Nedim Ahmed Efendi, *Divan-ı Nedim*, İstanbul 1291h./1875m.

İpekten, Haluk, *Nâilî Hayatı,Sanatı, Eserleri*, Ankara 1991.

İpekten Haluk, Karabey Turgut Akkuş Metin v.dğr. "XVIII.Yüzyıl Divan Edebiyatına Toplu Bir Bakış", *Büyük Türk Klasikleri, VI*, İstanbul 1990, s.193-204.

Kocatürk, V. Mahir, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1964.

Köksal, Seyhan, *Mâlî Mesnevileri ve Divanı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 1993.

Köprülü, M. Fuad, "Türkler, (Türk Edebiyatı), *İslam Ansiklopedisi*, XII/II, s.563-564.

Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Açıklamalı Meâli, (Hazırlayanlar: Ali Özek, Hayreddin Karaman, Ali Turgut v. dğr. Medine 1992.

Kurnaz, Cemal, *Hayali Bey Divanı'nın Tahlili*, Ankara 1987.

Kutkan, Şevket, *Nedim Divanından Seçmeler*, Ankara 1992, 2.bs.

Levend, A. Sırrı, *Divan Edebiyatı, Kelimeler, Remizler, Mazmunlar*, İstanbul 1984, 4.bs.

Macit, Muhsin, "Nedim'in Yayımlanmamış Şiirleri", *Yedi İklim*, sy. 50 (1994), İstanbul s.33-35.

Mazıoğlu, Hasibe, *Nedim'in Divan Edebiyatı'na Getirdiği Yenilik*, Ankara 1992, 2.bs.

Mermer, Ahmet, "Sebk-i Hindî ve Hayal Atlaması". *Yedi İklim,sy*. 2 (1992), s. 26-27.

Okumuş, Ömer, "Hind Üslûbu". *Atatürk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, sy*. 17, (1989), s. 107-118.

Olgun, Tahir, *Edebiyat Lügati*, (Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul 1973.

Onay, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Hazırlayan: Cemal Kurnaz), Ankara 1992.

Özön, Mustafa Nihat, *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954.

Redhouse, S. James, *Turkısh-English Lexicon*, İstanbul 1992, 2.bs.

Schimmel, Annemarie, *Türkische gedichte vom 13. jahrundert Bis ın unsere zeit*, Ankara 1989.

Sefercioğlu, Nejat, *Nev'i Divanının Tahlili*, Ankara 1990.

Steingass, F, *Persian-English Dictionary*, Beirut 1975.

Şemsettin Sami, *Turkısh Traditional Dictionary, I-II*, Lübnan 1989.

Şeyh Süleyman Efendi-i Buhari, *Çağatay ve Türkî-i Osmanî*, İstanbul

1294 (1877/78).

Tansel, F.Abdullah, "Nedim". *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1979, IX, 169.

Şükun, Ziya, *Ferheng-i Ziyâ* I-III, İstanbul 1944.

Timurtaş, Faruk K, *Tarih İçinde Türk Edebiyatı,* İstanbul Boğaziçi Yayınları, 1990,2.bs.

Tolasa, Harun, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası,* Erzurum Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1979.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1991.

Yöntem, Ali Canip, "Nedim'in Hayatı ve Çağdaşlarının Üstündeki Tesirleri", *III. TTK,*Ankara 1948, s. 109-121.